

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyen:
FUNDA ŞENOL CANTEK

Sanki Viran Ankara

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK
Sanki Viran Ankara

İletişim Yayınları 1192 • Memleket Kitapları 12

ISBN-13: 978-975-05-0446-4

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2006, İstanbul

2. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Mehmet Özer

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK
**Sanki Viran
Ankara**

İÇİNDEKİLER

Önsöz

FUNDA ŞENOL CANTEK..... 7

19. yüzyıl Ankara'sında mahalleler ve gündelik yaşam
ZELİHA ETÖZ..... 11

Sel gider, kum kalır
1957 sel felaketzedelerinin Mamak'tan
Yenimahalle'ye uzanan hayat çizgileri
FUNDA ŞENOL CANTEK..... 43

Ankara, kent ve modernleşme
BELKIS AYHAN TARHAN 107

Ankara'nın kılıkları, 1930:
Boydan boya bir karşı koyma
ELİF EKİN AKŞİT 149

Kabadayıların ve futbolun mahallesi: Hacettepe
LEVENT CANTEK..... 175

<i>Bozkırdaki cennet: Gençlik Parkı</i>	
BURCU YILMAZ.....	211
<i>Bir toplu konut: Ankara</i>	
GÜRSEL KORAT.....	237
YAZARLAR HAKKINDA	251

Önsöz

FUNDA ŞENOL CANTEK

“Bellek sadece kendini beğenmiş değil, aynı zamanda dikkatsiz ve tembel bir uzuv” tespitini yapar Doris Lessing anılarını anlatmaya girişirken. Aynı tespiti bir tiran gibi işlev gören resmi tarihin belleği için de yapabiliriz. Kendini beğenmiştir, çünkü diğer herkesinkinden üstün olduğuna ve her şeyi doğru olarak sakladığına inanır; dikkatsizdir, çünkü önemli ayrıntıları gözden geçirir; tembeldir, çünkü hatırlamak için kendini yormak istemez.

Bu derleme, resmi tarih anlatısına alternatif olma iddiası taşıyan mikro anlatılardan oluşuyor. Anlatıların ortak özellikleri, “unutmanın mekânı olarak tasarlanmış” başkent Ankara’nın, unutulmuş, yanlış hatırlanan, unutturulmaya çalışılan veya hiç bilinmeyen mekânları, olayları ve insanların bir bölümünü konu ediniyor olmaları.

Bu anlatılar, Iggers’in savuduğu, tarihi birleşik bir süreç, bireylerin içine gömüldükleri büyük birer anlatı olarak değil de, birçok bireysel merkeze sahip bir akış olarak gören anlayışın ürünüdürler. Ancak bugünden geçmişe bakmanın kaygan zemininde fazla tökezlemeden ilerlemeye çalış-

manın handikaplarını da taşıyorlar. Geçip gitmiş olanla ilgili anlatıların ele avuca sığmaz özneliliği; geçmiş güzellemesine dönüşme tehlikesi; sonraki deneyimlerin imbiğinden geçmiş olmaları, verilerini kendisi yaratan araştırmacıyı tehlikeli sulara sürüklüyor. Zaten, “Tarihte neler oldu?” sorusunun peşinde olmayan araştırmacıya kalansa, olan bitenin nasıl anımsanıp, kişiye nasıl maledildiği oluyor.

* * *

Türkiye tarihinde “yaratıcı yıkım süreci”ne imanla bağlı birden çok idareci gelip geçmiş. Bu süreçten başkent ve numune şehir olması hasebiyle Ankara fazlaca nasibini almış. Halihazırda da böyle bir idarecinin estetik kavrayışına, ideolojik bağlantılarına, rant kaygısına ve hayata bakışına teslim olmak üzere... Olmak üzere diyorum, çünkü bir şehri çocukluğunun büyüğü manzarasıyla anımsayıp, bugün onu beğenmeme/sevmeme kolaycılığını seçen çoğunluğun bas-kısına rağmen, hâlâ orada ruhunu kurtarmaya yetecek malzeme bulan ve bunlara sahip çıkanlar Ankara’yı teslim etmemeye kararlılar. Bu kitap onlardan bir bölümünün meydan okuması.

Kitaba adını veren malum şarkının (sözleri Mehmet Erbulan’ın, bestesi Necdet Tokatlıoğlu’nun “Sensiz Ankara”sının) çok bilinmeyen dizesi, kırılıp dökülmüş, örselenmiş bir şehrin hal-i pür melalini anlatmaya çalışıyor. “Zaten Ankara’da korunmaya değer ne vardı ki?” sorusunun alaycılığına inat, kitaptaki her yazar kendi kırılğan Ankarasının hikâyesini anlatıyor ve şehre kimliğini veren ama artık unutulmaya yüz tutmuş, yaratıcı yıkım sürecine teslim olmuş bir özelliği, şehrin ruhuna üfleyerek onu canlandırmaya çalışıyor.

Çocuk bisikletleri
Nerde kasapların
Çengeldeki etleri
Kimdi Hacettepe'nin
Yağcı Fehmi Efesi
Hani Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Çankırıkapı geniş
Çinçin'in yolları dar
Yolunuz düşmez artık
Gençlik Parkı'na kadar
Hani nereye gitti
Dosta candan bağlılar
Gece kavga çıkarmış
Barda Altındağlılar
Hani Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Harbiye'ye beş sıfır
Yenilmiş Demirspor
Git Gençler Birliği'ni
Hasan Polat Bey'den sor
Bu yıl Hacettepe'nin
Şampiyon olması zor
Ankaragüçlü Natık
Neden böyle yapıyor
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Mamak deresi taşmış
Fazla olmuş hasarı
Hergele Meydanı'na
Kurulmuş Bitpazarı
Falih Rıfkı Bey olmuş
Ulus'un başyazarı
Yenidoğanlı gençler
Basmışlar Yeni Bar'ı
Hani Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Atpazarı konuşsun
Hamamönü sen sus da
Kayaş'tan kiraz gelmiş
Hacettepeli dosta
Cemali'yi vurdular
Altındağlılar yasta
Nerdesin Arap Fevzi
Kuyumcu Zeynel Usta
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Hacettepe'de büyür
Hamamönü'nde doğan
Atıfbey'de süt satar
Sabah ineği sağan
Beş kuruşa yumurta
On beş kuruşa soğan
Merhaba Bentderesi
Merhaba Hacıdoğan
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Söyle Abidinpaşa
Ne oldu Natoyolu
Hergele Meydanı'nda
Doğanbey Karakolu
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Şimdi nerde Çinçin'in
Fal bakan bacıları
Nerde Hacı Bayram'ın
Günlük duacıları
Nerede gecelerin
Seyyar bozacıları
Gece ahlak masası
Basmış Tabarin Bar'ı
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Gençlik Parkı içinde
Emirgan Çay Bahçesi
Taş plaktan geliyor
Hacer Buluş'un sesi
Yukarda At Pazarı
Alt yanda Bentderesi
Rüzgârlı'da Piç Orhan
Çay içiyor veresi
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Kömüre zam gelecek
Diyorlar gelecek kış
Atıfbeyli Yaşar da
Hergele'de yer açmış
Gece kuşu Sabahat
Şoför Mesut'a kaçmış
Suzan Güven Konak'ta
Program yapacaktı
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Atıfbey'in gençleri
Hepsi olmuş biracı
İş Bankası Müdürü
Çankaya'da kiracı
Ulus Tabarin Bar'da
Patron Feriha Bacı
Bahçeleriyle Dikmen
Bağlarıyla Ayrancı
Nerde Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Ayaş'taki kovanlar
Beklerken arısını
Kirazlar al kaybetmiş
Kaysılar sarısını
Tabancayla vurmuşlar
Evde bar karısını
Gazi Orman Çiftliği
Çaldırmış yarısını
Hani Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Git de Gençlik Parkı'na
Keyfince bol bol gez
Sazda Bayram Aracı
Barda Kürdan Muazzez
Hani Altmış Yetmişler
Ne tarafa gitmişler?

Halil Soyuer, 17.1.2003

19. yüzyıl Ankara'sında mahalleler ve gündelik yaşam¹

ZELİHA ETÖZ

1980'lerin ortalarından başlayarak mahalle dizilerinde dik-
kate değer bir artış söz konusuydu ve bu durum, 1990'la-
rın sonlarına kadar devam etti. İzlenme oranları diğer di-
zileri geride bırakan son mahalle dizilerinin İkinci Bahar
ve Yeditepe İstanbul olduğunu söylemek çok yanlış olmaz.
1990'ların sonlarından itibaren mahalle yaşamını odağına
alan diziler, yerlerini, mafya ilişkilerini ve asıl olarak bir ai-
lenin yaşamını konu alan dizilere bıraktılar. Mahalle dizile-
rinin, 15-20 yıllık bir zaman diliminde kazandığı popüler-
lik, –büyük şehirlerin neredeyse yalnızca çeperlerinde ve
küçük Anadolu şehirlerinin yine sınırlı bir kesiminde, bü-
yük oranda daha önceki dönemlerdeki özelliklerinden pek
çoğunu yitirmiş olarak varlığını sürdüren ve asıl olarak– yi-
tip giden bir sosyallik formuna duyulan özlemin bir ifade-
si gibiydi. Bir özlemin ifadesiydi, çünkü mahalle, toplumsal
yaşamın önemli sosyallik biçimlerinden biri olarak içinde
yaşayan insanlar için referans çerçevesi olma özelliğini hızla

1 Bu makale, “19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam” başlıklı dokto-
ra tez çalışması temel alınarak kaleme alınmıştır.

yitirmeye başlamıştı.² Mahallenin, bir sosyal ilişkiler ağının çözülmesi, sosyal yaşamda giderek hızlanan –sınıfsal, etnik, dinsel temelli– içe kapanmanın, diğer deyişle küçük ölçekli ve hijyenik ilişki ‘yuva’larının ağırlıklı hale gelmeye başlamasının bir sonucuydu. Toplum, karşılaşmaların asgariye inmesiyle birbirinin yaşam deneyimlerinden gün be gün daha habersiz hale gelen parçalardan oluşan bir görünüm arz ediyordu. Böylesi bir parçalı toplum içinde mahalle, artık, sakinleri tarafından sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin bilinmediği, neredeyse tümüyle bir idari birim halini almaya başlamıştı. Yan yana, ancak birbirinden habersiz yaşamının sonucunda ortaya çıkan içe kapanmayı belki de en iyi sembolize eden şey, 1980’lerin ortalarında yavaş yavaş görünürlük kazanmaya başlayan ve giderek orta-alt sınıflara kadar inip yaygın ve genel bir uygulama haline gelen evlere çelik kapı taktırılmasıdır. İnsanlar çelik kapılarla ‘güvenliği’ sağlanan ‘sıcak’ yuvalarına çekiliyorlardı. Çelik kapı, –sadece hırsızlık gibi eylemler değil, belli durumlar karşısında tutum alma, ‘diğer’lerine karşı sorumluluk hissetme ve bunun gereklerini yerine getirme de dahil olmak üzere– her türden tehdit ve saldırıyı dışarıda tutmanın bir simgesi idi artık. Hijyenikleşen sosyal ilişkiler ağının göstergesi olan çelik kapının daha geniş ölçekteki muadili, şehirlerin merkezlerinden epeyce uzakta kurulmuş olan sitelerin etrafını çevreleyen duvarları ve denetimli giriş-çıkışlarıydı.³

2 Metin boyunca, ‘toplumsal’ ve ‘sosyal’ sıfatlarının birarada kullanılacak olmasının ardında, ilkinin ağırlıklı olarak sosyolojik anlamda kurumsal pratiklere, ikincisinin ise bu kurumsal pratikleri de kapsayan insanlar arasındaki farklı türden ilişki örüntülerine ve ağlarına göndermede bulunduğu yönündeki bir kavrayış bulunmaktadır. Dolayısıyla toplum, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin tartışmalı olduğu soyut bir kendilik olarak farklı sosyallik biçimlerinden biridir sadece.

3 Güvenlik kameralarının, resmi ve özel kurum binalarının giriş çıkışlarındaki elektronik denetim aygıtlarının gündelik yaşamımızın neredeyse sıradan bir uygulaması haline gelmesi de aynı zamana rastlar. Bu gelişmeleri, bir denetim toplumu içinde yaşamaya başladığımızın mikroskobik ölçekteki görünümleri

Çelik kapıların güvencesinde korunaklı yuvalarına çekilen insanlar, geride bıraktıkları ilişki örüntülerini, mahalle dizilerini seyrederek yad ediyorlardı. Birbirlerinden sorumlu oldukları, gerektiği yerde ve zamanda tavır almaktan kaçınmadıkları, –kedisi, delisi, çocuğu, yaşlısı– her türden saikinini kaale alıp gözettikleri bir sosyallik formunun yitip gidişine ağıt gibiydi bu mahalle dizilerini seyretmek: Geriye çekilmenin, dolayısıyla dünyaya nötr davranmanın ister istemez yarattığı boşluğu, bir anlık da olsa mahalle nostaljisiyle gidermeye çalışmak.

Pekiye, uzunca bir zaman diliminde derin bir nostalji yaratan mahalle nasıl bir gerçeklikti? Ne türden bir sosyallığe işaret ediyordu? Sakinleri için bir referans çerçevesi olmasının anlamı neydi? Ona hayatiyet kazandıran, sakinleri için hem bir kısıtlama hem de bir imkân olarak işlemesinin dinamikleri nelerdi? Dolayısıyla bir mahalleden olmanın, mahallelilik bilincinin oluşmasının zemini nasıl kuruyordu? Burada, bu soruların yanıtlarını, yakın geçmişten örneklerle değil de daha uzak bir geçmişten, 19. yüzyıl Ankara'sından hareketle vermeye çalışacağız. Diğer deyişle mahalle ve mahalleliğin, 19. yüzyılda Ankara'da, nasıl bir görünüm sergilediğini göstermeye, mahalle ölçeğinde gündelik yaşamın nasıl aktığının izlerini sürmeye çalışacağız. Ancak, 19. yüzyıl Ankara'sında mahallenin, bir sosyallik

olarak yorumlamak mümkündür. Şehir merkezlerinden uzakta kurulan bu korunaklı siteler, tıpkı çelik kapılı evlerin içine çekilmenin de dahil olduğu kent-karşıtı olarak adlandırılabilir bir hareketin parçası biçiminde değerlendirilebilir. Kent-karşıtıdır, çünkü bu ve benzeri oluşumlar –örneğin, büyük alışveriş kompleksleri– “bir yerin değerini coğrafi olarak nötralize” etmeye katkıda bulunmaktadır. “Kendine egemen olmak uğruna, başkalarından kaçış”ı temsil etmektedir (bkz. R. Sennett, *Gözün Vicdanı*, Ayrıntı, İstanbul, 1999, s. 67, 63). Böylelikle de şehir, içinde farklı anlamlandırma pratiklerinin yaşandığı, yeni gelenlere bu pratiklerin aktarıldığı ve bu nedenle de belli türden bir deneyim kazanma ve kazandırmanın mekânı olarak görülmemektedir artık. Tam tersine, kaotik olanı, tehditkâr olanı temsil eder hale gelmiştir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

biçimi olarak nasıl işlediğine geçmeden önce, parçası olduğu şehrin nasıl bir görünüme sahip olduğunu ele almak gerekir. Çünkü, mahalle şehir yaşamının –en azından bir zamanlar– kurucu ögesi olma vasfını taşısa da parçası olduğu şehrin, demografik, ekonomik, siyasi ve kültürel yapısının sergilediği özelliklerden ve dinamiklerden etkilenir. Dolayısıyla mahalle ve mahalleliğin ne anlama geldiğini kavrayabilmek için, içinde yer aldığı daha geniş ve karmaşık ilişki örüntülerini koşullayan ve biçimlendiren süreçlere bakmak önemlidir.

19. yüzyılda Ankara

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti'ne başkentlik eden Ankara, 19. yüzyılda da 'yönetmel merkez' olma özelliğine sahip bir şehirdi. Kurulduğu tarihlerden itibaren bu vasa sahip olan Ankara, 19. yüzyıl ortalarında kısa bir dönem –1848-1851 yılları arasında, Yozgat'ın vilayet merkezi olduğu Bozok vilayetine bağlanmıştı, 4-5 yıllık bir aradan sonra, 1855-1860 yılları arasında, Ankara'nın yine Bozok vilayetine bağlandığını görüyoruz– dışında, hep vilayet merkezidir. 19. yüzyıl boyunca, nüfusu 20-25 bin civarında olan Ankara'nın, sadece bu nüfus değerlerine bakarak kasabayı andıran, küçük bir Orta Anadolu şehri olduğu kolaylıkla söylenebilir. Ancak, bu değerlendirme bir ölçüde yanıltıcıdır. Tarım dışı ekonomik etkinliklerin başat olduğu bir şehirdir Ankara. Fakat, kendini çevreleyen kıra karşı farklı ekonomik etkinlikleri barındırıyor olması, onu, kasabavari bir yerleşim olmaktan kurtaran bir özellik değildir. Ankara'yı, 19. yüzyılda, dikkate değer bir şehir yapan asıl özellik, yönetmel bir merkez olma vasfı, diğer deyişle oynadığı siyasi roldür.⁴ Yö-

4 George Duby, 'Kent'e ve Kıra'a Bakmak' adlı makalesinde, şehrin oynadığı rolün öncelikle siyasî olduğunu vurgulayarak sözleri dile getirmektedir. "Demek ki kent tüm

Henüz kurucu seçkinlerin ellerinin değmediği Ankara, omuz omuza vermiş yapılarıyla derli toplu bir Orta Anadolu yerleşimidir.

netsel ve askerî görevleri üstlenen mutasarrıflığın,⁵ Tanzimat'tan sonra da merkezî otoriteyi kurma girişimleri çerçevesinde valiliğin ve buna eşlik eden meclisin⁶ varlığı – yönetsel işlevleri üstlenen diğer resmî kurumlarla birlikte–, şehrin üstlendiği siyasi rolün Ankara örneğindeki görünümülerindendir. Bunun bir diğer göstergesi de 'haklaş-tırma' yetkisine sahip kadılık makamına, Ankara sancağı-

tarikh boyunca ne orada oturan insanların sayısı ne de faaliyetleri tarafından değil de, hukuki statüsünün, toplumsallığın ve kültürün özel çizgileri tarafından karakterize edilmektedir. Bu çizgiler kentsel organın oynadığı öncelikli rolden türemektedirler. Bu rol ekonomik değildir. Politikittir. Polis, etimoloji yanıltıcı değildir. Kent kendini çevreleyen ortamdan, manzaranın içinde iktidarın kök salma noktası olmasıyla farklılaşmaktadır. Devlet kenti yaratır. Devlet kentin üzerinde temellenir". *Şehir*, sayı 6, Ağustos 1987, s. 65.

- 5 Köprülüler döneminden itibaren sancakların yüksek devlet görevlilerine 'arpa-lık' olarak verilmeye başlanmasıyla mutasarrıflar, genellikle merkezde kalıyor-lar, sancak yönetimini de yörenin önde gelen ailelerinden seçilen ve görevle-rini, çoğunlukla paşa ve vezir rütbesiyle yerine getiren mütesellimlere bırakı-yorlardı. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında, Ankara'da bu görevi üstlenen-ler arasında Mimarzadeler ve Mûderriszadeler adlarıyla anılan iki ailenin üye-leri bulunmaktaydı.
- 6 Önce Büyük Meclis olarak tanzim edilen bu meclisler, sonraları Eyalet Meclisi adını, daha sonra da Vilayet İdarî Meclisi adını almışlardır.

nin ev sahipliği yapmasıdır. Şehir ölçeğinde yargı, yönetim, maliye ve belediye hizmetlerinde önemli roller üstlenen kadılık makamı, 1830'lu yılların ortalarından itibaren önemini yitirmiştir yitirmesine, ama Ankara'nın üstlendiği siyasi rol, bu kez ceza ve ticaret mahkemelerinin oluşturulmasıyla devam etmiştir.

19. yüzyılda, etnik ve dinsel açıdan çok kimlikli bir şehir olan Ankara'nın nüfusu, yüzyıl boyunca 20-30 bin arasında değişiklik gösterir. Şehri ziyaret eden seyyahlardan öğrendiğimize göre, yüzyıl başlarında Ankara'da 20.000 dolayında insan yaşamaktadır. 1830'da yapılan ve yalnızca erkeklerin sayıldığı ilk resmî nüfus sayımında tespit edilen rakam 11.293'tür. Şehirde, en az bir bu kadar da kadının yaşadığı düşünülürse bu tarihte Ankara'nın nüfusunun, yaklaşık olarak 22.586 olduğu ileri sürülebilir. Yaklaşık değerlerle bu nüfusun 12.216'sını Müslümanlar, 10.100'ünü Rumlar ve Ermeniler,⁷ 270'ini Yahudiler oluşturuyordu. C. Texier, 1834-1836 yılları arasında, şehrin nüfusunun 28.000 olduğunu söylerken, W.F. Ainsworth, 10.000'i Müslüman, 5.000'i Hristiyan ve 200'ü Yahudi olmak üzere, Ankara'da 15.200 kişinin yaşadığını belirtmektedir. 1860'lı yılların başı için, G. Perrot'nun nüfusa dair verdiği rakamlar şöyledir: 25.000 Türk, 11-12.000 Katolik Ermeni, 4.000 Gregoryen Ermeni, 3.000 Rum ve 1.000 Yahudi. 1881 nüfus sayımına göre ise Ankara'nın nüfusu 25.595'tir. Bu nüfusun 17.218'i Müslüman, 1.637'si Rum, 5.579'u Katolik, 725'i Gregoryen Ermeni, 413'ü Yahudi ve 236'sı Protestandır. Yüzyıl bi-

7 Ankara'daki Ermeni nüfusu Katolik ve Gregoryen olarak iki gruba ayrılmıştı. Ermenilerin Katolik olmaları, 18. yüzyılda Ankara'ya gelen dominiken rahiplerinin, birkaç aileyi Katolikliğe geçirmesiyle başlamış ve Katoliklik Ermeniler arasında hızla yaygınlık kazanmıştı. Gregoryen Ermeniler, Latinleşme olarak gördükleri bu durumu hiç hoş karşılamıyorlardı. Daha sonraları, Ermeniler arasında Protestanlığa geçenler de olmuştu. Ermeniler arasında Protestanlığa geçiş, 1860'lı yılların sonlarında Anadolu'ya gelen Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin etkiyle gerçekleşmişti.

timinde, şehrin nüfusu 32.851'e çıkmıştı. Bu sırada, Müslüman nüfusta dikkate değer bir artış vardır. Şehirde yaşayan Müslümanların sayısı 22.424'tür. Nüfusun geri kalan kısmını, 1.251 kişiyle Rumlar, 1.016 kişiyle Gregoryen Ermeniler, 6.611 kişiyle Katolik Ermeniler, 536 kişiyle Yahudiler ve 13 kişi gibi küçük bir sayıyla Protestanlar oluşturmaktadır.⁸

Genel olarak ülkenin yaşadığı ekonomik çöküş, 19. yüzyıl Ankara'sına da damgasını vurmuştur. Endüstri ve ticarete yaşanan hızlı gerilemenin arkasında, hem iç koşulların hem de dış koşulların etkisi vardır. Bunun en tipik göstergesi, 19. yüzyıl başlarında şehrin ekonomisinde başrolü oynayan ve refahın asıl kaynağını oluşturan tiftik endüstrisinde yaşanan hızlı çöküştür. 18. yüzyılda dünya tiftik tekeli Ankara'nın elindeyken, 19. yüzyılın ortalarında, artık bu durum neredeyse tümüyle geçerliliğini yitirmiştir. Tiftik yününden yapılmış, ipek inceliğinde dokunan şali ve sofları ihraç eden Ankara, yüzyılın ortalarından itibaren, hızla ham tiftik ihraç eder hale gelmiştir. Tiftik, önemli bir ticaret kalemi olmaya devam eder, ancak artık nitelik değiştirmiştir. 1817'de Ankara Sancağı'nda 5.896 top şali, 1.137.5 top sof üretilip, çoğunluğu İngiltere ve Fransa'ya ihraç edilirken, 1877'deki, Ankara sancak merkezine ait ihraç kalemleri arasında bu kumaşlar hiç yer almamaktadır, bunun yerine 540.260 kg. tiftik yününün ihraç edildiği görülmektedir. Üstelik, yüzyıl başların-

8 J.M. Kinnier, *Voyage dans l'Asie Mineure, l'Armenie et le Kurdistan: Dans les Années 1813 et 1814*, Librairie de Gide Fils, Paris, 1818, s. 109; R. Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 117; C. Texier, *Asie Mineure: Description Geographique, Historique, Archeologique des Province et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*, Librairie de Firmin-Didot et Compagnie, Paris, 1892, s. 491; W.F. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, I. cilt, John Parker, Londra, 1842, s. 132; G. Perrot, *Souvenir d'un Voyage en Asie Mineure*, Michel Lévy Frères, Paris, 1864, s. 302; F. Georgeon, 'Keçi kılından kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında Ankara'nın gelişimi', *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* içinde, P. Dumont, F. Georgeon (der.), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 107-108.

da, ham tiftik ihracının 60-65.000 kilogramı geçmediği düşünülürse durumun vehameti daha net anlaşılır. Yüzyıl boyunca, sof ve şali dokunan tezgâh sayısının 1.000'den 3-5 tezgâha –ki çoğu İstanos'tadır (bugünkü Sincan)– düşmesinde ifadesini bulan çöküşte; üretim teknolojisindeki gerilik ve yanlış uygulama ile düzenlemeler⁹ gibi, doğrudan ülke gerçeğinden kaynaklanan iç koşullar, tiftik keçisinin canlı olarak ihraç edilmesinin önünde hiçbir engelin olmaması nedeniyle başka yerlerde yetiştirilmeye başlanması ve asıl olarak da 1838 ticaret anlaşmasıyla Osmanlı topraklarına, ucuz yünlü ve pamuklu dokumaların artan oranlarda girmesi gibi dış koşullar rol oynamıştı. Kumaş üretiminin geleneksel tekniklere dayanması, ithalat yoluyla ucuz dokumaların iç pazarı istila etmesiyle birleşince, tiftik endüstrisinin çöküşü kaçınılmaz bir kader gibidir.¹⁰

9 Tiftik endüstrisini sarsan düzenlemelerin en önemlilerinden biri, 1820'li yıllarda, tiftik üretme tekelinin Ermenilere yasaklanarak Müslümanlara verilmesiydi. Böylesi bir uygulama, her şeyden önce, uzun yıllara dayalı bir tecrübe birikimini devre dışı bırakıyordu. Nitekim, düzenlemenin sonucu tiftik sürülerinin ve dolayısıyla tiftik üretiminin azalması oldu (bkz. W.J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus & Armenia*, cilt I, John Murray, 1842, s. 418). Sonraları bu yasak ve tekel kaldırılmış olsa da artık kayıpları telafi etmek pek mümkün değildi. Tiftik endüstrisini gerileten diğer bir yanlış uygulama, tiftik keçisinin hiçbir anlamda koruma ve ıslaha konu olmamasıydı. Ankara keçisi canlı olarak ihraç edilebiliyordu. Nitekim, bu ihraç kolaylığı, İngiltere'nin tiftik keçisini en sonunda Güney Afrika'nın Cap bölgesinde üretmesinin yolunu açmış ve böylelikle de yüzyıl sonunda burada üretilen tiftik yünü miktarının Ankara'daki üretime yetişmesini mümkün kılmıştı, bkz. F.O. 195/1381, no. 106, 2 Temmuz 1881 tarihli rapor. Tiftik üretimini iyileştirmek için alınan önlemler, ancak 1880'lerden sonra uygulamaya kondu. Bu önlemlerle, baş vergisi düşürüldü, canlı olarak tiftik keçisi ihracatı yasaklandı ve ıslah edilme çalışmaları çerçevesinde de 1898 yılında uygulamalara başlayan Numune Çiftliği ve çiftliğe bağlı Çoban Mektebi açıldı. Bunlar dikkate değer önlemlerdi, ancak çok geç kalınmıştı, tümüyle çökmüş bir endüstriyi canlandırmak mümkün değildi artık.

10 F.O. 881/4122, s. 7; K. Kannenberg'ten aktaran S. Eyice, 'Ankara'nın eski bir resmi', *Atatürk Konferansları IV*, T.T.K. Yay., 1971, s. 92; H. Ongan, 'Ankara'nın eski esnafını açıklayan bir vesika', *Türk Etnografya Dergisi*, no. 2, 1957, s. 58; C. Texier, 1882, s. 159-162.

Tiftik dışında Ankara Sancağı'nın gelir kalemleri arasında tarım önemli bir yer tutuyordu. Tahıl ürünlerinin yanı sıra pamuk, pirinç, keten tohumu, kenevir, susam, tütün, haşhaş ve ünnap, en çok gelir getiren tarımsal ürünler arasındaydı. Bunlardan haşhaş, pamuk ve ünnap önemli ihraç ürünleriydi. Tahıl ürünlerinin, özellikle de buğday ve arpanın ihraç kalemleri arasına girmesi, demiryolunun şehre ulaşması sayesinde gerçekleşti ve böylelikle de bu ürünlerin, 1892 yılından itibaren İngiltere ve Fransa'ya ihraç edilmesi mümkün hale geldi. Küçük ve büyük baş hayvancılık, hem sancağa gelir getiren ve hem de şehrin –büyük ölçüde geleneksel üretim tekniklerine dayansa da– endüstrisinin, özellikle de dericiliğin önemli dayanaklarındandı. Doğrudan doğruya ihracata konu olan bu ürünlerin dışında, asıl olarak sancağın ve şehir sakinlerinin gereksinmelerini karşılayan ve çok çok civar kasaba ve sancaklara gönderilen meyve ve sebzeler yetiştiriliyordu. Gerek sancaktaki gerekse şehirdeki dikkate değer sayıdaki bağ ve bahçe asıl üretim alanlarıydı. Nitekim, şehirde yaşayan insanların hemen hepsinin bir bağı ve/veya bir bahçesi vardı. Sayfiye niteliği de taşıyan bağlar, doğal olarak farklı büyüklük ve değerdeydi. 5132 bağın bulunduğu şehirde, Dikmen, Cebeci ve Ayrancı'dakiler düşük değerli bağlardandı. İçlerindeki hemen göze çarpan evleriyle asıl değerli ve büyük bağlar, Büyük Esat, Ayvalı gibi yerlerde ve kentin kuzey kesimlerindeydi.¹¹

11 E. Yavuz, '19. yüzyıl Ankara'sında ekonomik hayatın örgütlenmesi ve kent-içi sosyal yapı', *Tarih İçinde Ankara*, E. Yavuz, Ü.N. Uğurel (ed.), ODTÜ, Ankara, 1984, s. 200; İ. Ortaylı, '19. yüzyıl Ankara'sına demiryolunun gelişi, hinterlandının ve hinterlanddaki üretim eylemlerinin değişimi', *Tarih İçinde Ankara*, E. Yavuz, Ü.N. Uğurel, ODTÜ, Ankara, 1984, s. 215; F. Georgeon, 1996, s. 110; *Ankara Vilayet Salnamesi*, 1311 (1893), s. 319; F.O. 881/4122, 27 Ekim 1879 tarihli rapor; V. Cuinet, 1892, s. 260; *Ankara Vilayet Salnamesi*, 1293 (1876), s. 137; C. Texier, 1882, s. 491; *Ankara Şeriiye Sicili (AŞS)* 205/8, 205/69, 207/70, 210/57, 212/58, 214/79, 217/17-51, 221/152, 222/112, 223/25-44-119, 246/276, 253/248-262/81; *Genel İktisadi Kitap Arsivi* - <https://rantey.org>

TABLO 1
Ankara Sancak Merkezinin 1883 Yılı
İhraç Ürünleri ve Değerleri (İngiltere'ye)*

<i>İhraç edilen ürünler</i>	<i>Miktar</i>	<i>Değer (sterlin)</i>
Kitre (pound)	80.085	3.959
Tiftik	1.208.300	70.793
Afyon	10.959	4.595
Öküz ve manda derisi	3.300	1.732
Koyun yünü	3.372.000	5.090
<i>Deri ve postlar</i>		
Kara keçi	15.000	1.363
Tiftik keçisi (kırkılmış)	30.000	2.045
Koyun ve kuz	20.000	1.636
Tilki, yaban tavşanı, vaşak	48.000	3.409
Ünnap (pound)	174.200	4.182

(*) F.O. 195/1488, Commercial no. 1, 14 Mart 1884 tarihli rapor.

TABLO 2
Ankara Sancak Merkezinin İthal Ürünleri ve Değerleri
(İngiltere'den)*

<i>Ürünler</i>	<i>Değer (sterlin)</i>
Kolonyal ürünler	60.000
Kumaş boyası	1.000
İlaç	3.000
Züccaciye	3.500
Demir	2.000
Manchester basması	275.000
Çivi	300
Petrol	20.000
Ufak tefek şeyler	3.000

(*) F.O. 195/1488, Commercial no. 1, 14 Mart 1884 tarihli rapor.

Ankara'da ekonomik yaşamın örgütlenmesinin temel dayanaklarından birini, tarım ve hayvancılık ve büyük oranda buradan beslenen ticaret oluştururken, bir diğerini esnaf ve zanaatkârlık oluşturuyordu. Ekonomik işleyişin örgütlenmesinde, küçük ölçekli üretimin ağırlıklı olması, dolayısıyla esnaf ve zanaatkârlığın önemli bir yer tutması, yüzyıl boyunca bu faaliyetlerde bulunanların sayısal artışında da kendisini gösterir. Örneğin 1827 yılında, 75 ayrı meslek kolun-

da faaliyette bulunan 1476 esnaf ve zanaatkâr varken bu sayı, 1895 yılında 2304'e, 1902 yılında ise 2553 çıkmıştı. Yüzyıl başlarında hâlâ sof ve şali üretimi yapıldığından, sadece bu alanda iş yapan sekiz ayrı esnaf grubu vardı. Endüstrinin çöküşüyle birlikte, bu alanda faaliyet gösterenler, zaman içinde üretim alanından çekildiler. Tiftik keçisi dışında, dikkate değer büyüklükteki büyük ve küçük baş hayvan üreticiliğinin varlığı, debbaglık, ayakkabıcılık gibi, şehrin önemli endüstriyel üretim faaliyetlerinin gelişmesinde olduğu kadar, keçecilik, saraçlık, nalbantlık, semercilik türünden zanaatların sürdürülmesinde önemli bir unsurdu. Debbaglık önemli bir faaliyet alanı olarak varlığını 20. yüzyıl başına kadar sürdürdü. Dericiliğin gelişkin olması dolayısıyla da örneğin, 1876 yılında, bugünkü Bent Deresi denilen yerde faaliyetini sürdüren 47 debbaghane vardı. Gümüş işçiliği, kuyumculuk, kürkçülük gibi zanaat kollarında faaliyet gösterenlerin yanı sıra, duvarcı, sıvacı, taşçı, boyacı gibi inşaat alanında çalışanlar, marangozlar, terziler, berberler, fırıncılar, börekçiler, bakkallar, şehirdeki esnaf taifesinden bazılarıydı. 1876 yılında şehirdeki dükkân sayısı 1841'di. 1882 yılında bunların sayısı 1973'e, 1891'de 2173'e ve 1907 yılında ise 2188'e çıkmıştı. 1891 tarihli Vilayet Salnamesi'nde 2173 dükkânın yanı sıra, şehirde 8 yağhanenin, 9 kiremithane-nin, 11 değirmenin ve 21 fırının olduğu belirtilmektedir. Bu dükkânlara iki gazozhane de dahildir. Dükkân sayılarındaki bu artışın nedenlerinden biri, Ankara pazarına giren ithal ürünlerin miktar ve çeşitliliğindeki artışı. Nitekim Gathedral, Ankara'daki dükkânlarda, İngiliz dokumalarının yanı sıra İngiliz çanak çömleklerinin, cam eşyalarının, Sheffield çatal-bıçak takımlarının, Wolvehampton metalleri ve kaplarının satıldığını belirtmektedir.¹² Yukarıda dile getirilen esnaf

12 M.A. Kılıçbay, 'Sof şehri Ankara', *Ankara Ankara* içinde, E. Batur (ed.), YKY, İstanbul, 1994, s. 71; E. Yavuz, 1984, s. 197; R. Özdemir, 1986, s. 229-231; Ücretsiz E-Kitap Arşivi - <https://kutupcu.org>

sayılarını ele aldığımızda, çıraqları dışta tutarak, esnaf yanında en az bir kalfanın çalıştığını düşünecek olursak, şehir nüfusunun önemli bir kısmının geçimini esnaflıktan sağladığını ileri sürebiliriz.

Ekonomik faaliyetler konusunda, 19. yüzyıl Ankara'sı için belirtilmesi gereken bir konu, katı sınırlara dayanmasa da cemaatler arası işbölümü gibi bir durumun varlığıdır. Diğer deyişle inançlar arasındaki farklılıklar, insanların neyle uğraşıp neyle uğraşmayacaklarının sınırlarını belli ölçüde koşullandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ticaretle uğraşanların ağırlıklı olarak Ermeniler ve Rumlar olduğu görülür. Bankerlik ve muhasebecilikle birlikte Ermeniler, tiftik keçisi yetiştiriciliği de yapmaktadırlar. Tarımsal üretim, asıl olarak Müslümanların işidir. Demircilik, eyercilik, semercilik gibi el sanatlarıyla birlikte, kasaplık, tütüncülük gibi faaliyetler neredeyse yalnızca Müslümanların uğraşları arasındadır. Şehrin yoksulları arasında yer alan Yahudiler, handiyse tümüyle hırdavat, incik-boncuk gibi basit malların, kırtasiye malzemelerinin ve Avrupa üretimi ufak-tefek eşyaların satışını yapmaktadırlar. Ayakkabıcılık, nalbantlık, terzilik, gümüş işçiliği ve kuyumculuk, hem Müslümanların hem de Hristiyanların faaliyet gösterdikleri zanaatlardandır. Ancak, yapılan üretime, etnik farklılığın izleri yansımaktadır. Örneğin, gümüş işçiliği ve kuyumculuk her iki dinin mensuplarının uğraşı olsa da üretilen ürünlerin nitelikleri birbirinden farklıdır; Müslümanlar, altın ve gümüş işlemede çoğun geleneksel ve yerel motifleri tercih ederken, Hristiyanların ürettiği takılar, günün modasını yansıtan, özellikle Avrupa mah-

Ankara Vilayet Salnamesi, 1293(1876), s. 127; Ankara Vilayet Salnamesi, 1299(1882), s. 186; Ankara Vilayet Salnamesi, 1307(1891), s. 236; Ankara Vilayet Salnamesi, 1325(1907), s. 103; F.O. 881/4122, 27 Ekim 1879, s. 3; Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları, yay. haz. H.K. Alpman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 78; bu eserden söz konusu gazozhanelerin Viçen ve Kirkor Efendilere ait olduğu belirtilmektedir - <https://rantey.org>

İmparatorluk
Ankara'sından
Cumhuriyet başkentine
şöhretini koruyarak
geçiş yapmış, Müslüman
bir ayakkabıcı.

19. yüzyıl sonunda bir Osmanlı esnafı
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

reçli motiflerle bezelidir. Bir de tabii, tüm cemaatlerin yok-sulları tarafından yapılan uğraşlar vardı. Hamallık ve saka-lık, bu türden uğraşlar arasındaydı.¹³ İnançlar arası işbölü-mü biçiminde kendini gösteren bu durum, aslında, gerek ekonomik sermayenin gerekse bilgi ve deneyim bütünü-nün ekonomik alana ve toplumsal uzama yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik faaliyetlerin işleyişi ve düzenlenişi, bir şeh-rin toplumsal yaşamına, her şeyden önce sınıfsal farklılık-lar ve bunun beslediği yaşam tarzları biçiminde yansır. Bir toplumdaki ekonomik kaynakların büyük bir kısmını elinde bulunduran ve denetleyenlerle sadece emeğini satarak geçi-nen kesimler, sosyal yaşama farklı elverişlikler ve tavırlarla dahil olurlar. 19. yüzyıl Ankara'sında, sahip olunan sermaye türü, üretim ve bu üretimde kullanılan emek türleri açısın-dan; üst, orta ve alt sınıflar olarak tanımlayabileceğimiz, üç temel sınıfsal konumlanışı ayırt etmek, zorlama bir katego-rileştirme olmayacaktır.

Dönemin endüstriyel üretimin düzeyi ve niteliğine ilişkin daha önce dile getirilenlerden, birikim koşullarının olma-ması dolayısıyla bir sanayi sermayesinin bulunmadığı so-nucuna kolaylıkla varılabilir. Ancak, bir ticari sermaye ve terminolojiyi zorlayarak bir mali sermayeden söz edilebilir. Gelişkin bir yapıya sahip olmasa da parasal işlemlerin yü-rütüldüğü bir mali piyasa bulunmaktadır. Çoğunlukla tüc-car olan ve kuyumculuk yapan kişiler tarafından yürütülen parasal işlemlerin varlığını, şerriye sicillerinde yer alan te-reke listelerinden izlemek mümkündür. Ticari ve mali ser-mayeye sahip, bu sermaye ve servetlerini ticaretten edinen tüccarlar ve işlerini yürütmek üzere ihtiyaç duydukları pa-

13 G. Perrot, 1864, s. 303, 333, 335; Kinnier, 1818, s. 110; Cuinet, 1892, s. 251; F.O. 881/4122, 27 Ekim 1879, s. 3
Üniversite ve Kurum Arşivi - <https://rantey.org>

rayı, esnaf ve tarımsal üretimle uğraşanlara faiz karşılığı veren banker ve tefeciler, 19. yüzyıl Ankara'sındaki üst sınıfların tipik üyelerindendir. Tüccarlar ya doğrudan ya da yabancı şirketlerin aracıları olarak, bir yandan sancakta üretilen ürünlerin dış satımını gerçekleştirirken, diğer yandan ithal ürünlerin, özellikle dokuma ürünlerinin ticaretini yapıyorlardı.¹⁴ Üst sınıfsal konumlanışa sahip bir diğer gruba, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar oluşturmaktaydı. Bir tür toprak aristokrasisinin üyeleri olan bu kişiler; işlerini ortakçılar aracılığıyla yürütüyorlar, şehrin büyük konaklarında yaşıyorlar, tarım ve hayvancılıktan elde ettikleri servetlerini, ev, dükkân gibi gayrimenkullere yatırarak gelirlerini artırma yoluna gidiyorlar ve bir tür 'rantiye' hayatı sürdürüyorlardı. Bu kişilere ait olan tereke listelerindeki yüklü miktarlar tutan alacaklarından, tüccar ve bankarlara göre küçük çaplı da olsa parasal işlemler gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.¹⁵ Yanlarında ücretle çalışan kişileri istihdam eden ve büyük esnaf olarak nitelendirilebilecek olan gruba da üst sınıf üyesi saymak mümkündür. Debbağlık, kuyumculuk, kürkçülük yapanların yanı sıra giyim-kuşam ve ev eşyası gibi malları satan mağaza sahipleri, bu gruba örnek olarak verilebilir. Bu kişiler de gelirlerinin bir kısmını, ev, dükkân gibi gelir getirici mülklere yatırarak servetlerini artırıyorlardı.¹⁶

Şehrin, en kalabalık kesimi olan orta sınıfını, küçük esnaf olarak adlandırabileceğimiz kişiler oluşturunuyordu. Sahip oldukları dükkânlarında; ayakkabıcılık, saraçlık, tütüncülük, semercilik, dühancılık, bakkallık, terzilik, berberlik ya-

14 AŞS 218/234, 218/273, 228/127, 234/159, 236/517, 239/187, 245/197, 246/177, 253/248, 267/190, 268/163, 268/252, 270/175, 300/201.

15 AŞS 212/168, 212/182, 223/112, 223/297, 245/113, 263/81, 267/404, 268/394, 270/179, 270/217.

16 AŞS 223/119, 234/159, 236/517, 239/187, 245/37, 262/299, 264/39, 267/161, 267/213. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

pan bu kişilerin, servet biriktirme eğilimleri, üst sınıfın üyelerinkiyle benzerdi. Üst sınıf üyelerinin sahip olduğu miktar ve büyüklüklerde olmasa da işlerini yürüttükleri dükkân ve oturdukları ev dışında, bir dükkân veya bir eve ya da her ikisine birden sahip olabiliyorlardı.¹⁷ Tabii ki bu sınıfa, özellikle yüzyıl sonuna doğru sayıları daha da artan memurları dahil etmek gerekir.¹⁸ Seyahatnamelerde ve konsolos raporlarında, memur olmak için hükümet konağının koridorlarını dolduran şehir sakinlerinden sıkça söz edilmektedir. Bu durumun arkasında, işsizlik kadar, özellikle sultan Abdülhamit döneminde, memurluğun daha güvenceli hale getirilmesinin payı vardır.

Şehrin alt sınıflarını ise gelirlerini emeklerini satarak geçimlenler oluşturunuyordu. Bunlar, esnaf yanında kalfalık, çıraklık edenleri, birinin yanında ücretli olarak çalışmayıp taşçılık, dülgerlik, boyacılık gibi işleri yapan ve kendi hesaplarına çalışanları kapsıyordu. Bağ ve bahçelerde ırgatlık edenler, sakalık, hamallık yapanlar, evlerde hizmetçilik edenler bu sınıfa dahil kişilerdi. Evlerde hizmetçilik edenlere, köleleri ve cariyeleri de dahil etmek gerekir.¹⁹ Özetle şehrin sınıfsal yapısına ilişkin kaba tanımlama, ekonomik faaliyetlerin nitelik ve yoğunluğuyla birlikte değerlendirildiğinde, 19. yüzyılda Ankara'ya damgasını vuranın, geniş esnaf kesimi ve orta sınıflar olduğudur.

17 AŞS 207/121, 210/203, 210/136, 210/137, 212/127, 214/75, 214/184, 214/243, 214/246, 226/235, 226/247, 236/236, 239/171, 245/75, 245/100, 245/149, 245/176, 262/52, 262/80, 262/124, 262/199, 262/287, 295/572, 295/940.

18 AŞS 300/46, 300/62, 300/93, 302/343, 309/166, 309/463, 309/577.

19 AŞS 210/58, 212/45, 214/75, 218/70, 218/168, 234/109, 234/110, 236/253, 236/424, 239/182, 241/137, 241/233, 245/191, 246/99, 246/276, 262/56, 262/179, 262/191, 267/56, 267/318, 267/288, 268/164, 295/941, 295/937; cariyeye ve köleler hakkında AŞS 207/297, 212/168, 217/5, 217/38, 262/299, 268/25, 295/431; F.O. 195/1448, no. 2, 21 Haziran 1884 tarihli rapor; F.O. 195/488, no. 6, 17 Ocak 1884 tarihli rapor. Görsel F.O. Arşivi - <https://rantey.org>

Cumhuriyet döneminde, camii, esnafı, konutları ve sakinleriyle hâlâ İmparatorluk Ankara'sının izlerini taşıyan bir mahalle.

Çerçevesi kaba hatlarıyla çizilen böylesi bir sınıfsal farklılaşma; bireyler açısından, tıpkı bugün olduğu gibi, işleyişine dahil oldukları gündelik yaşamın düzenlenişinde ve örgütlenişinde olanaklar ve olanaksızlıklar evreninin sınırlarını belirliyordu. Diğer deyişle maddi servetler üzerindeki tasarruf hakkının dağılış biçimi ve bunun sosyal yaşamdaki temsilleri, doğrudan doğruya belli tarzda yaşam olanaklarını yaratıyor ve bireyler arasındaki sınırları çiziyordu. Bu yaşam olanakları ve sınırlar, yine maddi servet ve güç dağılımının mümkün kıldığı farklılaştırma stratejileriyle sembolik olarak inşa edilmiş ayırım hatlarıydı. Konutun tipinden tefrişine, giyim-kuşamdan yeme-içme kültürüne, normlara kadar, sembolik değeri olan bu araç ve faaliyetler, tıpkı bir işaretleter sisteminin sahip olduğu işleyişe benzer bir tarzda, sosyal yaşamın tüm alanlarında, o dönemin insanlarını birbirinden ayırıyordu.

19. yüzyıl Ankara'sında mahalleler ve mahallelilik

19. yüzyıl boyunca yavaş bir artış gösteren Ankara nüfusu; farklı sınıfsal, etnik ve dinsel konumlanışlar içinde küçüklü büyüklü mahallelerde yaşıyordu.²⁰ Bu mahallelerin bir kısmı –Rum Hatuniye, Makramacı, Kebkebur-i Zımmî, Mihriyâr, Voltarin gibi–, daha yoğun olarak üst sınıf ve orta sınıftan sakinlere sahipti. Ağırlıklı olarak, gelir düzeyi orta ve ortanın üstündeki sakinlere ev sahipliği yapan bu

20 Mahalle sayısında küçük bir sayısal artış söz konusudur; bu artış, nüfus artışından daha ziyade, sayım işlemlerini kolaylaştırmaktan, özellikle de vilayet nizamnameleri gibi uygulamalarla şehre bir çekidüzen vermek kaygısıyla bazı mahalleleri bölüp yeni mahalle oluşturmaktan kaynaklanıyordu. Yüzyıl ortası ve sonundaki mahalleleri gösteren şu iki liste değişiklikleri izlemek açısından yararlı olabilir:

Yüzyılın ortalarındaki mahalleler: Hacı Bayram-ı Veli, Molla Büyük, Kaya-başı, Çeşme, Direkli, Saraç Sinan, Kenekî, Kiçikli, Kattanin, Ürgüp, Sabunî, Ali Hacı Murad, Rüstem Na'al, Mevcud, Yusuf Habbâz, Merurî, Yakup Harât, Halife Bayezid, Hacı İvaz, Hacı Arap, Tekke Ahmed, Hacı Musa, İmaret, Yenice, Hacet Tepesi, Leblebici, İmam Yusuf, Hatunî, Kul Derviş, Keyyalin, Makramacı, Erzurum, Mihriyâr, Hacı Seyid (Hacı Seydî), Kazur Ali, Öksüzce, Buryacı, Voltarin, Aşhor, Kürt, Sed, Dibek, Hendek, Yakup Na'al, Kureyş, Çakırlar, Behlül, Debbâğın, Hacı Mansur, Balaban, Ahi, Hallaç Mahmud, Bademli, Şeyh İzzeddin, Kâfir Köyü, Hangâh, Ahi Tura, Boyacı Ali, Tüllice, Hoca Paşa, İğneci, Belkis, Papanî, Bostanî, İbn-i Gökçe, Kızıl Bey, Ali Bey, Koçhisar, Emre Gülü, Baklacı, Hacı Doğan, Konurca, Kale, Kebkebur-i Müslim, Kebkebur-i Zımmî, Hacı Halil, Helvayî, Tiflis, Şemseddin, Mukaddem, Bazar-ı Ganem, Dellal Karaca, Celâl Kattanî, Börekçiler, Ahi Yakup, Hacendi, Hacı Eshap, Hacı İlyas.

Yüzyıl sonlarında mahalleler: Hacı Bayram, Molla Büyük, Kayabaşı, Çeşme, Direkli, Saraç Sinan, Kenekî, Kiçik, Kattanî, Sabunî, Ahi Hacı Murad, Rüstem Na'al, Mevcud, Yusuf Abbas, Meruri, Yakub Harat, Halife-i Bayezid, Hacı Arab, Tekye Ahmed, Hacı Musa, İmaret, Hacet Tepesi, Leblebici, Rum İmam Yusuf, Kürt İmam Yusuf, Hatuniye, Rum Hatuniye, Kul Derviş, Erzurum, Mihriyar, Hacı Seyid, Kazur Ali, Öksüzce, Buryacı, Voltarin, Kürt, Kureyş, Çakırlar, Behlül, Debbâğın, Hacı Mansur, Balaban, Ahi, Hallaç Mahmud, İslâm Hallaç Mahmud, Şeyh İzzeddin, Ahi Tuğra, Boyacı Ali, Tüllice, Hoca Paşa, İğneci, Belkis, Papanî, Bostanî, İbn-i Gökçe, Ali Bey, Emre Gülü, Baklacı, Hacı Doğan Müslim, Hacı Doğan Gayr-i Müslim, Hacı Halil, Helvayî, Ak Şemseddin, Mukaddem, Pazar-ı Ganem, Dellal Karaca, Börekçi, Ahi Yakup, Hoca Hindi Müslim, Hoca Hindi Gayr-i Müslim, Hacı Eshab, Hacı İlyas, Hamidiye, Misafir Fakih, Sultan Alaeddin, Ramazan Şemseddin, Dudiran, Emirler, Akküb, Kethüda, Yeğen Bey, Hisar Ağniya, Hisar Fukara, Debbâğın, Yenice, Şükriye, Yeğen Bey Rum, Boyacı, Hisar Ağniya Ermeni.

mahalleler, Kale'nin batı-güneybatı yönündeki eteklerinde yer alıyordu. Burası, şehrin Aşağıyüz ve Yukarıyüz olarak da nitelendirilen kısımlarındaki ve ticarete asıl merkezlik eden hanları birbirine bağlayan eksenin etrafını çevreleyen bir bölgeydi. Bu nedenle bu bölgede yer alan mahallelerin, şehrin önemli ve rantı yüksek mahalleleri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, bu mahallelerin sakinleri arasında alt gelir grubundan ailelerin de yer aldığını eklemek gerekir. Görece yoğun alt gelir grubundan sakinlerin yaşadığı –Hacet Tepesi, Öksüzce, Kebkebur-i Müslim gibi– mahalleler ise çoğunlukla Kale'nin aşağısında, doğu-kuzeydoğu hattında –bugün, yaklaşık olarak Talat Paşa Bulvarı ile Kale arasındaki bölge olduğu söylenebilir– yer almaktaydı.

Şehrin farklı etnik ve dinsel kökenden sakinlerinin olması, mahallenin nüfus kompozisyonuna da yansıyor. Bu nedenle mahalleler, sakinlerinin etnik ve dinî kökenleri bakımından kendi aralarında farklılaşıyordu. Molla Büyük, Hacı Bayram, Çeşme, Kayabaşı, Saraç Sinan, Tekke Ahmed, Ahi Hacı Murad, Hacı Arab, Kul Derviş, Erzurum, İmarret, Hacı Seyid, Helvayî, Mukaddem gibi –ki asıl olarak Kale'nin doğu-kuzeydoğusundaydılar– mahalleler, Müslüman mahalleleriyken, Voltarin, Kürt, Kethüda, Mihriyar, Makramacı, Rum İmam Yusuf, Rum Hatuniye gibi –asıl olarak, Kale'nin batı-güneybatı kesimlerinde yer alan– mahalleler, gayrimüslimlerin oturdukları mahallelerdendi. Ahi, Balaban, Börekçi, Debbaghane, Dellal Karaca, Hacı Mansur, Kazur Ali gibi mahalleler ise farklı din ve etnik kökenden insanların karışık yaşadıkları yerlerdi.

O dönemin sosyal yaşamının örgütlenişi açısından bakıldığında, mahallenin, gündelik yaşamın işleyişinde ayrıcalıklı bir yerinin olduğu görülmektedir. Gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'daki şehirlerde mahalle, ana tanımlayıcı öğe

gibidir. Diğer deyişle sosyal yaşamın alanı gibi işler. Dinsel mekân/lar, çarşı ve konut gibi üç temel kurucu ögesi ve bu dokuyu tamamlayan 'çıkma sokak' ile birlikte mahallenin, 'şehrin kurucu ögesi' olduğu söylenebilir.²¹

Şehir ölçeğinde, sosyal oluşumun üç halkası; hane-mahalle-şehir, farklı işleyiş dinamikleriyle sosyal yaşamın örgütlenişi ve düzenlenişine etki ederler. Elbette, bireylerin eylemleriyle yeniden ve yeniden hayatıyet kazansalar da bu eylemlerin zemini olarak işleyen ve bu nedenle de eylemlerden görelî bir bağımsızlığa sahip olan, servet ve güç eşitsizliklerinin ürettiği farklı sermaye bileşikleri,²² bu üç sosyal formunun gündelik yaşama etki ediş biçimlerini koşullandırır. Sahip oldukları sınırlandırma ve imkân kapasitesi ile bu üç sosyallik formu, kendi işleyiş dinamikleriyle biçimlendirdiği bireysel bedenlerden farklı davranış tarzları bekler. Hane, insanın doğasını gerçekleştirdiği ve kişisel özelliklerini geliştirdiği özel alan iken "şehir, kişidişı yaşa-

21 Mahallenin, özellikle de Osmanlı mahallesinin, şehrin öznesi olduğu fikrine Suraiya Faroqi itiraz etmektedir. Ona göre, Osmanlı toplumunda şehir ölçeğinde de inisiyatifler bulunmaktadır. Söz konusu inisiyatifler olarak şehir bilinci, kültürde ifadesini bulmaktadır, yoksa günümüzde şehir yaşamının temeli olarak görülen belediye, belediye meclisi gibi oluşumlar şehir bilincinin zorunlu önkoşulları değildir. Bu nedenle de gündelik yaşamın çözömlenmesi, bunu yakalamanın önemli bir imkânını sunmaktadır Faroqi'ye göre (bkz. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. E. Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997, s. 165). Nitekim, o dönemin şeriyeye sicillerinde rastlanan, 'medine-i Ankara hüsn-ü sakininden', 'medine-i Ankara hüsn-ü mütemekkinlerinden', 'medine-i Ankara vücuhundan' gibi ifadeler, şehrin de başlı başına tanımlayıcı bir öge biçiminde işlediğinin ve dolayısıyla belli bir şehirlilik anlayışının var olduğunun ipuçları olarak değeriendirilebilir.

22 Sermaye bileşikleri derken kastedilen, P. Bourdieu'nün, 'toplumsal uzam' kavramıyla birlikte ele aldığı farklı sermaye -ekonomik, toplumsal, kültürel, simgesel ve siyasal (siyasal sermayeyi Bourdieu, özellikle Sovyetler Birliği'ndeki güç ve servet eşitsizliklerinin önemli bir kaynağı olarak ele almaktadır)- türlerinden tümüne ya da birkaçına farklı oranlarda sahip olmaktır. Farklı oranlardaki sermayelerin toplamı ve bu toplamda başat olan sermaye türü, kişi ve grupların, birbirleri karşısında toplumsal uzamdaki konumlanışlarını belirler. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. P. Bourdieu, *Pratik Nedenler*, çev. H. Tufan, Kesit Yay., İstanbul, 1995, s. 135.

mın aracıdır; içinde toplumsal deneyimler olarak çeşitli ve anlaşılmaz kişilerin, çıkarların ve zevklerin mevcut olduğu bir kalıptır”.²³ Resmi binalarda, ticarî mekânlarda, yansıyan farklı ilişki örüntüleriyle bireyin kendini kurduğu kamusal olanın mekânıdır.

Mahalle ise özel alan ile kamusal olan arasında, kendine özgü bir işleyiş ve yapıya sahip olan bir sosyal oluşum, bir biçimleşmedir. Mahalle, bu görünümünü, doğrudan doğruya bünyesindeki bireylerin eylemlerinden ve bu eylemlere kendisinin bir sosyal zemin oluşturmaktan almaktadır. Sakinlerinin eylemleriyle yaşamını sürdüren mahalle, içinde yaşayanların davranışlarının denetlendiği, sınırlandırıldığı, yani düzenlendiği bir sosyal oluşumdur. Bireylerin davranışlarını biçimlendiren ve denetleyen mahalle, onları kamusallığın temel görünümü olan kişi-dışı yaşama hazırlayan ve oraya dahil oluşlarını veya geçişlerini kolaylaştıran bir görünüme sahiptir. Ama aynı zamanda mahalle, sakinleri arasında dayanışmanın sağlanmasının ve yürütülmesinin de mekânıdır. Böylelikle mahalle, sakinleri açısından hem bir sınırlandırma hem bir imkân olarak işlemekte ve yaşamını sürdürmektedir. Hem sınırlandırıcı hem imkân yaratıcı bir sosyal oluşum, bir biçimleşme olarak mahallenin bu yapısı, içinde barınan insanların eylemleriyle üretilmekte ve yeniden biçimlendirilmektedir. Mahalleye bu özelliklerini kazandıran, değer ve anlam üretme merkezi olmasıdır. Diğer deyişle mahalle, insanî pratikler alanı olarak, anlam yaratma ya da anlamları müzakere etme kapasitesine sahiptir. İlişkilerin yürütülme ilkeleri ve bunların dayandığı değerler konusunda verilen hükümler, bizzat, davranışları üzerine söz söylenen insanların deneyimleriyle sınılanır. Tüm bu özellikleriyle mahalle, içinde yaşayan sakinleri açısından bir

23 R. Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. S. Durak, A. Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul, 1996, s. 421. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

referans çerçevesidir. Doğruyu-yanlışı, uygun ve uygunsuz olanı belirleyen ve bunları, davranışların ve kişiler arası ilişkilerin izlenecek ahlâkî kodları olarak düzenleyen bir referans çerçevesi.

Bugün artık, bu özellikleriyle yitip giden mahalle, geçen yüzyılda, bizzat sakinlerinin eylemlilikleriyle bireylerin davranışlarını nasıl denetlemekte ve düzenlenmektedir? Öncelikle sakinleri açısından mahallenin huzur ve sükûneti yani uyumlu bütünlüğü esastır. Bu huzur ve sükûnet için, bireylerin belli davranışları yerine getirirken bazı davranışlardan kaçınmaları gerekir. Mahalle açısından, davranışların düzenlenmesinde adaba özgü ahlâkî bir kod mevcuttur. Söz konusu kod, mahalle sakinleri arasında iyi ilişkileri düzenleyen, sakinlerin birbirlerine karşı saygılı olmalarını gerektiren davranış kalıplarıdır. Bu davranış kalıpları, sakinlerin birbirlerine karşı davranışlarında belli bir duygusal denetimi zorunlu kılmaktadır. Mahalle sakinleri edepli davranmalıdırlar. Birbirleriyle ilişkilerinde, duygusal infiallere kapılıp küfürlü ve hakaret içeren konuşmalar yapmamalıdırlar. Kadınlar, namahremden kişilerle hasbıhal etmemeli, onları evlerine almamalıdırlar. Sakinler, mahalleliyi birbirine düşürecek davranışlardan kaçırmalıdırlar. Çocukları ve kadınları huzursuz eden ve mahallenin güvenliğini tehdit eden meczuplar, gözetim altında tutulmalıdırlar. Bütün mahalleliden beklenen, bu davranış kalıplarına uymalarıdır. Bu davranış kalıplarına uyulup uyulmadığı, mahalle sakinleri tarafından sürekli olarak gözlenmektedir. Söz konusu davranışları düzenleyen ve biçimlendiren adaba özgü ahlâkî kodu ihlal edenler, mahalle içinde yaşamayı hak etmemektedirler. Mahallenin uyumlu bütünlüğü için, bu türden ihlal edici davranışlarda bulunanlar, mahalle sakinleri tarafından uyarılmaktadır. Bazıları bu uyarıları dikkate alıp davranışlarını düzeltirler bile, bazı durumlarda mahallece istenen davranış deği-

şikliği gerçekleşmemektedir. Mahallelinin sürekli uyarılarını dikkate almayıp ahlâka ve adaba aykırı davranışlarında ısrar edenler, mahalleden ihraç edilmekte ve ahir mahallede ikamet etmeye zorlanmaktadır.

Mahallenin uyumlu bütünlüğü için, davranışları en yakın gözetim altında bulundurulananlar mahallenin kadın sakinleridir. Kadınların ahlâkı ve namusu, mahallenin ahlâkı ve namusu olduğu için, kadınlardan beklenen, bunu gözetmeleri ve davranışlarını buna göre düzenlemeleridir. Aksine davranışlar asla hoşgörölmez, çünkü mahallenin düzeni ve 'selameti'dir esas olan. Mahalle olarak 'muzdarip' olmamak ve 'selamet halleri' için, kadınların kendilerine çekidüzen vermeleri gerekir. Mahallenin ahlâkî ve adaba özgü kodu, kadınlar için belli davranış kalıplarını gerekli kılar. Mahallenin 'bekası' için, öncelikle kadınların 'kendi hallerinde' olmaları gerekir. Edepli kadın 'daima kendi halinde' ve 'âr-ı haya ile muhide' olan kadındır. kadınların davranışlarını düzenlemeleri gereken en önemli alan, erkeklerle olan ilişkileridir. Namahremden olanlarla ne türden ilişkiler kurdukları, kadınların ahlâkları ve namusları bakımından en önemli ipucudur. Bir kadının, 'âr-ı mukayyede' olduğunun delili, namahremden olanlarla ilişkilerinde 'rahat' ve 'aleni' davranışlar içinde olmamasıdır. Diğer deyişle 'utanma' ve 'çekinmesi' olan kadın ahlâklı ve namusludur, 'kendi halinde'dir. Kadınlar, namahremden olanları, öyle kolay kolay evlerine kabul edemezler. Bu kişilerle içli dışlı olamazlar. Namahrem olanlardan 'çekinmesi' olmayan, onlarla rahatça konuşup görüşen kadın, sakinler için kötü örnek olup mahallenin ahlâk ve namusuna hâlel getirir, 'esen' ve 'rahatı'nı bozar. Kadının kocasına karşı sorumlu olması yeterli değildir, o, mahalle sakinlerine karşı da sorumludur. Bu nedenle de mahalleli, onun kendisine çekidüzen vermesinde, davranışlarını düzenlemesinde söz söyleme hakkına sahiptir. Böylelikle mahalle, kadınların eylem

alanlarının sınırlarının belirlenmesinde çok önemli bir işlev üstlenmektedir. 'Kendi halinde' olmamanın, namahremden kişilerle 'serran' ve 'alenen' görüşmenin ağır yaptırımını vardır. 'Kendi halinde âr-ı haya ile muhide olmayıp namahremden kimesneleri menziline getirüp alenen nesak-ı fücür' eden kadınlar, mahalle sakinleri tarafından uyarılır ve bu türden davranışlarda bulunmamaları, kendilerine 'tenbih' edilir. Sakinlerin uyarılarını dikkate almayan ve ahlâkî ve adaba özgü kodu ihlal etmeye devam eden kadınlar, mahallede yaşama hakkını kaybederler. Mahallenin tekrar 'selamete' kavuşması, sakinlerin 'hoşnut' ve 'rahat' olmaları için, bu kadınlar mahalleden ihraç edilirler. 'Kendi halinde' olmayan kadının mahalleden ihraç edilmesi yetmez, aynı zamanda 'ahir mahallede' sakin olması istenir ve tekrar mahalleye dönmesi engellenir. Mahallenin önde gelen erkekleri kadiya başvurarak tüm mahalle adına, bu türden kadınların 'mahalleden ihraç ve ahir mahallede sakin' olmalarını mahkemeden talep ederler. Böylelikle mahallenin 'esen' ve 'rahatı', ahlâkî ve namusu bizzat sakinlerin eylemleriyle yeniden kurulmuş ve sürdürülmüş olur.²⁴

Kadınların ahlaklı ve namuslu olmaları bir sosyal oluşum olan mahallenin sürekliliğinin sağlanmasında ne kadar önemliyse, tüm sakinlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlerken belli davranış kalıplarına uymaları da o kadar önemlidir. Mahallenin yaşanılrlığını sürdürmesi, sakinlerinin 'selamet hallerinin' güvence altında olmasıyla mümkündür. Ahlakî ve adaba özgü kodu ihlal eden davranışlar söz konusu güvenceyi zedeleyen ve bozan durumlardır. Sakinler arasında iyi ilişkileri sürdürmek için ilişkilere 'fesat' sokmamak, sa-

24 Kadiya başvuranlar, sadece Müslümanlar değildir; hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler, mahallenin kompozisyonu gereği, bazen ayrı ayrı bazen topluca mahalleden sürgün talebiyle mahkemeye başvurmaktadır. AŞS 205/68, 207/48, 207/53, 208/130, 212/32, 212/61, 214/40, 216/65, 218/19, 218/55, 221/42, 246/30, 267/70

kinlerin birbirlerine sövüp saymamalarının gerekliliği, bir ilişkiler sistemi olan mahallenin olmazsa olmazlarıdır. ‘Şerir’ ve ‘müzevir’ olmak, ‘sai-bil-fesad’ olmak sakinler arası ilişkiler dengesini tehdit eden davranışlardır. ‘Küçük büyük dinlemeden rahatsızlık verip küfür etmek’, ‘dine imana sövüp saymak’ adaba özgü kodun ihlal edilmesidir. İlişkilere ‘nifak sokmak’ veya ‘nifaka mail’ olmak mahalle sakinlerini birbirine düşürür. Bu türden davranışlar sakinlerin ‘esen’ ve ‘rahatlarını’ bozacağından mahallenin yaşanırılığını da tehdit edecektir. Bu yüzden de sakinlerin davranışları ve birbirleriyle olan ilişkileri, ahlakî ve adaba özgü kodun gereklilikleri açısından bizzat sakinlerin eylemleriyle düzenlenir ve denetlenir. Bu, bir sosyal yaşam alanı olarak mahallenin inşa edilmesini ve ayakta kalmasını sağlayan süreçlerdir. ‘Ahval-ı şetimesinden’ ve ‘nifaka mail’ olmalarından dolayı ‘esen ve rahatları maslûb olan’ mahalleli söz konusu kişilere ihtarda bulunur. Eğer davranışlarından şikâyet edilenler ‘şerir’, ‘müzevir’ ve ‘sai-bil-fesad’ olmaya devam ediyorsa mahalle sakinlerinin talebi ve mahkemenin kararıyla mahalleden ‘tard’ edilir ve ‘ahir mahalde sakin’ olmaya zorlanır.²⁵

Akıl sağlığı yerinde olmayanlardan bazıları, zaman zaman mahallenin güvenliğini tehdit edecek derecede hasta olabilirler. Çocukları korkutup kadınlara rahat vermeyecek tarzda davranışları olan ‘meczip’ veya ‘cünun-u mutabık’ olan kişiler kendi kendilerinin emniyetini sağlayacak durumda olmadıkları gibi mahallenin de huzurunu bozarlar. Bu nedenle de bu türden kişilerin ‘zabt-u rabt’ altına alınmaları, sürekli gözetim altında tutulmaları gerekir. Gözetim sorumluluğunu üstlenecek kişi veya kişilerin olmasını istemek mahallenin hakkıdır. Akıl sağlığı mahallenin

25 Sözü edilen davranışlar nedeniyle mahalleden ihraç edilenler, kadın, erkek veya karı-koca olabilir; AŞS 212/32, 216/65, 216/126, 216/127, 222/32, 222/38, 267/318. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

işleyişini bozacak düzeyde olanların deliliklerinin mahkemece karara bağlanması istenir. Mahallenin önde gelenleri topluca mahkemeye başvurarak 'esen' ve 'rahatlarını' bozan bu kişileri gözetim altında tutmak üzere ailelerinden veya akrabalarından birinin vasi tayin edilmesini talep eder ve kayıt altına aldırırlar.²⁶

Mahallenin ahlakî ve adaba özgü kodu, görüldüğü üzere sakinlerinin davranışlarını olması ve olmaması gerekenler olarak sınıflandırarak içirme ve dışlama kurallarını işleyişe sokar. Gündelik pratikler içinde hayatıyet kazanan bu kurallarla sakinlerin eylemleri yine bizzat sakinlerin eylemleriyle yapılandırılır. Böylelikle mahalle bir sosyallik biçimi olarak kurulur ve ayakta kalır. Mahallenin ayakta kalmasına ve yaşanabilir olmasına izin veren bir diğer durum, onun sakinleri arasında dayanışmanın yaşanmasının zemini olmasıdır. Çünkü dayanışma, bir topluluk inşa etmenin ve bu topluluğun varlığını sürdürmesinin ana malzemelerindendir. 19. yüzyıl Ankara'sında, mahallenin, dayanışmanın ortaya çıkmasına ve yaşanmasına imkân veren bir sosyal oluşum olarak işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?

Mahalleli zor durumda olan sakinlerin yardımına koşarak ve onlara destek vererek dayanışmayı hayata geçirir. Öncelikle mahalle, dul ve boşanmış kadınlar ve yetimler için bir koruma şemsiyesidir. Bu kişilerin bakımı ve korunmasına yardımcı olmak kadar, kurumsal işlerinin yürütülmesi de mahalle sakinlerinin sorumluluk alanlarına girer. Hiç kimsesi olmayan çocukların vasiliğini ve bakımını üstlenme, mahallenin bir sosyal dayanışma birimi olarak işlediğinin ilk örneklerinden biridir. Yetim veya yetimlerin vasiliğini üstlenen mahalle sakini, mahkemeye başvurarak çocuğun veya çocukların nafakasına karşılamak üzere miras kalan malların satışına dair izin talebinde bulunmakta-

26 AŞS 206/15, 210/77, 217/26, 217/34. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

dır. Özellikle babanın ölümü durumunda vasi tayininde, – anne veya akrabalarından biri olabilir– vasi olacak kişinin bu işe uygun olup olmadığı konusunda mahalle sakinlerinin görüşü alınmaktadır. Mahallede yalnız yaşayan kadın sakinlerin, örneğin mahkeme işlerinde vekillliğini üstlenmek gibi işlerde olduğu kadar, mallarını kendilerine hibe etmeleri karşılığı nafakasını karşılama gibi işleri de yerine getirmektedir mahalle sakinleri. Dul, boşanmış ve yalnız yaşayan kadınların huzur ve güven içinde yaşamasından mahalle sorumludur. Çünkü bu kadınlar her an tehdit altındadırlar. Bu yüzden de söz konusu kişilerin karşılaştıkları taciz ve saldırıları sakinler, özellikle de mahallenin erkek sakinleri önlemektedir. Böylesi durumlar, engelleyen sakin açısından kimi kez hayati tehlikeye bile neden olabilmektedir. Evli kadın sakinlerin zaman zaman kocalarıyla veya yakınlarıyla yaşadıkları anlaşmazlık ve sorunlarda, bu kişiler mahallenin desteğine dayanmaktadırlar. Bu, kocadan gelen saldırıları önlemek şeklinde olabileceği gibi, mirasçılarının –ağabey, kardeş olabilir– sakinin hakkı olan malını gasp etmelerini önlemek için evinde saklamak ve korumak biçiminde de olabilir.²⁷

Sakinlerinin davranışlarını sınıflandırarak kurallara bağlayan mahalle, bu kuralların gündelik pratikleri içinde sürekli tekrarlanmasıyla bireylerin eylemlerini düzenler. Mahallenin, davranışları disiplin altına alan ve düzenleyen ah-

27 AŞS 207/18, 210/34, 210/55, 210/62, 212/8, 212/40, 212/61, 214/70, 218/39, 218/98, 218/111, 220/71, 220/84, 221/28, 221/57, 222/4, 222/66, 246/15, 246/81, 246/83, 247/187, 250/160, 250/295, 250/333, 250/342, 259/118. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Eytam Müdürlüklerinin kurulması üzerine vasilik işi doğrudan bu kurum tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Yetimlerin mallarının sevk ve idaresinden bu kurum sorumludur. Ancak söz konusu duruma ilişkin şerhiye sicillerinden çocuğun bakımının kim tarafından üstlendiği anlaşılamamaktadır. Bazen kadın bazen de erkeklerin adı geçmektedir, ancak bu kişilerin çocuğa yakınlığı konusunda hiçbir ibare bulunmamaktadır; AŞS 307/109, 307/115, 307/116, 307/117, 307/160, 309/51, 309/70, 309/90, 309/92. <http://www.ayyildiz.org.tr>

laki ve adaba özgü kodu davranış kalıplarının ve sınıflandırıcı kuralların bir bütünüdür. Çatışmaları da içeren müzakerelerle kabul edilen bu kod, bizzat bireylerin eylemleriyle katıldıkları ve işler kıldıkları uzlaşmaların bir sonucudur. Bu eylemlilikler ve uzlaşımalarla, mahalle bir sosyallik biçimi olarak kurulur ve varlığını sürdürür. Bu durum, aynı zamanda, mahallenin sakinleri nezninde, bir mahallelilik bilincinin oluşumunun da koşullarını hazırlar. Mahalle içinde ortaya çıkan huzursuzlukları çözüme kavuşturmak, başı dertte olanların yardımına koşmak, dolayısıyla sakinlerin birbirlerini kaale almaları, mahallelilik bilincinin izdüşümleridir.

Mahallenin, sakinleri açısından, davranışların ve ilişkilerin ona göre düzenleneceği bir referans çerçevesi olarak işlemesi, sakinlerin, kendilerini diğerlerinden sorumlu hissedebilmeleri; mahalle nüfusunun fiziksel yoğunluğunun ahlâkî yoğunluğuyla örtüşmesi, birbirine denk olması sonucu mümkün olabilir. Diğer deyişle sakin mevcudunun birbirlerini tanıyabilecek oranda olması, yakınlıkların kurulmasını mümkün kılabilecek düzeyde olması, değer ve normların neler olacağının müzakere edilebilmesini ve bunun sonucunda da ahlâkî ve adaba özgü kodun belirlenmesini sağlayabilir ancak. Çünkü, ahlâkî ve adaba özgü kod, diğer deyişle ahlâkî sorumluluk, başkalarıyla birlikte olmakla, yakınlıkla üretilir ve kazanılır. Sorumluluk ise, bireyin bir özne olarak kurulabilmesi ve daha girift ilişkiler örüntüsü olan şehrin kişi-dışı yaşam alanına dahil olabilmesi için vazgeçilmez önemdedir. Mahalle, anlam yaratma ve müzakere etme kapasitesi sayesinde, insanî ilişkilerin ve özneliliğin temel biçimi olan sorumluluğu yaratabilmiştir. Mahalle ölçeğinde mümkün kılınan yakınlık ve bunun sonucu ortaya çıkan sorumluluk, sakinlerin varoluşsal belirsizlikten azade olmalarına, kendilerini güven ve emni-

yette hissetmelerine yol açar. Güven ve emniyet hissi, varoluşun temel dinamikleridir ve yakınlığın mümkün kıldığı aidiyetle garanti altına alınır.

Mahallenin yokoluşunun imledikleri

Bugün buharlaşıp giden, yakınlık ve dolayısıyla yakınlığın mümkün kıldığı ahlâkî sorumluluktur. Nüfusun fiziksel yoğunluğu, ahlâkî yoğunluğundan daha büyük olmaya başladığında, insanî yakınlığın massetme kapasitesi, kişisel ilişkiler ağının menzili dışına çıkmaya ve diğerlerine karşı duyulan ahlâkî sorumluluk çözülmeye başlar. Bu durum, mekânın parçalanması, zaman ve mekân örtüşmesinin ortadan kalkması ve içerme süreçlerinin değil, asıl olarak dışlama süreçlerinin hâkim olması olarak da ifade edilebilir. Yakınlık, başkalarını kaale alma yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlayınca da buharlaşan sorumluluktan geriye kalan, sadece, olan bitene nötr davranmadır. Nötr davranma, karşılaşmalardan ve yüz yüze gelmelerden kaçınmadır. Diğerini yok saymadır. Dünyaya nötr davranmanın ortaya çıkardığı, anlamın kaybolması ve bir boşluk hissidir. Anlamsızlık ve boşluk hissi, ister istemez güven ve emniyet hissi- ni zedeleyecek ve bunların yerini, giderek süregelen hale gelen bir korku ve endişe alacaktır. Artık, güven ve emniyet, korunaklı dar çevreler içine çekilmeyle, hijyenik ilişki yuvalarına sığınmayla sağlanmaya çalışılır. Ne kadar homojen mekânlar ve birliktelikler yaratılırsa o kadar tehditlerin bertaraf edileceği sanılır. Oysa böylesi bir durum, güven ve emniyet hissini sağlamanın tersine, onun önünde bir engeldir. Karşılaşmalar – yakınlık – sorumluluk – aidiyet zinciridir, güven ve emniyet hissini yaratan. Bugün daha çok yaşadığımız, Saltıkov Şcedrin'in *Büyüklerle Masallar* adlı eserindeki kaya balığının durumuna benziyor. Engin

denizleri özlemle seyreden, ama korkusundan kovuğundan dışarı çıkamayan kaya balığına.

Mahallenin değişen anlamının, onun, artık kişisel erişim menzilinin dışında soyut coğrafi sınırlarla belirlenmiş sadece idarî bir birim olmaktan öte bir anlamının kalmamış olmasının ardında yatan; yukarıda kısaca değindiğimiz ve bedelini an be an yaşadığımız süreçtir. Mahalle artık yok. Normların müzakere edilerek yaratıldığı, konuşmaların bir topluluğun dilinde yeniden biçimlenerek ve ortak değer ölçüleriyle topluluğun dışına itildiği ve içine dahil edildiği yerler yok. Dolayısıyla sakinlerini hazırladığı, kişi-dışı yaşamın aracı olan ve kendinden daha girift anlam örüntülerinin üretilme ve farklı türden deneyim kazandırma mekânı olan şehir de yok artık. Çünkü, karşılaşmalar yaşanmıyor. Davranışlarımızı kendilerine göre düzenleyebileceğimiz normlar ve bunlardan türeyen hükümler, “hayatın yerel işleyiş biçimleriyle bağlarını” neredeyse tamamen koparmış durumda ve dolayısıyla söz konusu “hükümler davranışları üzerine söz söylediği insanların deneyimleriyle sınan”mıyorlar.²⁸ Çayyolu ile Altındağ’ı, Çankaya ile Mamak’ı, Gaziosmanpaşa ile Çin Çin’i birbirinden ayıran, aralarındaki fiziksel mesafe değil, ahlâkî mesafe. Armada’nın, Karum’un mağazalarında Çankayalı ile Altındağlı karşı karşıya geliyorlar belki, ama karşılaşmıyorlar. Çünkü, fiziksel mesafe bir anlık da olsa ortadan kalkmış gibi görünse bile, ahlâkî mesafe varlığını koruyor. Böylece, Çin Çin’deki ‘kavgaları’, korku ve endişelerin süregelenliğine katkıda bulunma işlevini de ihmal etmeden yerine getiren bir ‘karnaval havası’ kıvamında, bizlerden ‘uzakta’ olduğuna şükrederek korunaklı yuvalarımızda seyrederiyoruz. Jean Baudrillard, anlamın, “artık toplumlarımızı sürükleyip götüren ideal çizgi olmaktan” çıktığını ve anlam

28 Z. Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, çev. A. Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul, 1999, s. 34

yerine gösterinin geçtiğini belirtir.²⁹ Neredeyse her şey seyirlik hale gelmiştir. Seyirlik hale gelen, anlama gönderme yapıyor gibi görünür, oysa bu, sadece bir sanıdır. Çünkü, şeyler seyirlik hale geldikçe “anlamanın diyalektiği” reddedilmiş, diğer deyişle seyredilende ifade edilenlerin, sadece görülene indirgenmiş olması demektir. İşte, bir zamanlar mahalle dizilerinin sahip olduğu popülerlik, yitip giden anlama bir ağıt, “bir zamanlar topluluk inşa etmenin ana malzemeleri olan dostluk ve dayanışma[nın] bir yerlerde bu amaca artık hizmet edemeyecek kadar dayanıksızlaşmış, çarpıklaşmış, sulanmış” olmasına iç geçirimenin yansımasıdır.³⁰

29 Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, çev. O. Adanır, Ayrıntı, İstanbul, 1991, s. 12-13.

30 Z. Bauman, 1999, s. 23
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sel gider, kum kalır
1957 sel felaketzedelerinin Mamak'tan
Yenimahalle'ye uzanan hayat çizgileri
FUNDA ŞENOL CANTEK

*Gençliklerinin en güzel günlerini "orada" geçirmiş olan
babama, ablama ve annemin anısına...*

Kırkılı yıllarda Ankara'da konut sıkıntısı had safhaya ulaşmışken ve şehre tayin olan "dışarlıklı" memurlar ahırdan bozma evlere yüksek meblağlarla kiracı olarak yerleşirlerken, şehrin dışındaki bazı arsaların boş durduğu fark edilecektir. Bunlardan biri de, şimdiki Yenimahalle semtinde, Atatürk Orman Çiftliği'nin karşısında bulunan Pamuklar Çiftliği'nin arazisidir. 1948-1950 arasında Ankara Belediye Başkanlığı yapan Ragıp Tüzün bu çiftliği satın almış, alt-yapı çalışmalarını tamamladıktan sonra, metrekaresi 1 liradan, konut yapılmak üzere parselleyip satmıştır. En büyük parsel 300 metrekaREDİR. Dolayısıyla, satış fiyatı 300 TL olmaktadır. Dönemin ortalama memur maaşının 200 TL olduğu düşünülürse, arsaların bedeli ödemelerin taksite bağlanmasına bile gerek duyulmayacak kadar düşüktür. Buna rağmen, Emekli Sandığı üyelerine üç maaş tutarında, 2 sene süreli ve %5 faizle kredi sağlamıştır (Tokman, 1979: 64-65). 3500 aileyi ev sahibi yapacak olan bu girişim, uzun vadeli ödeme koşulları ve Tüzün'ün arsalarla ev yapmak isteyenlere kredi bulmasıyla küçük memurların yaşam ko-

sullarını kolaylaştırmıştır. Başkentin o dönemki pahalılığı göz önünde bulundurularak “Ucuz Arsalar” olarak adlandırılan bu yeni yerleşim alanı, sonradan Yenimahalle adını alacak semtin ilk konut alanı olacaktır. Semte çoğunluğu ikişer katlı olan üç bin civarında ev yapılmıştır. Boş araziye Ankara’nın bir uzantısı haline dönüştürmek konusunda ilk adımı atan Ragıp Tüzün de unutulmayarak, semtin ortasından geçen trolleybüs hattının yer aldığı caddeye onun adı verilmiştir. 1957’de merkezden ayrılarak ilçe haline gelen Yenimahalle, Cumhuriyet tarihinin ilk planlı ilçelerindendir. Dönemin Ankara Belediyesi Zatişleri Müdür Müavini olan Mehmet Uğur Yenimahalle’nin kuruluş sebeplerini 3 başlıkta toplamaktadır: 1. kaçak inşaatı önlemek; 2. plansız mahalleleri imar planına göre tanzim etmek; 3. ucuz ve sağlıklı konut inşasını kolaylaştırmak ve hızlandırmak (1954: 22).

Semte Yenimahalle adının verilmesi, basit bir isimlendirme girişimi değildir. Mahalle’nin başına konan “yeni” ibaresi, yeni bir düzen anlayışını da yansıtmaktadır. Cumhuriyet rejimini temsil eder hale gelmesi niyetiyle imar faaliyetlerinden nasibini alan birçok şehirdeki birçok Yenimahalle de aynı anlayışın ürünüdür. İlk bakışta, karşıtımdan, yani eskiden kopuşa, yenilenmeye işaret ediyor görünmektedir. Tıpkı yirmiler ve otuzlar Ankara’sının Yenişehir’i gibi... Ancak Yenimahalle’nin yeniliği, başkentin vitrini Yenişehir’inki kadar iddialı ve göz alıcı bir yenilik değildir. Şehrin gecekondulu semtleri ile eski ve köhne mahallelerinden daha modern ve varşıl görünümlüdür. Sakinleri ağırlıklı konut sıkıntısı yaşayan memurlardır. Kerpiç ve ahşap evler yerine beton, birkaç katlı veya müstakil, bahçeli evlerde yaşamaktadırlar ama devletin orta üst ve üst düzey memurları, bürokratları ya da milletvekilleri, bakanları kadar yüksek bir refah seviyesine, canlı sosyal yaşama sahip değillerdir.

Yenimahalle'nin ilk yıllarından nizami bir manzara.

Belediye Yenimahalle'de arsa dağıtımı yaparken bir nokta-
nın üzerinde özellikle durmuştur: arsa talep edenlerin “ka-
nun ve nizamla saygı göstermeleri” Yani, gecekondulaş-
ma olmamaları (Tokman, 1979: 52-53). 1948 tarihinde alı-
nan bu karar, başkentte gecekondulaşma semtlerinin, dönemin
popüler tabiriyle “3. Ankara'nın”¹ ortaya çıkmasının sonu-

1 Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sı, otuzlardan itibaren belirginleşen görün-
mez bir sınır çizgisiyle ikiye bölünmüştür. Sahibiye Köprüsü'nün batısında ka-
ğazlı bir kâğıt masası, <https://arxiv.org>

cudur. Gecekondu sahipleri, şehrin imar düzenini bozmak ve yasadışı bir eylemde bulunmanın yanında, bızatihi varlıklarıyla rahatsızlık yaratan bir kesimdir yönetici seçkinlere göre. Yenimahalle'de bütünüyle yeni ve modern bir sosyal çevre yaratmayı amaçlayan belediye, bu kararla aslında taşralı ve alt sınıftan aileleri ve onların kültürlerini bu yeni yerleşimin sınırları dışında tutmayı hedeflemiş görünmektedir. Yenimahalle'de arsa sahibi olanların ezici çoğunluğu memurlardır. Tokman, bunların Ankara'nın yerlisi olmamaları nedeniyle memur maaşı dışında gelirleri bulunmadığını söyler (a.g.e., 61).

Ankara'nın yerlileri Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri şehre gelen memurlarla uyum sorunları yaşamışlardır. Gündelik yaşam pratikleri, ideolojik donanımlar ve kılık-kıyafetler arasındaki derin uçurumlar iki tarafı zaman zaman birbirlerine karşı hasmane duygular beslemeye, birbirlerini küçümsemeye yöneltmiştir. Memurlar yeni başkentte Batılı yaşam tarzını olabildiğince sürdürmeye çalışırlarken, bunu büyük ölçüde yeni rejimin/modernizmin havarisi sıfatıyla yapmışlardır. Eldeki imkânlar doğrultusunda gündelik hayatı dönüştürmeye girişmişlerdir. Zaten şehirdeki varlıklarının sebeplerinden biri de budur. Kadın-erkek rolleri, yeme-içme ve eğlence alışkanlıkları, tüketim kalıplarını Batılı normlar doğrultusunda dönüştürmek onlara dahi zor gelirken, bu dönüşümü değil kabullenmek, gözlemlemek bile Orta Anadolu kültürü ve İslâm'ın yasaklarıyla biçimlenmiş yerli Ankaralıları için sarsıcı bir deneyim olmuştur. Hal böyle olunca, iki taraf arasında kutuplaşma zaman zaman had safhaya varmış, bu kutuplaşma mekânsal ayrış-

lan eski Ankara ile ters istikamette filizlenen Yenişehir dışında, bir gecekondu yerleşimi de belirmeye başlamıştır. 1932'den itibaren başlayan göç dalgası, 1939'a kadar başkentte hatırı sayılır bir göçmen kitlesi oluşturmuştur. Öyle ki, 1934'te Meclis'te bir konuşma yapan dönemin İçişleri Bakanı "3. Ankara"dan bahseder (aktaran Tanıl, 2001: 13).

Çevre ve Şehircilik Araştırmaları - <https://rantey.org>

maya da yol açmıştır. Başlangıçta konut sıkıntısı nedeniyle yerlilere kiracı olan, başka ifadeyle iptidai konutlarda sığıntı gibi yaşayan memurlar, imar faaliyetinin hızlanması ve şehrin genişlemesiyle birlikte benzerleriyle birarada olabilecekleri mekânlarda, küçük cemaatler oluşturmuşlardır. Bahçelievler Yapı Kooperatifi böyle bir girişimin ürünüdür. (Bkz. Tekeli ve İlkin, 1984).

Yerliler için gayrimenkul sahibi olmak statü ve zenginlik göstergesi olduğundan, harcama kalıpları dar da olsa, mülk zengini olmak onları için övünç kaynağıdır.* Bu sebeple, harcama kalıplarının daha geniş olması ve daha konforlu bir yaşam sürmelerine rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başkente yerleşen ve mülksüz olan memurlardan "çıplak" diye bahsetmek yerliler arasında yaygın bir eğilimdir (Şenol-Cantek, 2003: 153).

Öncü sakinleri memur ailelerinden oluşacak Yenimahalle konutları için yarışma açılmış, beş değişik konut tipi için beş proje seçilmiştir. İki tür tek katlı konut vardır. Bunlardan biri iki, diğeri üç odalıdır. Üç tür de iki katlı konut yapılmıştır. Bunlar da üç, dört ve beş odalı olmak üzere çeşitlenirler (Tokman, 1979: 58). İki katlı müstakil evlerden bazılarının sahipleri ekonomik sıkıntıya düşünce bu evlerin bir katı kiraya verilmeye başlanır. Ama bir ailenin yaşama alanı olarak planlandıklarından, alt kata yerleşenlerin banyoları, üst kata yerleşenlerin de mutfakları olmayacaktır. Bu sorun, banyonun bir kısmının duvarla veya perdeyle bölünerek mutfak; mutfakın bir kısmının da banyo haline getirilmesiyle aşılr.

O yıllarda Ankara nüfusu yaklaşık 25 bindir. Yenimahalle çok kısa zamanda nüfusun onda birini barındırabilecek bir

(*) Ankara yerlilerinin kendi içlerindeki "mülksüzler"i aşağılamak için kullandıkları bir deyiş vardır: "Kapında angırdaklı eşeğin mi var, Keçiören'de bağın mı var? Neye güveniyorsun?" PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Eskiliğini bakımlı oluşuyla telafi eden tek katlı, çatı odalı bir Yenimahalle evi.

Yeni ve modern apartmanların arasına sıkıştıklarından eskilikleri daha bir belirginleşen, üç katlı Yenimahalle evleri.

Ragıp Tüzün Caddesi üzerinde bitişik nizamda inşa edilmiş iki farklı tipte Yenimahalle evi.

planlı yerleşim haline gelmiştir. Bunu sağlamak için belediye, parsel büyüklükleri ve cephe genişliklerini minimumda tutmuş; bitişik yapı düzeni getirmiştir (Tokman, 1979: 67-68). Bu bitişik yapı düzeni, semt sakinlerinin komşuluk ilişkilerini sıkılaştırmış, bir hanenin diğerinin gündelik hayatı içinde daha yoğun olarak yer alması ve önem kazanmasını beraberinde getirmiştir. Yenimahalle'nin ilk yıllarını yaşayanlar, yapıların konumunun komşuluk ilişkilerini dostluk ve hatta akrabalık ilişkilerine dönüştürdüğüne, en azından böyle bir imkân yarattığına dikkat çekmektedirler.

Semtın kurulduğu yıllardan bugüne orada yaşayan N.Ö. Hanım ve kızı B.Ö. Hanım, ellilerin Yenimahalle'sini komşulukla özdeşleştirmektedirler. B.Ö. Hanım, "eğlencenin en güzelinin komşuluk" olduğunu söylerken, aileleri birbirine bağlayan ve paylaşımı, yardımlaşmayı yüceltip özel alanı ve

mahremiyeti sınırlandıran bu ilişkiler ağının o dönem için tek sosyalleşme biçimi olduğunu da vurgulamaktadır. Bi-reysellik ve farklılık, eşyaların ortak kullanıma açıldığı; kadınların aynı model kıyafetler dikip giyerek birlikte gezme-ye gittikleri; misafire ikram edilen yiyecek ve içeceklerin aynı olduğu; bahçelere ekilip dikilecek bitkilerle sebze/mey-veye bile ortaklaşa karar verildiği bir yerleşimde mevcudiyetini, daha da önemlisi değerini kaybetmiştir. Ama o dönemi bugünün dolayımıyla değerlendiren semt sakinleri, bu tür bir yoksunluktan şikâyetçi değillerdir. Öyle ki, B.Ö. ve N.Ö. Hanımların anlatılarında Yenimahalle'nin ilk planlı yerleşimi bir orta sınıf ütopyasına dönüşmekte ve geçmiş güzellemesi olarak anlatılmaktadırlar. Yerleşimin özellikle ilk kurulduğu yıllarda bir banliyö semti görünümünde olması, merkeze uzaklığı, ulaşım olanaklarının görece kısıtlılığı sakinlerini birbirleriyle, belki arzuladıklarından daha fazla ilişki içinde olmaya itmiştir. Bu yakınlık, sarıp sarmalayan bir kucak olan mahalleyi, aynı zamanda denetleyen ve ayıplayan bir göze dönüştürmüştür.

Merkeze uzaklığı yaratan unsur, yerleşimi kentin iç bölümlerinden ayıran karayolu düzenidir. Kentten kopuk konumu, Yenimahalle'nin kendine yeterli bir ticaret hayatı olmasını sağlamıştır (Tokman, 1979: 74). 5. durak semtin –halen– en canlı ve muteber ticaret merkezi ve “piyasa” mekânıdır. Kamu binaları ve bankalar da bu cadde üzerindedir. Şehir merkezinden gelen otobüslerin 5. durağına denk düştüğünden cadde bu adı almıştır. Yenimahalle'nin yeni yeni inşa ve imar edilmeye başlandığı yıllar DP iktidarı dönemine rastlar. 'Başbakan Adnan Menderes'in bizzat yönlendirdiği imar faaliyetleri tüm ülkede, özellikle İstanbul'da, adeta “yaratıcı yıkım” sürecini hayata geçirme operasyonudur. Burak Boy-san'ın bir “halkla ilişkiler stratejisi” olarak nitelendirdiği İstanbul'un imarı, Menderes'in ceberrut ve gözü kara tavrıyla

bir talana dönüştürülecektir. Öyle ki, İstanbul'un imarı için İtalya'dan davet edilen şehircilik uzmanı Piccinato, İstanbul'un imarının kolay olduğunu, bu şansın 3 faktöre bağlı bulunduğunu söyleyecektir: "coğrafi durum; mevzuat ve Adnan Menderes" (aktaran Boysan, 1992: 236).

Menderes'in imar faaliyetlerinde rolü, despotik bir yaklaşımın ürünüdür. Buna çarpıcı bir örnek, Bağdat ziyareti sırasında, bir geceyarısı İmar Müdürlüğü'ne telefon edip, Eminönü'nde, Mısır Çarşısı karşısındaki binayı yıkmaya karar verdiğini tebliğ etmesidir (Boysan, 1992: 235).

DP iktidarının imar politikasını belirleyen, modern Avrupa metropollerine benzeme, yoksulluğu ve geçmişin izlerini görünmez kılma arzudur. Boysan bu arzunun, tarihî dokunun yerle bir edilmesi pahasına gerçekleştirildiğini savunur (a.g.e., 236).

1956 yılı Ağustos ayından itibaren küçük çaplı yıkımların yerini topyekûn imar operasyonu alır. Boysan'a göre, rasyonel olmayan bu operasyon DP'nin imajını parlatmaya yönelik bir halkla ilişkiler faaliyetidir. Bundan da önemlisi, başkent'in fiili olarak İstanbul'a taşınması niyetinin mekânda ki izidir. Menderes ve bürokratları bu niyetlerini, İstanbul'u bir kere daha fethedeceklerini iddia ederek ortaya koyarlar (a.g.e., 235).

1956-1957 yıllarının baş döndürücü imar hareketleri, İstanbul merkezli olmakla birlikte, Ankara'yı da kasıp kavurmuştur. Elliler, Ankara'da çarpık kentleşmenin iyiden iyiye gözle görünür olduğu bir dönemdir. Gecekondulaşma artmıştır. Arsa spekülasyonu hız kazanmış, imarlı/imarsız yapılar altyapı bakımından yetersiz kalmıştır. Bu dönemde Adnan Menderes, şehrin uzun süredir "başıboş" bırakıldığını ve suç odağı olduğunu düşündüğü semtlerini "ehlileştirmeye" girişir. Adeta, kangren olmuş bir organı kesip atar gibi, yoksul ve kenar semtleri şehrin coğrafyasından silmek

arzusundadır. Hacettepe semti bu uygulamanın bir örneğidir. Sağlıklı kent imgesine yaraşır biçimde, yıllardır kabadayılığın ve başıbozukluğun simgesi olarak görülen Hacettepe, şehrin en büyük hastanelerinden birine arsa teşkil etmek üzere istimlak edilir.*

DP hükümetinin imar politikasına uyumlu bir yerleşim olmasına rağmen Yenimahalle, görüşülen kişilerin çoğunluğunun anlatılarına göre, ellilerin ikinci yarısında bile metruk ve merkezle bağlantısı kopuk bir semttir. Örneğin I.K. Bey** ellilerin ortasında ailesiyle birlikte Yenimahalle'ye yerleştğinde memleketleri olan Pınarbaşı'ndaki ahbabları, "Kimse ziyaretinize gelmesin diye mi dağın başına gittiniz?" diye takılmışlardır onlara.

Yenimahalle'nin "yeni" sakinleri

Bu çalışma 1957'de, Ankara'da Hatip Çayı'nın taşmasıyla meydana gelen sel felaketinden etkilenen 10 ailenin Mamak ve civarından Yenimahalle'ye uzanan göç hikâyeleri ile Yenimahalle'de yerleştirildikleri sitedeki yaşamları üzerinedir. 10 ailenin bazı fertleriyle, sözlü tarih tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Sel baskını sırasında yaşadıklarından başlayarak, kendileri için Yenimahalle'de inşa edilen konutlara yerleşmelerine kadar geçen döneme ilişkin hatırladıkları ve bu konutlardaki yaşantıları hakkında anlattıkları değerlendirildi.

(*) Hacettepe Parkı ile çevresindeki gecekondu semtinde bir çocuk sağlığı merkezi, hatta modern bir hastane inşa edilmesi fikri daha 1938'de Ankara Numune Hastanesi'nde, Dr. Albert Eckstein'in yanında ihtisas yapan Dr. İhsan Doğramacı ve Dr. Hasan Sözütek tarafından ortaya atılmıştır. Hacettepe'deki sağlık merkezi için 1954'te devlet bütçesinden 850 bin TL ayrılmıştır (Yurdakök, 1984: 33-34).

(**) Görüşme Serdar Öztürk ve Hüseyin Barkınay tarafından gerçekleştirilmiştir. Sel felaketzedesi ailelerden bazılarıyla Burcu Yılmaz ve Esra Çepnili görüşmüştür.

rilmiştir. Çoğu alt sınıftan ve gecekondu semtlerinden gelen bu kişilerin, Türkiye'nin ilk planlı yerleşimlerinden sayılan ve çoğunlukla orta sınıftan memur ailelerinin yaşadığı Yenimahalle ile ilgili izlenimleri; semtin ve oturdukları sitenin bilişsel haritalarındaki yeri sorgulanmıştır. Mekânsal düzenin, komşuluk ilişkilerinin ve semtin sosyo-ekonomik özelliklerinin gündelik hayatı nasıl biçimlendirdiği çalışmanın temel sorusudur. Bu sebeple, kırkların ortasında kurulmaya başlanan Yenimahalle'nin ortaya çıkış gerekçeleri, nüfus profili, yerleşim planı üzerinde durulmuştur. Bu konuda da semtin ilk sakinlerinden 5 aileyle görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın odağında, sel felaketini yaşayan ve Seylap Sitesi'ne yerleşen ailelerin çoğu ev kadını olan fertleri vardır. Evin kadına ait ve onu tanımlayan/onun tarafından tanımlanan bir mekân olması sebebiyle, hem evleri ve ev düzenini yerle bir eden selden, hem de Yenimahalle'deki yeni hayatın olumlu/olumsuz yanlarından en fazla kadınlar etkilenmişlerdir. Tüm gecekondu semtlerinden, dönemin banliyö semti denebilecek Yenimahalle'deki apartman dairelerine geçiş yapmışlardır. Yakınlarını, evlerini, eşyalarını, eski komşularını ve kurulu düzenlerini yitirdikleri bir felaketten sonra, hayata yeniden ve sıfırdan başlamanın sorumluluğunu aileleri adına üstlenmişlerdir. Az eşya, kısıtlı parasal imkânlar ve derin bir keuderle işe koyulmuş, acıları ve yoksunlukları, kardeşliğe dönüşen komşuluk ilişkilerinin sarmalayıcı olduğu kadar denetleyici şemsiyesi altında hafifletmeyi başarmışlardır.

O esnada...

11 Eylül 1957'de, Elmadağ ve İdris Dağı'na yağan dolu, Ankara'nın doğusundan geçen Hatip Çayı'nın* taşmasına ne-

(*) Hatip Çayı, Hüseyin Gazi Dağı'nın doğusundan çıkar, Kayaş Deresi olarak ağızdan sonra, Mamak ve Saimekadın tarafında isim değiştirip bu adı alır. Çayın

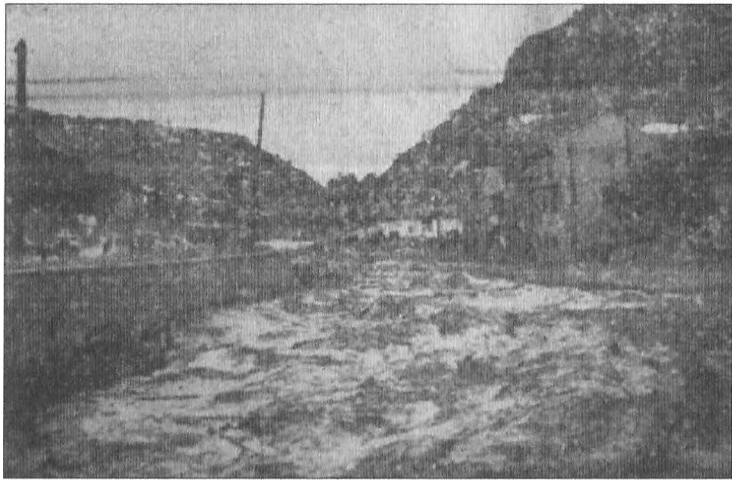
den olmuştur. Kayaş'a vardığında yüksekliği 3 metreye ulaşan taşkınının yol açtığı sel, Kayaş ve Mamak başta olmak üzere, Bent Deresi, Kazıkiçi Bostanları, Varlık Mahallesi, Demir-libahçe, Saimekadın, Akköprü çevresi, Mezbaha ve Atatürk Orman Çiftliği'nin bir bölümünün sular altında kalmasıyla sonuçlanan bir felakete sebep olmuştur. Şehir genelinde panik yaratan bir söylenti ise Çubuk Barajı'nın yıkıldığı ve tüm Ankara'nın sular altında kalacağı yönünde olmuştur. Bu katastrofik ortam, Ankaralıları şehirden kaçma planları yapacak kadar paniğe sevketmiştir. Olayla ilgili olarak görüşülen M.C. Bey, 1957 yılında ticaret lisesi öğrencisidir ve Kurşunlu Camii karşısındaki Kurşunlu Han'da bir muhasebecinin yanında staj yapmaktadır. Olay günü handaki büronun penceresinden insanların yüksek yerlere, özellikle de Kale'ye doğru, panik halinde kaçışıklarını gören M.C. Bey, neler olduğunu öğrenmek üzere bürodan çıkar ve arkadaşlarını bulur. Arkadaşlarından Çubuk Barajı'nın taşıdığını, Ankara'nın kısa süre sonra sular altında kalacağını öğrenir ve o da onlarla birlikte Kale'ye tırmanmaya başlar. Ancak, bu söylenti ona inandırıcı gelmemiştir. O yıllarda Ankara'da yerleşim çok yoğun olmadığından, Kale'nin yüksekçe bir noktasından tüm Ankara çevresi görülebilmektedir. Böyle bir yükseltiye çıkıp bakınca, ortalığın sültiliman olduğunu, barajın taşma emaresi göstermediğini fark eder. Arkadaşlarını uya-

adı, Hıdırlık Tepesi'nde mezarı bulunan Hatip Ahmet İsfihani isimli bir din büyüğünün adına atıfla konulmuştur. Rivayete göre Hatip Ahmet, Hacı Bayram Veli'den el almıştır. Bu sebeple diktiği her ağaç bol meyve verir, ektiği her sebzededen bol ürün alınır.

Çay, bağ ve bahçeleri sulayarak düzlüğe çıkar, düzlükte iki tarafı kavak ve söğüt ağaçlarıyla dolar. Hıdırlık Tepesi ve Kale'ye uzanır. Bugünkü Ankara Hastanesi'nin alt tarafından kıvrımlarla Kale ve Hıdırlık Tepesi arasına girer. Burada Bentderesi adını alır. Bentderesi, tabakhanedeki temizlik işleri için kullanılır. Bentlerle çevrilererek kanallardan akar. Dışkapı'dan geçer. Kazıkiçi Bostanları'nı sular ve ilerde İncesu'yla birleşir ve Ankara Çayı adını alır (Erdoğan, 1999: 52-56).

rır ve şehre geri dönüp çevrelerindeki insanları sakinleştirmeye çalışırlar.

Sel felaketinden etkilenen Mamak, Saimekadın, Kayaş ve Cebeci'nin bir bölümü, başkentin doğu bölgesine denk düşmektedir. Akçura bu bölgeyi kentin "fakir sınıflar aksı" olarak nitelendirir (1971: 140). Gecekondu yerleşimi olan bu aksta kimi yapılar ruhsatlı, kimileri ruhsatsızdır. Sel baskınında en fazla zararı Cebeci'deki Demirlibahçe semti görmüştür. O dönem Verem Hastanesi'nin yer aldığı ve genelde bostan olan bölge tamamen sular altında kalmış, suyun yüksekliği burada 7-8 metreye yükselmiştir. Demirlibahçe'deki evlerin çoğunun kerpiç olması çabucak yıkılmalarına sebep olmuştur. Can kaybının çok olmasının temel sebebi ise ani su baskınına maruz kalan semt sakinlerinin şaşkınlıktan kendilerini azgın sulara atıp kurtulmaya çabalamalarıdır. Kurtulanlar ağaç tepeleri ve çökmeyen evlerin çatılarına sığınanlardır.

Bentderesi'nden beslenen sel suyu etrafını yıkıp döküp durulduktan sonra bile şehri ikiye bölen dalgalı bir nehir görünümündedir.

Felaket her zaman olduğu gibi yoksulları vurmuştur. Sağlam binalarda yaşama şansına sahip olanlar, balkonlardan olanı biteni izlemektedirler.

Bazı evlerin sadece çatıları kalmış, insanlar ve eşyalarla birlikte kimi mahallelerin yarısı yokolmuştur.

İlk panik havası yatıştığında kurtarma faaliyeti başlamıştır. Askerî ve sivil kurtarma ekipleri, projektörlerin ışığını kullanarak kurtarma çalışmalarına gece de devam ederler. İki bine yakın personelin aralıksız çalışmasına rağmen, biriken çamuru temizlemek ve ölü bedenlere, selin sürüklediği, suyun akışını engelleyen eşyalara ulaşmak oldukça zordur. Dönemin teknolojik olanaklarının yetersizliği, su da sürüklenen canlı ve cansız bedenlerin toplanmasında Gençlik Parkı'ndan getirilen kayıkların kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

Felaketzedelerin dışında, sel baskınından sonraki günün gazetelerine konu olan iki insan tipi vardır. Bunlardan ilki, canları pahasına kendilerini soğuk suya atıp selzedeleri kurtaranlar; ikincisi de *Ulus* gazetesinin “kötü ruhlu çapulcular” olarak adlandırdığı yankesiciler/hırsızlardır (*Ulus*, 14.9.1957). Kurtarma faaliyetine gönüllü ve fedakârca katılanlar genellikle öğrenci yurtlarında kalan ve kimisi profesyonel yüzücü olan erkek öğrencilerdir. Hırsızlık olaylarının bir bölümü onların suya atlamak için soyunarak kıyıda bıraktıkları giysilerinin ceplerinden cüzdanları, saatleri ve diğer değerli eşyalarının çalınmasıyla gerçekleşirken, diğer bölümü de evlerin yıkıntıları arasından sağlam kalan eşyaların aşırılmasıyla cereyan etmiştir.

Barajın yıkıldığına ilişkin söylentinin yarattığı gerginlik ve korku, iktidar ile muhalefeti, dolayısıyla *Zafer* gazetesi ile *Ulus* gazetesini karşı karşıya getirmiştir. *Zafer* gazetesi, CHP'li olduğunu belirttiği Seyfi Özgenç'in “Kaçın! Baraj yıkıldı” diyerek halkı paniğe sevkettiğini iddia eder. *Ulus* yazarlarına göre, *Zafer* bu tavırla sorumluluğu muhalefete yüklemek amacındadır. Hatta daha da ileri gidilerek, CHP'nin bu söylentiye Özgenç aracılığıyla bizzat çıkardığı ve yaydığı, bunu da hükümetin kurtarma faaliyetini baltalamak için yaptığı savunulur. *Ulus* yazarları, bu iddiaların hal-

kı CHP aleyhine galeyana getirme ve felaket istismarı yapma girişimi olduğunu öne sürerler (*Ulus*, 14.9.1957).

Ulus'un olayla ilgili olarak *Zafer*'e, dolayısıyla hükümete yönelik bir eleştirisi daha vardır: Ankara valisi sel felaketinden bir gün sonra yaptığı açıklamada, hükümetin gerçekleştirdiği imar ve yıkım faaliyeti sayesinde felaketin bilançosunun düşük olduğunu savunmuştur. Vali'ye göre, özellikle 1956'da uygulama kararı alınan Ankara İmar Planı, derenin ıslahı ve kapanması ile üstünden geçen yolun inşasını gerçekleştirdiğinden hasar daha az olmuştur. *Ulus*, *Zafer*'in hükümetin imar faaliyetini desteklemek için habere döndürdüğünü iddia ettiği bu açıklamayı felaketzede vatandaşlarla alay etmek olarak yorumlar (14.9.1957). Menderes'in imar politikası muhalif kesimde ve yıkımlardan, istimlaklerden zarar görenler nezdinde şiddetle eleştirilmekte ve keyfi uygulamalar olarak nitelendirilmektedir. *Ulus*, bu açıklama ve onun *Zafer*'de yer alma biçimini, felaketin verdiği zararın eleştirilen imar politikasının başarısıyla azaltılmış olduğu savını güçlendirmek ve bu acı deneyimi gelecekteki yıkım faaliyetini meşrulaştırmak/kolaylaştırmak/onaylatmak için kullanma girişimi olarak sunar.

Aynı tarihlerde *Zafer* gazetesinde ise felaketin verdiği zarardan çok, tazmin edilmesi çabalarına ilişkin haberler yer alır. Devlet ve hükümet yetkililerinin selzedelerin yanında olduğu, özellikle Menderes ve Bayar'ın onlarla bizzat ilgilendikleri vurgulanır (*Zafer*, 12.9.1957). Bu manevi desteğin yanı sıra, açılan yardım kampanyası ile maddi destek de sağlanacaktır. Kampanyayı 5 bin lira ile Başbakan Menderes'in eşi Berin Menderes'in başlattığı belirtilir (*Zafer*, 14.9.1957). Felaketzedelerin yüzünü biraz olsun güldürebilecek bir haberse, sel mağdurları için "yepyeni" bir mahalle kurulacağı müjdesidir (*Zafer*, 13.9.1957). Felaketin hemen ardından, ivedilikle alınan bu karar, acılar henüz tazeyken cömertçe

verilen bir teselli armağandır. Yıllar sonra tenzilata uğrayarak, vaat edilen mahalle site boyutuna indirgenecektir. Site-deki evlere bedelsiz sahip olma hayali kuran selzedeler, makul miktarlar ve koşullarda da olsa devlete borçlanacaklar ve ödeyemeyenlerin evleri, ipotekli olmaları sebebiyle ellerinden alınacaktır.

Sel sularının durulmasından kısa süre sonra yapılan resmi açıklamaya göre 133 kişi ölmüştür. Mal kaybı ise can kaybının çok üstündedir. Sel sularıyla sürüklenen cesetler, hayvan leşleri, eşyalar ve yapı malzemeleri Atatürk Orman Çiftliği Köprüsü'nün altını tıkamış, bu tıkanıklığı açmak çok uzun zaman almıştır.

N.Ş. Hanım, Hatip Çayı taşmadan hemen önce, günlük güneşlik bir havada, evin önünde komşularıyla piknik yapmaktadır. Bir ara, küçük bir uçağın alçaktan uçarak "Sel geliyor!" uyarısında bulunduğunu hatırlar. İlginç olan, civarda hiç kimsenin bu uyarıyı ciddiye almamasıdır. Çünkü, elili yıllar, Menderes'in imar faaliyetlerine bizzat el koyup, gecekondu ve fakir mahalleleri acımasızca yıktırdığı bir dönemdir. Semt halkı, bu haberi yaymanın yıkımı kolaylaştırmak ve direnişe mahal vermemek için bir taktik olduğunu, evleri böylelikle boşalttırarak, özellikle tapusuz olanlara belediyenin el koyacağını düşünür. N.Ş. Hanım'a göre, ölü sayısının artması, biraz da bu kaygının yarattığı tepkisizliğe bağlıdır.

N.Ş. Hanım, ailesi ve komşuları, evlerinin hemen yanından akan çayın akışı hızlanınca durumun ciddiyetini kavrarlar. N.Ş. Hanım'ın annesi hızla yerinden kalkıp evin arkasına bir göz atar. Sel sularının metrelerce yükselmeye başladığını görür. O noktadan sonra paniğe kapılırlar ve civardaki herkes canını, hatta, ondan da önce malını kurtarmaya girişir.

11 Eylül 1957 M.Ş. Hanım için de sıradan, güneşli bir sonbahar günü olarak başlar. Lohusadır ve uzun bir aradan son-

ra ilk kez ev işleriyle ilgilenmeye başlayabildiği için huzurludur. Özene bezene yıkadığı çamaşırları bahçeye astıktan bir süre sonra havanın bulutlanmaya başladığını fark eder. Ama önemsemez. Oysa evleri Mamak'ta, çay suyunun debisinin en fazla arttığı yerdedir ve eve yerleştiklerinde, bir aile dostları onları sel baskınına karşı uyarmıştır.

Suyun debisinin arttığını fark eden M.Ş. Hanım telaşlanmaya ve diğer iki çocuğunu aramaya başlar. Evde akan su bulunmadığı için çocuklar Mamak Çarşısı'na su getirmeye gitmişlerdir. Kısa süre sonra çocuklar eve dönerler. Polis yoldan çevirip sel tehlikesini haber vermiş ve evlerine sığınmalarını tembihlemiştir.

M.Ş. Hanım üç çocuğunu da alarak eve girer. Oysa herkes evini terk edip yüksekçe yerlere tırmanmaya başlamıştır bile.

E.Ç. Hanım sel sularının en az zarara yol açtığı Dışkapı'nın bir semtinde yaşar felaketi. Üstelik evleri su kenarında değil, yüksekçe bir yerdedir. Çayın suyu taşmadan önce uçakların dolaşıp halkı sele karşı uyardıklarını hatırlar. Ama E.Ç. Hanım ve komşuları da, diğer selzedeler gibi, felaketin bu kadar büyük boyutlu olacağına, sel sularının Dışkapı'ya ulaşacağına ihtimal vermediklerinden, hazırlıksız yakalanırlar.

S.Z. Hanım, Mamak, Saimekadın'da, bir tarafından demiryolu geçen, bir tarafı asfalt olan bir evde oturmaktadır. S.Z. Hanım selin oturduğu semte yaklaştığı saati de hatırlamaktadır: 14.30-15.00 civarı. Etraftaki hareketliliğe ve koşuşturmaya rağmen ne olup bittiğinden haberdar değildir. Bir çocuk yanına gelip, "Hanım ne duruyorsun?" diye sorar. S.Z. Hanım, "Ne var ki?" diye sorunca sel sularının hızla yaklaştığı yanıtını alır. Doğu tarafından, yani Saimekadın yönünden suların "güröldeyip geldiğini" bugün gibi hatırlamaktadır. Küçük kızını kaptığı gibi demiryoluna çıkar. Orası yüksekte kalmaktadır.

T.B. Hanım sel geldiğinde 8 aylık bir oğlu olan yeni evli bir genç kadındır. O gün askerdeki eşi, tesadüf eseri, komutanını resmi otomobille Ankara'ya getirmiş, ardından T.B. Hanım'ı ve oğlunu alıp T.B. Hanım'ın annesine götürmüştür. Mamak'taki evlerine dönerlerken T.B. Hanım'ın tabiriyle, "lokomotif çalışır gibi harıl harıl!" bir ses duyarlar. Polis Mamak'a girmelerini engeller. Herkes çılgın gibi koşuşturmaktadır. Abidinpaşa'daki bir akrabalarının tepesi üzerindeki evine çıkarak olan biteni izlerler ve sel baskını yaşandığını fark ederler.

N.Ş. Hanım'ın annesi taşkınını tahrip gücünü fark edince kızına seslenir: "Çocuğunu al da kaç!" N.Ş. Hanım evin ikinci katına tırmanıp uyuyan kızını kucağına alır. Ama bununla yetinmeyip, içgüdüsel denebilecek bir dürtüyle eşya kurtarmaya da çalışacaktır. Çabasının sonucunda, iki boş valiz ve bir de radyoyu kurtarabilecektir. Aynı yoldan aşağı inmesi, suyun evin içine dolması sebebiyle imkânsızdır. Üst katın balkonuna çıkar. Oradan da babasının gölge yapmasını diye tepesini kestirdiği asırlık bir atkestanesi ağacının üzerine çocuğuyla birlikte tünür.

Onlar ağaç tepesindeyken çayın yükselen sularında buzdolapları, kamyonlar sürüklenmeye başlamıştır. Aynı anda iki katlı ev çatırdayarak ortadan bölünür. Üst kat tamamen yok olmuştur. O karmaşada annesi de ağaca tırmanarak kendini kurtarır. Tek katlı evlerde oturanlar önceden kurtarılmışlardır. Ancak N.Ş. Hanım'ın aile evi iki katlı olduğu ve sular aniden yükseldiği için onların kurtarılmaları giderek zorlaşmaktadır.

Kurtarma ekipleri canlarını tehlikeye atarak, soğuk suya dalıp N.Ş. Hanım ve ailesini kurtarmak konusunda tereddüt yaşarlarken, Yozgat Talebe Yurdu'ndan üç erkek öğrenci fedakârlık ve cesaret örneği sergileyerek suya atlarlar. Önce N.Ş. Hanım'ın kucağından bebeğini ve annesini alarak kı-

yıya çıkarırlar. Sıra N.Ş. Hanım'a geldiğinde N.Ş. Hanım, yarı çıplak bir erkeğin omzuna, üstelik elbisesinin etekleri sıyrılmışken çıkmakta tereddüt gösterir. Ancak boğulma riskini göze alan ve soğuktan titreyen gencin yalvarmaları neticesi, korka korka suya iner. N.Ş. Hanım kendisini kurtaran öğrencinin gür, kıvrıkcık saçları olduğunu, korkudan bu saçlara yolarcasına yapışıp kıyıya vardığını hatırlamaktadır. Bir de, suya atlamak için soyunan öğrencilerin saatleri ve diğer değerli eşyalarının çalındığını...

Sonradan anlaşıldığına göre, N.Ş. Hanım ve ailesini kurtaran gençler profesyonel yüzücüdürler ve tesadüf eseri, o gün, o saatte Mamak'a gezmeye gelmişlerdir.

M.Ş. Hanım ve çocukları derme çatma kerpiç evde, üç buçuk saat suyun içinde kalırlar. Kerpiç malzeme suyu eve sızdırmaktadır ve su bir pencereden girip, eşyaları önüne katarak öbüründen çıkmaktadır. Su gelmesin diye pencereleri yastıkla tıkamaya çalışırlar. Ama su yastıkları da alıp götürür. Evin içindeki suların üzerinde buzlar yüzmektedir. Çevredeki hemen hemen tüm evlerin yıkılıp yokolmasına rağmen, M.Ş. Hanım'ın evi sele direnir. M.Ş. Hanım bunu "Allah'ın esirgeyciliğine" bağlamaktadır.

Çocuklar pencere pervazına tırmanarak, dışarıda olup bitenleri anlamaya çalışan babalarından yardım isterler. Babaları arkadaşlarının yardımıyla onları evden çıkarır.

E.Ç. Hanım'ın su baskını anından hafızasında kalan en net görüntü, oğlunun süslü sünnet yatağının sele kapılıp sürüklenmesidir. Bu yatağı hazırlamak için öyle çok emek vermiş, öyle heves etmiştir ki, su üzerinde sürüklenen çocuk cesetlerinin dehşet verici anısı, bu yatağın olanca görkemiyle yitip giden görüntüsünden sonra hafızasına gelmektedir. Boğulmamak için ağaçlara tırmanan komşuların korku dolu hallerinin hâlâ gözünün önünden gitmediğini söyler. E.Ç. Hanım'ın evi yüksekçe bir yerde olmasına rağmen, selden

birinci derecede zarar görür. Ev artık oturulamayacak durumdadır.

S.Z. Hanım kızıyla birlikte tırmandığı yükseltiden olan biteni tüm dehşetiyle görmüştür. Komşularının çoğu, zamanında kaçamadıkları için sel suyuna kapılırlar. Altısının öldüğünü sonradan öğrenir. Komşularından birinin tüm akrabaları sel sularında boğulmuş, kendisi, ancak kapı pervazına tutunarak kurtulabilmiştir.

S.Z. Hanım ve diğerleri, ya sel sularının kabardığı anda ya da hemen sonrasında evlerine geri dönerek eşya kurtarma telaşına düşerler. Hayatlarını tehlikeye atma pahasına giriştikleri bu macera başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

T.B. Hanım'ın kayınpederinin Mamak'taki iki müstakil evi, 1100 metrekare arsa üzerine kuruludur. Sel baskınında en son onların evleri yıkılır. Yıkılma sebebi ise yandaki kerpiç evin onların evleri üzerine devrilerek çökmesidir.

Ş.A. Hanım sel felaketinden doğrudan etkilenmemiştir. Ancak, bir arkadaşıyla birlikte işten eve dönerken geçmek zorunda oldukları Bentderesi'nde sel sularının "tepe gibi geldiğini" görürler. Sel sularının gerisinde kalanlara seslerini bile duyuramazlar. Evleri Yenidoğan'dadır. Yollar kapalı olduğundan Ş.A. Hanım o gün bir akrabasının evinde kalır.

"Kulağında bir tek mavi küpesi vardı..."

N.Ş. Hanım ve ailesi hastanede kontrolden geçirildikten sonra evlerine geri dönerler. Ama N.Ş. Hanım'ın ifadesine göre, "Ev girilecek gibi değildir". Evin harap görünümü N.Ş. Hanım'ın babasını dehşete düşürür. Karısı, kızı, oğlu ve torununun kurtarılıp hastaneye gönderildiğini bilmeyen baba, bu evden hiçbirinin sağ çıkmadığına hükmederek sinir krizi geçirir. N.Ş. Hanım, babasının erken ölümüne bu üzüntünün sebep olduğuna inanmaktadır.

Yakınları T.B. Hanım ve oğlunun olay anında evde olduğunu düşünerek endişe ederler. Kayınpederi, N.Ş. Hanım'ın babası gibi, olay yerine gelip evin durumunu görünce, gelini ve torununun öldüklerine hükmedip paniğe kapılır.

M.Ş. Hanım selde kaybettiği ev eşyaları için uzun süre üzüntü duymuştur. Onun eşyaya olan bağlılığını bilen kocası, su baskını sırasında evin etrafında karısı ve çocuklarını göremeyince deliye döner. "Benim avrat eşya delisidir. Eşyayı kurtaracam diye çocuklar sele gitti" diyerek çırpınır.

E.Ç. Hanım, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, oğlunun sünnet yatağının sele kapılmasını içine sindirememiştir. Öyle ki, suya atlayıp sünnet yorganını çekmeye başlar. Ancak o çektikçe, suyu emerek ağırlaşan yorgan da E.Ç. Hanım'ı kendine çekmektedir. Buna rağmen, boğulacağını anlayana kadar pes etmez E.Ç. Hanım.

Aynı şekilde, E.Ç. Hanım'ın Dışkapı'da oturan ablası da, yeni işe giren oğlunun ilk maaşıyla aldığı ve henüz taksitlerini ödeyemediği bir battaniyeyi kurtarmak için suya dalar. Komşular suya kapılıp gitmesini zorlukla engeller.

Sel suları çekildikten sonra evinin yıkıntıları arasında kalan birkaç parça eşyasını toplamaya giden E.Ç. Hanım, yeni bir sel baskınının yaklaşmakta olduğu uyarısı üzerine oradan uzaklaşmak zorunda kalır. Sadece birkaç halı kurtarabilmiştir.

12 Eylül 1957'de gün doğarken T.B. Hanım, oğlu ve kayıvalidesinin sahip oldukları tek doğru dürüst eşya üzerlerindeki kıyafetleridir. Eşyalarının çoğu sel sularıyla sürüklenmiştir. Kalanlarsa kullanılamaz haldedir. Yeni evli olduğundan T.B. Hanım'ın eşyaları yenidir ve bir daha aynısını alabilecek parasal imkânları yoktur. Çeyizinin büyük bölümü hiç açılmadan yokolmuştur. Sele ilişkin en acı anılarından biri kömürlüklerinden çıkan, kulağında tek bir mavi küpesi olan kız çocuğu cesedi, diğeri de yıkıntılar arasında

bulduğu çeyiz sandığının içinden çıkan, tanınmaz hale gelmiş gelinliğidir.

Sel felaketi Ş.A. Hanım'ın hayatını değiştirecek bir tesadüfe vesile olur: Müstakbel eşiyle, selzedelerin dramını uzaktan seyrederken tanışır. Eşinin evin eşyalarını kurtarmaya çalışırken, çamurlu suya düştüğünü görüp kahkaha atmaya başlar. Müstakbel eş İ.A. Bey önce "Ben sana bu kahkahanın hesabını sormaz mıyım?" diye diklenecek olursa da, sonradan yumuşar. Tanışır ve arkadaşlık etmeye başlarlar. Kısa süre sonra da evlenirler.

Sel felaketzedelerinin canlarını tehlikeye atmak pahasına eşyalarını kurtarmaya girişmeleri, Akçura'nın vurguladığı gibi, bu bölgenin "fakir sınıflar aksı" olmasıyla bağlantılıdır. Suyu kapılıp kaybolan, kırılıp parçalanan eşyaları, en azından kısa vadede yenileyecek parasal güçleri yoktur semt sakinlerinin çoğunun. Öte yandan, manevi değeri olan eşyalar, çeyizler, fotoğraflar, aile yadigârları da ikame edilemeyecek nesnelerdir. Her şeye baştan başlamak, yeni bir hayat ve gelecek kurmak, yeni bir yaşam alanı, ev düzeni kurmakla mümkündür. Bunun için de asgari konforu sağlayacak eşya gereklidir. Bir iki parça da olsa, eşyalarını yıkıntıların, çamurun içinden çıkarmak, geçmişin tamamen silinip gitmesini engelleme, travmayı hafifletme çabasının da sonucu olsa gerektir.

Travma

Yaşanılan felaketin yarattığı maddi hasar er ya da geç onarılmışsa da, manevi hasar ilerleyen yıllarla birlikte hafifleyerek de olsa selzedelerin peşini bırakmamıştır. N.Ş. Hanım sel baskınından hemen sonra ortaya çıkan depresif ruh halinin, zaman zaman karabasanlara dönüşerek uzun süre devam ettiğini anlatır. Cesetler, kayıklarla kurtarılmayı bekleyen in-

sanlar, Konya/Karapınar'a, evine ve eşinin yanına döndükten sonra bile onu etkilemeye devam eder. Siren sesleri uzun süre kulaklarında çınlar durur. Kurtarıma macerasının yarattığı dehşet ve ölüm korkusu onu ürkek bir insan haline getirecektir. Üstüne üstlük bu felaketten kısa süre sonra babasını kaybetmesi ve bu kaybı sel baskınından hemen sonra babasının yaşadığı ani şoka bağlaması psikolojik sorunlarının ağırlığını artırır. N.Ş. Hanım'ın eşi de benzer bir travma yaşamıştır. Sel baskını esnasında Karapınar'da bulunan eşi, ancak baskının ertesi günü ilçeye ulaşabilen gazeteler aracılığıyla olaydan haberdar olabilmiş, N.Ş. Hanım'ın ailesinin evinin de bulunduğu bölgede suyun yüksekliğinin 10 metreye ulaştığını öğrenince şok geçirmiştir. N.Ş. Hanım'ın eşinin yaşadığı şok ve eşiyle çocuğunu kaybettiğine ilişkin kaygısı, ancak 24 saat sonra onları Kızılay çadırında bulunca yatışmıştır.

S.Z. Hanım'ın yaşadığı travmaya ilişkin anısı, ertesi gün sel bölgesine gittiğinde gördüğü, yola sıralanmış ve üzerleri örtülmüş cesetlerin görüntüleriyle bütünleşir. O manzarayı görene kadar sel baskınının maliyetinin bu kadar yüksek olabileceğini düşünmemiştir. Cesetlerin görüntüleri uzun zaman gözlerinin önünden gitmez.

E.Ç. ve T.B. Hanımlar için en sarsıcı olan suyun üstünde sürüklenen çocuk cesetlerinin görüntüsüdür. Özellikle T.B. Hanım evlerinin kömürlüğünden çıkan kız çocuğu cesedinden, tek kulağındaki mavi küpesini bile hatırlayacak kadar etkilenmiştir. Yıllar sonra sel baskını deyince ilk aklına gelen görüntü budur.

Görüşülen selzedeler arasında en ağır travmayı yaşayan M.Ş. Hanım'dır. Sel felaketinin hemen ertesi günü elleri ve ayakları tutmamaya başlar. Geçici ve yaşanan şoka bağlı olan bu sorun ortadan kaybolduktan yirmi gün sonra tekrar hastalanır. Eşi ve çocuklarıyla, eşinin memleketi olan Kı-

rıkkale'ye gitmişlerdir. Orada yatağa düşünce doktora gider. Doktor fiziksel şikâyetlerinin psikosomatik temelli olduğunu ve huzurlu bir ev ortamına kavuşmasının onu sağlığına kavuşturacağını söyler. M.Ş. Hanım'ın eşiyle de sorunları vardır. Eşi kendisini aldatmakta ve ailesini ihmal etmektedir. Süregelen bu sorunlar seldeki maddi kayıplar ve yaşanan travmayla birleşince M.Ş. Hanım'ın hastalığı ortaya çıkmıştır. Hem maddi, hem manevi anlamda "evin/yuvanın" kaybı M.Ş. Hanım'ı güçten düşürmüş, halüsinasyonlar görmesine, asabi bir insan haline gelmesine yol açmıştır. Aile M.Ş. Hanım'ın sağlık durumunu göz önünde bulundurarak, Mamak'taki selden harap hale gelmiş evi tamir ettirip yerleşir. Burada M.Ş. Hanım'ın ruh hali bir ölçüde düzelse de, eşiyle olan sorunları bitmeyecek ve bir süre sonra anlaşılabilir olarak boşanacaklardır.

Gecekondudan çadıra, çadırdan apartman dairesine

Sel baskınından hemen sonra Kızılay, selzedelerin geçici olarak barınmaları için belirli bölgelere çadırlar kurar. Cebeçi çayırı, Dışkapı dere boyu, Roma Hamamı'nın arkası, Turgutreis Mahallesi çadırların kurulduğu bölgelerdir. *Ulus* gazetesinin haberine göre, toplam 600 çadır kurulur. İhtiyacı olana elbise, ayakkabı ve battaniye dağıtılır. Ankara Aşocağı yemek servisi yapar (12.9.1957). Bu bilgilerin yanında gazete, sel felaketini, iktidardaki DP Hükümeti'ni eleştirmek için bir fırsat olarak da kullanır. Felaketzedelerin Kızılay çadırlarında yağmur ve soğukla mücadele ettiklerini anlatırken, devlet yerine vatandaşlardan yardım gördüklerini vurgular (*Ulus*, 1.10.1957).

N.Ş. Hanım ve ailesinin kaldığı çadır Mamak'ta, Konservatuvar'ın bahçesindedir. Ancak N.Ş. Hanım'ın küçük çocuğu olduğu için, ikisinin geceleri Yozgat Talebe Yurdu'nda ge-

çirmelerine izin verilir. Gündüzleri tekrar çadıra dönerler. Yemeklerini yine Kızılay aracılığıyla almaktadırlar. Yemek getiren kamyonlar çocuklar için sevinç kaynağı olur. Bunca yoksunluk ve acı içinde çocukları sevindirecek başka bir şey yoktur. Birkaç günü çadırda geçirdikten sonra N.Ş. Hanım eşinin yanına, Karapınar'a döner. Ailesi ise selde tahrip olan ama bütünüyle yıkılmayan kiradaki evlerinden birisini tamir ettirip yerleşir.

M.Ş. Hanım ve çocukları da 19 gün çadırda kalırlar. Onların çadırdan çıkıp Kırıkkale'ye dönmelerinin sebebi, çocukların Kızılay'ın dağıttığı yemekleri sevmemeleri ve yemeyi reddetmeleridir. Çocuklarının aç kaldıklarını ve mutsuz olduklarını gören M.Ş. Hanım, istemediği halde Kırıkkale'ye yerleşmeye razı olur. Orada arkadaşlarının boş olan evine yerleşirler. M.Ş. Hanım'ın hastalığı ağırlaşana kadar orada kalırlar. Ankara'ya döndüklerinde Mamak'taki harap evlerini tamir ettirip yerleşirler. Ancak 1961'de yaşanan ikinci sel baskınında eşyaları çamur içinde kalır. Temizlemek için bahçeye çıkardıkları eşyalar ertesi gün tekrarlanan sel baskınıyla kullanılamaz hale gelir. Bundan kısa süre sonra da Seylap Sitesi'ndeki evlerine yerleşirler.

S.Z. Hanım ve eşi küçük çocukları olduğundan çadırda kalamaz ve kayınbiraderinin evine geçerler. Bir süre orada yaşadıktan sonra bir gecekondu kiralarlar. S.Z. Hanım sel baskınında evleri ağır hasar görenlerin 600 TL, hafif hasar görenlerinse 300 TL tazminat aldıklarını, kendi evlerinin ağır hasarlı gruba dahil olduğundan 600 TL aldıklarını söyler. Ayrıca üç kişilik aileleri için altı battaniye verilir. Battaniyelerden biri alta serilecek, diğeri üste örtülecektir. Ama en fazla yardım eşinin işyeri tarafından yapılır. T.B. Hanım da çadırda çok kısa süre kalır. Kayınpederi ve diğer akrabalarının evlerine sığınarak bir süre idare ederler. Seylap Sitesi'ndeki evlerine geçmeden önce bir ev tutup oraya yerleşirler.

1957 sel felaketine uğrayanlar için inşa edilen Seylap (Sel) Sitesi, Yenimahalle/İvedik Caddesi üzerindeki 4'er katlı, 24'er dairelik 4 bloktan oluşmaktadır. A, B, C ve D Blok olarak isimlendirilen binalardan ilk üçü 1961'de hak sahiplerine teslim edilirken, D Blok bir yıl sonra tamamlanmış ve yerleşime açılmıştır. B Blok'un birkaç dairesi lojman olarak ayrılmıştır. Daireler iki oda, bir salon, mutfak ve içinde tuvaletin de bulunduğu bir banyodan oluşmaktadır. Arka cephelerde küçük birer balkon, ön cephelerde ise dairelerin sokak kapılarının açıldığı, koridor işlevi de gören ortak balkonlar vardır. Bloklardaki dairelerin planları aynı olmakla beraber, köşe dairelerden bazılarının tuvalet ve banyoları ayrıdır. Bazılarının da odaları daha büyüktür.

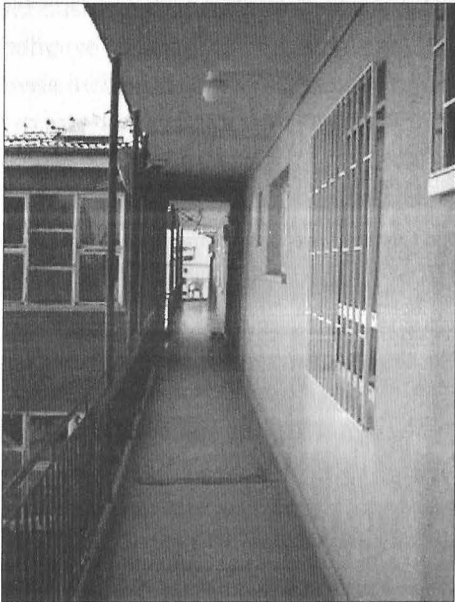
A ve C bloklar cadde üzerinde ve birbirlerine paraleldirler. B Blok bu ikisinin arkasına, yine caddeyi görecekt biçimde inşa edilmiştir. D Blok ise A Blok'un arkasında yer alır.

Seylap Sitesi'nin en "çalımlı" bloğu A Blok, dörtyol ağzına kurulmuş, işbilir bir müteahhidin eliyle çokkatlı ve ultra lüks bir binaya dönüşmeyi bekliyor

Yapıldığı dönemde sakinlerinin gözlerini kamaştıran Seylap bloklarının arka cepheleri, bugünden bakıldığında yoksulluğun izlerini taşıyan bir sosyal konut görünümü sergiliyor.

Komşuluğun vazgeçilmez sosyalleşme biçimine dönüşmesinde katkısı olan meşhur ortak ön balkon.

1957 sel felaketinde evleri oturulamaz hale gelen ve bunu hasar tespit ekibine onaylatan felaketzedeler, DP hükümeti döneminde yapımına başlanan sitedeki dairelerini 1961'de, henüz Cemal Gürsel liderliğindeki ihtilal hükümeti işbaşındayken teslim almışlardır. Hak sahipleri daireler için, yirmi yıl vadeli, peşinatsız, faizsiz 20 ila 24 bin TL ödemişlerdir. Ödenen miktar, dairelerin büyüklüğü, bulunduğu kat ve cepheye göre belirlenmiştir. Tuvalet ve banyosu ayrı olan daireler, odaları büyük olanlar ve orta katlarda yer alanların fiyatları daha yüksektir. Blokların alt katlarında, her daire için bir tane olmak üzere 24 kömürlük bulunur. Bloklara ait arsalar üzerinde yer alan yeşil alanlar blok sakinlerinin ortak kullanımına açıktır. Blok sakinlerinden bazıları arka bahçelerde kendi paylarına düşen parselleri ekip dikerek, kümes hayvanı besleyerek kullanmışlardır. Otomobil sahibi olan kimileri de bu parselleri park yeri olarak değerlendirmişlerdir.

Çalışma kapsamında, B ve D bloklarda yaşayan veya yaşamış olan felaketzedelerin çoğuna ulaşılammış, ulaşılanlar ise görüşmeyi kabul etmemişlerdir. Bu eksiklik, bloklar arasında var olduğu ifade edilen gerilimi ve blok sakinleri arasındaki ayrışmayı doyurucu şekilde analiz etmeyi engellemiştir. Bu sebeple, bloklar arası ilişkiler hakkında ayrıntılı yorumlar yapmak yerine, blokların sakinlerinin birbirleriyle ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır.

Görüşülen selzedelerin neredeyse hepsi, kendileri için inşa edilen Seylap Sitesi'ndeki dairelerden memnun kalmışlardır. Ancak, mağdur oldukları için dairelerin kendilerine bedelsiz olarak verilmesini beklemektedirler. Felaketen hemen sonra yapılan hasar tespit çalışması neticesinde bir miktar tazminat almışlarsa da, onlara göre bu para uğradıkları zararı tazmin etmeye yetmemektedir. Öte yandan, *Ulus* gazetesinde yer alan haberler ve görüşülen kişilerden

bazılarının ifadelerine göre, felaketzedelerin tazminatlarını almaları oldukça uzun sürmüş ve dağıtım sırasında zorluklar yaşanmıştır. *Ulus*, “Yurttaşlara vad edilen paraları ne zaman verilecek?” (1.10.1957) başlığıyla, DP hükümetini eleştirirken, Nafia Müdürlüğü aracılığıyla yapılan para dağıtımını sürekli ertelenmiş ve kurum önünde uzun kuyruklar oluşmuştur. Felaketten iki gün sonra hükümet felaketzedeler için “yepyeni bir mahalle” kurulacağı müjdesini vererek, kriz yönetimi konusunda olumlu bir girişimde bulunmuştur. Mahalle vaadi birkaç yıl içinde site seviyesine düşmüş ve dairelerin teslimi 1961’de henüz feshedilmemiş olan ihtilal hükümetine kalmıştır.

Selzedelerden T.B. Hanım’ın iddiasına göre, Menderes hükümeti ağır hasarlı evlerin sahiplerine yeni kurulacak siteden verilecek ev karşılığında ödeme yapılmayacağını vaat etmiştir. T.B. Hanım, vaatlerin tutulmamasını hükümetin değişmesine ve CHP iktidarının Menderes’in verdiği sözleri, aldığı kararları tanımamasına bağlamaktadır. Oysa daireler teslim edildiğinde iktidarda olan, Cemal Gürsel’in kurduğu geçici ihtilal dönemi hükümetidir. T.B. Hanım’ın olayı bu şekilde anımsaması, Menderes’e olan hayranlığı ve onun haksız yere zulüm gördüğüne, bunun müsebbiplerinden birinin de CHP olduğuna inanması olsa gerektir. S.Z. Hanım ise, selden sonra olay mahallinde keşfe çıkan, zararı tespit etmekle yükümlü heyetin hakkaniyetli davranmadığını ve titiz çalışmadığını savunur. Kendileri başında durmadıkları için sadece temeli kalmış olan evlerinin heyet tarafından görmezden gelindiğini, ancak komşusunun uyarısı ve ısrarı sonucu S.Z. Hanım’ın eviyle ilgili tutanak tuttuklarını belirtir. Onun iddiasına göre, yıkılan evlere sahip çıkan olmadığı durumlarda bu evlerin bulunduğu arsalar bedelsiz olarak istimlak edilmiş ve birçok aile mağdur olmuştur.

Çevresine ve toplumsal, siyasal gelişmelere karşı duyar-

lı ve uyanık olan S.Z. Hanım, sel felaketinden sonra Menderes hükümetinin sosyal konut yapımı için 59 milyon TL'lik bir bütçe oluşturduğunu iddia eder. Ancak, konutların temelinin atılmasına rağmen, bu iş için alınan dış yardımın 27 Ekim 1957'de yapılan genel seçimin propaganda çalışmalarında kullanıldığını savunur. Bu olumsuz gelişmeye bir de 1960 İhtilali eklenip, iktidar değişince verilen sözlerin unutulduğunu ve Seylap Sitesi'ndeki evlere hem dört sene sonra, hem de devlete borçlanarak sahip olduklarını belirtir. S.Z. Hanım bürokrasi ve adam kayırmanın selzedelerin ev sahibi olmaları sürecinde de işlemlerini içine sindirememektedir. S.Z. Hanım'ın iddiasını doğrulayan bir örnek, N.Ş. Hanım'ın babasının o dönemde belediye encümeni olduğu için, encümendeki arkadaşlarının, kızının adını da felaketzedeler listesine yazdırmasını önermeleridir. N.Ş. Hanım'ın ifadesine göre, babası "dürüstlük adına" bu öneriyi reddetmiştir. N.Ş. Hanım bunu, bugün fazladan bir ev sahibi olamamış olmasının yarattığı burukluğu tolere eden bir gururla vurgulamaktadır.

S.Z. Hanım, Menderes hükümetinin "bedava ev" vaadine fazla itimat etmedikleri için, eşinin selden sonra tazminat olarak aldıkları 600 TL'yi bankaya yatırıp işlettiğini belirtir. Böyle yaptıkları için Seylap Sitesi'ne yerleşene kadar, hatta yerleştikten bir süre sonra bile evlerine yeni eşya alamaz ve eski ya da elden düşme, kırık dökük eşyalarla idare ederler. Bu tavır, devlete duyulan güvensizliğin olduğu kadar, yaşam kalitesi ve konforun, yatırım yapma arzusu ve gelecekte duyulan kaygıya yenik düşmesinin göstergesidir.

M.Ş. Hanım 1961'de Seylap Sitesi'ndeki konutlara kavuşabilmelerini o yıl yaşanan yeni bir sel baskınının mağdurları harekete geçirmesine bağlar. Mağdurlar imza toplayarak valiliğe müracaat ederler. M.Ş. Hanım'a göre, "Allah tarafından millete bir heyecan verilmiştir" Dindar bir in-

san olan M.Ş. Hanım, o dönemin hükümetinin kendilerini unuttuğuna ve devlet kurumlarına baskı yapmasalar bu evlere sahip olamayacaklarına inanır. Ona göre, hak sahiplerini harekete geçiren, yani “hakkın yerini bulmasını” sağlayan, Allahın bir uyarısı gibi gördüğü ikinci sel felaketi- dir. Yeni hükümetin duyarsızlığı ve halkın edimsizliği ade- ta Allahı bile rahatsız etmiş ve onlara bir uyarı göndermiş- tir M. Ç. Hanım’a göre.

N.Ş. Hanım Menderes hükümetinin istimlak politikasını eleştiren bir örnek aktarır: Sel baskınının yarattığı panik ha- vası yatışıp keşif heyetinin hasar tespit çalışmaları sona erin- ce, Cebeci’deki evlerinin yıkıntılarını görmeye giderler. Arsa- larının bir bölümünün hiçbir bedel ödenmeden, hatta haber bile verilmeden, selden önce yapımına başlanan Site Erkek Öğrenci Yurdu’nun arsasına katıldığını hayretle fark ederler.

N.Ş. Hanım, arsayı “Menderes’in istimlak ettiğini” vur- gular. N.Ş. Hanım’ın “istimlak” olarak adlandırdığı, aslında “çalmak” eylemidir. Çünkü, N.Ş. Hanım’ın iddiasına göre, kamu binası yapımı için kullanılan bu arsa için kendilerine hiçbir bedel ödenmemiştir. N.Ş. Hanım, arsanın kendileri- ne de ait olmadığını, evlerinin imarsız bir hazine arsası üze- rine yapılmış kaçak inşaat olduğunu unutmuş görünmekte- dir. Bu durumda ortada haksız bir eylem bulunmamaktadır. Öte yandan, N.Ş. Hanım’ın arsayı bizzat Menderes, gelip al- mış gibi görmesi, halkın büyük çoğunluğunun dönemin hü- kümetinin sahip olduğu iktidarı tek adama, Menderes’e at- fetmesiyle bağlantılıdır. Gerçekten de Menderes hükümeti- nin tüm icraatlarında tek karar mercii gibi davranmaktadır. Özellikle imar faaliyetlerine bizzat katılması, bir sözlü emir- le birçok yapıyı yerle bir ettirmesi bu izlenimi güçlendir- mektedir (bkz. Boysan, 1992).

N.Ş. Hanım, Seylap Sitesi’ndeki evin mülkiyetini alana ka- dar annesinin çok sıkıntı çektiğini, sürekli İskân Müdürlü-

ğü'ne gidip geldiğini anımsar. N.Ş. Hanım Menderes hükümetinden sonra yaşadıkları sıkıntıları bile Menderes'in icraatlarına bağlamaktadır. Çünkü selde yıkılan iki evleri için aldıkları tazminatı çok düşük bulmaktadır. Selden önce kiraya verdikleri evlerden birinin geliri N.Ş. Hanım'ın ailesinin yaşam standardını yükseltmektedir. Sel ve selden sonraki istimlakle birlikte bu gelir kaynağının ortadan kalkması ve aldıkları tazminatın düşük miktarda olması aileyi fakirlik sınırına çeker. Babanın ölümünden sonra aile daha da yoksullaşır.

Görüşülen kişilerin anlatıları boyunca çok fazla üzerinde durmadıkları bir nokta dikkate değerdir: Selden zarar gören gecekondulu tipi evlerin üzerinde bulunduğu arsaların neredeyse hiçbirisinin tapusu yoktur. Örneğin, N.Ş. Hanım'ın ailesinin Cebeci'deki iki evi, Suat Bolayır adlı, DP'li bir müteahhite ait arsa üzerine kuruludur. Benzer biçimde, S.Z. Hanım'ın Saimekadın'daki evi yine imarsız bir arsa üzerine inşa edilmiştir. S.Z. Hanım ve eşinin buraya ev yaptırmayı tercih etmelerinin sebebi, buradaki arsaların imarsız olmaları nedeniyle ucuz olmalarıdır. M.Ş. Hanım'ın Mamak'ta bulunan ve selde yıkılan evi de hazine arazisi üzerine kaçak yapılmış bir gecekondudur.

N.Ş. Hanım ve ailesi imarsız bir arsa üzerine kaçak yapılar inşa etmiş olmalarına rağmen, selin yarattığı yıkım nedeniyle aldıkları tazminatın düşük olmasına ve istimlakin oldu bittiye getirilmesine içerlemektedirler. N.Ş. Hanım'a göre, tazminatın düşük olmasının sebebi arsaların asıl sahibi olan ve DP hükümetinden ihaleler alan bir müteahhit olduğunu iddia ettiği Suat Bolayır'ın, devletten düşük tazminat talep etmesi, keşif heyetinin işini kolaylaştırmaya çalışmasıdır.

Sel baskınından sonra alınan tazminatlar ve istimlak bedelleri ile selzedeler için Yenimahalle'de yapılan konutlar konusunda anlatılanlar Menderes'in icraatları ve onun poli-

tik kimliği ile karakteri üzerine temellenir. Görüşülen kişilerin Menderes'e hayranlık ve minnet duyanlar ile ondan adeta nefretle bahsedip, başına gelenleri hak ettiğini düşünenler olarak ikiye ayırabiliriz. Örneğin E.Ç. Hanım Menderes'e minnet duyanlardandır. Onun sel felaketinden hemen sonra olay mahalline yaptığı ziyarete tanık olmuştur. E.Ç. Hanım'ın anlatısına göre Menderes, yıkıntıların karşısına geçip, "Vay vatandaşlarım, vay! Hiç üzülmeyin. Sizi rahat ettiricem. Bu zayıtınızı yapacam" demiştir. E.Ç. Hanım'ın kendi diline tercüme ettiği bu konuşma, Menderes'i bir baba figürü olarak kurguladığını göstermektedir. Şefkat, acıma hissi ve güven duygusunu birarada sunan bir konuşmadır bu. İçinde vaatler saklıdır. O an için, orada "devlet baba"yı temsil eden Menderes, çocuklarıyla özdeşleşmekte, onların acılarını paylaşmakta ve onlara kol kanat germektedir. E.Ç. Hanım, Menderes iktidardan düşüp idam edilince onun yaptırdığı sosyal konutların hak sahiplerine teslim edilmeyeceğine dair söylentilerin kendilerini korkuttuğunu ve üzdüğünü belirtir. Bu söylenti, babanın yokluğunda ortaya çıkan üvey babanın zulmüne gönderme yapar gibidir. Menderes'e güvenenler yetim kalmış gibi hissederler kendilerini.

Menderes'le ilgili benzer duygulara T.B. Hanım da sahiptir. T.B. Hanım, olay mahallini ziyaret eden Menderes ile kısa da olsa bizzat konuşma fırsatı bulmuştur: "Gördü bizim eşyalarımızı. Bana baktı, 'Sen yeni mi evlisin?' dedi. 'Evet' dedim. 'Vah yavrum vah!' dedi" T.B. Hanım'a göre, Menderes'in Seylap Sitesi'nin yapılmasına karar vermesi biraz da bu ve benzer dertleşmelerin etkisiyledir. Bu sebeple, T.B. Hanım'ın anlatısında, yıkılan evlerinin yerine daha konforlu apartman dairelerine sahip olabilmelerinde kendisinin de payı olduğuna dair bir böbürlenmenin izleri fark edilmektedir. T.B. Hanım'ın Menderes'in hayırhah tutumuna, alçakgönüllülüğüne ve samimiyetine duyduğu hayranlık, onun

yoksul ve perişan haldeki halkın arasına karışıp, onların dertlerini dinlemesi, onlara acıması ve nihayetinde zararlarını tazmin etmeye yönelik eylemde bulunmasından kaynaklanır. Onu görüp karşılıklı konuşma imkânı bulmuş olması da Menderes'e atfettiği değerin ve kendisini ayrıcalıklı görmesinin gerekçesidir. Menderes, o anda orada bulunan yüzlerce kişi arasından T.B. Hanım'ı seçerek onun derdini dinlemiş, onu tanımaya yönelik bir soru sormuş ve ona merhamet duymuştur. Bu örnekte, yine Menderes'in babacan tavrı öne çıkmaktadır.

M.Ş. Hanım'ın anlatısında da Menderes, sonradan değeri anlaşılan, muhterem ve iyiliksever bir idarecidir: "Menderes yaptırdı [Seylap Sitesi'ni]. Allah! Yattığı yer nur olsun. O adam gibi başbakan daha ben tanımıyorum. Şimdiki aklım olsa 50 seçimlerinde Menderes'e oy verirdim" M.Ş. Hanım'ın Menderes'e yönelik övgü ve minnet dolu sözleri ile geçmişteki yanılıgısına yönelik hayıflanması, Menderes'in kendisine hayatta sahip olduğu tek ve en değerli mülkü kazandıran, geleceğini güvenceye almasını sağlayan kişi olmasından kaynaklanır. M.Ş. Hanım hiçbir hükümetten böyle somut bir yardım görmemiş, hiçbir seçim vaadi bu kadar baştan çıkarıcı olmamıştır. Üstelik, Seylap Sitesi'ndeki ev, M.Ş. Hanım'ın eşinden boşanmayı kabul etmesi karşılığında aldığı, küçük çocuklarıyla birlikte sığındığı, yardımsever ve kafa dengi komşularla çevrili, güvenli bir atmosferde yaşama imkânı sunan bir değerdir. Bunun için Menderes'e minnet duyması şaşırtıcı değildir.

Görüşülen selzedelerin Seylap Sitesi'ndeki dairelere ilişkin ilk izlenimleri genellikle birbirine benzerdir. Bu izlenimler, karşılaştırmalı bir beğeni kriterine göre şekillenmiştir. Tümünün selde kaybettiği evleri, şehir merkezinde olmalarına rağmen, gecekondu tipinde, çoğu altyapı hizmetlerinden yoksun, konforsuz ve sağlıklı yapılarıdır. Sel felake-

tini yaşamamış olsalar, ekonomik koşulları gereği, çoğu daha uzun yıllar bir apartman dairesine taşınamayacaklardır. Bu durumda, Seylap Sitesi'ndeki daireler selzedelerin gözüne oldukça modern ve lüks evler gibi görünmüştür.

Örneğin S.Z. Hanım, sitedeki daireye taşınmadan önce geçici olarak barındıkları ev, gecekondu tipinde, izbe bir ev olduğu için, sitedeki dairenin kendilerine “saray gibi” görünüşünü söyler. Bu benzetmeyi, yeni dairenin geniş, aydınlık, ferah ve iki cepheli olması nedeniyle yaptığını belirtir. Üstelik Atatürk Orman Çitliği ve Yenimahalle manzaralıdır, ki her iki semt de o yıllarda henüz çarpık kentleşmenin kurbanı olmamış, yeşillik mekânlardır. Ayrıca, S.Z. Hanım'ın ifadesine göre, selde yıkılan evlerinin bulunduğu Saimekadın semti, şehrin içinde yer almasına rağmen, o dönemde “mahrumiyet bölgesi”dir. Oysa, aynı dönemde Yenimahalle yeni gelişen bir banliyö olarak her tür sosyal, kültürel hizmeti alabilecekleri, alışveriş imkânlarının zengin olduğu bir semttir. Aynı şekilde, E.Ç. Hanım da 1961'de eşi ve oğluyla yerleştikleri Seylap Sitesi'ndeki dairenin kendilerine “saray gibi” geldiğini söyler. Çünkü selden sonra birlikte yaşamak zorunda kaldıkları kayınvalidesinin eski bir Ankara evi olan ahşap ve konforsuz evinden ve onun düzenine boyun eğmenin yarattığı baskıdan kurtulmuşlardır.

Ş.A. Hanım için Seylap Sitesi'ndeki apartman dairesi ona “sınıf atlatan” bir statü sembolüdür. Ş.A. Hanım, bir selzede olan eşiyle evlenmeden önce, Ankara'nın fakir ve “kenar” semti olan Yenidoğan'da bir gecekonduda oturmaktadır. Bir evde dört aile yaşamakta, dört oda bir salon olan evin salonu ve mutfağını dört aile ortak kullanmaktadırlar. Ş.A. Hanım'a yeni evliyken kayınvalidesi ve iki görümcesiyle birlikte yaşamaya dayanma gücü veren unsurlardan biri yumuşakbaşlı tabiatı ise, diğeri de gecekondudan apartmana geçmenin/atlamanın verdiği haz ve avuntudur. Halen Seylap Si-

tesi'ndekinden daha büyük ve konforlu bir dairede yaşıyor olmasına rağmen, yine de Seylap Sitesi'ne dönüp, oradan ev alma hayali kurduransa geçmişteki sıkı komşuluk ilişkilerinin hatırasıdır.

N.Ş. Hanım için de Seylap Sitesi'ndeki ev, kardeşliğe dönüşen komşuluk ilişkilerinin anılarından ibarettir. Onun anlatısında, dairenin mimari özellikleri ve konforunun yarattığı hayranlık hissinden çok, orada geçirilen mutlu günlerin hatıraları baskındır. N.Ş. Hanım Küçükesat'ta daha geniş, konforlu bir eve ve daha merkezî bir semte taşınmalarına rağmen, Yenimahalle'deki komşularını çok özler. Namazda secdeye vardığı zaman bile gayriihtiyari gözlerinden yaş aktığını hatırlar. Hatta o zaman üç yaşında olan küçük kızının bile, "Ahmetlersiz evimize gidelim" (yeni taşındıkları caddenin adı Ahmetler'dir) diye ağladığını anlatır. Büyüyük kızı N.G. Hanım için, ilk kez altı yaşında kura çekimi için ailesiyle gittiğinde gördüğü Seylap Sitesi gerçek olmayacak kadar göz kamaştırıcıdır. Hayalci ve duygusal bir çocuk olan N.G. Hanım o günü şöyle anlatır: "Tıpkı bir rüya gibiydi. Hâlâ öyle hatırlarım. Hani eski siyah-beyaz filmlerin arasına 5-6 dakikalık renkli görüntüler sokarlardı eskiden. Aynı onun gibiydi. Tekdüze yaşantımın arasına sokulmuş kısacık, renkli bir rüya"

N.G. Hanım'ın romantize ederek ve bir çocuğun gözünden aktardığı bu ilk izlenim, siteye yerleştikten sonraki arkadaşlık ve komşuluk ilişkileriyle, sitenin çevresindeki yeşil alanlara, mahalledeki yazlık sinemalara gidişlerle pekişecektir. Bir çocuk için de Yenimahalle'nin o dönemki sosyal hayatı ve doğal çevresi oldukça caziptir.

Görüşülen selzedelerden sadece T.B. Hanım, Seylap Sitesi'ndeki dairenin konforu ve bir statü sembolü olarak değeri konusuna ihtiyatlı yaklaşmıştır. "Kirada oturmaktansa..." derken, bulduğundan daha iyisini umduğu açığa çıkmakta-

dır. Binaya taşındıkları altmışların başında, Yenimahalle'deki konutların genelde dar olduğunu, bu sebeple ilk zamanlar Seylap Sitesi'ndeki dairenin darlığını önemsemediklerini belirtir. Ama üç oğlu büyüdükçe mekân sıkıntısı başgösterecektir. Nitekim, çocukları evlenince ve maddi durumu düzelince yan daireyi de satın alıp, yaşam alanını genişletecektir. T.B. Hanım'ın yaptığı bu olumsuz değerlendirme, onun bugünkü sosyo-ekonomik konumunun izlerini taşır görünmektedir. Siteye yerleştiği ilk yıllara nazaran alım gücünün artması ve toplumsal statüsünün yükselmesi, kendisini orta halli ailelerden oluşan site sakinleri içinde daha üst bir konuma yerleştirmesini beraberinde getirmiştir. Anlatısının tümüne bu duygu hâkimdir.

N.Ş. Bey Yenimahalle'nin merkeze uzaklığını vurgulamak için, komşuların da kendilerinin de Kızılay veya şehir merkezindeki diğer semtlere gideceklerinde, "Ankara'ya gidiyorum" dediklerini söyler. Bu tabir, Yenimahalle'nin banliyö yerleşimi niteliğini pekiştirir. Merkeze uzaklık, en azından bugünden bakıldığında avantajlı yönleriyle de değerlendirilir site sakinleri tarafından. Örneğin N.Ş. Bey, "Bizim ayağımız Ankara'da çamur olurdu" der. Ş.A. Hanım ise Yenimahalle'nin merkezî olduğunu ve "Kızılay'ı hiç aramadıklarını" belirtir. Ş.A. Hanım, "merkezî" nitelemesinin içini sadece kendine yeterlikle doldurmamakta, semti görgülü ve yüksek tabakadan insanların yaşadığı, ayrıcalıklı bir yerleşim olarak konumlandırmaktadır. Bunu pekiştirmek için bir örnek verir. Yetmişli yıllarda Yenimahalle'den Keçiören'e taşınmak zorunda kalmışlardır: "O zaman buranın [Keçiören'in] iki bakkalı vardı. Bu kadar ev de yoktu. Fıstık, kuş üzümü almak için bakkala gidiyorsun. 'O ne?' diye soruyorlar bu tarafta. Tabii ki orayı ararsın". Ş.A. Hanım'ın yetmişlerin kozmopolit ve nüfusunun büyük bölümünü taşradan gelen ailelerin oluşturduğu Keçiören'in Sanatoryum semtini bilişsel harita-

sında yerleştirdiği yer, Yenimahalle'yle karşılaştırılınca kenarda kalmaktadır. Ankara'nın yoksul ve yine kenar bir semtinden (Yenidođan) geliyor olmasına rağmen, yıllarca orada yaşayarak, kuř uşumu ve [dolmalık] fıstıkla sembolize ettiği Yenimahalle'nin orta sınıf kùltürüne aşına ve onun temsilcisi olduğunu dűřünmesi, onun Keçiören'e yabancı kalmasına neden olmuştur. N.ř. Bey'in anlatısı, merkeze uzaklığı kabul-lenip, onu olumlu tarafından değerlendirmeye yònelikken, ř.A. Hanım'ınki ise Yenimahalle'yi bir merkez olarak konumlandırır. Bu yaklaşım farklılığının temelinde, N.ř. Bey ile ř.A. Hanım'ın sosyo ekonomik özelliklerinin ve eğitim durumlarının farklılığı yatmaktadır.

N.G. Hanım'ın bilişsel haritasında Yenimahalle, çocukluğunu taçlandıran ve ilkgençliğinin heyecanlarına sahne teşkil eden bir semttir. Büyüklerden farklı olarak, onun dünya-sı çiçekli bahçede oynanan evcilik oyunları, Çiftlik'te yapılan kalabalık ve tadına doyumaz piknikler, karşı cinsle karşılaşma imkânı veren 5. Durak gezmelerinden ibaret olduğundan, orada yaşadığı süre boyunca Yenimahalle'yi başka semtlerle karşılaştırma arzusu duymamıştır. Keza yoksunluk hissi de...

Bu yaklaşımlardan farklı olarak, I.K. Bey gibi T.B. Hanım da, ellili yılların Yenimahalle'sini "bakımsız, boş bir yer" olarak anımsar. Örneğin, çevredeki ıssız aralarda Çingene-ler kalay yaptıklarından çocuklarının sokakta oynamalarına izin vermediğini söyler. Ya da kışları işe giderken ayak-kabıları çamura batmasın diye ayaklarına poşet geçirdiğini anlatır: Verdiği ilk örnek semtin güvenli bir yer olmadığını, ikincisi ise, semtin altyapısını yetersiz bulduğunu ve mahrumiyet bölgesi olarak gördüğünü gösterir. N.ř. Bey ve T.B. Hanım'ın ellilerin Yenimahalle'sini anlatırken, birbirlerinden habersiz olarak aynı örneği vermeleri ilginçtir. Beklentileri ve sosyo ekonomik özellikleri farklı olan iki site sa-

kininin bu kadar somut bir gerçekliği birbirinden tamamen farklı anımsamaları çok şaşırtıcı değildir. Bunun sebebi, N.Ş. Bey'in Yenimahalle'den 32 yıl önce ayrılmış olması ve oradan ayrıldığında geride bıraktıklarının hatırlanmaya değer, haz veren anılar olması iken; T.B. Hanım'ın halen orada yaşıyor ve sitenin, semtin değişen çehresiyle her gün yüzleşiyor olmasına bağlanabilir. Semtın yanı sıra T.B. Hanım'ın da değişmesi ve statüsünün yükselmesi bu memnuniyetsizliği körüklemektedir.

Sinemaya ve pikniğe gitmek, ellili ve altmışlı yılların Ankara'sında temel eğlence alışkanlıklarıdır. Yenimahalle'de de bu alışkanlığın dışına çıkılmaz. Yazlık ve kışlık sinemalar, görüşülen semt ve site sakinlerinin unutamadıkları keyifli anılara mekân teşkil etmişlerdir. Seyran ve Alemdar sinemaları en büyük ve gösterişli kışlık sinemalardır. Alemdar'da siyasi partilerin mitingleri ve benzeri toplantılar da yapılır. Ayrıca düğün salonu da vardır. Bu kadar faaliyete ev sahipliği yaptığından olsa gerek, bugün bu sinemayı hatırlamayan Yenimahalleli yok gibidir. Eski bir Yenimahalleli olan İ.K. Bey'in anlatısına göre, Alemdar Sineması'nın temeli 1955 yılında, zengin, Kayserili bir işadamı tarafından atılır. Memleketinde de aynı adlı bir sinemaya sahiptir. İnşaatın temelinden su çıktığı için yapımı iki yıl boyunca tamamlanamaz. İ.K. Bey'in hatırladığına göre, iki yıl boyunca Yenimahalleliler bu suyu inşaat yapımında kullanmışlardır. 3 bin liraya malolan 3 bin kişilik sinema bittiği zaman açılışını dönemin TBMM Başkanı Refik Koraltan yapar. Bu bilgi, sinema sahibinin Demokrat Parti'ye yakın olduğunu göstermektedir. Günümüzde sinemanın bulunduğu yerde Alemdar İş Merkezi vardır. Ayrıca Güneş ve Piknik sinemaları da en fazla rağbet gören yazlık sinemalardır. B.Ö. Hanım, yazları semte sirk geldiğini, hatta 1961'deki bir gösteri esnasında ip canbazının seyircilerin üzerine düştüğünü de hatırlar.

Çınar Fırını 5. Durak'ın namlı mekânlarından, semtin meşhur ve modern fırınıdır. Diğer fırınlar bilinen somun ekmekleri satmakla yetinirlerken, Çınar sütlü, dilimli, baton ve bayatlamayan ekmekler üretilir satar. N.Ş. Bey'in ifadesine göre, semt sakinleri francalayı ilk kez orada görmüşlerdir. Semt sakinlerinin gözünde modern ve cazip kılan, gurur vesilesi haline getiren bu küçük ayrıntılardır aynı zamanda.

Atatürk Orman Çiftliği'nin Yenimahalle'nin bir mahallesi olması, yani semte yakınlığı ve dönemin Ankara'sında en geniş yeşil alana ve değişik eğlence imkânlarına (örneğin Karadeniz ve Marmara havuzları, banliyö treni, lokantalar, hayvanat bahçesi, müzikli eğlenceler vb.) sahip olması, burasını sosyal hayatın ve eğlence yaşamının canlı merkezlerinden biri haline getirir. Lüks lokantalar ve pahalı eğlencelerin yanında, orta ve orta-alt sınıf için de alternatifler sunmaktadır. Piknik alanları bunlardan biri ve önemlisidir. N.G. Hanım ve babası N.Ş. Bey, semt sakinlerinin, hafta içi özellikle kadın ve çocukların, yürüyüş mesafesinde olan çiftliğe sık sık gidip piknik yaptıklarını, dönerken de yenebilen otlar ve çiçekler topladıklarını anımsarlar. İ.K. Bey, gençliğinde, şimdi televizyon vericilerinin ve gecekonduların bulunduğu Güzelevler semtinin yeşillik bir tepe olduğunu, arkadaşlarıyla oraya tırmanıp kendi aralarında eğlendiklerini anlatır. Elli ve altmışlı yılların Yenimahalle'sinde buna benzer birçok mekân vardır ve sıcak günlerde öğle yemeklerini açıkavada yemek rutine dönüşmüştür. N.Ö. Hanım, Karşıyaka-Demetevler arasında kalan Pamuklar Çiftliği'nin (Ahmet Ağa Çiftliği olarak da anılır) henüz istimlak edilmemiş yeşil alanlarında ve Şentepe'nin girişindeki Köylüler Çiftliği denen yerde piknik yaptıklarını hatırlar.

K.G. Bey'in Yenimahalle anlatısında modern ve orta sınıfa ait bir banliyönün, elliler ve altmışların modasına uygun alameti farikaları öne çıkar. K.G. Bey'in anlattıkları rahatlık-

la bu yılları konu eden bir Hollywood filminin karelerini de oluşturabilir: bisikletli genç kızlar; mizamplili saçlar, belden büzgülü elbiseler; batı tarzı tüketime davet eden alışveriş alternatifleri... B.Ö. ve N.Ö. Hanımların anlatılarında da aynı dönemin Yenimahalle'si genç kızlar ve erkeklerin sosyal yaşamda özgürce birlikte yer alabildikleri, kaç göçün olmadığı medeni bir yerleşimdir. B.Ö. Hanım köşe başlarındaki evlerin bahçe duvarlarına oturarak, gece yarısına dek kızlı erkekli gruplar halinde sohbet ettiklerini anlatır. Semt sakinlerinin açık fikirliliklerine ve yaratılan güven ortamına vurgu yapan bu örnek, semtin memur ağırlıklı ve eğitim seviyesi yüksek nüfusunun eseridir. Ancak B.Ö. Hanım'ın anlatısının ilerleyen bölümlerinde belirttiği üzere, kızlar sokaktaki özgürlüklerini, evlerde öğrendikleri kadınlık rolleriyle (dikiş-nakış, ev düzeni, temizlik vb.) dengelemek zorunda bırakılırlar.

B.Ö. Hanım, ilk ve ortaokul çağındaki kız ve erkek çocukların yazları camilerdeki Kur'an kurslarına devam ettiklerini de anlatır. Ancak hemen ardından, cami hocalarının çocuklardan öncelikle okullarına ağırlık vermelerini istediklerini ve çocuklarını okutan aileleri övdüklerini belirtir. Bunu yaparken, o dönemki Kur'an kurslarının şimdiki gibi ideolojik amaçlı olmadıklarını, ailelerin çocuklarını laiklik ilkesinden sapmadan, İslâm dininin temellerini ve Kur'an dilini öğrenmeleri için bu kurslara yolladıklarını vurgulamaktadır.

"Yıkıktı bir tarafları insanların..."

Komşuluk, mekânsal yakınlığı tanışıklığa, kimi zaman da zoraki bir ahbablığa dönüştüren bir ilişki biçimidir. Aynı binanın/sokağın/mahallenin sakini olmak kimliklendirici bir konumdur. Hele söz konusu semt/mahalle vb. bir özel-

liğiyle ün salmış bir yerse... Örneğin, İstanbul'un Kasımpaşa'sından; İzmir'in Karşıyaka'sından; Ankara'nın Çin Çin Bağları'ndan olmak gibi. Ne kadar ayırıksı hissetseniz, ne kadar içinize kapansanız da, sokağın başından evinize yürürken, mahalle bakkalından alışveriş yaparken veya durakta otobüs beklerken, sizinle tek ortak yanı aynı mahalle veya binanın sakini olan birçok kişiyle karşılaşır ve onların merak dolu ve/veya denetleyici nazarlarına yakalanırsınız. Kendini sakini olduğu semte ait hisseden bir kişi ise gönüllü olarak komşuluk ilişkisine girecek, aidiyet hissi ve yardımlaşmanın tadını çıkarırken, denetleyen/denetlenen, bakan/bakılan olmanın kaçınılmazlığına kendisini bırakacaktır. Çünkü komşuluk, özel alanın kalesi olan evin çepe- rinde yaşandığı için mahremiyetin sınırlarını zorlayan bir etkidir.

Seylap Sitesi'nin mimari yapısı ve sakinlerinin sosyo-ekonomik konumları, orada yaşayanların birbirleriyle ilişkilerini ve mahremiyet yapılarını belirler. Dairelerin sokak kapılarının aynı koridora açılıyor olması; bu koridorun aynı zamanda blok sakinlerinin ortak ön balkonları olarak kullanılması; arka balkonların birbirine çok yakın olmaları; oda ve mutfak pencerelerinin yüksek olmalarına rağmen ev içlerini gözetlemeye imkân vermeleri mimari biçimden kaynaklanan mekânsal belirleyicilerdir. Sosyo-ekonomik belirleyiciler ise site sakinlerinin çoğunun gelir seviyelerinin, eğitim durumlarının ve kökenlerinin benzer olmasıdır. Bu site, 1957 sel felaketzedeleri için inşa edildiğinden, site sakinlerinin bir bölümü birbirleriyle önceden de komşuluk etmişlerdir. Ve son olarak da, T.B. Hanım'ın isabetle vurguladığı gibi, "yıkıktır bir tarafları bu insanların" Tümü sel baskınında evlerini ve eşyalarının çoğunu, bazıları da yakınlarını kaybetmişlerdir. Bu kötü ortak deneyim, paylaşılan acılar, sıkıntılar, yoksunluklar, normal koşullarda yakınlaşmaya-

cak olanları bile bir aidiyet aurasi altında biraraya getirmiş-
tir. E.Ç. Hanım Seylap Sitesi'ne yerleştiği ilk günlerde Dışka-
pı'daki komşuluk ilişkilerini özlemle andığını, o günleri ara-
dığını anlatır. Oradaki komşularıyla bir aile gibidirler, her
şeyi paylaşırlar. Dolayısıyla oradan taşınınca ailesini yitirmiş
gibi gelmiştir ona. Ama kendisiyle “aynı kaderi paylaşan” in-
sanları tanıdıkça aynı yakınlıkta komşuluk ilişkilerini onlar-
la da kurduğunu söyler. “Kader birliği” zorunlu fiziksel ya-
kınlıkla da birleşince, komşuluk ilişkilerinin sıkı, zaman za-
man da mütecaviz ve baskıcı olması kaçınılmaz hale gelmiş-
tir. Sitede komşuluğun temel sosyalleşme biçimi olmasının
diğer bir sebebi, burada yaşayan kadınların çoğunluğunun
ev kadını olmalarıdır.

Komşuluk ilişkilerinin sıkılaşması ve akrabalığa dönüş-
mesinin önemli belirleyicilerinden birinin mekânsal yakınlık
olduğunu gösteren bir örneği N.Ş. Bey verir. Eşi N.Ş. Ha-
nım öldüğünde taziye ziyareti yapmayan siteden bir kom-
şusuna: “İnsan bir uğramaz mı? Biz sizinle kardeş gibiy-
dik” diye sitem etmiştir. İki aile farklı semtlere yerleşip ye-
ni komşuluk ilişkileri kurunca “gözden uzak olan gönülden
de uzak olur” atasözünü doğrular biçimde yabancılaşmışlar-
dır. Üstelik komşuluk ilişkisinin kardeşlik ilişkisinin paro-
disi (N.Ş. Bey'in “kardeşlik” değil, “kardeş gibiydik” dediği
hatırlanarak) olduğu, kan bağının dayattığı sonsuz bağlılık
gının ahlaki ve yasal dayatmalarına mahkûm olmadığı da göz
önünde tutulmalıdır.

Komşuluk ilişkilerinin site sınırları içindeki dört blok-
tan katılımlarla sürdürüldüğünü söylemek mümkün de-
ğildir. Her blok kendi içinde bir komşu grubu örgütler. Bu
örgütlenmeye komşular cemaati diyebiliriz. Mensupları-
nın benzer geçmişlere ve gelecek tahayyüllerine, ortak de-
ğer yargılarına sahip oldukları, ortak tavırlar geliştirdikle-
ri, yazısız kurallara uydukları cemaat bir aidiyet hissi yara-

tır. Farklı cemaatler zaman zaman diğerleriyle biraraya gelseler de bunun koşulları vardır. Ş.A. Hanım, bu koşulları sıralar: Grupta yer alan kadınlardan birinin diğer blokta arkadaşı ya da akrabasının oturuyor olması; diğer bloklarda işbirliği veya yardım gerektirecek çok önemli bir sorun ortaya çıkması (örneğin, ölüm, ev kazaları vb.). Dikkati çeken bir nokta, diğer blok sakinleriyle sadece “kötü günlerde” biraraya gelinmesidir. Eğlence ve kutlama için (örneğin, düğün, sünnet, doğum vb.) ziyarette bulunulmamaktadır. Dinî, ahlaki ve geleneksel değerlere göre, yardıma ihtiyaç duyanlara ve acı çekenlere destek olmak görev sayılmaktadır. Diğerleri ise heves, gönüllülük ve neşe gerektiren faaliyetler oldukları varsayıldığından, gruplaşmaları geçici olarak ortadan kaldırmaya vesile olamamaktadırlar. Özellikle, ana caddeye uzak kalan arkadaki iki blok (B ve D), sakinlerinin taşra kökenli ve daha yoksul olmaları ve öndeki bloklarla arsa paylaşımındaki sorunlar yüzünden ihtilafa düşmeleri sebebiyle dışlanırlar. N.G. Hanım, A ve C Blok sakinlerinin özellikle B Blok’tan “sarı blok” diye bahsedip, sakinlerini “biraz kalitesiz” bulduklarını söyler. E.Ç. Hanım’ın anlatışında, bloklar arası farklılıklar ve mülkiyete ilişkin gerilimler ortaya çıkar. 4 blok içinde en az arsa payı E.Ç. Hanım’ın da oturduğu A Blok’undur. E.Ç. Hanım buna içerler: “Hepimiz aynı selde şeyapmışız. Kimine çok...” Ancak, A Blok’un dörtyol ağzında bulunması ve cephesinin diğerlerinden geniş olması, bugün müteahhitlerin en fazla bu bloka ilgi göstermelerine sebep olmaktadır. E.Ç. Hanım bu avantajı çocukça bir üstünlük duygusu ve yüzünde hınzır bir gülümsemeyle vurgular. Müteahhitlerin gösterdikleri ilgi, sahip oldukları tek mülkleri bu daire olan E.Ç. Hanım ve ailesinin daha konforlu bir yaşama kavuşma arzularının teminatıdır. Dört blok arasında diğerlerinden en kopuk olanı D Blok’tur. Bunun sebebi, diğerlerine olan uzaklığı ve diğerlerinden üç yıl sonra tamam-

lanmasıdır. Bu blok Seylap Sitesi'nin yarattığı yaşam alanına dahil olamamıştır.

Sarmalayan kucak, ayıplayan göz

Ş.A. Hanım'ın anlatısına göre, kendi bloklarındaki (C Blok) komşuluk ilişkisi komşuluğun ötesine geçerek akrabalığa, hatta hane halkı ilişkisine dönüşmüştür. Birlikte yemek yiyip gezmeye çıkmaktan ev işlerini beraber yapmaya, ortak ağda günleri düzenlemeye, birlikte tatile gitmeye kadar uzanır bu paylaşım. Komşuların günlük buluşmaları "misafirlik" kategorisinde değerlendirilemez. Misafirden farklı olarak komşular, gittikleri evin hanımını her kılıkta, her ruh halinde görebilir, evin dağınıklığına, ekonomik sıkıntılara, aile içi kavgalara şahit hatta taraf olabilirler. Misafir odası dışında herhangi bir odada da oturabilir, günlük ev işlerine yardım edebilirler. Ev sahibiyle birlikte misafir için hazırlık yapabilirler. Yani, görüşülenlerin çoğunun vurguladıkları gibi, komşular aileden biridirler. Zaten anahtarı kilidin üzerinde duran bir eve anahtarı çevirip girebilen birisi misafir sayılmaz. Tüm günü birlikte geçiren kadınlar, akşamları da eşleri ve çocuklarıyla birlikte, "akşam oturmaları"na giderler komşularına. İşte o zaman ziyaretler misafirliğe dönüşür. Erkeklerin bulunduğu zaman ev, komşular için özel alana dönüşür ve mahremiyetin dozu artar. "Evin erkeği"nin dönmesine yakın veya döndüğünde misafirlerin kalkıp gitmeleri bunun göstergesidir. Evdeki yardımlaşma yanında, alışveriş, devlet dairelerinde halledilmesi gereken zorunlu işler ve diğer sosyal faaliyetlerin hep birlikte yapılması, bu kadınların kamusal hayat karşısında duydukları korkunun üstesinden, bir tür cemaat örgütlenmesiyle, birbirlerine destek olarak geldiklerinin göstergesidir. Bu, kadınların hayatlarını kolaylaştırıp güvenli hale getirdiği kadar, özel alanı/mahremiyeti de ortadan kaldı-

rır. Yalnız vakit geçirmek, bireysel hobilere sahip olmak, yapılan bir işi, bir ilişkiyi veya satın alınan bir şeyi gizlemek giderek zorlaşır, hatta imkânsızlaşır. Bir tür komün hayatı olan bu deneyim, bugünden bakıldığında keyifli ve avantajlı yönleriyle anımsanmakla beraber, mahremiyete tecavüz eden, gözetim altında tutan ve geleneksel ahlaki değerleri dayatan bir deneyimdir.

N.Ş. Hanım'ın anlattığı bir anı, komşuluk ilişkisinin boğuculuğunu ve giderek ürkütücü bir denetim mekanizmasına dönüşmesini gözler önüne serer: C Blok'tan N.Ş. ve Ş.A. Hanımlar, dul olan T.B. Hanım'ın aşk hayatını çok merak etmekte ancak onun bu konudaki ketumluğundan rahatsız olmaktadırlar. Bunun etkisiyle, T.B. Hanım'a gelen bir mektubu posta kutusundan gizlice alır, özel yöntemlerle, açıldığını belli etmeyecek biçimde açıp okur, sonra aynı yöntemle kapatır ve posta kutusuna koyarlar. Yasal olarak suç sayılan ve sosyal ilişkiler açısından çok yaralayıcı olan bu eylem, iki kadının meraklarına yenilmelerinin ötesinde, her açıdan teklifsiz bir ilişki kurdukları T.B. Hanım'ın aşk hayatını kendilerinden saklamasını cezalandırmak olarak da okunabilir. İki kadın kendilerini aldatılmış ve sırdaşlığa layık görülmemiş hissetmelerinin bedelini T.B. Hanım'a böyle ödetirler.

Sırf merak saikiyle gerçekleştirilen benzer bir eylem, bu kez C Blok'un neredeyse tüm kadınlarını biraraya getirir. Komşulardan birinin genç kızı, bir delikanlıyla flört etmektedir. İki genç haberleşmek için bloğun bahçesindeki büyükçe bir taşın altına mektup bırakmaktadırlar. Blok sakini kadınlar bunu keşfeder ve her mektubu sahibinden önce ve ona fark ettirmeden alıp, toplandıkları evlerde hep birlikte okur, eğlenirler. Sonra da yine fark ettirmeden aldıkları yere bırakırlar. Bazı kadınların yaşama imkânı bulamadıkları ve büyük ihtimalle de bulamayacakları "baştan çıkarıcı" de-

neyimlere katılmalarının yoludur bu. Ahlaki değer yargıları açısından yasaklanan bir ilişkiyi ortaya çıkarmanın verdiği üstünlük hissi, bu ilişkinin mahrem ayrıntılarını öğrenmenin verdiği tatminle birleşince, bu kadınları kendilerine atfedilen/atfettikleri iffet, mazbutluk gibi ahlaki değerleri sabit tutarak, evin bunaltıcı sınırları dışına çıkarabilecek bir gizli patikaya dönüşür ortak mektup okuma eylemi.

Blok sakinleri, özellikle de kadınlar açısından mahremiyetin asgari düzeyde olduğunu gösteren bir rneği de N.G. Hanım verir: Dairelerin sokak kapıları yazları sürekli açık tutulur, kışları ise anahtarlar kilitte bırakılır. Ancak kilitte bırakılan anahtar sadece yakın komşular için bir teklifsizlik sembolüdür. Bu davetkr eylemin cezbeseine kapılıp özel alana girmek isteyecek bir “yabancı”, mahremiyet sınırlarının yeniden belirginleşmesine sebep olacaktır. N.G. Hanım’ın anlatısında yer alan ve belki de kadınlar arasındaki teklifsizliğin etkisiyle hareket eden A. Bey, C Blok sakinlerinin yazısız kurallarını ihlal ve ahlaki kurguyu alt st eden bir komşudur. N.G. Hanımların bitişiğindeki dairede oturan A. Bey, N.G. Hanımların dairesinin önünden her geçişinde, parmak uçlarında yükselerek, yüksek pencereyi yatak odasının iini görmeye çalışır. Baktığı oda yatak odası olunca ve görmek için belirgin bir çaba harcayınca, bu hareketi “röntgencilik” olarak yorumlamak olasıdır. A. Bey’in bu alışkanlığı, ziyarete gittiği evlerde de buzdolabını aıp bakmaya, diğer komşuların evlerine ne aldıklarını gözleyip aynısını satın almaya ve onlarla her konuda rekabete girişmeye dönüşür. A. Bey’in muzip tabiatı ve blok sakinlerinin mahremiyet sınırlarının muğlaklığı A. Bey’in cretkrliğini iyi komşuluk ilişkilerinin “ayıpları örten”, sarmalayıcı kozası içine alarak tolere eder.

Mahremiyet sınırlarının muğlaklığı, site sakinlerinin geleneksel ahlak anlayışlarını erozyona uğratan bir etken de-

ğildir. Tam tersine, yerleşik ahlaki değerleri korumak adına, mahremiyete tecavüz edilmesi olağan karşılanır. Mekânın özel alana çekilmeyi güçleştiren düzeni de bu denetimi kolaylaştırır. N.G. Hanım'ın anlattığı bazı olaylar site sakinlerinin mütecaviz ve hudutsuz meraklarının zaman zaman dedikodu üretme boyutunu aşarak, başkalarının hayatlarını gözetleme ve gerekirse müdahale etme boyutuna ulaştığını gösterir. Bitişik dairelerde oturan evli bir kadınla bekâr bir erkeğin gizli ilişkileri, aldatılan eş tarafından öğrenilir. Aldatılan eşin bu ilişkiyi öğrenme biçimi site sakinlerini heyecana sevkeden bir skandala dönüşür: Sevgililer, evli çiftin yatak odasında yakalanırlar. Ve erkek pencereden atlayıp kaçır. İlk aşamasına tanık oldukları bu dramatik olayın ikinci aşamasında, aldatılan eşin nasıl bir tavır takınacağı merakla beklenmektedir. Ancak komşulardan biri beklemekle yetinmeyip, elinde dürbünle arka bahçeye konuşlanır ve evli çiftin evini gözetlemeye başlar. Sorun beklenmedik biçimde tatlıya bağlanınca, en fazla hayal kırıklığına uğrayan, bir aile içi şiddet olayına şahit olmak için dürbünüyle bekleyen komşudur. Başkaları yaşarken bir pembe dizi hazzı veren, skandal niteliğindeki olaylar, dramlar, norm dışı ilişkiler günlük yaşamlarının neredeyse tamamını birlikte geçiren site sakinleri için kendi düzenlerini, ahlaki değer yargılarını, renksiz ama güvenli olduğuna inandıkları yaşam biçimlerini kutsamanın, bunun için şükran hislerini yinelemenin vesilesi olur. Bireysellikleri güdük kalmış ve özel alanları olmayan site sakinleri, özellikle de kadınlardan oluşan komşular cemaati, her gün biraraya gelmenin bıkırtıcı rutinini hep başkalarının deneyimleyeceğini düşündükleri talihsizlikler, kayıplar, sapkınlıklar ve bazen de baştan çıkarıcı aşk maceralarını sohbet malzemesi yaparak kırmaya çalışırlar.

N.G. Hanım'ın anlatısından, blok sakinlerinin kendilerinden farklı olanları veya olmaya çalışanları komşular cemaati

tine dahil etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Komşu seçme konusundaki tutuculukları, farklı hayatların “yoldan çıkarıcılığına” karşı koymanın yanı sıra, sahip olamadıklarına sahip olanlara duydukları hasetin izlerini de taşır. N.G. Hanım, kendi evleri ve annesinin komşuluk ettiği diğer kadınların evlerindeki düzenin birbirinin neredeyse aynı olduğunu ve sahip olunan eşyaların da ufak tefek farklarla benzeştiğini anımsar. Bu benzerlik sitede yaşayan ailelerin sınıfsal konumlarının ve dolayısıyla kültürel sermayelerinin benzerliğinin sonucudur.

İlk bakışta komşular cemaatine mensup kadınlar, kendi sahip oldukları ve komşularında gözlemlediklerinden başka bir hayat tarzı olabileceğinin farkında değil gibidirler. Oysa, N.G. Hanım’ın verdiği bir örnekten yola çıkarak, bunun farkında oldukları, ancak bundan rahatsızlık duydukları anlaşılmaktadır. C Blok’taki komşular cemaatinin standartları dışına çıkan bir komşu, N.G. Hanım’ın Seylap Sitesi anılarında önemli yer tutar. Bu komşunun evi, diğerlerinden farklı olarak, dönemin modasına uygun ve daha pahalı mobilyalarla döşenmiştir ve ayrıca tüm blokta telefon sahibi olan tek aile onlardır. Aile İstanbulludur, oğulları Robert Kolej’de okur. O zamana kadar yaşayageldikleri coğrafyanın ve mensup oldukları sınıfın belirleyiciliği yaşam tarzlarında da gözlenmektedir. Evin hanımı Z. Hanım modaya uygun giysiler, örneğin maksi mantolar giymekte, kocasıyla el ele dolaşmaktadır. Z. Hanım ev gezmelerinden de hoşlanmamakta ve katılmamaktadır. Ancak komşularla iletişim kurmaya isteklidir. Komşular cemaati, görünüşte, kendilerine katılmayı reddettiği için bu komşuyu “burnu büyüklükle” itham eder ve ondan uzak dururlar. Ama N.G. Hanım’a göre dışlanmasına neden olan, diğerlerinden farklı ve daha gösterişli bir hayat tarzı olması; özel alanını korumaya çalışması ve diğerlerinininkine bütünüyle dahil olmayı reddetme-

sidir. Z. Hanım komşular tarafından dışlanmaktan rahatsız olur ve onlarla ilişki kurmanın yolu olarak, evindeki telefonu ortak kullanıma açar. Hatta bir iyiniyet gösterisi olarak, yapılan aramalardan ücret almamaya da başlar. Özel alanının kapısını kendisi istediğinde (anahtarı kilitte bırakmaz) hafifçe aralaması komşular cemaatini tatmin etmez. Bu nedenle, biraraya geldiklerinde onunla ilgili acımasızca dedikodu yapmaktan ve ithamlarda bulunmaktan geri durmazlar. Evlilik dışı ilişki yaşadığına dair, tanıklıklarla desteklenen iddialar ortaya atılır. Bu şekilde farklı ve daha gösterişli olan cezalandırılmış olur. Z. Hanım'ın cezalandırılmasının bir başka nedeni, evinde alışlagelmişin dışında bir düzenin hâkim olması ve bunu değiştirmeye yanaşmamasıdır. Evin, kadınlığın inşasındaki önemi (Bora, 2005: 188) hatırlandığında, Seylap Sitesi'ndeki komşular cemaatine mensup kadınlar, farklı ev düzeniyle kendilerinin hükümlerlik alanına, dolayısıyla kadınlık rollerine kafa tutan bu "yabancı" kadına kayıtsız kalamazlar.

N.G. Hanım bu kadar güçlü dostluk bağlarına rağmen, annesi ve diğer komşuların biraraya geldiklerinde, o sırada aralarında bulunmayanlar hakkında konuştuklarını, onlarla ilgili dedikoduları birbirlerine aktararak, haklarında olumsuz yargılarda bulunmaktan çekinmediklerini hatırlar. Bloкта yaşayan ailelerin küçüklü/büyükü sırları bilinir ve konuşulur. Örneğin 10 çocuklu Z. Hanım'ın psikolojik sorunları olan kızı evden kaçmış ve aile onu geri getirebilmek için *Ulus* gazetesine ilan vermiştir. Görünüşte aile içi gerginliğin sonucu olan bu kaçışın, bir aşk hikâyesine dayandığı hemen öğrenilir. Ş. Hanım çapkın kocasını sınamak için başka bir kadının ağzından ona aşk mektubu yazar. Bu olay da komşular cemaatinin gündemine yerleşir. Komşu toplantılarında aile sırlarının konuşuluyor olması bu iki kadını rahatsız etmez N.G. Hanım'a göre. Çün-

kü, sırlarını bizzat kendileri komşularından birine anlatmışlardır ve bunun anında diğerlerince öğrenileceğini bilirler. Aynı yöntemle kendileri de diğerlerinin sırlarını keşfettiklerinden, şikâyetçi olmaya hakları yoktur. Herkes bir ölçüde “suçlu” veya “suç ortağı” olunca, güven bunalımı ortaya çıkmamaktadır. Konuşan, kendi yokluğunda konuşulan duruma düşeceğini bildiğinden döngüyü sessizce kabullenir. Mahremiyetin yükü, onu kışkırtıcı bir keyif aracına dönüştürerek hafifletilir.

Kadınların başka kadınları değersizleştirerek güçlenmeleri (Bora, 2005: 190) ve kendi kadınlık konumlarını kurarken, sahip oldukları geleneksel ahlaki değerleri temel almaları, bu örnekte, komşular cemaati mensuplarını, bırakın “diğerleri”ni, birbirlerinin “kurdu olmaya” itmektedir. Ancak başkalarının eksikleriyle tam olabilen bu kadınların başvurdukları güçlenme stratejisi cemaatleri içinde söylemsel düzlemde gizli tehditler yaratarak, kendilerini ve çevrelerini onlardan korurken, kendi üstünlüklerinin altını çizmektedir. İlginç olan, tehdit olarak görülen kadınların da kendi konumlarını kabullenmiş ve bunun utancını taşıyor olmalarıdır. Cemaat içinde varolabilmelerinin koşulu, eksikliklerini/ezikliklerini kabullenmeleridir.

Örneğin, E.Ç. Hanım’ın kendi anlatısından yola çıkarak, dul olmasının onun komşuluk ilişkilerinde belirleyici olduğu söylenebilir. Dulluğu sebebiyle Seylap Sitesi’ne ilk taşındığı aylarda, sadece aynı blokta oturan annesi ve ablasıyla görüşür: “Herkesin kocası var. Laf etmesinler” Kendisinin özeni yanında, komşularının da ona “dulluğunun sıkıntısını” hiç yaşatmadıklarını vurgular. Örnek olarak, yan komşularından Ermeni ailenin genç oğullarının, arka balkondaki şaraplı akşam yemeği sohbetlerinde, sırtlarını bilhassa E.Ç. Hanım’ın balkonuna dönerek oturduklarını ve diğer yan komşusunun kocasının, E.Ç. Hanım’ın çarşı-pazar işleri-

ni halletmek için karısının aracılığından yararlandığını gösterir. Aslında komşuların ondan uzak durmaları, E.Ç. Hanım'ı rahatsız etmemenin yanında, onun dulluğuna ve bundan kaynaklanacağı varsayılan ahlaki zaaflarına da vurgu yapmaktadır. E.Ç. Hanım, komşularının kendisine dul olmasının sıkıntısını hiç yaşatmadıklarını söylerken, dulluğunu bir özür, bir ayıp, bir ahlaki düşkünlük, dolayısıyla kendisini de "eksikli" birisi olarak konumlandırmaktadır. Bu "sorun"un yarattığı sıkıntıyı hafifletmek için de komşularının "hoşgörü"sünden yararlanmaktadır. Hoşgörmek, hoş karşılanamayacak bir kusuru yok saymak olduğundan, E.Ç. Hanım aslında komşularının yüce gönüllülükleri sayesinde "namuslu" ve ailenin kutsallığı ile taçlandırılmış insanların arasında barınabilmektedir.

E.Ç. Hanım'ın yaşadıklarından farklı olarak, C Blok'taki T.B. Hanım'ın kocası öldükten sonra, kimileri evli olmak üzere birçok erkekle ilişkiye girmesi blok sakinleri tarafından sessizlikle karşılanmasa bile T.B. Hanım'ın yüzüne vurulmamıştır. T.B. Hanım'ın saygınlığını bütünüyle yitirmesi ve dışlanmamasının sebebi, ilişkilerini dışarıda yaşıyor ve sorunlarını komşularla paylaşmıyor oluşuna bağlanabilir. Bu sayede, ahlaki niteliklerinin sorgulanmasına izin vermemiş, yardımseverliği, sıcakkanlılığı, güçlü karakteri ve gösterişli fiziksel yapısıyla, merakla karışık bir saygı kazanmayı başarmıştır. O, E.Ç. Hanım gibi kendisini suçlu veya ezik hissetmemiş ve sosyal ilişkilerinde kendini böyle konumlandırmamıştır.

E.Ç. Hanım dulluğun genç yaşta kendisine yüklediği sorumlulukları ve yarattığı sıkıntıları bir ahlaki tavır olarak yaşlılığına da taşır ve birlikte yaşadığı iki kız torununun sosyalleşme süreçlerinde de bu tavrın etkisi görülür. Yenimahalle gelişip konutların yerini ticarethanelerin almasıyla birlikte semtte eski huzur ve güvenliğin kalmadığını belirtir

E.Ç. Hanım. Bu koşullarda iki genç kızın “namusunu korumak” giderek zorlaşmaktadır. E.Ç. Hanım’ın koruma tedbirleri arasında torunlarını ön balkona çıkarmamak vardır. Sebebi balkonda otururken caddenin karşısındaki oto galerinin görüş alanına girmeleridir. Galeride çalışanlar sürekli kapı önünde oturup etrafa bakmaktadırlar. Ama E.Ç. Hanım özenle vurgular: “Hiçbiri yan gözle dahi bizim tarafa bakmazlar. Benim oğlumu bilirler” Bu sözler, oğlunun namus anlayışı ve caydırıcı gücünün torunlarının namusları ve faziletlerinin teminatı olduğunu belirtmeye yöneliktir. E.Ç. Hanım’a göre, semtin erkeklerinin torunlarını taciz etmemelerinin/edememelerinin sebebi, kendi görgü ve terbiyeleri değil, torunlarının ahlaklı, oğlunun ise namus ehli ve korkutucu bir karakter olmasıdır.

N.G. Hanım’ın anlatısı, E.Ç. Hanım’ın torunları için geçerli ahlak kurallarının, N.G. Hanım’ın altmışlı ve yetmişli yılların Yenimahalle’sinde geçen gençliğini de belirlediğini gösterir. N.G. Hanım, sitenin ergenlik çağına gelen kızlarının sokakta oynama sürelerinin kısıtlandığını hatırlar. Onları evde ve gözetim altında tutmanın yolu el işleri yaptırmaktır. Böylelikle çeyiz hazırlıklarına da başlamış olacaklar, hem de kadınlık rollerini öğreneceklerdir. Sitenin kadınları bu konuda ortak hareket ettikleri için, N.G. Hanım’ın ifadesine göre, bir dönem sitenin tüm yetişkin kızları aynı model dantel örtüler işlemişlerdir. Ancak, ergenlik çağındaki kızların annelerinin dizleri dibinde oturma yaşları geçtiğinden, sokak oyunlarının yerini bu kez de 5. Durak gezmeleri ve kaçamak gönül maceraları alır. Ayrıca, N.G. Hanım yaşıtı, genç kızların annelerinden çok, daha önce sözü edilen İstambul Z. Hanım’a özendiklerini ve onun gündelik yaşam içindeki varoluş biçimini merakla izlediklerini anımsar. Z. Hanım yeni ve daha modern bir yaşamı, özgürlüğü, güzelliği temsil etmektedir.

S.Z. Hanım Seylap Sitesi'ne taşındığında henüz 25 yaşındadır. Genç olduğu ve kocası başka bir yere gitmesine izin vermediği için o yıllarda komşuluk etmek arzusu duyduğunu söyler. Ama kocası komşuluk ilişkilerine de sınırlama getirir. Kiminle konuşup kiminle konuşmayacağına kocası karar verir. S.Z. Hanım o dönemde yaşadıklarını kocasının "çok namusa düşkün birisi olması" ile açıklayarak meşrulaştırır. Hatta bunu bir gurur vesilesi olarak görür. Yerleşik cinsiyet rolleri doğrultusunda, S.Z. Hanım'ın kocasının onun hayatını kısıtlamalarla zorlaştırması ve sosyal yaşamdan alacağı keyfi engellemesi, kocasının onurunun ve sembolik iktidarının nişanesi gibidir. Bu onu, karısını seven, bu yüzden de kıskanan, aile şerefine düşkün, bu yüzden de baskılar ve sınırlamalar getiren geleneksel ve kamusal onay gören aile babası konumuna yerleştirir.

S.Z. Hanım, kocası yasaklamasına rağmen komşuluk ilişkisine girmesinin bir sebebini bu konuda çok istekli olmasına bağlarken, bir diğerini de binanın mekânsal yapısı gereği, her gün ve her an komşularla karşı karşıya gelmenin kaçınılmazlığı olarak gösterir. Bu iç içelik samimiyet kurmayı kolaylaştırırken ihtilafa düşmeyi ve kavga etmeyi de kaçınılmaz hale getirir. Ama N.Ç. Hanım aynı sebeplerle küslüğün de uzun sürmediğini vurgular. Bunun yanında, sıradışı bir örnek aktarmadan da edemez. Komşularından biri, daracık ortak balkona büyükçe bir masa koyarak diğer dairenin kapısına ulaşmayı engeller. Buna itiraz eden komşusunun üzerine bıçakla yürüyerek, onun tedirginliğe kapılıp başka bir apartmana taşınmasına sebep olur. Bu ve kendisinin de başına gelen benzer olaylar yüzünden S.Z. Hanım başka bir yerden ev alıp "kurtulma planları" yaptığını hatırlar.

S.Z. Hanım'ı siteye taşınmasının ilk yıllarında çok tatmin eden sıkı komşuluk ilişkileri, ailesinin giderek genişlemesi ve aşırı titizliği yüzünden evişlerinin yükünün artması se-

bebiyle sıkıntı vermeye başlar. Blokta yaşayan yaşlı ve yalnız kadın grubu S.Z. Hanım'ın güneşli salonuna sıklıkla ve tüm gün misafir olmaya başlayınca, S.Z. Hanım ev sahibi kibarlığı ve görgü kurallarını göz ardı edip memnuniyetsizliğini belli eder. Sıkı komşuluk ilişkilerinin yarattığı avantajın ve verdiği hazzın dezavantaja ve sıkıntıya dönüştüğü noktada, S.Z. Hanım geleneksel rolleri bir kenara bırakarak rasyonel ve katı bir ev idarecisi, aile reisi (ilerleyen yıllarda kocası ölmüştür) rolüne bürünür. Ailenin idaresini üstlenmek durumunda kalması onu daha katı, daha rasyonel ve ihtiyatlı hareket etmeye iter. Domestik faaliyetlerin yanında sosyal yaşamdaki sorunları ve işleri de halletmek zorunda kalması onu komşuluk ilişkilerinin dayattığı kurallardan bir parça uzaklaştırır. Komşulara ayıracak vakti, ikramda bulunmak için harcayacağı para miktarı ve onların dert ortağı olmaya tahammülü azalır. Bora'nın ev işlerinde çalışan kadınlar ve işverenleri üzerine çalışmasında (2005) sözünü ettiği "mahremiyetin yükü" olgusu, sitedeki son yıllarında S.Z. Hanım'ın komşularıyla ilişkilerinin yönünü belirleyen bir etken olarak karşımıza çıkar. Başkalarının sorunlarını, dertlerini dinleyip, kimi zaman onlara akıl vermek, yardımda bulunmak, empati yoluyla onların sıkıntılarını paylaşarak anne-kız ilişkisine benzer bir tür akrabalık ilişkisi kurmanın dert anlatılan kişiye yüklediği bir sorumluluk, yarattığı bir sıkıntıdır bu. Kişinin kendi sorunları çoğalıp, karşındakine duyduğu sevgi/bağlılık azaldıkça kesintiye uğrar. Öte yandan, kişi kendi ruh sağlığını korumak güdüsüyle de sıkıntılı ve dertli akrabalarından, arkadaşlarından uzak durmaya çalışabilir. İşte S.Z. Hanım bu yükü daha fazla kaldıramayacağını anlayınca, kendisini korumak için komşuluk ilişkilerini asgari düzeye indirmiştir. Öyle ki, bu tür bir ilişki kurarak, site sakinleri hakkında edineceği bilgiler ve söylentilerden bile feragat eder. Benzer biçimde, E. Ç. Hanım da to-

runları büyüyüp ders çalışma zorunlulukları ortaya çıkınca, mekân darlığını da hesaba katarak, komşuları küstürme pahasına ilişkilerini asgariye indirdiğini vurgular. Her ikisine göre de komşuluğun ideal biçimi, çocuklarını büyütmüş ve başka sosyal faaliyeti olmayan kişiler arasında gerçekleşendir.

Seylap Sitesi'ndeki komşular cemaatinin uyumlu manzarasını bozan unsurlardan birisi de sitenin gayrimüslim sakinleridir. Gayrimüslim komşular, özellikle de Ermeniler, her ne kadar diğerleriyle ortak yaşam sürdürseler de yaşam tarzları ve gelenekleriyle merak ve ilgi odağı olurlar. N.G. Hanım'ın ailesinin A Blok'ta yaşarken komşuluk ettiği Ermeni aileler hakkında anlattıkları arasında, yüksek mutfak penceresine dizilmiş boş şarap şişeleri; kilisede yapılan ve kimi komşuların da davetli olduğu dinî düğün törenleri; iskambil oyunları; üzerine yoğurt dökülerek yenen bir tür balık yemeği dikkat çeker. N.G. Hanım'ın verdiği bazı örnekler azınlıkların içinde yaşadıkları topluma kendilerini kabul ettirebilmek için herkesten daha yardımsever, anlayışlı ve ihtiyatlı olma ihtiyacı duyduklarını düşündürür. N.G. Hanım'ın ailesiyle aynı blokta oturan Madam Agavni, Türkler için telaffuz etmesi zor olduğundan, komşular arasında "Avniye Hanım" diye çağrılmayı kabullenir. Zamanla kendisi de bu ismi benimser ve Türklerle karşılaştığında kendisini bu isimle tanıtır. En azından adını Türkleştirmek yolundaki bu girişim cemaat içinde giderek bir eğilime dönüşür ve örneğin Madam Agavni'nin torunlarının adları Türkçe isimlerden seçilir. Artık bu çocukların Türk olmadıklarını tanışır tanışmaz anlamak mümkün olmayacaktır. Bu uyumlanma biçimi onları bir ölçüde rahatlatacaktır. Ermeni Madam Valentin, sitede çamaşır makinesi sahibi olan birkaç kişiden birisidir. N.G. Hanım'ın annesinin hastalandığı bir gün, bu makineyi bir daireden diğerine zorlukla taşıyarak onun ça-

maşırlarını yıkamıştır. N.G. Hanım'a Ermeni komşuları sorulduğunda onların iyi yüreklilik ve fedakârlıklarından bahsediyor olması, Madam Valentin ile ilgili bu örneği vermesi, ancak aynı şeyi Müslüman komşular için yapmaması dikkat çekicidir. Gayrimüslim bir komşunun yaptığı bu iyilik şaşırtıcı, unutulmaz ve söz edilmeye değerdir. Adeta kendisinden beklenmeyen bir şeydir yaptığı. Oysa aynısını, komşular cemaatine mensup bir Müslüman komşu neredeyse içgüdüsel bir tavırla yapacaktır. Bir Müslüman komşunun diğerine yardım etmek için fedakârlık yapması olağandır. Şaşırtıcı olan bunu yapmaması olacaktır. N.Ö. Hanım'ın Hacettepe semtindeki Yahudi komşularıyla ilişkileri sorulduğu zaman verdiği cevap, N.G. Hanım'ın anlatısıyla örtüşmektedir: "Ama Yahudiler çok iyi bir insanlardı. Hiç demezsin Yahudi diye. Müslüman gibi gider gelirdik"

Yine bir Ermeni komşu olan Madam Varnik, cüzam geçirdiği için yüzü deforme olmuş, karanlık ve ürkütücü görünüşünü sessizliği ve ketumluğuyla besleyen yaşlı bir kadındır. Hem çirkin, hem soğuk tavırlı, hem de gayrimüslim oluşu onun komşular cemaatinin dışında tutulması için geçerli sebeplerdir. Yoksulluk dolayısıyla bloğun kapıcılığını yapar. Ayrıca oğluyla yaşadığı küçük evinin iki odasını erkek öğrencilere kiraya verir. Blok sakinleri "apartmana bekârları dolduruyor" diye kızarlar Madam Varnik'e. Madam Varnik'in etnik kimliği, çirkinliği ve ürkütücülüğüne eklenen, "apartmanın huzurunu bozan, ahlakını tehdit eden" bu tasarrufu onu dışlanmaktan öte, istenmeyen kişi durumuna düşürecektir. Ev sahibi olduğu için sitedeki varlığı kalıcıdır. Bu durumda, ona "yakışan" ve onun da kendine uygun gördüğü bir iş verilir Madam Varnik'e. Ona layık görülen ve belki kendisinin de ümitsizce kabullendiği, çirkinliğiyle ve hastalığının yarattığı fiziksel tahribatla uyumlu bir iştir bu: kapıcılık. Binanın kirini temizlerken, yarattığı görüntü kirlili-

ğinin bedelini öder gibidir. Öte yandan, aslında komşuları olan bina sakinleri Madam Varnik'in işvereni haline gelecek ve gönülsüzce kabullendikleri varlığını, komşuluğun gerekleriyle değil, işçi-işveren ilişkisinin kurallarıyla hareket ederek belli sınırlar içine hapsedeceklerdir.

Gayrimüslim komşular zaman zaman yaşam biçimleri ve ahlak anlayışlarından tavizler vermek durumunda da kalırlar. Her ne kadar gönüllü de olsa bu durum diğer komşuları memnun ederken, onların yaşam alanlarını daraltır. Örneğin, Madam Agavni'nin oğulları, daha önce söz edildiği gibi, her akşam yemeğinde içtikleri şarabı yaz akşamları arka balkonda içtikleri zaman diğer dairedaki dul komşu tedirginlik duymasın diye, rahatsız bir şekilde, o dairenin balkonuna sırtlarını dönerek otururlar. Madam Agavni'nin oğulları kendi kültürleri açısından sıradan bir alışkanlık olan şarap tüketimini şişeleri pencere kenarına dizerek sergilemelerine rağmen, fiiliyatta gizlemek ve dul komşularının görüş alanından uzak durmak zorunda kalırlar. Ayyaş veya mütecaviz olarak nitelendirilmemek için ilk önce kendi kendilerini cezalandırır ve balkonda yiyecekleri bir içkili akşam yemeğinin keyfini azaltırlar.

Gayrimüslimlerin komşularıyla iyi geçinmek ve kabul görmek için özen gösterdikleri bir âdetleri daha vardır. Müslüman komşularının kutsal günlerini hatırlar ve bu günlerde onları ziyaret ederler. Karşılığında, kendi kutsal günlerinde iadei ziyaret beklemez, ama hoşgörü beklerler. Çünkü, Müslümanlar gayrimüslimlerin kutsal günlerini tanımak istemezler. Örneğin, N.G. Hanım'ın sofuluk derecesinde dindar olan anneannesi, Madam Agavni'nin evinde secdeye varmaktan çekinmemesini, onun Müslümanlığa saygı duyan ve bayramlarına önem verip, bayram ziyareti yapan bir kişi olmasına bağlar. Connerton'un anma törenlerinin önemini anlatırken ortaya attığı yorum, kutsal günler için de ge-

çerlidir. Çünkü, onlar da bir tür anma törenidirler. Conner-ton, bir kişinin kendi kültürüne ve inancına yabancı bir törenler kümesine, içten değil, sözde bile olsa, uymaya zorlanmaktan rahatsız olduğunu savunur. Çünkü, tören yapma, bir anlamda onun anlamını onaylamak olduğundan, yabancı bunu kendi “sahici” görüşleriyle uzlaşmaz bulur ve direnir (1999: 71).

Bir başka araştırma için görüşülen eski hariciyeci S.S. Bey, ailesinin Ankara’daki Ermeni Mahallesi olarak adlandırılan Hacıdoğan’dan komşusu olan Takuş Dudu’nun büyükannesine sitem ettiğini anlatır: “Biz size hebre hebre geloruz, siz bize hiç gelmoorsunuz...” Yine aynı bağlamda görüşüne başvurulmuş N.K Hanım, annesi ve diğer komşularının bayramlarda kendilerini ilk günden ziyarete gelen Ermeni komşuların yortu günlerinde iadei ziyaret yapmamak için “bin dereden su getirdiklerini” hatırlar. Ama onların sitemlerine karşı koyamayarak, yortu ziyaretine gitmeyi kabullendiklerinde bile, hiç olmazsa yortunun üzerinden bir gün geçince bu ziyareti gerçekleştirdiklerini de ekler. Çünkü annesi farklı bir dinin kutsal gününü kutlamak zorunda kalırsa günah işleyeceğine inanmaktadır. Görüşülen bu kişilerin anlatılarında, bir gayrimüslim ile bir Müslümanın komşuluk, ahabpılık edebilmesinin koşullarından biri de, gayrimüslimin gayrimüslim gibi davranmamasıdır. Madam Agavni’nin adının değiştirilmesine ses çıkarmaması, oğullarının Müslümanların kaç göç kurallarına uymaları da bu tavra örnek olabilir.

N.G. Hanım, C Blok’taki komşular cemaatinin her ne kadar gayrimüslim komşularla uyum içinde görünseler de içten içe onları aşağıladıklarını belirtir. Özellikle Ermeniler alaycı yaklaşımlardan ve etnik ayrımcılıktan nasiplerini fazlasıyla alırlar. Ermeni komşuların herhangi birinden bahsedilirken adı kullanılmaz ve “Ermeni” denerek kategorileştirilir. Kom-

şulardan Takuhi Hanım “Takunya” olarak adlandırılıp es-
pri malzemesi yapılır. Ermenilere yönelik alaycı ve aşağılayıcı
tutumu, sözlü kültür ve resmi tarihe hâkim olan soykırım
hikâyeleri ve Ermenilerin “bölücü” faaliyetlerine ilişkin anla-
tılarının belirlediği söylenebilir. Bu örnekler, gayrimüslimlerle
ilişkilerin bıçak sırtı konumunu ve “vatanın sahibi” olanların
azınlıkların iğreti varlıklarını unutmayan ve onlara da unut-
turmayan yaklaşımlarını gözler önüne serer.

Kum tanecikleri

Seylap Sitesi’nde yaşam, temel ve belirleyici ilişki biçiminin
komşuluk olduğu bir taşra yaşantısını andırır. Altmışlarda
hâlâ bir banliyö yerleşimi görünümünde olan ve modern ya-
şantının geleneksel değerlerin hükmünü olabildiğince azalt-
tığı Yenimahalle sınırları içindeki bu site, ayrıksı sakinleriyle,
kendi iç dinamiğini oluşturmuş bir mekânsal örgütlen-
medir. Yenimahalle’ye ilk kurulduğu yıllarda (kırklar) yer-
leşmiş öncü nüfus ile kıyaslandığında, site sakinleri taşradan
büyük şehre yeni gelmiş, ürkek, heyecanlı ama gelecekteki
parlak günlerin ümidini taşıyan göçmen kafilelerini andırır-
lar. Genellikle yoksul, eğitim seviyesi düşük, geleneksel ah-
lakın ve İslâmî değerlerin etkisi altında yaşayan, cinsiyet rol-
leri açısından muhafazakâr ailelerdir bunlar. O zamana ka-
darki büyük şehir deneyimleri, Ankara’nın yoksul gecekon-
du semtlerinde, benzerleriyle birarada yaşadıkları dar cema-
at ilişkileriyle örülüdür. Sel felaketiyle yaşadıkları yıkım ve
bunun yarattığı travmayı, kendilerine bedel olarak sunulan,
kalitesi yüksek bir yaşam alanının avantajları ile bastırma-
ya çalışacaklardır. Ancak mikro düzeyde yaşadıkları site ve
makro düzeyde de [Yeni]mahalle’nin dayattığı yaşam pra-
tikleri, onlar için yeni bir travma değilse de, sarsıcı bir dene-
yim olacaktır.

Site sakinlerinin ilk kuşağını bir türlü içine almayan yeni ve modern şehir hayatının prototipi olan Yenimahalle, site içi ilişkileri, benzerleriyle birarada olmayı kaçınılmaz ve önemli kılacaktır. Yenimahalle'nin o dönem için banliyö yerleşimlerini andırır biçimde şehir merkezinden, heterojen nitelik taşıyan gündelik yaşam tarzlarından izole ve nüfusunu modern hayatın havarisi rolünü üstlenmiş memur ailelerinin oluşturduğu "seçilmiş" semt olması, gecekondu Seylap Sitesi sakinlerine içlerine kapanmaktan başka seçenek bırakmaz. Şehir merkezine uzak Yenimahalle'de, memur ailelerinin aksine, Seylap Sitesi sakinleri bu uzaklığı, hem mekânsal hem de ruhsal boyutlarıyla deneyimler.

Komşuluk ilişkilerinin belirlediği cemaat örgütlenmesi siteyi (en azından blokları) herkesin birbirini tanıdığı, kolladığı, denetlediği, ayıpladığı, yargıladığı ve hatta cezalandırdığı bir yerleşime dönüştürmüştür. Komşuluk birçok ilişki biçiminin yerini almış, kayıpları tolere etmenin, hayata yeni bir güç ve heyecanla yeniden başlamanın aracı olmuştur. Sitenin 96 dairelik kalabalık nüfusu, onu site olmaktan mahalle olmaya yöneltmiş, yaşantı bir mahalle örgütlenmesinin öngördüğü değerler ve kurallarla sürmüştür. Mekânın ortak yaşam alanı sunan düzeni; sitenin kadın nüfusunun eziçi çoğunluğunun ev kadını olması; yakın geçmişte yaşanmış travmanın birleştirici gücü de komşuluğu hem kaçınılmaz hem de sağaltıcı bir sosyalleşme biçimi haline getirmiştir.

Benzerleriyle birarada olmak, yoksulluğun, yoksunluğun, kenarda kalmışlığın, kayıpların acısının daha az incitici olmasını sağlamıştır. Farklı yaşantıların, daha müreffeh ve modern bir hayatın varlığını hatırlatanlar, teşhir edenler, komşular cemaatinden dışlanmış, düzen her seferinde biraz daha yıpranarak yeniden kurulmuştur. Düzeni yıpratıcılar tek başlarına site sakinlerinin ortak profilinin dışına düşenler değil-

dir. Seylap Sitelilerin önce çocukları, sonra da torunları büyürken başdöndürücü biçimde değişen toplumsal hayatın cazibesine ve yaşadıkları mekânda bu değişimi sergileyen yabancılara kayıtsız kalamamışlardır. Genç ve güzel anneler; divan yerine kanepeler kullanılan evler; televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi; harçlıkları daha fazla olan çocuklar; el ele tutuşan ebeveynler, farklı ve daha özgürleştirici bir hayatın varlığı, hayal edilebilirliğini vurgulamışlardır. Birçok genç kızın ve delikanlının rol modeli anne babaları değil, komşu ailelerin fertleri olmuştur. Bu kuşaklar, geleceğe dair farklı tasavvurlar geliştirmiş ve kendileriyle birlikte ailelerini de dönüştürerek, semitten, siteden uzaklaştırmışlardır. Yenimahalle'nin nüfusunun giderek homojenliğini yitirmesi ve semtin şehir merkezine dahil olması da Seylap Sitesi'nin sakinlerini birarada tutan gücün zayıflamasına sebep olmuştur. Altmışların konforlu apartman daireleri olan Seylap konutları, civardaki lüks bloklarla kıyaslanınca sel mağdurları için yapılmış derme çatma sosyal konutlara dönüşmüştür. Blokların inşa edildiği arsanın avantajlı konumu dört binayı yeni imar faaliyetlerine dahil etmiştir. Blokların ilk kuşak sakinlerinden hayatta olanlar, tıpkı kırk beş yıl önceki gibi, anılarını ve "eski tadı kalmayan" komşuluğu yeni bir başlangıcın yıkıntılarına gömmeye kararlıdırlar.

KAYNAKÇA

- Tokman, Yıldız (1979), *Konut Politikaları Uygulamalarında Özel Bir Örnek: Yenimahalle*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Şehir Planlama Bölümü, Ankara.
- Tankut, Gönül (1993), *Bir Başkent'in İmarı*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
- Bora, Aksu (2005), *Kadınların Sınıfı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Connerton, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. Alaaddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Şenol-Cantek, Funda (2003), *Yabancılar ve Yerliler, Başkent Olma Sürecinde Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yurdakök, Murat (1984), *Hacettepe Tarihi*, Öztürk Matbaası, Ankara.

Ceylan, Mustafa (1986), *Her Yönüyle Yenimahalle*, Ankara.

Uğur, Mehmet (1954), "Yaşadığımız Şehir: Ankara III, Yeni Mahalle'nin kuruluşu ve ucuz mesken politikası", *Ankara Belediye dergisi*, Haziran, Temmuz, Ağustos, yıl 3, sayı 10.

Ulus gazetesi, 12-14 Eylül 1957.

Zafer gazetesi, 12-14 Eylül 1957.

Erdoğan, Şeref (1999), *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Boysan, Burak (1992), "Menderes Dönemi Belediyeciliği, İmar Hareketi Uygulama ve Sonuçları", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu 23-24 Kasım 1990, Bildiri ve Tartışmalar*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (1984), *Bahçelievlerin öyküsü: bir batı kurumunun yeniden yorumlanması*, Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifi Yayını, Ankara.

Ankara, kent ve modernleşme

BELKIS AYHAN TARHAN

Başlarken

Bu yazı, “Türkiye’de kentli kimdir?” sorusunun, “1980’ler sonrası Ankara’da kentli olmak ne demektir?” biçimindeki bileşeninin peşine düşerek ortaya çıktı. Söz konusu sorunun önemli bir veçhesini de Türk modernleşme süreci ile bu süreçte yaşanan kimlik sorunu oluşturmaktadır. Bu açıdan hem kent ve kentte yaşayanların çeşitliliği hem de tüm dünyada yaşanan değişimler ile Türk modernleşmesinin özgül dinamiklerinin kentli kimliklerin yaşamında nasıl ifade bulduğu önemlidir. Ancak sözü edilen çeşitlilik, değişim ve dinamiklerin tümü hakkında söz söyleyebilmek elinizdeki yazının sınırlarının çok ötesindedir. Bu nedenle, kendi mensup olduğum toplumsal sınıfı daha iyi tanımak ve de bu sınıfa karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirebilmek elverişliliğini kullanmayı seçtim. Sözünü ettiğim elverişliliğin bir diğer yönünü de yazının bir bölümüne eşlik eden ve hâlen sürmekte olan araştırmayı yapma kolaylığı oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu sınırlılığını belirttikten sonra, akışı kabaca özetlemek gerekirse: Önce, Ankara'nın başkent oluşundan başlayarak kentin değişen niteliğine dair 'modernleşme ve kadın' sorunu ekseninde kısa bir tarihsel çerçeve çizilmiştir. Daha sonra 1980'ler itibariyle yaşanan dönüşümler ve bunun kentin mekânsal örgütlenişine yansımaları konusuna ayrıca odaklanılmıştır. En son olarak da, bu tarihlerden itibaren Batılılaşma sürecinin küreselleşmeye (ya da post-sanayileşme veya önceleri daha fazla kullanımda olduğu ileri sürülebilecek yeni dünya düzeni mi demeli!) devşirilen hallerine orta sınıfın site yaşamı ve gündelik pratikleri dolayısıyla – sürmekte olan bir araştırmanın ilk verilerini de belli yerlerde aracı kılarak– tanıklık edilmiştir. Bunları yaparken de özellikle 'kadın' sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Burada sözü edilen araştırma verilerinin, Ankara'nın orta ve üst sınıflarının son yıllarda giderek daha fazla mekân tutmaya başladığı uydu kentler arasından seçilen küçük çaplı bir örnek üzerinden bulgu sunma imkânı tanıdığını hemen belirtmek gerekir. Ancak sınırlılıklarının da farkında olarak, araştırma bulguları yine de orta sınıfın değişen yaşam tarzları ve gündelik yaşam pratiklerini sergilemek bakımından bir açılım sunabilir. Ankara ve dönüşen kentle ilişkili tartışmalara girişmeden önce, yazının başında anılan sorunun arkasında yatan, kentli olmakla ilişkili çok daha genel bir derdin fazla ayrıntılandırmadan da olsa bir resmini sunmakta fayda var:

Mekânsal olan aynı zamanda toplumsal olansa ya da tersine, her toplumsal kuruluş aynı zamanda mekânsal bir kuruluşa; mekânı salt bir fiziksel koordinatlar bileşkesi olarak değil ama bir yaşam alanı olarak anlayacaksak; mekân, toplumsal bir sürecin ifadesini bulduğu yerdir. Ya da bir 'yer' ancak böyle mekân olur. Yani, bir yer ve zamanda bulunan hep bir tarihsellikle, bir süreç içerisinde kavranmalıdır. Böy-

lelikle, bir yerden ziyade bir 'durum'dan, mekân tutmaktan söz edilebilir. Bu bakışta kent de, nüfus, çevre ve fiziksel koşullarının çok ötesinde, kentte bulunma durumunun, kenti mekân tutmanın farklı ama birbiriyle ilişkili koşulları, bu koşulların tarihi ve gündelik pratikleridir. Kentte bulunma durumunun bu farklı koşulları kenti, belki de, farkla karşılaşmanın en fazla mümkün olduğu mekân olarak da kurmaktadır. Kent, farklılıkların yan yanılığı ve bu yan yanılığı, farkı fark etme potansiyelidir. Bu yazı, mekâna ilişkin böylesi bir yaklaşım çabasının ve sözü edilen türden bir potansiyelin değişen kent mekânı ile birlikte değişen koşullarını sorgulama arayışının da dolaylı bir ürünüdür.

Öncelikle, de Certeau (1984) ve Bourdieu'de (1990) ifadesini bulan ve pratikler, bu pratikler dolayımıyla anlaşılacak ilişkiler, süreçler, hep bir olagelişte şekillenen yapılaraya vurgu, bu yazının tümüne kılâvuzluk eden bir önem taşımaktadır. Çalışmanın gündelik olana, gündelik pratiklere odaklandığı bölümlerde, bu pratiklerle ortaya çıkan toplumsal ilişki ve süreçlerin işleyişine dair de bazı işaretlemelerde bulunma çabası böyle bir yaklaşımın izinde olabilme çabasıdır: Gündelik, yalnızca bugüne bakılarak anlaşılamayacak bir 'dir' halidir; bu 'dir' halinde, gündeliği kuran ve fakat, Bourdieu'ye (a.g.e., 53) referansla, bir şefin yönetimiyle açıklanamayacak orkestrasyonun izlerini sürmek gereklidir.

Çalışmanın bir başka temel eksenini Lefebvre (1991) referansı oluşturmaktadır. Toplumsal olarak kurulanın aynı zamanda mekânsal olarak da kuruluyor olması, başka bir deyişle, mekân hakkında konuşmanın aynı zamanda toplumsallık hakkında da bir konuşma olması bu yazıya Lefebvre dolayımıyla sızmış bir unsurdur. Yazı, böylelikle bu iki izleğin şekillendirdiği bir düzlemde, Ankara, kent ve Ankara'nın orta üst sınıflarının yaşadığı mekânlar arasından seçi-

len bir örnekle birlikte, bu konularda konuşan toplumsallık hakkında bir fikir yürütme önerisidir. Bu doğrultuda, çalışmanın sonraki bölümlerinin, Ankara ve modernleşme çerçevesinde çizilen tarihsel bir arka plandan hareketle, 1980'ler sonrasında Ankara'nın orta, üst sınıflarının mekânlarından biri haline gelen uydu kentlerdeki yaşam ve gündelik pratiklere 'kadın' sorunu ekseninde odaklanmak şeklinde bir rota izlediğini hatırlatalım.

Ankara, modernleşme, kent ve kadın

Ankara'nın İstanbul'un simgelediklerine karşıtlığıyla 'yoktan var edilen' bir kent, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak inşası süreci son yıllarda giderek daha ayrıntılı incelemelere konu olmuş durumdadır. Bu süreç başkent olarak neden Ankara'nın seçildiği sorusundan başlayarak, nasıl bir başkent olması gerektiği yolundaki düşünceler, bu düşüncelerin mimari planlar dahilinde hayata geçirilişi (ya da geçirilemeyişi!), bu bakımdan Ankara'da toplumsal yaşamın nasıl dönüştüğü gibi pek çok boyutuyla ele alınmıştır.¹ Ayrıca, tüm bu konular Ankara özelinde cereyan eden bir dizi dinamiğin, aslında, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bir 'mekân organizasyonu' (Tekeli, 2000) ve bununla bağlantılı bir Türk kimliği oluşturma çabası biçiminde de işlediğini göstermektedir.

Ankara'nın 'yoktan var edilme' ve İstanbul'un simgelediklerine (eski/gelenek/yozaşma) karşıtlıkla konumlandırılma çabası, kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti için bir kent kimliği oluşturmada önemli rol oynamıştır. Ancak bu kimliğin başlangıçta Ankara için biçilen ve yeni TC vatandaşına ideale de mekân olması beklenen kimlikle ne derece örtüştüğü tartışma konusudur. Zira İstanbul karşısında

1 Bu konuların ele alındığı yazılardan oluşan bir derleme için bkz. Yavuz (2000).

ve tümüyle yeniyi/moderni simgeleyen bir Ankara'nın varlığından söz etmek, bu yolda sarf edilen bütün çabalara karşın, pek mümkün olmamış gibi görünmektedir. Bu durum, böyle bir karşıtlıkla kimlik oluşturma manevrasının kendi içinde barındırdığı çelişki kadar, Ankara'yı yeni bir kimlikle kurma misyonunu üstlenmiş seçkinlerin İstanbulluluğuyla da ilişkili olsa gerektir.

Kimlik kurma süreci hep bir karşıtla tanımlama manevrası olduğu ölçüde içinde bir çelişki barındırmaktadır, çünkü kimliği bir yenilik iddiasıyla ve eskiye karşıtlıkla sabitlemeye kalkmak, kimlik tanımı belki hep böyle bir sabitlemeyle ortaya konsa da, bu kimliğin tarihsel bir süreç, akış içerisinde konumlanageldiğini gözardı etmek demektir. Ancak söz konusu manevranın kendisi de bu sürecin, akışın bir parçası olarak düşünüldüğünde, yeni Türk kimliği ve Ankara'nın yeni kent kimliği tanımı da yine bu konumlandırmalardan biri olarak dikkate alınmak durumundadır. Aksi halde, bu yenilik iddiasının tarihsel olarak hiçbir içerimi bulunmadığı, bir çeşit etkisiz eleman niteliği taşıdığı anlamına gelir ki, bu da geçmişi silme iddiasının basitçe tersyüz edilmesi demektir. Bu bakımdan sözü edilen süreç, içinde yaşadığımız toplumun modernleşme serüveninin barındırdığı soru/sorunlara da dikkati çeker şekilde, çetrefilli, çelişkili bir süreçtir.

Ankara'nın İstanbul'a karşıtlıkla konumlanması çabasına girişenlerin çoğunluğunun, İstanbul'dan gelen ve yönetici seçkin ve aydınları oluşturan grup olması, böyle bir karşıtlık kurma manevrasının çelişkili niteliğini belki de daha somut bir biçimde gözler önüne sermektedir. Bu yeni yönetici seçkinler ve aydınlar için İstanbul bir yandan kurtulunması gereken yoz, bağınaz bir geçmişi, geleneği temsil ederken bir yandan da Ankara'da olmayan her türlü güzelliğin mekânı haline gelmekte, bir "arzu nesnesi" olmakta-

dır (Şenol-Cantek, 2003: 77-83). Şenol-Cantek bu durumla ilgili saptamalarını aktarırken, her iki kentin de kurucu seçkinler tarafından kadınsı özelliklerle nitelendirildiğini belirtmektedir. Bu nitelendirmelerde İstanbul ‘mütecaviz’ olana boyun eğen, hatta onunla birlik(te) olanken, Ankara sadık ve bakîr olandır. Sadık ve bakîrdir ancak sıkıcıdır; mahrumiyettir. Oysa İstanbul kadını gibi resmedilen İstanbul, taşkın, sefih ama güzeldir; cazibelidir. [Erkek] Ondan uzak durmalıdır:

Ona yaklaşırsa, onun tarafından yutulacak, dengesini, kontrolünü ve otoritesini yitirecektir. Birden çok muktedirin hükmü altına girmiş olan bir kadının, iğdiş edilmiş, edimsiz erkeği rolüne bürünecektir. İğdiş edilmiş olma ve muktedir olamama düşüncesi, ele avuca sığmaz, ahlak düşkünü bu kadını cezalandırma, hatta kurban etme dürtüsünü açığa çıkarır. Sevilenin ve arzulananın ihaneti daha çok acı verir ve daha bağışlanmazdır. Bu sebeple kurucu kadronun İstanbul’la ilişkisinde, bir şeye duyulan “öldürücü” (*fatal*) arzuyu bastırma çabası ortaya çıkar. Bastırmanın yolu da onu söylem düzeyinde düşkүнleştirme ve arzulanın olmaktan çıkarmadır. Baştan çıkarıcı olanın cazibesine kapılmamak için, nefsi bir tür perhize tâbi tutma ve bu perhizi dayanılır kılmak için de, sonuçta elde edilecek ödölü yüceltme ve perhizi bozacak olana olumsuz özellikler atfederek dışlama yolu seçilir (*a.g.e.*, 81; vurgu Şenol-Cantek’indir).

Nefsini perhize tâbi tutan bu yönetici seçkin ve aydınların çoğunluğunun İstanbullu oluşunun, Ankara’nın başkent olarak inşası süreci açısından bir başka içerimi daha bulunmaktadır. İstanbul’un Batılılaşma ve Batı/Batılıyla ilişkisi bakımından çok daha eskiye giden bir geçmişe sahip olduğu düşünülürse, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleş-

me ve Batılılaşma deneyimine örnek teşkil edecek ‘medenî’, ‘asrî’ yaşam tarzının, ‘terbiye’nin taşıyıcıları da İstanbul’dan gelen bu grup olacaktır. Diğer deyişle, Batı/Batılıyla ilişkisi nedeniyle yozlaşmışlığından yakınılan İstanbul’dan gelenler, tam da aynı nedenle, esasen Batılı niteliğiyle tanımlanan ‘medeniyet’in ne olduğuna vakıf olma ve bunu ‘medeni olmayan’ diğerlerine öğretme misyonunu üstlenenler olmuş gibidir.

Şenol-Cantek, uluslaşma sürecindeki bu terbiye harekâtında görselliğin önemine dikkati çekmektedir: Yaşanan ideolojik dönüşümün kent planlaması, mimari düzenlemeler, binalar, giyim-kuşam, beslenme, barınma ve eğlence alışkanlıkları dolayısıyla görsel bir ifadesi de hedeflenmiştir (*a.g.e.*, 218). Sürecin, bir o kadar önemli, belki görsellikle de ilişkisi kurulabilecek başka bir özelliği ise, kadın imgesinin salt yurtdışında anılan ve iki kente atfedilen nitelikler bakımından değil, daha genel anlamda, kimliğin tanımlanmasında ve modernleşme/Batılılaşma kurgusunda simgeledikleridir. Bu bakımdan, erken Cumhuriyet döneminde orta ve üst sınıf kentli kadınlar için oluşturulan, eğitilmiş ve çağdaş görünümlü ama ‘yozlaşmamış’, ahlak düşkünlüğüne uğramamış Türk kadını imgesinin, bir açıdan, yeni Türk kimliğini de temsil ettiğini belirtmekte yarar var gibi görünüyor.

Çağdaş görünümlü ama ahlak düşkünlüğüne uğramamış kadın temsilinin Türk toplumunun giriştiği modernleşme ve Batılılaşma çabasında yaşadığı bir dizi tedirginliği ve korkuyu ifade ettiği ileri sürülebilir. Gürbilek (2004: 37), Tanzimat romanında gördüğü, erken Cumhuriyet romanında da kendini gösteren ve “kadın okur”la ifadesini bulan ulusal benliği kaybetme korkusuyla ilişkili bir imtihandan sözeder:² “Kadının Batı’ya duyulan arzuyla imtihanı”ndan.

2 Dolayısıyla Batılılaşma sürecinin ve kimlik kaygısının uluslaşma ve erken Cumhuriyet döneminden önceki hikâyesi de bu bakımdan önemli görünmektedir.

Çağdaş görünümlü ama ahlak düşkünlüğüne uğramış kadın temsili, Türk toplumunun Batılılaşma çabasında yaşanan tedirginliklerin de ifadesidir.

Bu, bir bakıma, Türk kimliği ve Batılılaşmaya dair de bir imtihandır; bu konudaki tedirginliğin, “tereddüt”ün ifadesidir. Erkek yazar, kadını bir yandan okumaya kışkırtırken, bir yandan da okumanın yaratabileceği “kötü tesir”den tedirgindir ve bu, esasen, erkek yazarın kendi yazarlığı, ‘romancılığı’ hakkındaki tedirginliğidir. Romancı, Batılı bir edebî biçimi yerellikle ilgili içerik kaygısıyla çarpıştırıyor gibidir. Bu kaygı, kadında temsilini bulmaktadır: Okuyan ama okuduklarından ‘aşırı’ etkilenmemesi gereken, etkilendiğinde felaketi çağıran kadın temsiline.

Gürbilek (a.g.e., 63-64), “etkilenme endişesi” dediği durumun kadın üzerinden dile getirilişi yönündeki iddiasına, bu durumun erkekler dolayımıyla ele alındığı örneklerle, özellikle de züppe erkek örnekleriyle karşı çıkılabileceğini söy-

ler; ancak, belirttiği gibi, “erkeklik problemi” bu örneklerde erkeğin taşıdığı kadınsı özellikler ve züppelikle ifade bulmakta; aşırı etkilenme tehditi kadın-adamlık, efeminelik halini almaktadır. Söz konusu örneklerde, yani aşırı etkilenenin kadın değil erkek olduğu durumlarda, erkek kadınsılaşmış, erkekliğe sırt çevirmiş bir budalaya, sünepeye, çıt-kırıldıma, haysiyetsiz kadın-adama dönüştürülmüştür. Diğer deyişle, etkilenen ya kadındır ya da kadınsılaştırılmıştır:

Kadın her zaman çoktan telkine açıktır; erkek de telkine açıldığı ölçüde kadınsılaşacaktır. Peyami Safa’nın çoğu romanında züppelikle halislik arasındaki seçimi kadın kahramanına yaptırıyor olması, şunu görmemizi engellememeli: Safa’nın genç kızlarının seçimi, doğrudan doğruya erkeğin haysiyet problemini çözmeye yöneliktir... Mesele de budur zaten: Bu romanların esas problemi, okumuş Doğulu erkeğin Batılılaşmış kadının (yalıda büyümiş, modern eğitim almış, piyano çalan, roman okuyan, yabancılarla içli dışlı, Batılı erkeği beğenen kadının) gözünde yeniden saygınlık kazanmasıdır. Yarayı kim açmışsa, o iyileştirebilir. Batılılaşmayla birlikte erkekliğinden olan, Batı’ya açılmış kadının gözünde sakil bir taşralıya dönüşen Doğulu erkeği bir dava adamı olarak yeniden yüceltecek olan da yine o kadının hayranlığını kazanmaktır. Kadın dejenere olmanın eşliğinde, tam “Beyoğlu kadını” olacakken birden tercihini yapar. Maneviyattan yana yapılan tercih aslında küçük düşürülmüş yerliliğe, gururundan başka sermayesi kalmamış kudretsiz delikanlıya yapılmış bir haysiyet iadesinden başka bir şey değildir (a.g.e., 65-66).

Dolayısıyla, okuyan kimliğiyle etkiye (Batı etkisine) açık ama okuması (Batılılaşması) da istenen kadınla dile gelen endişe, yerlilik ve ötekinin yan yana gelişi (Türk kimliği) hakkında daha genel bir endişedir. Türk kimliği belki tam

da bu endişeden menkul olmakla birlikte, en azından Tanzimat'tan erken Cumhuriyet dönemine uzanan sürecin romanlarında, bunun reddiyle, endişeden kurtulma galesiyle, ya da endişenin yazarın/kimliğin kendinden başka bir yere havale edilmesi çabasıyla işaretlenmiştir.

Romanlarda örneklenen, Türk modernleşmesinin yarattığı cinsiyete dayalı temsillerle de iç içe geçmiş kimlik soru/sorunlarının, Ankara'nın İstanbul karşıtlığıyla başkent olarak inşası özelinde yeni biçimlerle kendini gösterdiği ileri sürülebilir. Ulusal endişenin, 1920'ler ve 30'ların Ankara'sında, daha önce anılan türden –bakîr/sadık ama sıkıcı Ankara; yoz/yoldan çıkmış ama baştan da çıkarıcı İstanbul– kent temsilleriyle örtüşür halde karşımıza çıkıyor olması ilginçtir.

Ankara'nın başkent olma sürecinin Türk kimliğini tanımlama çabası bakımından taşıdığı simgesel önem, Demokrat Parti'nin iktidarıyla birlikte son bulacaktır (Şenol-Cantek, 2003: 342). Bu, bir bakıma, Türk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliğine dair soru/sorunlar açısından bir başka dönemin başladığının da göstergesidir.³ Yine de Gürbilek'in Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemi romanları hakkında, ulusal ve cinsel endişenin iç içe geçmişliği ve kimliğin ne'liği konusundaki tereddütler hakkında söylediklerinin izinin bu dönemde de, özellikle 1950'ler ve 60'ların Yeşilçam filmleri dolayısıyla sürülebileceğini iddia etmek pek de abartılı olmasa gerektir. Bu yıllar, artık İstanbul'un Ankara'ya karşı konumlanmaya başlanan kimliği konusunda sinyaller vermekte; toplumsal sınıfların ortaya çıkmaya başlaması ve kırdan kente göçle birlikte farklı dinamikler içeren bir dönemi işaretlemektedir. Ancak Türk'ün ne oldu-

3 Çağlar Keyder (2000) ise, benzeri bir tespiti 1970'ler için, ekonominin merkezine tekrar İstanbul'un yerleşmesinin artık reddedilemez kaydı ile ilişkili olarak yapmaktadır.

ğu konusundaki –ya da Türk’ü tam da olduğu şey kılan– tereddütler, bu kez de bu farklı dinamiklere eşlik eder biçimde ve fakat benzer temsiller aracılığıyla kendini göstermektedir. Halis, bozulmamış, mert (çoğunlukla da fakir) erkek ile yoz, züppe (çoğunlukla da zengin) erkek arasında tercih yapan ve bu tercihle yozlaşmışlığından arınan ya da her zaman iki erkek arasında tercih yapmak durumunda olmasa da, mert, dürüst, sert mizaçlı erkek tarafından yola getirilen Batılılaşmış, kentli (İstanbullu!), şımarık Türk kızı Yeşilçam filmlerinden aşına olduğumuz bir karakterdir. Yine çok aşına olduğumuz bir başka karakter de kente yeni gelmiş ve ‘terbiye’ edilip ‘kibar hanımefendi’ olmayı öğrenmekle birlikte has, özünden bir şey kaybetmeyen köylü/fakir kızdır. Erdoğan (2001: 121), bu ikinci örneklerle değinirken, bir yandan Batı’ya karşı bir mücadele sonucu tanımlanan, beri yandan da hedefi Batılılaşma olarak konan ulusal kimliğin içinde barındırdığı bu zıt dinamiklerin, köyden kente göç ve “bugünkü anlamıyla” toplumsal sınıfların ortaya çıkışı ile eklemlenmesine dikkati çekmektedir. Bu eklemlenme sonucu, üst sınıf Batı’yı, Batılı değerleri simgeler; köy kökenli ve kentli alt sınıflar ise bu değerlerle nasıl bir ilişkiye girecekleri konusunda ikirciklidirler: “Batılı hayat tarzını benimsemiş zengin erkeklerle fakir ve/veya köylü kız arasındaki aşk bunun en tipik örneği oldu. Batılı hayat tarzı ya da modernlik, mutlaka erişilmesi gereken ama yozluk tehlikesine karşı alt sınıfın ya da Anadolu değerlerinin iyileştirici hatta kurtarıcı müdahalesine ihtiyaç duyan bir konum olarak sunuldu” Bu “mutlaka erişilmesi gereken” Batılı hayat tarzı veya modernliğin, filmlerde genellikle de gülünesi tipler olarak sunulan ve Müslüman olmayan azınlıklara mensup kişiler tarafından verilen ama daha çok giyim-kuşam, yeme-içme, oturma-kalkma gibi görsel nitelikleri ön plana çıkartılmış bir ‘terbiye’ dolayımıyla

aktarılan türden bir modernlik kurgusu olduğunu vurgulamakta da fayda var.⁴ Burada görselliğiyle de ön plana çıkan bu davranış değişikliğinin sadece 'biçimsel' bir değişiklik olduğu; saf, halis Türk kızının özünün korunduğuna dair bir imanın, yine Türk modernleşme serüvenine eşlik etmiş biçim-öz, madde-ruh karşıtlıklarının izlerini taşıdığını iddia etmek mümkün görünmektedir. Çoğunlukla 'aşırı etkilenmiş' ve özünü kaybetmiş bir başka kadına karşıtlığıyla; görünümüyle, davranışıyla çağdaşlaşan/medenîleşen ama 'ruh'uyla yerel/buralı kalan,⁵ bir çeşit 'kendi'ni hatırlatma misyonunu üstlenmiş gibi duran Güllü, Kezban⁶ tipler meleri söz konusu karşıtlıklar ve bunlarla ilişkili tereddütlerin beyaz perdedeki ifadesidirler.

Aşırı etkilenmiş olanla özünü koruyan arasında tercih yapan ister erkek ister kadın kahraman olsun, tercih esasen erkeğin haysiyetiyle ilgili bir sorundur. Erkek, ya doğru kadını seçmekle ya da kadın tarafından seçilen olmakla haysiyet mücadelesinden galip çıkmaktadır. Fakat her iki durumda da biçim/madde ve öz/ruh arasındaki karşıtlığın özellikle kadın üzerinden ifade edildiği görülmektedir. Zaten Batılılaşmış ya da sonradan terbiye ile medenî kılınan kadın kahramanın çağdaş bir görünüm sunarken özünü koruması veya hatırlaması beklenmektedir. Diğer deyişle, modernleşmeye ilişkin tereddüt ve endişeler yine kadın ve kadına ilişkin temsiller yoluyla dile getirilmektedir. Bu durumun, daha sonra da ve fakat başka toplumsal dinamiklerle de örtüşerek, uyuşturucu tuzağına ya da kötü yo-

4 Böyle görsel bir nitelik taşımamakla birlikte konuşmanın düzeltilmesi de söz konusu terbiyenin önemli bir kısmını oluşturur.

5 Bu ruhun, görüntüye, değişen biçime rağmen bozulmamışlığı ve sağlığının, ya da sözle dile gelenin sahteliğinin göstergesi olarak çoğunlukla 'göz' ve 'bakış'lara başvurulduğunu da anımsatalım. Ne de olsa "gözler, kalbin aynasıdır"

6 Adlar da bu bakımdan ayrıca önemlidir; kadınlar görüntülerini, biçimlerini değiştirip tanınmaz hale gelirken genellikle adlarını da değiştirir; daha 'modern' adlar alırlar örneğin.

Yönetmen: ORHAN AKSOY

Kezban

VCD

HILMI KOÇUYİĞİT-İZZET GÜNAY
ÖYA PERİSERHİN KÖKNAR
TURGUT BORALI
ve HULUSİ KENTMEN

Serinin Kezban Paris'te ve Kezban Roma'dadan önce çekilmiş ilk filmi. Köyünden gelen Kezban, yakını tarafından, okusun, adam olsun diye Dame de Sion Lisesi'ne gönderilir. Kezban burada yatılı okurken, vakti zamanında basma entarisine güldü diye kin güttüğü İzzet Günay'la da hafif bir Çalılık romansı yaşar. İzzet Günay'ın filmde Fransızca konuşması, hele hele bir "tiens, c'est dommage" deyişi vardır ki tüm frankofonları güldürmüştür. (Ekşi Sözlük, Fausta, 07.05.2003 23:51 ~ 08.05.2003 00:38.)

la düşen kadınların karşılarına çıkan mert adamlarla doğru yolu bulma, türkölü-arabeskle filmlerde şımarık kızların saf Anadolu erkeğini seçerek özüne dönmesi gibi farklı versiyonlarla sürdüğünü söyleyebiliriz. Ama bu filmler giderek daha az izleyici bulur ve bu, Türkiye'de televizyonun giderek daha çok yaygınlaşması kadar, aslında bunu da içerecek şekilde, farklılaşan bir toplumsal yaşam ve pratiklerin de sonucudur.

Özellikle 1980'lerden itibaren farklılaşan toplumsal yaşamla ilişkili tartışmalara girişmeden önce, hem Gürbilek'in sözünü ettiği romanlarda hem de 1950'ler ve 60'ların Yeşilçam filmlerinde kadının daha çok ev içerisinde resmedildiğini vurgulamakta fayda var. Dolayısıyla, Batılılaşmanın kadının henüz kamusal alanda –terbiyenin sonuçlarının sergilendiği balolar, partiler, gece kulüpleri, yani “kapalı açık alanlar” (Durakbaşı ve Cindoğlu, 2003: 94) dışında– pek görünmediği ama yavaştan böyle bir durumla karşılaşılabilceğinin de sinyallerini veren evrelerinde, kadınlar evdedir. Gerçi söz konusu örneklerin önemli bir bölümünde ev denilen daha ziyade yalıdır, köşktür, konaktır; ve dadıların, hizmetçilerin, ahçıların varlığında kadını kadınlık uğraşları olarak görülen işleri yaparken görmek pek de mümkün değildir ama yine de evdedir kadın. Zengin ve şımarık kızın, fakir ama yiğit, dürüst erkek kahramana gönlünü kaptırıp doğru yolu bulduğu örneklerin⁷ bir kısmında ise, ev ve ev işleri oldukça açık bir şekilde vurgulanır: Zengin kız bütün konfor ve rahatlığını terk ederek, iki göz odalı evinde kocası para kazanırken evin işlerini görüp, çocuklarını büyütüp onun dönüşünü beklemeye razıdır. Evi küçüktür, fakirdir ama kadın orayı ‘temiz’, pırıl pırıl, sıcak ve mutlu bir yuva kılmayı başarır. Üstelik, evi bazen o kadar küçük de olmayabilir; mutluluğunun mekânı, terk ettiği konak kadar büyük ve gösterişli değilse de, ‘pembe panjurlu’, bahçesinde çocuklarının koşturacağı bir yer de olabilir. Ama her durumda, yuvanın eskiliği, mah-

7 Bu filmlerin, her mahallede bir milyoner yaratılmak istenen ve bir yandan yeni zenginlerin sayısının beri yandan da yoksulların sayısının artmaya başladığı bir dönemin sorunlarını, fakirliğin erdemlerini vurgulayarak hafifletmeye çalıştığı da ayrıca ileri sürülebilir. Ancak bu ve ilişkili konular başka bir yazının konusu olabilecek kapsamdadır.

rumiyetine karşın temizliğı önemli görünmektedir. Böylelikle hem mekânın ve giysilerin temizliğine hem de daha simgesel anlamda, terk edilen ve 'aşırı etkilenmiş', bozulmuş yaşıntının karşıtlığında kurulan bir temizliğe işaret edilmektedir: Hatta kirlilik özellikle böyle bir bozulmuşluk, yozlaşmışlık halidir.⁸ Evin temizliğı, dirlik ve düzeni de kadının sorumluluğı olmakla birlikte, bir bakıma, o kadına muktedir olma iddiasındaki erkeğin haysiyetiyle de ilişkilidir.

Sözü edilen örneklerde, 'ev'in Türkçe'de evlenmek ve dolayısıyla, aile kurmayı çağrıştıran anlamlarıyla birlikte yer aldığı ileri sürülebilir. Ayrıca belirtmeye gerek bile olmasa da, bu filmlerde, ev esasen bir kadın mekânı olarak kurulmuştur; diğer deyişle, 'ev'lenen kadındır.⁹ Bunun yal-

8 'Kir' tanımının sosyal ve kültürel bir düzen içinde örgütlenişi hakkındaki açıklamaları için bkz. Mary Douglas (1979).

9 Buraya kadar anlatılanlarla erken Cumhuriyet dönemi Ankara'sında özellikle bürokrat, asker, siyasetçilerin eşleri konumundaki kadınların yaşamları arasında paralellik kurmayı sağlayabilecek bazı örneklerle Şenol-Cantek'in yazdıklarında rastlamak mümkündür. Örneğin, Elif Ekin Akşit'in görüştüğü kişilerden olan N.F. Hanım dindar bir babanın kızı olarak yetişir ama 16 yaşında evlendirildikten sonra pek de dindar olmayan kocasıyla birlikte yaşamı değişecektir. Kocası önce N.F. Hanım'ın ismini 'avam' bularak değiştirir ve onu daha 'modern' görünümlü bir hale getirmeye uğraşır. "Ancak ev içi düzenin ve gündelik yaşamın konforunun sekteye uğrayacağını düşündüğü durumlarda karısının öncelikle eve vakit ayırmasını talep etmiştir" (a.g.e., 354). Şenol-Cantek, özellikle İstanbul'dan gelen bazı kadınların Ankara'da yaşamak zorunda kaldıkları evler ve gündelik yaşamın mahrumiyetleri konusundaki hayal kırıklıklarına da yer verir; ama giderek bu modern görünümlü ev kadınlarının evi de modernleşir. Diğer deyişle, bu 'dışarlıklılarla' birlikte Ankara'nın ev düzeni, dekorasyonu değişmeye başlar. Yer sofrası, divan gibi eşyaların yerini masa ve koltuklar alır. Sonraları apartman dairelerine geçişle birlikte ev düzenindeki farklılaşma sürer: "Önceleri seyirlik nesneler olan mobilyalar ve apartman yaşıntısı, zamanla arzu nesnelere dönüşecektir. N.K Hanım masada yemek yenebileceğini ilk kez bekârken, İstanbullu olduklarını iddia eden komşularının evinde görmüş ve çok heves etmiştir. Subay olan eşiyile evlendikten sonra bu konfora yaklaşan bir ev düzenine sahip olur. Ancak bu kez, kocasının iş arkadaşlarının Yenişehir, Cebeci gibi semtlerdeki apartman dairelerine yaptıkları ziyaretler esnasında apartman yaşıntısının rahatlığı ve konforu karşısında hayrete düşer. Bu aşamada

nızca kadının çalışmadığı, 'evinin kadını' olduğu durumlar ve daha 'geleneksel' kaldığı, henüz tam modernleşemediği söylenebilecek bir aile tasavvuru için geçerlilik taşımadığı da açıktır: "[Oakley 1977] kadının çalışsın çalışmasın, bekâr olsun evli olsun, daima ev kadını olarak görüldüğünü ve özellikle modern toplumlarda kadın ve ev kadınının eşanlamlı sözcükler haline geldiğini vurguluyor" (Ayata, 1988: 9).

Ama örneklerin akla getirdiği ve üzerinde özellikle durulması gereken başka bir nokta daha var: Modernleşme ve Batılılaşma deneyimi boyunca Türkiye'de yaşam tarzlarının tüketim kalıplarıyla birlikte yavaş yavaş dönüşüyor olmasına karşın, 1980'lere değin, bu kalıpların henüz bir tüketim/tüketici toplumu¹⁰ sinyallerini vermiyor oluşu. Zira bu filmlerde fazla tüketmek, rahat ve konfora aşırı düşkünlük sıklıkla bir yozlaşmışlık göstergesi, uğruna yaşanacak daha önemli değerler için vazgeçilebilecek –hatta vazgeçilmesi gerekli– unsurlar olarak resmedilmektedir. Başka bir ifadeyle, kendini bunlardan/maddiyattan arındıran ve bir çeşit perhize tâbi tutan kişi, ruh dinginliğine, huzur ve mutluluğa ulaşmaktadır.¹¹ 1980'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan pek çok radikal dönüşümün önemli bir vechesini ise, tüketimin/tüketi-

N.K Hanım'ın hedefi ve en büyük arzusu, Keçiören'deki eski bağevinden taşınıp bir apartman dairesinde yaşamak, sosyal çevresini değiştirmek ve gündelik ev işlerini azaltmaktır. N.K Hanım kısa sürede bu isteğine kavuşmuştur" (a.g.e., 252-253). Böylelikle, apartman daireleri zamanla "üç oda bir salon" tanımıyla da özdeşleşerek orta sınıfın ev yaşamının esas mekânlarından biri haline gelecektir (Ayata, 1988).

10 Burada, 1980'ler sonrası Türkiye'nin tüketim/tüketici toplumuna dönüştüğü yolundaki bir iddianın sınırlılığını da vurgulamak gerekebilir. Türkiye'nin Batılı kuramlarda çoğunlukla dile getirilen türden bir tüketim toplumuna tıpatıp karşılık geldiğini ileri sürmenin çok mümkün olmadığını, burada da özellikle büyük kentlerde ve Türkiye'ye özgü dinamiklerle ortaya çıkan sürecin Batılı kuramların doğrudan ithalini sorunlu kıldığını belirtelim.

11 Daha fazla tüketerek değişen ve modernleşen fakir/köylü kız da bu bakımdan çok farklı bir örnek olarak düşünülmeyebilir zira o da bu değişimle daha önceki mahrumiyetinin ya da perhizinin mükafatını alıyor gibidir.

cinin değişen niteliği oluşturmaktadır.¹² Sürecin, söz konusu değişime eşlik eden bir o kadar önemli başka bir veçhesinin de ‘görünüm’, ‘görüntü’ ve ‘bakış’ın giderek artan önemi olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan, söz konusu yıllardan başlayarak günümüze uzanan dönemde yaşanan değişim, dönüşümlere ve sonra da bunların ev halleri ve gündelik yaşam pratiklerindeki uzantılarına daha yakından bakmak gerekiyor.

1980’lerle değişen kent ve kentli

Gürbilek (2001: 13-15) 1980’leri tarihsel bir dönem olarak ele alabilmek için, birbiriyle çatışır gibi görünen iki özelliğini teslim etmek gereğini belirtir: Bunlardan ilki, bu yılların baskı ve yasağın yılları olması. İkincisi ise, bir yandan da, kışkırtıcı, içerici bir iktidarın etkisini taşımaları. Gürbilek, bu durumun seksenlerin ilk yarısı ve ikinci yarısı gibi bir ayrımlaştırmayı içermediğini, tersine, iki stratejinin, yani baskı ve kışkırtmanın, “hep birbirini çağırان, etkili olabilmek için birbirine ihtiyaç duyan, meşruluklarını birbirine borçlu biçimler olmayı” sürdürdüğünü iddia etmektedir: “Sonuçta birçok şeyi aynı anda, aynı kısa zaman aralığında yaşamak zorunda kaldık: Baskı döneminin olağanüstü koşullarını, Kemalizmin bu topluma sunduğu modernleşme vaadinin çöküşünü, bu topluma biçtiği modern kimliğin parçalanmasını, Türkiye’nin Doğulu ya da taşralı yüzünü kültürel alanda yeniden keşfetmesini, seçkinciliğin bastırđıęı her şeyin geri dönüşünü, tüketim toplumunun vaatlerini, birden bir bolluk toplumu görüntüsü yaratmayı başaran medya ve reklamcılığı ve bü-

12 1980’lerden sonra anılan türden temsillerin ve perhiz reğetelerinin daha çok İslâmî televizyon kanallarındaki bazı programlarda boy göstermeye başladığını eklemek gerekebilir.

tün bunların hem kalabalıklara hem aydınlara vaat ettiği yeni imkânları.”

1980’ler Türkiye’de kitle tüketimine dayalı, ‘tüketen birey’i merkez alan ve bireysel zevk, beğeni fikrinin yaygınlaştığı, imgelerin aşırı anlamlar yüklenerek tüketime sunulduğu; toplumsal sınıfların, ama özellikle de orta sınıfın, kendi içindeki ve aralarındaki hiyerarşi unsurlarının tüketim kalıplarıyla örtüşerek ‘yaşam tarzı’ arz-talebinde yerini aldığı bir dönemin başlangıcıdır. Bu yıllardan başlayarak, giyim-kuşam, yeme-içme pratikleri, turizm ve her türden ‘boş zaman’ etkinlikleri, sanat, bir yandan, giderek daha fazla statü farklılıklarını simgeler biçimde ayrımlaşırken, öte yandan daha da çok kitlesel bir pazarın işleyişine tâbi olmaktadır.¹³ Bu, kredi-kartı ve diğer yeni borçlanma olanaklarının çeşitlenmesi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla, bir anlamda yeni bir bankacılık anlayışıyla ve hizmet sektörünün artan önemiyle birlikte işleyen bir süreçtir. Süreçte, birbiriyle çelişir gibi duran iki unsurun iç içe geçmişi özellikle önemlidir: Kitlesel tüketimin aynılaştırıcı, düzleyici etkisi ile tüketime dayalı tarz farklılıklarının vurgulanması. Diğer deyişle, bir zamanlar yalnızca seçkin bir azınlığın ayrıcalığı olan tüketim ve tüketim zamanı özellikle orta sınıfı kapsar bir biçimde yaygınlaşıp kitleselleşirken, bir yandan da sınıflar arası ve içindeki statü farkları ve ayrımları yine ve yeniden tanımlanarak korunmaktadır. Söz konusu olan bir “statü yarışması”dır (Ayata, 1988) ve fakat

13 Burada kitlesel tüketim ile imgenin aşırı anlamlar yüklenerek farklılık oluşturur biçimde tüketime sunulması birbirine koşut olgular olarak ele alınmıştır. Oysa, bu kısımda yazdıklarına çok sınırlı da olsa başvurmuş olduğum Turner (2001), bu iki süreci Batılı toplumlar için, daha ziyade birbirini izleyen, modern kitle toplumundan postmodern topluma geçişi de açıklayan, ilişkili ancak iki farklı süreç olarak tarif etmektedir. Konu, elinizdeki yazının sınırlarını çok aşar bir nitelik taşıdığından, Turner’ın modern/postmodern ayrımlarını sorunlu bulmak kadar Türkiye’nin bu açıdan farklı nitelikler sergilediği düşüncesi nedeniyle de burada böyle bir ayrıma gidilmediğini belirtmekle yetinelim.

statüyü tanımlayan içerikler giderek artan oranda kitlesel bir biçimde arza sunulurlar. Bu sürecin öncelikle ve özellikle mevzilendiği mekânın metropoller olduğunu da ayrıca vurgulamak gerekir.

Kuşkusuz 1980'lerden itibaren yalnızca Türkiye'nin radikal dönüşümlere sahne olduğunu ileri sürmek, Türkiye'nin özgüllüğünü abartmak anlamına gelir. Daha genel düzeyde yaşanan bir dönüşüm sürecine Türkiye'nin nasıl dahil olduğu, hangi özgül dinamikleri sergilediği bu bakımdan daha geçerli bir yaklaşım olanağı sunmaktadır. Başka bir deyişle, yukarıda kısaca anılan değişim, dönüşümler, kimi zaman 'küreselleşme', kimi zaman 'yeni dünya düzeni' gibi terimlerle tanımlanan daha kapsamlı yapısal bir dönüşüm sürecinin Türkiye özgül örneğindeki ifadesidirler. Ocak (1996), 1970'lerde kapitalizmin içine girdiği uzun döngülü krizin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni süreçte, ulus sınırlarını aşan yeni kurumsallaşmalar, sermayenin hareketindeki farklılaşma, iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmeler ve esnek bir üretim tarzına geçişle birlikte zaman-mekân kavrayışlarında yaşanan değişimlere değinerek, kent mekânı ve kent ekonomisinin de anlamının değiştiğini ileri sürmektedir. Ocak (*a.g.e.*, 37-38), geç-kapitalistleşen ülkelerde farklı üretim tarzlarının yan yanılığına ilişkin şerhini koymakla birlikte, yaşanan değişimin kentte kendini vasıflı işgücünün yeni çalışma, alışveriş ve eğlence biçimlerine göre örgütlenmiş mekânlarla da gösterdiğini belirtmektedir.

Laçiner (1996) de, 1980'ler itibariyle üretim tarzında yaşanan ve 2. Sanayi Devrimi denilen dönüşümün klasik kent şemasını nasıl değiştirdiğini anlatır. 2. Sanayi Devrimi ile kol emeğinin önemi azalmış, giderek daha vasıflı bir işgücü gereksinimi ortaya çıkmıştır. İşsizliğin arttığı böyle bir durumda, kentin kenarlarında yığılanlar, özellikle de hizmet sektörlerinde iş bulabilmek için, merkeze doğru hü-

cum etmeye başlamışlardır. Önceleri iş yerleri ve konutları kent merkezlerinde olan ve 'kentli' dendiğinde akla gelenler ise, merkezdeki bazı mevzileri hâlâ tutmakla birlikte, giderek merkezden kaçmakta; kendileri için oluşturulmuş mahalle ve özel sitelere yerleşmektedirler. Laçiner'e göre, sanayi-sonrası toplumların metropollerinde yaşanan bu değişimler, 'gelişmekte olan' sınıflaması içinde yer alan Türkiye gibi ülkelerin metropolleri için de geçerlidir.¹⁴

Türkiye'de bu türden değişimlerin, 1980'lerle birlikte, ilk tespitini yapabileceğimiz kent kuşkusuz İstanbul'dur. Öncü (1999), İstanbul'un üst ve orta sınıflarının bir yandan kentlerinin ihtişamını ve tarihini, öte yandan da, keşmekeşini, gürültüsünü ve 'kirlenmişliğini' bu yıllarda yeniden keşfettiklerini söyler.¹⁵ İstanbul'un "küresel tüketim kültürü"ne entegre oluşunu da işaretleyen bu yıllardan itibaren üst ve orta sınıflara mensup İstanbullu, 'kirlenmiş' şehir merkezlerinden uzaklaşarak, Öncü'ye referansla, reklamlarla birlikte tanıştığı "idealindeki ev"e; arabasını park etmenin sorun olmadığı, çocuklarının rahatça oyun oynayabileceği, spor ve alışveriş imkânlarının 'öteki' tehlikesi olmayan mekânlarda sunulduğu, yeşille kucaklaşabildiği 'temiz' yerleşimlere taşınmaya başlar. Ancak burada Öncü'nün, söz konusu yerleşimlerin "kendi içinde homojen, ama birbirinden keskin farklarla ayrıışan yaşam biçimlerine" dönüştüğü; bu sınıfların kendi aralarında hep varolan çeşitliliğin, "1990'lar-

14 Laçiner (a.g.e., 15), kola dayalı emeğin giderek işsiz kalması ya da geçici ve niteliksiz işlere mahkûm olması durumunun, daha önce sanayiye dayalı faaliyetlerde yer alarak buradan bir güç ve meşruiyet elde eden kesimlerin artık bu güç ve meşruiyet duygusundan da mahrum kalmasıyla sonuçlandığını belirtmektedir. Bu, son zamanlarda önem kazanan 'yoksulluk' tartışmaları açısından taşıdığı içerim dolayısıyla da ayrıca önemli bir konudur.

15 İstanbul'un ihtişamını ve tarihini bu yeniden keşfediş, kentin turizm sektörü için paketlenip pazarlanabilir hale getirilmesiyle de ilişkilidir. Merkezlerden, gürültü ve karmaşadan kaçan sınıflar için kent böylelikle uzaktan seyredilip, güzelliklerinden dem vurulabilecek bir 'manzaraya' dönüşür.

da hem mekânsal, hem de kültürel parçalanmaya” devşirildiği yolundaki saptamasını (a.g.e., 31) ayrıca vurgulamakta yarar var.

Benzeri bir sürecin Ankara’da da, ama Ankara’ya özgü dinamiklerle, yaşanmakta olduğu söylenebilir.¹⁶ 1980’ler ve 90’lar boyunca Ankara giderek “daha karmaşık, daha katmanlaşmış ve daha parçalanmış bir kent” halini almıştır (Ayata, 2003: 39). Kentin farklı yerlerindeki konut alanları, genel toplum düzenindeki bölünmelerin ve iş bölümünün, farklı yaşam biçimleriyle örtüşen mekânsal ayrımlaşmanın ifadesidirler. Hatta bu ayrımlaşma kendini aynı yerleşim alanındaki çeşitlilikte bile gösterebilmektedir. İzleyen bölüm, Ankara’nın güneybatısında bulunan böyle bir yerleşim ala-

16 Zaten Ankara, daha önce de belirtildiği gibi, İstanbul’un hem ekonomik hem de kültürel olarak tekrar merkezî konum edinmesiyle birlikte, eski önemini çoktan yitirmiştir. Yine sıkıcılıkla, mahrumiyetle tanımlanan Ankara, mahrumiyet sonucu elde edilecek maneviyata dair ödüllerin pek de geçer akçe olmadığı; parayla ölçülemeyecek, satın alınamayacak değerlerin artık pek kalmadığına inanılan bu dönemde, İstanbul’u, TV ekranlarının yakın takibinde izler gibidir. Eskinin cazibeli ama uzak durulması gereken İstanbul’u artık uzak durulması mümkün olmayan ısıltılı, gösterişli bir cazibe merkezidir. Gerçi ‘sakin’lerinin en azından bir kısmı için Ankara, düzenliliğiyle, İstanbul’un keşmekeşine alternatif oluşturan bir metropoldür (Ayata, 2003: 40). Ama sanat, sinema, görsel ve yazılı basının, reklamcılığın, bankacılığın, vb. merkezi İstanbul’dur. Başka bir deyişle, ‘küresel tüketim kültürü’nün Türkiye’deki nabızı İstanbul’dur. Öteki yerlere bakış, ancak ‘oralardan’ bildirilen haberlerle; ‘oralarda’ seyre değer bir haberin varlığıyla mümkündür: Nitekim, ulusal yayın yapan televizyon kanallarındaki ana haber bültenlerinde kimse İstanbul’dan bildirmez. Ama her şey İstanbul’dan dolanarak bilinir. Ankara İstanbul gibi büyük şirket burjuvazisinin mekânı değildir. Hatta bu türden bir burjuvazinin sıklıkla ‘devlet’in hantal yapısıyla özdeşleştirdiği ve yeteri kadar ‘medeni’, ‘kültürlü’ bulmadığı bir kenttir Ankara. Kent mekânının ve konut alanlarının örgütlenmesi bakımından Ankara’da da İstanbul’dakine benzer bir süreç yaşanmasına karşın, sırf bu nedenle bile, söz konusu sürecin farklılıkları da önemlidir. Bu farklılıkları tam olarak tespit edebilmek için Ankara ve İstanbul arasında karşılaştırmalı bir araştırma yapmaya gereksinim vardır ama, örneğin, iki kentteki site ve konut reklamları karşılaştırıldığında, Ankara’daki en lüks konutların bile İstanbul’dakilere kıyasla oldukça mütevazî kaldığı görülmektedir. Siteler, konutlar ve gündelik yaşam pratikleri hakkında yapılacak kapsamlı ve karşılaştırmalı bir araştırma konu hakkında çok daha ayrıntılı bilgi edinmeyi sağlayacaktır.

nında, yazının başında da belirtildiği üzere, halen sürmekte olan bir araştırmanın ilk verileri aracılığıyla, site yaşamı ve gündelik pratiklerine odaklanıyor.

Ankara'da site yaşamı ve gündelik pratikler

Öncelikle, söz konusu yerleşim alanı oldukça geniş ve hem binaların hem de sakinlerin nitelikleri bakımından çeşitlilik göstermektedir: 4-5 katlı binalar ya da daha yüksek apartmanlar ve yarı müstakil ya da müstakil evler, yerleşim alanındaki farklı sitelerde ama birbirlerine çok benzer fiziksel özellikler taşır biçimde yayılmış durumdadırlar. Örneğin, Konut Kent 1 ve Konut Kent 2 alanındaki sitelerde bulunan 4-5 katlı binalar hem dışarıdan görünüşleri hem de apartman dairelerinin iç düzenleri bakımından birbirlerine çok benzemektedirler. Aynı durum Kuru Sitesi ve Konut Kentlerdeki yarı-müstakil evler ve çok katlı binalar için de büyük oranda geçerlidir. Toplam yaşama alanının büyüklüğü, kapalı park yerinin bulunup bulunmaması vb. gibi konularda bazı farklar olsa da, binalar ve içleri genelde homojen bir nitelik sergilemektedir. Binaların dışında da, çocuklar için oyun alanları ve yeşil alan düzenlemeleri birbirine çok benzer niteliktedir. Ancak ilk bakıştaki bu homojenliğe karşın, siteler arasında özellikle de sakinlerinin profilleri ve ev içi dekorasyonla kendini belli eden farklılaşma ilginçtir. Örneğin, Kuru Sitesi'nde genel olarak avukat, doktor, mühendis gibi profesyoneller ve bürokratları da kapsayan, her zaman daha varlıklı olmasa da daha eğitilmiş olduğu söylenebilecek bir sakin profili bulunmaktadır. Konut Kent 1 ve 2'de ise, bu bakımdan çeşitlilik sunan ve tek tek sitelere göre farklılaşan bir durumdan söz edilebilir. Örneğin, bu kısımdaki bazı sitelerde emekli ya da çalışan memurlara, esnafa rastlamak daha fazla mümkün olduğu gi-

Site yaşamı her zaman yalnızca binaların farklılığıyla açıklanamayacak bir çeşitlilik de taşımakta.

bi, bazı sitelerde de Kuru Sitesi'ndekine benzer bir profile karşılaşılabilmektedir.¹⁷ Bu ayrılaşmanın apartmanlar ya da yarı-müstakil evler arasındaki bir ayrılaşmaya doğrudan karşılık gelmediğini, diğer deyişle, her zaman yalnızca binaların nitelikleriyle açıklanabilecek türden bir ayrılaşma olmadığını da belirtmek gerekir. Ayrılaşmanın site yaşamı ve gündelik pratiklere nasıl yansıdığı ilginçtir ancak veriler bu konuyu ayrıntıyla incelemeye henüz el vermediğinden, burada ayrılaşmadan çok ortak noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bahsi geçen araştırmada böylesi ortak noktalardan birini, görüşülenlerin site yaşamının tercih edilme gerekçesi oluşturmaktadır. Yerleşim alanının 'daha güvenli' oluşu. Site ya-

¹⁷ Ayrıca Konut 1 ve 2'de, birkaç öğrencinin biraraya gelerek kiracılık yaptığı durumlara da daha çok rastlanmaktadır.

şamı kent merkezine¹⁸ kıyasla daha güvenli bulunmaktadır. Yine bir başka ortak vurgu da site yaşamının kentin karmaşası ve kirlenmişliğine karşıtlıkla tanımlanan düzeni¹⁹ ve temizliğidir. Tüm bu unsurların yer yer birbirlerinin yerine geçecek şekilde tarif edildiği söylenebilir. Kent 'karmaşık-tır', 'pistir' ve bu karmaşa ve pislikle de bağlantılı biçimde 'güvenliksizdir/ tehlikelidir'. Bu, hırsızlık, şiddet gibi somut tehditler olarak görülen olaylardan ziyade kentte taşınan daha genel bir ruh halinin ifadesi olarak dile getirilmektedir: Kentte kimin ne olduğu belli değildir; ne yapacağı belli değildir. Kent, tekinsizdir.

Dolayısıyla, güven, pislik/kirlenmişlik ve karmaşa aslında, orta sınıfların kendilerine benzer bulmadıkları, yabancı/ilkel gördükleri kesimlerin kent merkezlerinde giderek daha fazla görünür hale gelmeleriyle ilişkilidir. Hatta bu durum yer yer 'işgâl' terimleriyle ifade bulunmaktadır: Kent işgâl altındadır ama görünen odur ki orta sınıf bu işgâle mevzi değiştirerek yanıt vermeyi seçmektedir. 'İşgâl' benzetmesinin bir başka ilginç boyutu daha bulunmaktadır: Kentin işgâl altında olması, özellikle kadın ve çocukların güvenliğini tehlikeye sokmuş gibidir. Zira erkeklerin önemli bir kısmı bu işgâl edilen kent merkezindeki işlerine gitmekte fazla bir te-

18 Burada kent merkezi olarak kastedilen, görüşülenlerin çoğunlukla yalnızca 'şehir' demelerine karşın, bazen mesken alanı olarak Çankaya, Ayrancı, Kavaklıdere, Emek, Bahçelievler gibi semtlerdir. Bazen –özellikle iş ve alışveriş sözü konusu olduğunda– kasıt daha ziyade Sıhhiye, Kızılay ve Bakanlıklar boyunca ilerleyen ve bazı durumlarda Tunali Hilmi Caddesi'ni de içerecek şekilde tanımlanan kısımdır.

19 Ayata (2003: 41) aynı yerleşim alanında yapılan bir araştırma dahilinde orta sınıfın düzen hakkındaki ısrarı üzerinde ayrıca duruyor: "Yeni orta sınıf mensupları işlevler, etkinlikler, insanlar, mekânlar ve zaman dilimleri arasında net sınır çizebilmek için işyerinde ve evde sınıflandırma, farklılaştırma, hudut belirleme ve kategorileri birbirinden ayırmaya büyük önem veriyorlar... Yeni orta sınıfın düzen saplantısı ile sınıfsal farklılıkları vurgulama arzusu birbiriyle yakından ilgilidir, çünkü farklar, ayırımlar ancak düzenin olduğu, her şeyin yerli yerinde durduğu bir ortamda korunabilir ve sürdürülebilir"

Başkalarına karşı duyulan tedirginliğin ve düzen arayışının kendini site yaşamında yer yer "milliyetçi" bir kimlikle birlikte sunduğu ileri sürülebilir. Özellikle resmi bayramlarda ev ve arabalara asılan bayraklar, herhangi türden bir güvenlik tehdidine karşı şu mesajı ya da dileği taşıyor gibidirler: "asayiş berkemal".

reddüt yaşamamaktadırlar. Ayrıca kent merkezinde halledilmesi gereken ve evle ilişkili bazı işler de erkeğin sorumluluğundadır. Gerçi kente gidiş-gelişlerde ötekilerle karşılaşma hep sorunludur²⁰ ancak 'sokaklar'ın²¹ tehlikesi esas olarak kadını (ve çocukları) tehdit eder terimlerle dile getirilmektedir. İşgal nedeniyle erkek de tehdit altındadır ama yine de bu tehditle baş edebilir.²² Hatta baş etmek erkek olma-

20 Nitekim, erkek için dış dünyayla baş etmenin ödülü evin huzur, rahat, konfor ve temizlik işaretleyen dünyasına sığınmaktır. Sennett'e referansla (1999), tekinsiz ve karmaşanın hâkim olduğu ama zorunlu olarak katlanılan bir dış yaşamdan kaçıp, samimiyetin, öznel iç yaşamın mekânı olarak eve sığınılır.

21 Kent merkezlerinde 'sokak'lar, hem yaşanan hem de gidilen gelinen yeri tanımlamada, adreslemede önemli unsurlardır. Oysa, sitelerde sokakların böyle bir öneminin olmadığını, her sokağın birbirine benzediği uydu kentlerde eski işlevini yitirdiğini söyleyebiliriz.

22 Hemen eklemek gerek ki bu algıyı kadınlar da paylaşmaktadırlar.

sı nedeniyle ona düşen bir görevdir; neredeyse, işgâle direnen nefer gibi! Dolayısıyla kentin karmaşası, tekinsiz, tehlikeli ve pis oluşu, orta sınıf erkeğinden çok, kadın ve çocuklarla tanımlanan özel alan için bir tehdit ve paranoya unsuru olarak ifade bulunmaktadır (Wilson, 1991). Bu bakımdan kadının çalışıp çalışmamasının fazla önemi olduğu da söylenemez. Kadın çalışsa da, daha önce vurgulandığı gibi, öncelikle ev kadını olduğundan (daha kesin bir ifadeyle ev, kadın olduğundan) evle birlikte tanımlanan bu özel alanın, 'rahatlık', 'huzur', 'konfor' ve 'temizlik'le özdeşleştirilen, tehditten/kirlilikten âzade kılınmak istenen 'ideal ev' kurgusunun temelidir. Sitelerin hemen tümünün özel güvenlik görevlileri tarafından korunuyor olması, 'ideal ev'i, içindekileri ve simgelediklerini tehditlerden sakınmak bakımından ayrıca önemli olsa gerektir.

'İdeal ev'in (ya da orta sınıfın ev idealinin) ve içindekilerin korunması, işgâlden uzak tutulmasının önemi, salt kadın ve çocuklarla tanımlanan özel alanın sakınılmasıyla sınırlı değildir. Bu evler, rahatlık, huzur ve konforu simgeledikleri oranda belli bir refah seviyesinin de ifadesidirler. Gerçi bu bakımdan, daha önce belirtildiği gibi, siteler ve sakinlerinin refah seviyeleri arasında farklar vardır²³ ama çoğunlukla dekorasyon unsurlarında, eşyaların markalarında kendini gösteren bu refahın da her durumda güvenlik altında tutulması gerekir. Ancak söz konusu refaha eşlik eden ve ev içi düzenine dair önemli ipuçları veren başka konular da var. Bu

23 Bu farklara ve orta sınıfın türdeş bir nitelik sergilememesi konusuna ilişkin olarak, Ayata'nın (1988: 20) şu saptamaları zihin açıcı olabilir: "Bu karmaşık ve çeşitlenmiş bütünün içerisinde çok basamaklı statü hiyerarşileri vardır. Toplumsal hareketlilik çoğu durumda, bir toplumsal sınıftan diğerine sıçrama değil, bu dar basamaklar arasında gerçekleşen iniş çıkışlardır. Yani gerçekleşen hareketlilik genellikle kısa mesafelidir. Böyle olması, küçük küçük katmanların kendi içlerindeki bu katmanlar arası farklılıkların iyice vurgulanması sonucunu doğurur. Farklılıkların belirtilmesinde başvurulan bir araç olan gösterişçi tüketim bu nedenle daha bir önem kazanır"

Sitelerin hemen hepsinde “ideal ev”i tehditlerden koruyan özel güvenlik görevlileri bulunur.

bakımdan ev içine daha yakın plan bir bakış atılacak olursa, ilk göze çarpanlardan biri, evlerde çocuklar ve ebeveynlerin, hatta bazen ebeveyn ve çocukların her birinin yaşam alanları arasındaki ayrımlaşmanın keskinliğidir. Bazı durumlarda ayrı banyo kullanımlarına değin varan bu ayrımlaşmanın, ev içinin ve aile yaşantısının odalara bölündüğü bir düzenin net ifadesi olduğu söylenebilir. Dış/kent/sokak ve iç/ev arasında yapılan ve daha önce vurgulanan bölümlenmenin bu bakımdan ev içinde, özel alanda da başka türden bir bölünmeyle –ve fakat bölümlenme anlayışı esas kalarak– sürdüğü iddia edilebilir: Özel olan, ev içinde giderek öznelleştirilmektedir.²⁴

24 Bu açıdan Sennet’in (1999: 44), 19. yüzyılda Batı’da şekillenmeye başlayan, öncelikle burjuva, hali-vakti yerinde olan için geçerli olduğunu söylediği ve aile üyelerini, ortak ve özel kullanım alanlarını, bedensel olanla olmayana birbirinden ayırarak bölen, “özel yaşantının ev içinde dükahlıklara ayrılması” şeklindeki seyreden sürece yaptığı vurguyu hatırlamakta fayda var.

Bu bölünme, tüketimin ev içinde mutfaka, banyoya, yatak odasına ve diğer bölümlere uygun çeşitli alternatifler sunar şekilde örgütlenişiyle birlikte işlemektedir. Bu açıdan Ayata'nın (1988) özellikle 'salon'la ilişkili olarak saptadığı "gösterişçi tüketim" in, burada ele alınan örneklerde tüm eve yayılan bir nitelik kazanmış olduğu söylenebilir. Bu, salonun bir çeşit 'medeniyet' gösterisine dönüştürülmesi durumunun, en azından sözü edilen örnekler özelinde, tüm evin 'medenîliğin' göstergesi olarak kuruluşu halini alması şeklinde yorumlanabilir.²⁵ Aslında böyle bir dönüşüm, site sakinlerinin kendilerinin ya da ebeveynlerinin önceki evlerine ve yaşam tarzlarına ilişkin olarak hatırladıklarıyla da örtüşmektedir. Yine de ev için bu yeni örgütlenişinde görünüm ve tüketim açısından ayrıca önem kazanan mekânlar vardır ve bunlardan biri hâlâ salondur. Salonda ev ahâlisi artık daha fazla zaman geçirmektedir ama nasıl görüldüğü özellikle dert edinilen yerlerin başında da salon gelmektedir.²⁶ Ev sahiplerinin zevkinin başkalarının bakışına tâbi olduğu ilk ev içi alan ol-

25 Ayata (1988: 21), söz konusu durumun salon ve evin diğer bölümleri arasında gerilimli bir ilişki yaşanması gibi bir sonuç doğurduğunu belirtmektedir. Salon başkaları için süslenen, hep temiz tutulan; aile reisinin ekonomik performansını, modernliği, kibarlığı işaretleyen ama üzerine kilit vurulan bir yer olarak, aynı zamanda, soğuk, resmi ve samimiyetsiz olarak algılanır. Ayata, ayrıca, bu gerilimli ilişkinin yüksek eğitilmiş orta üst sınıf ailelerde yumuşadığını vurgulamaktadır.

26 Görüşmelerden birinde yaşanan bir olayı aktarmak bu bakımdan ilginç olabilir: Görüşülen ailelerden birinde yeni alınan plazma televizyonun evin neresine konacağı konusunda bir anlaşmazlık yaşanmaktaydı. Evin oğlu, televizyonun oturma odasına –ki esasen televizyon seyretme odası olduğu söylenebilir– konulmasını istemekteydi ama ebeveyni salonu tercih etmekteydi. Aslında televizyon bulunmaması özellikle tercih edilen salona neden şimdi televizyon konulmak istendiğini sorduğumda ise, anne-baba önce biraz sessiz kalmakla birlikte, böyle bir aleti başka bir yere koymanın yazık olacağını söylediler. Ben bu 'yazık' olma durumunun, eşyanın gösteriş değerinin yüksekliğiyle de ilişkili olduğunu düşünüyorum zira esas derdin televizyon seyretmek olduğu bir durumda televizyonun halihazırda bunun için ayrılmış mekânda bulunması daha uygun olurdu.

ması bakımından salonun dekorasyonu –koltuk, kanepeler gibi mobilyalar kadar tablo, vazo vb. gibi aksesuarlar– ayrıca önemli görünmektedir. Ama salon zevkin sergilendiği tek mekân da değildir. Ev içinde kapıların çoğunlukla açık kaldığı ve bakışa her zaman tâbi olabileceği düşünüldüğünde, tüm ev zevkin ifadesi olmak durumundadır. Hem bu, yalnız başkalarının bakışı için değil, ev sahiplerinin kendilerini konforlu ve rahat hissedebilmeleri için de gereklidir.

Rahatlık ve konforun, ev sahipleri için de, başkalarının bakışı açısından da salondan sonra mevzi tuttuğu diğer ev içi bölümler mutfak ve banyo gibi durmaktadır. Banyo yine eve gelen ziyaretçilerin görmesi ihtimalinin yüksek olduğu yerlerden biri olarak önemlidir.²⁷ Ama daha sonra değinileceği gibi, kişisel bakım ve temizliğin kazandığı yeni anlam bakımından, banyonun dekorasyonu kadar banyo için kullanılan ürünler de, ‘banyo’nun nasıl olması gerektiğine dair bir içerime sahiptir. Banyo, aile üyelerinin ayrı kişisel bakım, temizlik tercihlerini ve pratiklerini yansıtan ürünlerin bulunduğu, hep temiz olmasına özen gösterilen ve nasıl görüneceği –aksesuarları, malzemesi, vb. itibarıyla– çok önemli bir mekândır. Yine mutfak temizliği ve nasıl görüneceği konusunun ayrıca vurgulandığı bir diğer ev içi bölümdür. Özellikle salon ve mutfağın birbirinden ayrılmadığı, mutfağın doğrudan salona açıldığı evlerde, mutfağın dekorasyonu, düzeni ve temizliği salon kadar önemlidir. Ancak bazı ev sahipleri, mutfak ve salon arasına sonradan bir duvar ekleyerek bu iki mekânı ayırmayı seçmişlerdir; bu, düzeni birbirinden farklı olan iki ev içi alanı birbirinden fiziksel olarak da ayırmaya yönelik bir çabadır. Böylelikle mut-

27 Bu bakımdan, banyo/tuvaletin eve gelen ziyaretçiler tarafından pek kullanılmadığı, salonda oturularak daha ‘resmi’ zaman geçirilen ev ziyaretlerinin bu örnekler özelinde fazla geçerli olmadığı da düşünülebilir.

fağın yemek pişirildiği zamanlardaki önlenemez dağınıklığı gözlerden uzak tutulur. Ayrıca istenmeyen bir başka durumun, yemek kokularının salona yayılmasının da bir derece önüne geçilebilir.

Bazı ev içi bölümler, rahatlık, konfor ve temizlik açısından daha fazla önem taşısa da, tüm evin dekorasyonu ve temizliği esasen kadının sorumluluğundadır. Evin düzeni kadın tarafından sağlanır. Dekorasyonda kullanılan mobilya ve aksesuarların niteliği, nasıl yan yana getirildikleri gibi konular ev sahibinin zevkini sergilemek bakımından önemlidir ama bu 'zevk'in esas taşıyıcısı kadınlardır. Erkekler, statüyü işaretleyen zevk unsurlarını sahiplenseler ve bunu kendi konumlarının göstergesi olarak algılasalar da, özel alanın bu unsurları kadınla, kadın tarafından şekillenir. Ev içi dekorasyonun bir anlamda modernlik, çağdaşlık göstergesi haline almasıyla kadın, modernliğin temsil alanında başat bir konum edinmektedir. Evin kadın tarafından modernlik ve çağdaşlık göstergesi olarak dekorasyonu çabasında, Öncü (1999) ve Ayata'nın da (2003) vurguladığı gibi, moda ve dekorasyon dergileri, magazinler, televizyon programları ayrıca etkilidir.

Evin temiz ve düzenli olması, çalışsın ya da çalışmasın, kadının sürekli görevlerindendir. Çoğu durumda ev işlerine 'yardımcı/kadın' alınmaktadır ama bu yardımcının nasıl idare edileceği, yönlendirileceği de yine kadının evin temizliği ve düzeni konusundaki becerikliliğinin ölçülerindendir. Orta sınıf kadını ve erkeği kendini ve evini 'yeterince' temiz bulmadığında, rahatlık, konfor ve huzur da duyamamaktadır. Dolayısıyla, temizlik kadın için evin rahatlık, konfor ve huzurunun tesis edilmesi açısından da önemlidir. 'Temizlik'ten ne kastedildiği ise, gündelik yaşamın normlarının, sıradan kabul ettiğimiz pratiklerin, başka bir deyişle, normallliğin toplumsal örgütlenişini anlamak bakımından

ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Shove'un (2003) belirttiği gibi temizlik, rahatlık ve konfor, tanımları kendilerinden menkul hedeflerden ziyade, temizlik, rahatlık ya da konfor adına yapılanlara, gündelik pratiklere karşılık gelmektedir. Diğer deyişle, temizliğin ne olduğunu temizlik pratiklerine bakarak anlamak gerekir. Bu pratiklerde yaşanan değişim, dönüşümler ise temizliğin bir norm olarak, normallik olarak toplumsal örgütlenişindeki değişimler konusunda fikir verir. Temizlik aslında 'kir', 'pis' diye adlandırılan ortadan kaldırılması pratiklerine karşılık geldiği ölçüde, değişen temizlik pratikleri, değişen 'kir' ve 'pis' tanımlarına da denk düşmektedir. Shove (*a.g.e.*, 50-57), bu bakımdan modern tüketimin bilim ve teknolojiyle işbirliğine, ayrıcalıklı statüye dayalı tüketim kalıplarının sürekli teknolojik bir yenilikle ve bilimsel araştırma ve tavsiyelerle birlikte işleyişine dikkati çekmektedir. Site yaşamındaki gündelik temizlik pratiklerine böyle bir yaklaşım ışığında bakılacak olursa:

Kadınlar evin temizliğine ilişkin olarak öncelikle mobilyaların nasıl görüldüğü konusu üzerinde durmaktadırlar. Ahşap mobilyaların 'tozlu' görünmemesi, döşemelerin 'lekeli', 'pis' olmaması vurgulanmaktadır. Bu bakımdan salının temizliğine ayrı bir önem atfedildiği söylenebilir. Salının 'dağınık' olmaması gereği bazen temizlikle bağlantılı biçimde dile getirilmektedir: "Dağınıklık temiz değilmiş görüntüsü veriyor; her yer temiz olsa bile dağınıksa temiz değilmiş gibi duruyor". Banyo ve mutfakın sürekli temizliği de sağlık ve hijyenin bu iki ev içi bölümde taşıdığı önemle birlikte vurgulanmaktadır. Banyo ve mutfak karolarının 'lekesiz', pırıl pırıl olması, lavabo ve tuvaletlerin mikroplardan arındırılması, güzel kokması gerekmektedir. Kirin, pisin çoğu durumda 'leke'yle birlikte anılıyor olması, temizlik pratiğinin de daha ziyade lekelerden kurtulmak olduğunu işa-

retlemektedir. Banyo ve mutfak temizliğinin ayrıca mikrop-
lardan arınmayı ve hijyeni gerektirmesi, güzel kokması, bu
amaçlara yönelik temizleyicilerin bu iki bölümde ek olarak
kullanılması gereğiyle de birlikte dile gelmektedir. Temizlik
konusunda daha önceki pratikler (kendileri ya da ebeveyn-
lerinin temizlik anlayışları ve pratikleri) konusunda hatır-
lananlar ise, bu bakımdan bir değişim yaşanmakta olduğu-
nu göstermektedir. Zira önceki pratikler çok daha az temiz-
leyici madde kullanımıyla gerçekleşmektedir; 'temizlik yap-
mak' lekelerden ve mikroplardan arınmak ve hijyenle ilgi-
li terimlerle açıklanmamaktadır. Bu değişim, sayıları gide-
rek artan 'leke' çıkarıcılar, 'çamaşır suyundan da öte' hijyen
sağlayıcılar, lekenin ve temizliği yapılan ev içi bölümün ni-
teliğine göre farklılaşan uzmanlaşmış deterjanlarla, bu ürün-
lere yönelik reklamlarda karşılaşılan açıklama ve tavsiyele-
rin içerik ve üslûbuyla bağlantılıdır. Bir bakıma, bu ürünler
ve reklamları temizliğin nasıl sağlanacağına yönelik pratik-
ler için kendi 'kir' sınıflamalarını dolaşıma sokmakta; temiz-
lik pratiği böylelikle farklılaşan ve çeşitlenen tüketim kalıp-
larıyla birlikte değişim geçirmektedir. Bu, ürünlerde sürekli
daha iyisini yapan, daha fazla olan bir yeniliğin icadıyla be-
raber işleyen bir süreçtir.

Benzeri bir durum, beden ve giyim-kuşamın temizliği ko-
nusunda da kendini göstermektedir. Giyim eşyalarındaki le-
keler yine kirliliğe delalet eden unsurlardır. Eşya birkaç kez
yıkansa da çıkmayan leke onun hâlâ kirli olması anlamına
gelebilmektedir. Yani giyim eşyası yıkanarak temizlenmiş
sayılmamakta, temizliği lekesizliğiyle onay görmektedir. Te-
miz bir görünüm ve giyim-kuşamla ilgili bir başka vurgu da
giyilenlerin eski görünmemesi konusudur.²⁸ Giyim eşyaları-

28 Ayrıca, kişilerin refah düzeyleri göreceli olarak arttıkça giyim-kuşamın, görü-
nümle birlikte statü ifadesindeki önemi ve rolü de farklılaşıyor. Bu konu için
ayrıca bkz. Ayata, 2003: 52-53.

nın renklerinin soluklaşması, yıpranmış görünümleri temiz bir görünümü de bozmaktadır. Bu durumun da çamaşırları 'beyazdan daha beyaz yapan', 'renkleri ilk günkü parlaklığında tutan', 'yıpratmadan temizleyen', 'lekesiz temizlik sağlayan' ürünlerle, bu ürünleri mümkün kılan ve başka ürünlerle birlikte kullanımını tavsiye eden teknolojik yeniliklerle ilişkisi kurulabilir. Ayrıca, söz konusu ürünlerin reklamlarında uzmanların, bilim insanlarının tanıklıkları huzurunda gerçekleşen testlerin, onayı alınan sağlık ve bilim kuruluşlarının, Shove'un yukarıda anılan ve modern bilim-teknoloji ile tüketimin bağlantılı işleyişine dair saptamasını hatırlattığını da ekleyelim.

Bedenin temizliği ve kişisel bakım konusundaki pratikler de değişmektedir. Haftalık pazar banyoları yerini giderek haftada birkaç kez ya da günlük olarak alınan duşlara bırakmaktadır. Görüşülenlerin önemli bir kısmının hafızasında yer tutan, çamaşır ve banyo günü niteliğindeki pazar günleri, her gün sıcak su kullanabilme olanağıyla da ilişkili olarak eski niteliğini kaybetmekte; önceleri daha çok evde geçirilen bu gün giderek ailenin hafta sonu alışverişini yaptığı ve/veya hep birlikte gezintiye çıktığı bir gün halini almaktadır. Beden temizliğinin ve kişisel bakımın gündelik pratiklerinde yaşanan bu değişim aile üyelerinin farklı tercihlerine göre örgütlenmiş bir tüketimle de iç içe geçmiş durumdadır:²⁹ Farklı saç tipleri için farklı şampuanlar, saç jöleleri, banyo köpükleri, duş jelleri, diş macunları, kremler, parfümler, vb. tüketimin öznelleştirilmiş banyo dünyasının malzemelerini oluştururlar.

Tüm bunlardan da anlaşılabileceği üzere, temizlik ve bakım ürünleri ev içi tüketimin başlıca kalemlerinden biridir. Ancak site yaşamında, ev içi dekorasyondan giyim-kuşama,

²⁹ Bu arada, bedenin temizliğinde, 'bakımlı' görünmek kadar güzel kokmak da önemlidir.

hatta su ve elektrik kullanımına değin orta-sınıfın ayrıcalıklı statüye dayalı tüketim kalıpları gündelik yaşam pratiklerinin hemen hepsinde kendini göstermektedir. Bu bakımdan ve orta sınıf kadının başlıca boş-zaman geçirme alanlarından biri olması nedeniyle, böylesi bir tüketime tapınakları olarak iş gören alışveriş merkezlerinin [mall] uydu-kentlerin mekânsal örgütlenişindeki merkezî önemini atlama-mak gerekir:

Aslında büyük alışveriş merkezleri söz konusu yerleşim alanında alışveriş olanağı sunan yegâne yerler değildir. Gerçi kent merkezinde caddeler ve sokaklar boyunca uzanan mağaza ve dükkânlara uydu kentlerde rastlanmaz ama siteler arasına yerleşmiş ve hemen tümü birbirini andırır nitelikteki ufak çarşılar, haftalık meyve ve sebze pazarları, ‘sosyete pazarları’ ve büyük market zincirleri, yerleşim alanının sakinlerine farklı alternatifler sunarlar. Özellikle siteler arasındaki bir iki katlı ufak çarşı binaları içlerindeki, kuaför, tamirci, terzi, manav, pastane, vb. gibi dükkânlarla site sakinlerinin, daha çok da kadınların, ihtiyaçları için sıklıkla uğradıkları mekânlardır. Ama bu çalışmada yerleşim alanında bulunan birkaç büyük alışveriş merkezinden birine, en büyüğüne odaklanılıyor.

Pek çok benzerinde olduğu gibi, söz konusu merkezin en üst katı yemek, çocuklar için oyun salonu ve sinemaya ayrılmış durumdadır. Sinema, bünyesinde bölümlenmiş çok sayıda salon bulundurmaktadır. Yemek kısmında, farklı alternatifler ortak bir yeme alanında buluşturulmuştur. Ancak yemek kısmına bitişik olmakla birlikte tümüyle ayrı bir mekân olarak düşünülmüş, hızlı yemek yerine lokanta (‘restoran’!) adabıyla daha uzun süre oturulup yemek yenilecek masalar ve dilenirse içki içilebilecek bir bardan oluşan başka bir mekân daha bulunmaktadır. Burası dekorasyonu, genişliği, canlı müzik olanağı ile daha farklı bir hiz-

met talebini karşılamaktadır. Giriş katında ise, büyük market zincirlerinden biri ile beyaz eşya ve elektronik cihazların³⁰ bulunduğu çok sayıda mağaza, birkaç ev tekstil ürünü satan mağaza ve bir parfümeri bulunmaktadır. Giriş katının altı, yine pek çok benzerindeki gibi, kapalı otopark alanıdır. Giriş ve en üst kat arasındaki diğer katlarda ise özellikle giysi, ayakkabı ve aksesuar satan dükkânlar bulunmaktadır. Merkeze girişler kapılardaki güvenlik görevlilerinin kontrolüyle olmaktadır.

Alışveriş merkezinin ziyaretçi profili merkezin farklı bölümlerine ve zaman dilimine göre değişkenlik göstermektedir. Öğle saatlerinde çevredeki iş yerlerinin çalışanları ile yakındaki lise ve üniversitelerin öğrencileri yemek için gelmektedirler. Sinema salonları yine öğrenci gençleri çekmektedir. Özellikle hafta sonları ise, çevre sakinlerinin merkezi ailece ziyaret ettikleri görülmektedir. Ama bu durumlar dışında, hafta içi günlerde emekli çiftler ve daha çok da kadınlardan oluşan bir ziyaretçi profili bulunmaktadır. Kadınlar ya evin günlük ihtiyaçlarını karşılamak, vitrin seyretmek, giyim-kuşam alışverişi yapmak ya da henüz okul çağına gelmemiş çocuklarıyla gezinti amacıyla alışveriş merkezinin esas müdavimlerini oluştururlar.

Wilson (1991) bu türden mekânların kamusal tanımı içinde yer almalarına karşın, kadının erkek koruması olmadan rahatça hareket edebilmesi bakımından özel alan nitelikleri de gösterdiklerini belirtmektedir. Hem kentin merkezinden çizilmemiş sınırlarla ayrılmış bu yerleşim alanında bulunması hem de kapıdaki güvenlik görevlilerinin varlığı, kadınların alışveriş merkezinde herhangi bir tehdide ma-

30 Söz konusu merkezde ve benzerlerinde giriş katlarında bulunan elektronik mağazalarında giderek yaygınlaşan bir durum var: Bu mağazalardan en az birinin vitrininde, dolaşanları kendilerine seyrettiren bir ekran bulunuyor. Bunun insanların kendini ekranda görmek, kendini seyretmek arzusu ile bağlantısı olsa gerektir.

Kadınlar çocuklarıyla beraber alışveriş merkezinin asıl müdavimleridirler.

ruz kalmadan, güven içinde dolaşmalarının garantisi gibidir. Kadın alışveriş merkezinde bir yandan dışarıdadır – ki dışarı hep erkekle tanımlanagelmıştır; bir yandan da bu ‘dışarı’ erkekten çok kadına, ‘iç’e göre örgütlenmiştir. Alışveriş merkezi, bu bakımdan, evcilleştirilmiş bir kamusal alan örneğidir: Bölgeye yabancılar giremez! Kadın herhangi bir yabancı tehdidi, taciz tehlikesi olmadan bu özel ‘dış’ alanın tadını çıkarır.

Durakbaşı ve Cindoğlu (2003), Türkiye’de 1980’ler itibarıyla yaşanan ekonomik liberalleşme ve küresel pazara entegrasyon sürecinin sosyo-kültürel açıdan da değişen tüketim kalıplarıyla birlikte değişen yaşam tarzlarını beraberinde getirdiğini belirtirlerken, bu yeni alışveriş merkezlerinin ortaya çıkışıyla yeni orta sınıf yaşam tarzında kadınların öneminin artması arasında ilişki kurmaktadır. Geleneksel işbölümünde alışveriş kamusal alana çıkmayı gerektirdiği öl-

Alışveriş merkezleri, kadınların kendilerini dışarıda ama güven içinde hissedebilecekleri, evcilleştirilmiş kamusal alanlardır.

çüde erkek işi sayılmaktayken, Türkiye'deki modern orta sınıfların Batılı işbölümünü benimsemesi sonucu ev için alışveriş de bir ev işi, kadın işi halini almaktadır.

Yüzyıllardır kadın ve sokak çevresinde dönen çağrışımlar kadınları tüketiciden ziyade meta olarak tanımlıyordu. Bazı kültürlerde, "iyi kadınlar" toplum içine kendilerine eşlik eden biri olmaksızın çıkmazlardı, "iyi kızlar" bekâretleri, namusları ya da her ikisi birden tehlike altına girer korkusuyla sokaklardan uzak, evin yakınında tutulurlardı. Sokağa çıkan kadınların fahişe oldukları, sokağa ait bulundukları ve özel hayatlarının vitrinde olduğu varsayıldı... Sokakta olmanın Türkiye'de de kadınlar için benzer, hatta daha beter çağrışımları var. Örneğin kadınların alışverişe çıkarken yanlarında çocuklarını ya da bir arkadaşları-

nı götürmeleri şaşırtıcı değil... Alışveriş merkezi, öte yandan, kadınlar için kullanımı meşrû bir kent alanı sunuyor. Burası her şeyin izleyicilerin bakışları altında gerçekleştiği bir yer; her şeyin izlendiği ve denetlendiği bir "kapalı açık alan" (a.g.e., 94).

Sonuç yerine

Kadınlar, farklı evrelerinde farklı şekillerde de olsa, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecinin, çağdaşlık ve medenilik kurgusunun ve bu kurgunun kapalı ya da 'kapalı açık alanlardaki' vitrininin esas malzemesi olma özelliklerini sürdürmektedirler. Batılılaşmanın erken döneminde hem Batılılaşması istenen hem de Batı'dan aşırı etkilenmemesi beklenen 'kadın' temsilleri Türk kimliğinin ne olduğuna, ne olacağına dair tereddütlerin ifadesi olmuştur. Ankara'nın başkent oluşu sürecinde de kendini gösteren, çağdaş görünümlü ama özünü koruyan orta, üst sınıf kadını tasavvuru, esasen Batılılaşan Türk toplumunun bu sürece ilişkin endişe ve korkularının kadın bedeni ve cinsiyete dayalı temsillerde dile gelişidir. Daha doğru bir deyişle, bir yandan Batı'yı, Batılılaşmayı kendine hedef koyan bir yandan da Batı'ya karşı tanımlanan bir kimliğin (yazının başında ele alınan örneklerde, Batılılaşmak isteyen ama özünü kaybedeceğinden korkan erkeğin) içinde barındırdığı çelişkinin kadın üzerinden ve kadınla dile gelişi.

1980'lerden itibaren bu durumun küresel tüketime entegre olan orta sınıfla birlikte değişmekte olduğu ileri sürülebilir. Orta sınıf kadını giderek zevkin, beğenin kurucu ve taşıyıcı unsuru olarak tüketimin esas aktörlerinden biri haline almaktadır. Bu durum kadının, Türkiye'ye özgü olarak ve kimliğe, kendi ve öteki/Batı olarak görülen arasındaki ilişkiye dair temsil ettiklerinin dönüşüme uğradığını; or-

ta sınıf kadınının yaşantısının artık Batılı orta sınıf kadınlarının yaşantısına daha benzer nitelikler sergilediğini düşündürtebilir. Ne de olsa 'ideal ev' ve ideal ev kadını, 1980'lerden beri yaşanan küresel pazara ve tüketime entegrasyonun bir sonucu olarak esasen Batılı orta sınıf yaşam tarzından devşirilen bir kurgudur. Orta sınıf kadınının ev ya da "kapalı açık alan" merkezli yaşamı Batılı orta sınıf kadınınkinden bu açıdan fazla farklı değildir. Ayrıca orta sınıf, Batılı yaşam tarzını benimsemek konusunda artık fazla bir tereddüt de taşımıyor gibidir. Ancak, bu tespitin doğruluğuna karşın, Batı'yla ilişki ve kimlik konusundaki endişe ve şüphelerin bu sınıf özelinde de olsa tümüyle ortadan kalktığını ileri sürebilmek de çok kolay değildir. Kaldı ki, orta sınıfın kendi içindeki çok katmanlı, basamaklı yapısı böyle bir iddiada bulunmayı daha da zorlaştırmaktadır. Yaşam tarzının daha çok biçimle, görüntüyle ilişkilendirilen bir dönüşüm geçirmekte olduğu; bu bakımdan öz ve biçim arasında en azından temsil düzeyinde yapılagelmiş ikileştirmenin toptan tedavülden kalkmadığı hiç değilse bir olasılık olarak akılda tutulmalıdır.³¹

31 Bu kaydı düşmeyi gerektiren iki unsuru belirtmekte yarar var. Birincisi, görüşülenlerin Batılılaşmayı özellikle kent merkezindeki yığınlardan bahsederken tereddütsüzce savunmalarına karşın, bazılarının görüşmenin başka bir aşamasında, Batı ve Batıyla ilişkilerle ilgili konuşurken korunması gereken bir öz ü işaretleyen ifadeleridir. Araştırma hâlâ sürdüğünden ve eldeki veriler bu bakımdan orta sınıf içindeki olası çeşitliliğin açıklanmasına henüz fırsat vermediğinden, vurgu bu şekilde sınırlı tutulmuştur. İkincisi ise, televizyon ekranlarında son dönemde çok izlenen dizilerden biri olan *Avrupa Yakası*'nın temsil düzeyinde işaret ettikleridir. İzleyenlerin hatırlayacağı gibi orta sınıf bir ailenin Nişantaşı'ndaki yaşantısına yer verilen bu dizide, evin ikisi de yetişkin iki çocuğu arasında yaşanan çekişmeler temel temalardan biridir. Bir 'kadın dergisinde' çalışan, 'modern' görünümlü ve ABD'de eğitim almış evin kızı, 30 yaşına karşın gece sokağa çıkamamakta, erkek arkadaşını ailesinden gizlemek durumunda kalmaktadır. Onun namus bekçiliğini ise, görece daha az eğitilmiş ama 'Türk erkeği'ni temsil eden ağabeyi üstlenmiş durumdadır. Modern görünümü, Batı görmüş Türk kızı ile ağabeyi arasındaki ilişki bu yazının daha önceki bölümlerinde kadınla ilişkili değinilen pek çok konuyu hatırlatır niteliktedir. Yine başka bir örnek ise yakın zamana dek çok izlenen dizilerden biri olan, *Ço-*

Son olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta da orta sınıfın site yaşamıyla kent merkezindeki yaşam, dolayısıyla kendisi ile kentteki kalabalık arasına koymak istediği sınırla ilişkilidir. Orta sınıf insanı, temizlik, düzen, huzur ve konforla özdeşleştirdiği ‘ideal ev’inin mekânı uydu kent ve pislik, karmaşa, tehlike ve rahatsızlıkla özdeşleştirdiği kent arasına görünmez ama yerleşim alanının hem kente fiziksel uzaklığı hem de mekânsal örgütlenişiyle ifade bulan net bir sınır çizmeye çalışmaktadır. Ayata’nın (2003: 41) “düzen saplantısı” olarak ifade ettiği bu durumla “sınıfsal farklılıkları vurgulama arzusu birbiriyle yakından ilgilidir, çünkü farklar, ayrımlar ancak düzenin olduğu, her şeyin yerli yerinde durduğu bir ortamda korunabilir ve sürdürülebilir” Oysa, Lefebvre’e (1991) başvurursak böyle sınırlarla çevrilmiş, kendi içine kapanmış bir mekân, hayalî bir mekândır zira mekân gerçekte ancak bağlantıları, çoğulluğu, sürekliliği ile vardır. Diğer deyişle, mekân varlığını bu bağlantılara ve böylelikle bir parçası olduğu ilişkilere borçludur. Sınır ayırım çizgisi değil, geçiş noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında, orta sınıfın uydu-kentlerde sırf kendine ait bir mekân yaratma, bu mekânı sınırlarla çevirme çabasının da nafile bir çaba olduğu söylenebilir. Söz konusu sınır, tam da tersine, orta sınıfın mekânsal/toplumsal olarak diğerleriyle ilişkisinin; bu ilişkide daha alt sınıflar aleyhine artan bir refahın ve tüketimin ifadesidir. Başka bir deyişle orta, üst sınıfların artan imkânları ile diğerlerinin artan imkânsızlığı birbirinden ba-

cuklar Duymasın olabilir: Bu dizide de ‘modern’ görünümlü, eğitilmiş, çalışan anne ile yine eğitilmiş olmakla beraber, evdeki otoritesi ile tanımlanan bir ‘erkekliği’ simgeleyen baba arasındaki tezatlar ilginçtir. Dizide benzer bir otoritesi olmadığı için ‘light erkek’ olarak tanımlanan arkadaş ise kadınsılaşmış, sünepeleşmiş, özünü kaybederek erkekliğinden olmuştur. Her iki dizi de konuya ilişkin daha pek çok şey işaretleseler de burada, söz konusu temsillerin yazının ilk bölümünde değinilen temsillerle benzerliklerine ve öz-biçim ikiliği, bu ikiliğin toplumsal cinsiyet üzerinden ifadesi bakımından taşıdıkları içerimlere dikkati çekmekle yetinelim.

ğimsız değildir. Orta sınıfın düzeni, şikâyetçi olduğu düzensizlikle ilişkilidir. Ya da söz konusu düzen düzensizliği de üretmektedir. Dolayısıyla, denebilir ki, sınıf, statü ve cinsiyet farklarını vurgulamak için oluşturulmaya çalışılan sınırlar, sınırın her iki tarafı hakkında, bu farkları yaratan toplumsallık hakkında da konuşmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Ayata, S. (1988). "Statü Yarışması ve Salon Kullanımı", *Toplum ve Bilim*, 42, Yaz: 5-25.
- Ayata, S. (2003). "Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı", *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat*, Kandiyoti, D. ve Ayşe Saktanber (Der.), çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul: 37-56.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*, çev. R. Nice, Stanford University Press, California.
- de Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*, çev. S. Rendall, University of California Press, Berkeley.
- Douglas, M. (1979). *Purity and Danger*, Routledge and Kegan Paul, Londra.
- Durakbaşı, A. ve Cindoğlu, D. (2003). "Tezgah Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi", *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat*, Kandiyoti, D. ve Ayşe Saktanber (Der.), çev. Z. Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul: 84-100.
- Erdoğan, N. (2001). "Üç Seyirci: Popüler Eğlence Biçimlerinin Alınlanması Üzerine Notlar", *Doğu Batı*, sayı 15: 117-128.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*, 3. Basım, Metis Yay., İstanbul.
- Gürbilek, N. (2004). *Kör Ayra, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*, Metis Yay., İstanbul.
- Keyder, Ç. (2000). "Arka Plan", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, Keyder, Ç. (Der.), çev. Sungur Savran, Metis Yay., İstanbul: 9-40.
- Laçiner, Ö. (1996). "Kentlerin Dönüşümü", *Birikim*, 86/87: 10-16.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, çev. D. Nicholson-Smith, Blackwell, Oxford ve Cambridge.
- Ocak, E. (1996). "Kent'in Değişen Anlamı", *Birikim*, 86/87: 32-41.
- Öncü, A. (1999). "'İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Birikim*, 123: 26-34.
- Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, çev. S. Serstabiboğlu ve C. Kurultay, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Shove, E. (2003). *Comfort, Cleanliness and Convenience: The Social Organization of Normality*, Berg, Oxford.

Şenol-Cantek, F. (2003). "Yaban"lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara, İletişim Yay., İstanbul.

Tekeli, İ. (2000). "Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekân Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirmesi, *Tarih İçinde Ankara*, Yavuz, A.T. (Der.), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara-lılar Vakfı Yayını, Ankara: 317-335.

Turner, B.S. (2001). *Statü*, Ütopya Yayınları: 58, Ankara.

Wilson, E. (1991). *The Sphinx in the City: Urban Life, The Control of Disorder, and Women*, University of California Press, California.

Yavuz, A.T. (Der.), (2000). *Tarih İçinde Ankara*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankaralılar Vakfı Yayını, Ankara.

Ankara'nın kılıkları, 1930: Boydan boya bir karşı koyma

ELİF EKİN AKŞİT

terziler geldiler.

kırılmış büyük şeylere benzeyen şeylerle

daha çok koyu renklere ve daha çok ilişkilere

bir kenti korkutan ve utandıran şeylerle.

kumaşlar bulundu ve uyuyan kediler okşandı.

sonra sonsuz çalgısı sevinçsizliğin.

çay içmeye gidenler vardı akşamüstü, parklara gidenler de

duruma uymak kısaltıyordu günlerini artamayan eksilmeyen bir hüznle...

yorgun ve solgundular, kumaşları buldular, kenti doldurdular

o çelenk on bin yıllıktı, taşıyıp getirdiler

ölülerini gömmüşlerdi, kalabalıktilar, tozlarını silkemediler

bütün caddeler boşaldı, herkes yol verdi,

“tanrıtanır kadınlar ve cumhuriyetçiler

piyangocular, çiçek satın alanlar,

balıkçılar ağlarını, paraketenlerini, ırıplarını, oltalarını

zokalarını, çevirmelerini ve kelepçelerini topladılar.

sigaralarını yere atıp söndürdüler sigara içenler.”

bir şey vardı ısınmaz kalın kumaşların altında, kesip biçtiler

patron çıkardılar, karşılaştırdılar,

Turgut Uyar (1994)¹

Ankara şehrinin fiziksel görünümündeki “ani” değişim şehri yeniyi ve moderni kurmanın, eskiden kopmanın ve unutmanın mekânı haline getirmiştir. Kadınların kılık kı-

1 Esra Sarioğlu'na teşekkürler...

yafetler yoluyla geçmişten koparken modernliği üretir hale gelmeleri de şehrin fiziksel görünümündeki değişim kadar fikir vericidir. Bu kılık kıyafetleri giyen ve üreten kadınların varlıklarının ne kadar belirlenmiş ve nereye kadar belirleyici olduğuyorsa, halâ cevaplanmamış bir sorudur. Kılık kıyafet alanında, yapısal değişimlerin çoğunlukla yazısız kurallar çerçevesinde belirlenmiş olması ise, değişimlerin içinde yer alan öznelere kadınların bir yandan geniş bir hareket alanına sahip olmalarına, öte yandan sa, unutulmalarına sebep olmuştur. En basitinden, Ankara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "kadınsız bir şehir" olarak anılır (Aydın, 2005, s. 495). Burada, iki kız kardeşin hikâyesiyle çerçevelenmiş olarak, bu kurallar ve türedikleri ideolojik yapılar ortaya konuluyor. Böylece, onları hayata geçiren şehirli kadınları ve etki alanlarını tartışmak mümkün oluyor.

İki kız kardeşin hikâyesi şöyle: Saliha 1930'da on iki yaşındaydı. Ankara'nın başkent olmasıyla bağları bahçeleri değer kazanan muhafazakâr bir babanın ve onun tartışmasız otoritesine rağmen ailede sözü geçen bir ananın en büyük kızıydı. Daha çok da annesinin kızıydı. İlkokulu bitirdiğinde ince, siyah, bir metrelik kumaşı ortadan ikiye kesmiş, aynı annesi gibi çenesinin altından bağlamıştı. Devrim yıllarından ve politikalarından pek hazzetmese de başkent oluşun tartışılmaz getirilerini göz ardı etmemiş olan banka müdürü babasının muhalefetine rağmen kız enstitüsüne gitmesine karar verilmiş, kendisinden sonra bu okula devam edecek dört yaş küçük kız kardeşi Feride gibi kendisi de mezun olamadan bu okuldan alınmıştı.

Enstitüden ayrılmak zorunda kalsalar da, Osmanlı İmparatorluğu'na doğmuş bu iki kız kardeş enstitü yıllarını unutmadılar. Zaten unutmaları pek de mümkün değildi, çünkü kız enstitülerinin temsil ettiği eğitim politikası ile

amaçlanan eski anıların yeni ve köklü bir anlayışla yer değiştirilmesiydi: Bir yandan daha önce yeterli yaygın eğitimden mahrum kalmış bir milletin değiştiğinin ispatı olarak çok sayıda kız çocuğu eğitilecek, ama öte yandan ve çok daha önemlisi, bu kızlar hayat boyu çevrelerini eğitecek, onlara yeni kıyafetler dikecek, nihayetinde yeni bir Cumhuriyeti sıfırdan inşa edecek bireyler olarak yetiştirilecekti. Zaten bu kurumu son yüzyılında kızların eğitimine gittikçe artan bir ağırlık veren Osmanlı imparatorluğu kurumlarından esas ayırt eden de bu özelliğiydi. Kadınların kadınlar tarafından eğitildiği ev içi eğitim biçimlerini dönüştürmeyi amaçlayan ve 1850 senesinde kurulan kız rüştiyeleriyle pekişen kızların eğitimi projesi, Osmanlı imparatorluğunda modern devletin gerektirdiği baba-kız bağına kısmen kurmuş olsa da, bu bağ ancak Cumhuriyet kurumlarıyla perçinlenecekti.²

Feride, Saliha'nın aksine, babasının kızıydı. Hatta bir bakıma ve bir yaşa kadar, bir nevi oğluydu. Kendisini gelin olduktan üç gün sonra baba evine geri göndereceklerini söyleyip duran Saliha'nın uyarılarına rağmen, ablası evlenene kadar ağaçlardan inmemiş, sokaktan eve girmemiş ve kesinlikle örtünmeyi reddetmişti. Bu taleplerini kabul ettirebilmesini babasını iyi tanımasına ve onunla olan, "ağzından girip burnundan çıkmak" diye tarif ettiği muhabbetine borçluydu. Bu muhabbet, ablasının kendisini beğenmemesinin, her ikisinin de enstitü yıllarında gayet güzel öğrendikleri dikişlerine burun kıvrıp yemeklerini eleştirmesinin tesellisiydi. Aslında teselli de gerekmezdi Feride'ye. Enstitü öğrencilikleri karşılaştırıldığında işin pratiğini ilk çözen Saliha idiyse de, yazılı olmayan kuralları ilk uygulayan Feride olmuştu.

Örtünmemesi ve böylece ilkokuldan mezun olur olmaz

2 Bu baba kız-ilişkisinin bir yorumu için bakınız (Berktaş, 1998).

bir bakıma kadınlık kisvesi giymeyi reddetmesi bu kuralların en güzel ifadesiydi. Cinsiyetinden arındırılmış genç kızları Cumhuriyetin kurucu öğelerinden birisi olarak yaratmak yeni ulus-devletler arasında yaygın bir stratejiydi.³ Saliha ancak boyuna posuna vurulan ve kendisini babasından isteyen tasavvuf ehli uzak bir akrabasının örtünmemesi talebi üzerine başını açacak ve kendisiyle sahur kalkıp, evden işe gitmek üzere çıkar çıkmaz sigarasını yakan eşine içerleyecekti. Saliha'nın kayınbiraderiyle evlenen Feride ise, yine Saliha'nın önceki zanlarının aksine, eşiyile çok iyi anlaşacak, ömür boyu eşinin görevi nedeniyle gittikleri yerlerde, aynen enstitü yıllarında öğrendiği gibi "yoktan var etmesini" bilecekti.

Bütün farklarına rağmen akıbetleri o kadar benzerdi ki: İkisi de enstitüden alınmış ve kendileri gibi kardeş olan erkeklerle evlenmiş, hayatlarını yoktan var ederek, yeni nesilleri hakıyla yetiştirmeyi görev bilerek geçirmişlerdi. Pe ki onları o kadar da farklı olmalarına rağmen bünyesine dahil eden, bitiremeseler de sevdikleri ve ayrıldıktan sonra dahi prensipleri ışığında yaşadıkları enstitünün 1930 senesinde özellikle Ankara'nın yerli halkını etkileyen dönüştürücülüğü nereden kaynaklanmaktaydı? Belki daha da önemli soru şuydu: Bu kızların kendileri neleri dönüştürmüş, var etmiş, mümkün kılmışlardı?

İlerleyen bölümlerde, öncelikle, bizi 1930 tarihine getiren dönemde, İstanbul'da kadınların kılıklarındaki dönüşüm ve bu dönüşümün devletle ilginç bir baskı-direnış di yalektiği sergilemesi anlatılıyor. İstanbul'dan Ankara'ya kayan dönüştürücü merkezi anlamak babında ise iki Ankara üzerinden belirlenmişlik-faillik sorusuna cevap aranı-

3 Bu konudaki istisnalar milliyetçiliğin sömürgeci devletlerin milliyetçiliğinin tamamen karşısında kurulduğu, Hindistan gibi devletlerde tecrübe edilmişti. Hintli ev-kadını tipolojisi için bakınız (Chakrabarty, 1997).

yor: 1925-1930 yıllarında yeni eğitim politikalarının başkenti Ankara ve 1930-1935 yıllarında bu politikaların da beslediği şekliyle bulvarında köylü kıyafetlerine yer olmayan Ankara. Düz ve doğrusal yapıya sahip başkent, şehir-cilik ve mimari ile olduğu kadar kılık kıyafet rejimi ile de yaratılmak istenilen toplumu (ve bu toplumun yeniden üretimini sağlayacak bireyleri) üretip biçimleyerek bir araya getirebilecekti. Dahası, yeni kurulan Cumhuriyetin belki de diğer tüm kentlerine model teşkil edebilecek, onların prototipi olabilecek; merkezî, baskın hatta aşkın bir yapıya sahipti.

Kadınların kılık kıyafetlerinin dönüşümü

18. ve 19. yüzyıllarda kadınların kılık kıyafetleri konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan düzenlemeleri anlamak, kadınların devletin gözünde önce görmezden gelinen değişimlerinin sonradan kabul edildiğini fark etmemizi sağlar. Her ne kadar devlet belgelerinin bu konudaki merkeziliği görüş açımızı daraltsa da, tam da devletin gözünde kadınları ve buradan devletin kendisini konumlandıran bir tarihçe, daha sonra tamamen devlet kurumlarınca biçimleniyor görünecek olan Saliha ile Feride'nin hikâyesinin, aynı zamanda kendi seçimleri, anne-babalarının seçimleri ve hatta, göreceğimiz ki, çocuklarının seçimleriyle biçimlenmiş bir hikâye olduğunu anlayabilmemiz için gereklidir.

Her ne kadar Osmanlı devleti, kadınlara yönelik, kız enstitülerinin tersyüz edeceği bir olumlu-kayıtsızlık sergilemiş olsa da, kadınların kılığı ve kıyafeti Osmanlı İmparatorluğu tarihinde de önemli bir mesele olmuş, kadınlarla ilişkili kontrol mekanizmalarının çetrefilli tarihini önemli ölçüde biçimlendirmişti. İslâm kozmogonisinde erkeklerinin av-

ret'i, yani mahremi olarak görülen kadınların devletçe düzenlenmeleri özel alana girmek sayılacağından, kadınlarla ilgili düzenlenmeler ikincil önemde kalmıştı (Devellioğlu, 1986). Ancak 18. yüzyılın sonunda, ihtisab müessesesinin devlet tarafından daha doğrudan bir şekilde içerilmesine bağlanan süreçte,⁴ devletin kadınların kılık kıyafetiyle ilgili yayınladığı fermanlarda İstanbullu kadınlara doğrudan hitap eden bir tarz yerleşmeye başladı.

Yeni düzenlemelerin hedefi olan İstanbullu kadınlar belli bir sınıfa aitti: Avrupai giyinmeye başlamış yeni zenginler. Statü, meslek, cinsiyet, cibilliyet belirten giysiler, yeni sınıfların ortaya çıkmasıyla doğal olarak karışmıştı. 1829 Kıyafet Kanunu'yla farklı milletlerin ve sosyal sınıfların birbirlerinden ayırt edilebilmesini sağlayan kısıtlamaların kaldırılmasıyla, yeni ortaya çıkan zenginler bu zenginliklerini sergileme fırsatı bulmuşlardı. Bu yeni zengin sınıftan kadınlarsa çoktan beri devletin başını ağrıtabilecek şekilde ziyaret mekânlarını genişletmiş ve kıyafetlerini çeşitlemişlerdi. "Avrupalılar gibi şemsiyeleriyle seyreden Müslüman kadınlar," devlete göre, ne yaptıklarını bilmiyorlardı (BOA, 1204). Onlara bu elbiseleri diken terziler cezalandırılmalı, bu kadınların erkekleri uyarılmalıydı. Aynı nitelikteki fermanların sürekli tekrarlanması, bu cezalandırma tehditlerinin ve uyarıların direnişle karşılandığını gösteriyordu. Bu durumda kadınlar, doğrudan, kendilerine bir çekidüzen vermelilerdi (Albayrak, 2001, s. 66-67). Kadınlara yönelik düzenlemeler Osmanlı devleti için oldukça yeniydi ve modernleşmeyi ve Fransız devriminin etkilerini daha çok artıran devlet kontrolü yönüyle yorumlayan bu devlet için uygun bir seçimdi. Ama bu tedbir de işe yaramadı ve fermanlar tekrarlanmaya, kadınlarsa sokakta yeni ve değişik kıya-

4 Bu müessese 1850 itibarıyla sona erecekti (Ergin, 1995, s. 346; Kazıcı, 1983, s. 188-189).

fetlerle dolaşmaya devam ettiler (Ergin, 1995, s. 851; Kazıcı, 1983, s. 210).

1829 Kıyafet Kanunu tekrarlanan ve kadınların kılık-kıyafetini düzenleyen fermanlara bir son verdi (Quataert, 1997). Her ne kadar bu kanun kadınlar konusunda hiçbir kelam etmiyorduydu da, Avrupalı kıyafetlerin bütün erkekler için benimsenmesi anlamına geliyordu. Bu durumda da, bir yandan Avrupalı giyimi erkekler için norm haline getirip, öbür yandan kadınları Avrupalı giyimlerinden ötürü tehdit etmek söz konusu olamazdı. Bu olumlu-kayıtsızlığın sonuçları da, önümüzdeki bölümlerde üzerinde duracağımız İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte önemli rol oynayan kadınların kılık kıyafetlerinde gözlenmektedir.

Yeni düzenleme, kadınları çıplak resmetme eğilimini kadınları günlük hayat içerisinde göstermek ile değiştirmiş bulunan oryantalist ressamın bu değişimleriyle de uyum içindeydi. Ama oryantalist ressamlar ve Osmanlı devleti arasında hâlâ çok önemli bir fark vardı: Oryantalist ressamlar kadınların "içerdeki" hayatlarıyla yoğun olarak ilgilenmeye devam ederlerken devletin, bu mahrem dünyaya hâlâ hiç mi hiç karışmamasıydı (Lewis, 1996, s. 236-237).

Geç Osmanlı devletinin ve Türkiye Cumhuriyeti deneyiminin kadınların içerdeki ve dışarıdaki hayatlarına gösterdiği alakada önemli bir fark vardı: Birincisi dışarıyı, yani kılık-kıyafeti doğrudan düzenleyip başarısız olurken ikincisi bu alanı dolaylı yoldan düzenleyip başarılı oldu. Ama takip eden bölümlerde göreceğimiz gibi bu başarı sadece doğrudan düzenlememeye değil, kılık kıyafet politikalarının eğitim politikalarıyla, dışarıdaki hayatın içerideki hayat dolayısıyla düzenlenmesinden kaynaklanmaktaydı.

Sonra hükümet oldu meclis kuruldu. Her yer gelişti, ama Ankara mükemmel gelişti (F. Hanım, Akşit, 1998, Ek 1).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde girilen ve büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanan, sonra da anlamsızlaşan kadınların kılık kıyafetlerini düzenleme çabası kendine yeni bir mecra olarak kadınların eğitimini bulmuştu.⁵ Yeni ideoloji ve devletin yönetim biçimine uygun kızların yetiştirilmesi 19. yüzyılın önemli gelişmelerinden olduysa da, bu konularda bütünlüklü bir yapılanma içerisinde birleşilememesi, projelerin de kendilerini ele geçirenler tarafından bir o yana bir bu yana savrulması sonucunu doğurmuştu. Örneğin, Müslüman kadınları işgücüne dahil etmek üzere devletin Yedikule'deki kullanılmayan fabrikalarında askerlere kıyafet dikilmesi için Mithat Paşa tarafından hayata geçirilen Kız Sanayii Mektepleri projesi, Mithat Paşa öldürüldükten sonra da İkinci Abdülhamit tarafından devam ettirilmiş, ama zamanla Saray'ın mefruşat siparişlerini üreten bir kuruma dönüştürülmüştü (Ergin, 1941, s. 572-3; Nazım Paşa, 1992, s. 572-3; Midhat Paşa, 1997).

Cumhuriyet'ten sonra eğitim politikalarının ve kılık kıyafet düzenleme merciinin Ankara'ya taşınması ve bu şehirde yeni bir yönetimin hayata geçirilmesi bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırdı. Yukarıdaki alıntıda F. Hanım'ın söylediği gibi Ankara "mükemmel gelişti." Örneğin Kız Sanayii Mektepleri, Kız Enstitülerine dönüşür ve yaygınlaştırılırken, Elazığ ve İzmir gibi iyi bilinen örnek enstitülerin orta noktası olan Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1935 Enstitü Yıl-

5 1829 kanunuyla hızı kesilen ve 1830'larda son örnekleri gözlenen düzenlemeleri müteakiben devletin kızları eğitime projeleri hayata geçirildi. Bu zamansal 'rastlantı,' kuşkusuz Tanzimat dönemiyle başlayan Avrupalılaşma eğilimini ve 'eski' biçimlerin -'geleneksel' kıyafetler, ev içi eğitim gibi- dönüşümüyle açıklanabilir.

Kudretli yeni nesil ve öğretmenleri...

lığı, s. 17) bu okulların bir nevi üniversitesi rolünü üstlendi (Akşit, 2005). Kudretli bir nesil yetiştirmek, yeni hükümetin ana siyasetinin açık dileği idi. Bu kudretli yeni nesil, okulunda yerel seçkinler için üretim yapan, evindeyse ailesini bu şekilde yeniden yaratması beklenen genç kızlarla vücut bulacaktı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar bu okulu bitiren çok genç enstitülüler, yine aynı enstitülere öğretmen olarak dönüyor, hocalar ve öğrenciler arasındaki yaş benzerliği iletişimi kolaylaştırıyor ve böylece bu okulların ideolojik temellerini sağlamlaştırıyordu. Bu ideolojik temellerin başında yeni Cumhuriyetin ideallerinin toplum içerisinde yerleşmesi amacı vardı. Özellikle Ankara, neredeyse bir kasabadan başkente dönüşürken, ülkedeki genel dönüşümün bir simgesi haline geldi (Karaosmanoğlu, 1934).

Ne var ki, Ankara coğrafi olarak İzmir ve Elazığ'ın ortasında duruyorduyse da, dahil olduğu batıdaki enstitüler ve doğudakiler arasında çok büyük farklar vardı. Örneğin, Ömer Kemal Ağıar, Elazığ Kız Enstitüsü'nün açılış töreninde,

bu müessese çocuklarımızı sokak kadını olmaktan kurtaracak, ev kadını yapacaktır” (Ağar, 1937, s. 12) sözleriyle, burada, devlet adamları ve eşlerine yeni kıyafetler diken Batılı enstitülülerin değil, her an “sokak kadını” olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kızların bulunduğu imasında bulunuyordu.

Elbette Alpdoğan’ın sözleri gerçeklerle pek örtüşmüyordu. Aksine, Dersim isyanı sonrasında açılan⁶ ve yetim kalmış kızları bünyesinde toplayan kız enstitüsünün en önemli amacı, bu Dersim olayını unutturmak, sonuçlarından en çok sıkıntı çekecek olan kız çocuklarını da yeni Cumhuriyet’in bünyesinde yetiştirmekti. Üstelik kız enstitüleri, farklı coğrafyalarda, farklı sebeplerle de olsa aynı amaca yoğunlaşmış da olsalar, sadece Elazığ Kız Enstitüsü ve diğer kız enstitüleri arasında değil, aynı enstitülerin sabah ve akşam okulları arasında da farklılıklar vardı. Biraz sonra değineceğimiz bu etnik köken ve sınıf farkları, kız enstitülerinin, kız sanayi mekteplerinin yönetimindeki ikiliği ortadan kaldırırken, yeni bölünmelere sahne olduğunu gösteriyordu. Bu yeni bölünmeler, görünmez kuralların ağırlığını ve birleştirici merkez rolüyle Ankara’nın önemini artırıyordu.

Elazığ ve İzmir Kız Enstitüleri arasındaki gözle görünen farklar, yönetimde ve amaçta bir birlik olmasına rağmen pratikte karşılaşılan çatlamalara ışık tutuyordu (Elazığ için bkz. Avar, 1986; Yeşil, 2003. İzmir için bkz. Navaro-Yaşin, 2002). Enstitüler, “yaban”larla yerlilerin birbirinden ayırt edilmesinden çok yabanların şehirlileştirilmesi amacını güdüyordu. Ne var ki, sadece Elazığ değil, doğudaki birçok enstitüde Kürt kızlarla Türk kızların, köylülerle şehirli-lerin –özellikle de devlet görevlilerinin kızlarının– arasında

6 “Şefkati ve kudreti/kahır” bol devletin “bilhassa küçük kız çocukları için düşün(ülen) (müesser) tedbirler”inin başında bu enstitüler geliyordu. (Alpkaya, 1988, s. 64-70).

büyük farklar vardı. Her şeyden önce, okula adımlarını attıkları yaş olan 11-12 yaşlarında köylü Kürt kızları, eğitim dili olan Türkçe'den tek kelime bilmiyorlardı. Sonuç olarak, şehirli kızlar fizik, kimya gibi dersleri alırlarken, Kürt kızları bu dersler yerine yoğunlaştırılmış bir Türkçe programıyla karşılaşıyorlardı (Avar, 1986).

Dahası, batıda ve doğuda enstitülerde okutulan kitapların kural olarak orta-üst sınıf aileye referansta bulunması yanında, bu kitaplarda, hizmetçiler ve onların şık hanımlarına ilişkin örnekler oldukça fazlaydı (İçsel, 1945-46, s. 8-9, 12-14). Peki kim hizmetçi, kim hanımı olacaktı? Okulda dış fırçalamanın faydaları öğretiliyordu. Peki gelin olup gittiklerinde kaynanalarının dış fırçası sahibi olmalarına bile izin vermeyeceği köylü Kürt kızları mı hizmetçi kullanacaklardı? Tahmin edileceği üzere, zaten şehirli kızlar hafta sonu evci çıktıklarında bu kızların kıyafetlerini yıkayan ve ütöleyen okulda kalan köylü kızlardı.

Bu farklılıkların ortaya çıkması ve telaffuz edilmesi, önce Ankara, İzmir, İstanbul'da, daha sonra da çeşitli doğu illerindeki enstitülerde öğretmenlik ve müdürlük görevlerinde bulunan Sıdika Avar'a nasip olacaktı. Aslında dağlardan toplanıp getirilen köylü Kürt kızlarının önce "bu dağınık halleriyle" fotoğraflarını çekip, sonra saçlarını kazıtarak onları paniğe sevk eden, bir sene sonra da okul üniforması ve düzgün taranmış saçlarıyla onları tekrar fotoğraflamak da bu hanımın fikriydi. Ama Avar, ilgi alanını tam da fotoğrafladığı bu kızlar olarak belirlemiş ve aşiret reislerinin veya devlet görevlilerinin kızlarının bu kızlar karşısında büyüklenmelerine izin vermemişti. Onun yerine, daha büyük sınıflarda olan kızları yeni gelenlerin ablalığıyla görevlendirmiş ve herkesin aynı kıyafetleri giymesini temin etmişti (N. Hanım).

"Hizmetçi kullanımı" konusunda asla pratik sahibi olmayacak kızlar sadece doğudaki enstitülerde okuyan Kürt

ve köylü kızları değildi. Batıda gittikçe yaygınlaşan akşam okulları da önemli sınıf farklılıklarının altını çiziyor, tek yönetimle bütünleşmiş olan kızların yaygın eğitimi projesinin tek çeşit ders kitabıyla gerçekleşmeyeceğini ispatlıyordu. Belki akşam okullarına gelen bazı kızların tek avantajı, köylü şivesiyle konuşan hizmetçi kadınlarla dalga geçen gündüzlü kızlardan yaşça daha büyük olmalarıydı (Temuçin 1938, s. 46-7).

Yani, her ne kadar din artık ayrıştırıcı bir rol oynamıyor, hatta eğitim politikalarında fark ettirmeden bütünleştirici bir rol oynuyorduydu da, etnik köken ayrımları en çok doğuda, ama sınıf ayrımları her yerde geçerliydi. Bu ayrımlar, Avar'ın yönetiminde, doğuda saçların kazınması, eski kıyafetlerin imhası "şok"uyla "giderilebiliyorduydu" da, sınıf ve etnik köken farklarından kaynaklanan derin çatlakları ve tek bir ideolojik altyapı oluşumuna kilitlenmiş olan enstitü projesinin "Türk kızı" modelini, asıl Ankara'nın örgütleyici merkez hali ve bölünmüş eğitim politikalarını bütünleştirmesi besliyordu.

Ankaralı çocuklar, başkent oluşun getirdikleriyle büyümüş olarak yeni eğitim politikalarında bilfiil yer almaya hazırdılar:

Ankaralıların, çok, yani bu, Atatürk'ü karşılayan Ankaralıları var. Koç'tan ziyade, bazı Ankaralıları Atatürk'ü karşıladılar. Misafirperverlikleri meşhurdur. Ankara'ya ilk geldiğini bilirim, ben çok küçüktüm, 7 yaşındaydım. Bir akşam çadır kuruldu Ankara Palasın olduğu yerde. Efeler vardı. Orada Atatürk tüm Ankaralıları karşıladı. Hep çocuklar vardı. Demek ki Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı şey o ki 23 Nisan çocuk bayramı... O zaman bizi o gece babam oraya o şenliklere fener alayına götürdü ve bize, bana ve kardeşime bir şeyler hediye edildi (Akşit, 1998, Ek 1).

Millet meclisinin açılışıyla çocuk bayramının aynı gün olması, o gün Ankaralı çocuklara hediyeler dağıtılması boşuna değildi, Cumhuriyet'i, Atatürk ve Ankaralıların karşılaşmasını birbiriyle özdeşleştiren bu çocuklar istenilen tarzda toplumsallaştırılacaktı.

Bu bağlamda, eğitim politikalarının bir "gelenek" olarak İslâmıla giriştığı diyalog da elbette Ankara şehri dolayımında örgütlendi. Bir yandan milli örgütlenme aslında İslâm üzerinden sağlanmıştı: Kürt ve Arap kızlar "Türk" kızlarla bir arada "Türk kızı"nı oluşturuyordu ve elbette onları aynı grup içerisinde toplayan milliyetleri değil dinleriydi.

Öte yandan kızların erkeklerden ayrı eğitimi İslâmın toplumsal pratiğini tatmin ediyordu. Yani sorun yok görünüyordu. Ama tam da bu eğitim politikaları ile dönüşmesi istenen toplumsal pratiklerin hedefi İslâmileşmek değildi. Tam tersine, Osmanlı devletince önce kötülenmiş, sonra sadece erkekler için de olsa şehirli bir norm olarak benimsenmiş Avrupalı giyim tarzları, enstitüler ve enstitülülerce Batı tarzı toplumsal hayatın kaçınılmaz bir vechesi haline getirilecekti.

Bu arada Avrupa da kılık-kıyafet bakımından önemli değişimler geçirmişti. Bilhassa kadınların kılıkları Birinci Dünya Savaşı sürecinde basit ve rahat bir şekil almış, belki daha da önemlisi, "azalmıştı."⁷ Sanayiinin gelişmesiyle yaygınlaşan ve çoğalan çok çeşitli kıyafet kullanım eğilimlerinin aksine, daha az kumaş kullanmak bir

7 Bu konuda önemli bir istisnayı Paris modası oluşturuyordu: Bu şehirde kadınlara kıyafet diktirmek için işgalcilerden izin alıyor, (Taylor, 1993, s. 129) ama yine de (Taylor, 1993, s. 131) frapan ve devasa şapkaları, süslü püslü elbiseleri giyinmeye devam ediyorlardı. Hatta daha da frapan, daha süslü giyinmeyi işgalcilere direnişin bir parçası olarak görüyorlardı. Yani, tüm "tasarruf" politikalarına ve propagandalarına rağmen, modacılar bu tip yeni kıyafet türüne endekslenmiş, elbette bu tip kıyafetleri işgal öncesinde de alabilmiş olanlar görece varlıklı kadınlarsa bu modanın takibine yaşamsal önem atfetmişlerdi. (Taylor, 1993, s. 127-144).

erdem halini almış, bu tasarruf tedbirini daha az işgücüne mal olacak basitlikte ve mesela süssüz kıyafetler tamamlamıştı. Daha önce korkulan ve bir tersine-ütopya tahayyülünü besleyen kadınların erkekleşmesi –mesela pantolon ya da gömlek giymek– savaş sırasında devletçe desteklenen bir eğilim olmuş, sonrasında da devam etmişti (Ribeiro, 1993, s. 230).⁸

Bu süreçte Avrupa'ya giden Osmanlılar da oranın modalarına ayak uydurmuş, ama bu kıyafetlerini dönüş yolunda değiştirmişlerdi. Yeni Cumhuriyetin vatandaşlarıysa bu değişikliği yapmak zorunda kalmamalıydılar. Bunun için de kendileri gibi Avrupa'ya gitmeyenlerin de değişmesi gerekti. Örneğin İnönü'ye göre, samimi muhafazakârlığıyla, öte yandan da yerleşmiş edebiyatla tanınan Kastamonu gibi geleneksel değerlere bağlı, ama değişime açık yerler bu değişikliği başlatmak için uygundu (İnönü, 1998, s. 81-82). Mustafa Kemal'in 25 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya yaptığı bir gezide başına şapka giyip, "Buna şapka derler" diye halkı şapka giymeye özendirmesinden sonra, 25 Kasım 1925'te çıkarılan Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun "Bunlar adama şapka (bile) giydirir" düşüncelerine sahip muhafazakâr Meclis üyelerince bile kabullenilecek, bu şapkalarsa enstitülü kızlarca üretilecekti (İnönü, 1998, s. 83). Örneğin İzmir'de enstitünün *Sepet Çiçek* olan ismi 1927'de *Sepet Çiçek Şapka*'ya dönüştürülmüştü (1937-8 *Enstitü* dergisi, s. 14-6).

Bu dönüşümlere karar veren merci de eğitimcilerin eğitildiği şehir de Ankara'ydı. Her ne kadar enstitü eğitiminin ilk aşamalarında Avrupalı, özellikle de Fransız hocalar getirtilen olsaydı da bu hocalar öncelikle Ankara'da konumlandırılacaklardı. Ankara'daki enstitüden mezun olan F. Hanım, ye-

⁸ 1950'de, artık, mesela İngiliz saray ailesi bile günün modasına uygun kısaltmış etekler, basit ama şık ayakkabılar giyiyordu (Byrde, 1992, s. 118).

ni kurulmuş olan okullarına Fransızların ve Atatürk'ün gelişinin, okul hayatının önemli olayları arasında olduğunu düşünüyordu:

İşte bu şekilde, sonra enstitüye devam ettim, enstitüde eğlendik felan, yalnız orada çok güzel şeyler yaşadık, Atatürk'ü bizzat tanıdım, ikinci sınıftım enstitüde, efendim, Fransızlar geldi. Mühassıslar (F. Hanım, Akşit, 1998, Ek 1).

Bu ayrıcalıklar, Ankaralı enstitülülerin diğer enstitülüler gibi öncelikle gece gündüz atölyelerde yeni kılıkları üreten öğrenciler olmaktan çok, geleceğin mimarları olma özelliklerinin altını çiziyordu. Bu ekseninde, hem geleneksel kıyafetler ince işlemelerle saray kıyafetlerini aratmayacak ihtişamla yeniden yaratılacak, hem de mükemmel dikilmiş döpiyesler, ancak böyle kıyafetlerin yakışacağı yeni Bulvar'da sergilenilecekti.

*Bulvarından köylü kıyafetiyle geçmenin
'yasak' olduğu şehir*

Yüksek Hayat Bıçkı Dikiş Yurdu öğretmenleri birarada.

Kızılay'ın gardenpartisine gelerek şehrimizi şenlendirecek üç artist!

1930'larda kılık-kıyafetin tarzı, milli elitlerin ve milli ama Avrupalı bir orta sınıfın yaratılması sürecini tamamlayan bir seyir izledi. Aslında yeni düzenin simgesi olan Atatürk Bulvarı'nda köylü kıyafetiyle dolaşılmasını engelleyen yasal bir düzenleme bulunmamasına rağmen, bu durum pek hoş karşılanmıyordu. Yani adeta bir şehir efsanesine dönüşen, hem sözlü görüşmelerde hem de çeşitli kaynaklarda (örneğin Umar, 1993) karşımıza çıkan bu 'yasak,' bir yasaya değil, yeni bir anlayışa dayanıyordu. Milli Mücadele'de başarı kazanıp bağımsız bir Cumhuriyet kurmuş olan Cumhurbaşkanı'nın sözleri, özellikle yeni eğitim politikalarının uygulanmasında görev alan Ankaralıları için yasa değerindeydi.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre:

Burada tek bir vak'a, tek bir zaman, tek bir adam muhay-

yeleye nizamını veriyor. Bu şehir kendisini ona vermiş ve onun olmuş (Tanpınar, 1946, s. 15).

Şehrin aktüalitesi biraz da bu yeni binalarla Mustafa Kemal'in hayatıydı. Bu nerede basıldığı bilinmeyen, hatta hiç elinize geçmeyen, fakat sizden başka herkesin okuduğu ve her ağzın beraberce size naklettiği bir gazeteye benziyordu. Öyle ki aynı fıkrayı, herkesin adeta zaruri olarak günde birkaç defa birbirine rastladığı bu şehirde, bir saat içinde yirmi kişi birden size anlatabilirdi (Tanpınar'dan aktaran Aydın, 2005, s. 434).

“Evvela Allah sonra Atatürk” sözleriyle özetlenen bu yasalar, savaştan sonra yanmış yakılmış Ankara şehrinin sıfırdan yeniden yapılanmasında, şimdi görünmez, o zamanlar bariz olan kuralları oluşturuyordu (E. Hanım). Kız arkadaşıyla öğle yemeklerinde ne yapacağını bilemeyen hukukçu Süreyya Ağaoğlu'nun “hiç hanım müşterisi” olmayan İstanbul Lokantası'na babasından izin alarak gittiğinin dedikodusu Ankara'yı sarıp babası da durumu hoş karşılamayınca, Atatürk'ün lokantada yemeleri için gerekli ayarlamaları yapması neticesinde aralarında eski Bahriye Vekili İhsan Bey'in eşi Nuriye Hanım'ın da bulunduğu bazı hanımların da restorana gelmeleri, kuralların kendisi gibi görünmez olan hanımların kamusal alana dahil olmalarının hikâyelerini oluşturuyordu (Ağaoğlu, 1975, s. 40-42; Aydın, 2005, s. 423-4). Resmi binaların merdivenlerini ikişer ikişer çıkmakta direnen “Ankara'nın sayılı okumuş, yüksek tahsil yapmış ve Batılı anlamda hayat mücadelesine atılmış kızları” da İsmat Paşa'nın evindeki davete başı açık gelmeyi reddeden Celal Bayar'ın hanımı da Ankaralı seçkinlerce alışılmış olan kimi manzaraların İstanbul'dan gelenlerin gözüne batmasıyla karşılaştırıldığında benzeri bir hoşgörülle karşılanıyordu (Ağaoğlu, 1975, s. 46-47, 54):

Ankara'nın çok modern ve medenî manzarası içinde gönle eza veren bir nokta var. Başşehrin sokaklarında, hele akşamın iş sonu saatlerinde, kafil halinde rastlanan işçi köylülerin kıyafet perişanlığından bahsetmek istiyorum. Bu kılık-kıyafetlerin pek az insanî manzarasından hepimizin teessür duyduğumuz muhakkaktır. Asıl en kötü ihtimal, bu kıyafetlere bakarak, memleketi az tanıyanların bütün Türk köylüsünü aynı derecede yoksul ve zavallı tahmin edebilecekleridir. Halbuki yurdu biraz dolaşmış olanlar pekâlâ bilirler ki Ankara sokaklarında görülen bu köylü işçilerin kılık perişanlığına memleketin hemen hiçbir tarafında rastlamak mümkün değildir (Yaşar Nabi'den aktaran Aydın, 2005, 445).

Şehir yeniden kurulurken bir yandan da kendi kendini oluşturan yazılı olmayan yasaları ortaya çıkartıyordu. Yazılı olmasa da bu yasalar Ankara şehrinin görünür kılınmak istenilen halini açık biçimde belirtiyordu. Akşam sokaklar biraz dolduğunda görünmez olanı, görmezden gelineni açığa çıkartıyordu. Alıntının son cümlesine dikkat edersek yoksulluk, bir model şehir olarak kurulmak istenen Ankara'da görüldüğünde rahatsız edici, hatta katlanılmaz bir hale bürünüyor. Bu alıntı, model düşüncesinin ürettiği güçlü yanılsamayı gösterirken, bir yandan bütün yurttaki yoksulluğu görünmez kılıyor, bir yandan da, sanki Ankara sokaklarında yoksulluk görüntüleri ortadan kaldırıldığında bütün yurttaki yoksulluk kendiliğinden ortadan kalkacakmış gibi bir inancı ima ediyor.

1925 Şapka Kanunu'ndan sonra, 1934 Kılık Kıyafet Kanunu köylü ve işçileri değil ama memurları kesin hükümlerle yeni bir düzene bağlamıştı (Kanun No: 2596, 1934). Beşinci maddesine göre Türkiye devleti nezdinde memur bulunanların kıyafetleri *beynelmilel mer'i* adetlere tâbi idi. Sadece bir

ideolojiyi değil, bu toplumsal piyesin tüm kıyafetlerini üretmesi beklenen enstitü kızları da bu düzenin askerleri olarak atölyelerde sabahladı. Amaç Avrupalı giyim tarzını norm haline getirmek, ve böylece “(kıyafetleriyle) bizden başkasına benzeyen bizden değildir” hadisinin beslediği (Döndüren, 2003, s. 641), örneğini de kılık kıyafet tarihçesi bölümünde gördüğümüz, Avrupalılarla Müslümanları ayıran yaklaşımı dönüştürmekti. Bu belki Avrupa’nın başını çektiği dünya sisteminin kenarında kalmamanın tek yoluydu. Avrupa’nın kendisi içinde tamamen eriyen bir Doğu coğrafyasına daha önce oryantalist/sömürgeci⁹ geleneğince biçimlenmiş olan burun kıvrıncı tavrını sergileyeceği kesindi; ve görüntülerle biçimlenmiş olan ve zaten Avrupa’nın çoktan Türkiye adını vermiş olduğu Osmanlı İmparatorluğu’ysa, başka bir şey haline geldiğini, yine ancak görüntülerin dünyasında ispat edebilecekti.

Bu zorunlu çözüm, hâlâ ne Batı milliyetçiliği tipine ne de bu milliyetçilik çeşidine direnerek oluşmuş olan sömürgekarşıtı milliyetçilik çeşitlerine benzeyen Türk milliyetçiliğinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Batı milliyetçiliği, sömürgeciliği besleyen ve Hristiyanlığın 19. yüzyıl meyvesi olan safırk mantığından beslenen¹⁰ bir ideoloji olarak bilhassa Alman uluslarının üstünlüğünü savunan belli başlı dergilerde ve tarihçiler tarafından oluşturulmuşken; bunun karşısında gelişen sömürge ulus milliyetçiliği, varolan gelenekleri korumak ve Batıya benzememek idealleri üzerinden ilerlemişti (Chatterjee, 1993, s. 3-4; Chakrabarty, 1997). Hintli kadınların geleneksel kıyafetler içinde ve kadın kimliklerinin altını çizerek bağımsızlığı tecrübe etmeleri sömürge milliyetçili-

9 Bu ikisi birbirini tamamlıyor, oryantalizm milliyetçi bir tavır sergilemezken sömürgeci mantığın fethedeceği yerlerin, Avrupa’nın işine gelecek bir bilgisini hazırlıyordu.

10 Beyaz ırkın üstünlüğünü ve ırkların karışmaması ve beyaz ırkın korunmasını savunan akım.

ğinin oldukça tipik bir örneğidir (Chakrabarty, 1997). Türk milliyetçiliğiye, bir yandan Batılılara benzeyip bir yandan da kendi bağımsız kimliği koruyabilmek için, zaten varolan bir kimliği korumak yerine, yeni bir kimlik yaratmayı ve kılık kıyafetler örneği üzerinden anlaşılabilirdi üzere bu kimliği Avrupa ile örtüştürmeyi tercih etmiştir.

Bir önceki bölümde tartışılan şapka, örnek alınan medeniyetin ve bu yeni kimliğin açık bir göstergesiydi. Mustafa Kemal'in 27 Ağustos 1925'teki İnebolu konuşmasına göre medeni ve beynelmilel kıyafet milletimiz için layık bir kıyafetti ve o giyilecekti. İnönü anılarında, Meclis'te kendisini düzenli ziyaret eden dostlarından birinin, "Bari şapkaya bir ay yıldız koysak da başka memleketlerden farklı olsa" önerisinden söz eder. Kendisinin de gülerek, tam da onlara benzemeye çalıştıklarını ifade ettiğini ekler (İnönü, 1998, s. 83). Yine aynı İnebolu konuşması içindeki "Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur" sözleri de bu farklılaşma eğilimlerini ve aslında hedeflenen benzerliği ifade etmekteydi.

Hedeflenen benzerlik açısından şapka her ne kadar çok önemli bir semboldüyse de, kadın kıyafetleri kadar önemli bir sembol değildi. *Nutuk*'ta şapkadan söz edilip başörtüsü politikaları işlenmese de, Ankara'ya yeni taşınan elitlerin giyimleriyle yaratılan yeni idealler, din ve eğitim politikalarının da desteğiyle yukarıda sözü edilen özgün milliyetçilik anlayışını görünür kılmışlardı.

Bu yeni kimliğin oluşumu 19. yüzyılda başlamış, her ne kadar kendi milliyetçiliğini sorgulayacak kadar eşsiz bir tavır sergilemişse de Halide Edip Adıvar, bu yeni tip milliyetçiliğin en ilginç örneklerinden olmuştu. O, Turancı milliyetçilikten ziyade –ve yine eleştirel tavrıyla birlikte– Atatürk milliyetçiliği modelini benimsediğini açıkça telaffuz etmişti. Ama yeni kurulan Cumhuriyet'in ideolojisi içindeki yeri, kıyafetleri kadar muallaktı (Urgan, 1998). Avrupa ve Avrupalılarla yakın

İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden bir sergi. "Kadın varlığı ulusun bin bir noktadan temelidir."

ilişki içindeykenki çekiciliği erken Cumhuriyet döneminde, bu tür bir çekicilik artık tüm kadınlar için hedefleniyorken, yerini giyimine özen göstermeyen ve "olduğundan yaşlı gözükmeye çalışan" bir kadına bırakmıştı.

Sürgününden sonra yaşadığı içerlemenin Halide Edip'in bu görüntüsündeki payı büyüktü. Sürgün yaşamamış ve Edip gibi dinî hayatını aynen sürdürmesine karşın yeni Cumhuriyet'in ideallerini sahiplenmiş olan Samiha Ayverdi'nin benzer bir görüntüsü yoktu. Günümüzde hâlâ yeni kuşaklar üzerinde etkilerini sürdüren bu iki kadından, döpiyesi ve şık giyimiyle erken Cumhuriyet zarafetini yansıtan Ayverdi'nin milliyetçiliği de, Edip'inkine benzemenin yanında, eğitim, kılık-kıyafet ve din politikalarının iç içe geçmiş durumunu oldukça açık bir şekilde dışa vurur. Ri-

faî olan Ayverdi, Türkiye Cumhuriyeti'ni çöken Osmanlı ağacının verdiği bir fidan olarak görür ve sahiplenir.¹¹ Bu sırada, bir yandan Osmanlı Türkçesini ve tasavvuf pratiğini yaşatırken, diğer yandan da bu pratikleri, benzeri, çağdaşı ve arkadaşı Ahmet Kabaklı'nın temsil ettiği diğer muhafazakârlar gibi yeni ideal ve pratiklerle birleştirir (Vural, 2003, s. 390-397).

Seçkin olmayan sınıfların seçkin sınıflar yaratmak için eğitildiği enstitülerde temel gerilim olan köylülük-kentlilik gerilimi, sözünü ettiğim şehirli elit kadınlarda merkezde değildir. Kız enstitüleri, kız sanayi mekteplerinin yönetimindeki ikiliği ortadan kaldırırken, etnik köken ve sınıf bölünmelerini gözler önüne sererek bu gerilimi merkeze alırken, dönüşümü yaşayan seçkinler için kentlilik zaten ulaşılması gereken bir merteye olmamıştı. Onların yazdıklarından etkilenen yeni nesiller içinse bu merkezdeydi; çünkü, Ankara, Saliha ve Feride'nin hikâyesinde olduğu gibi, tam da bu seçkinlerin arzuları yönünde şekillenmiş yeni bir toplumun hedeflendiği şehirdi. 1930 öncesinde ve sonrasında Ankara sokaklarında sergilenen kılıklardaki farklılıklar tam da bu gerilim üzerinden oluşmuştu.

Bu zamanı tecrübe etmiş kadınların bu gerilim hattındaki hatıraları Atatürk Bulvarı'nda uygun adım yürümekten ziyade Ankara'nın dar sokaklarında seyretmek muadili anılardan oluşuyor.¹² Bu kadınlar, Ankara'nın mı Atatürk'ü, Atatürk'ün mü Ankaralıları karşıladığı konusunda bir seçim yapmak zorunda hissetmeden yazıya dökülmemiş kuralları yetmiş sene önce nasıl değerlendirip hareket ettiklerini anlatırlar. Türkiye tarihi ve bu anılar arasındaki mesafe, sokağa, dikiş makinesinin başına, bedenlerin mekânla girdiği iliş-

11 Zaten bu benimseyiş seçkin portresiyle Rifaîlerin diğer tarikatlardan ayrıldığı en önemli husustur.

12 Virilio buna 'politik alanın asfaltı' diyor (Virilio, 1986).

kinin vuku bulduğu alanlara tekabül ediyor. Cumhuriyetin ilk dönemlerini anlatan birörnek metinler tanımsız bir çokluğu, halkı temsil etme iddiasındayken, bu kadınların günlük faaliyetleri zihnın ortak coğrafyalarına ya da yaşanan tarihlere işaret ediyor. Belki resmi tarihe dahil olmak için askerî bir birlik olmak gerekiyor, ama Cumhuriyet projesinde yer alırken kendini ve etrafını, kendi yorumuyla kurmuş olan bu kadınlar, savaşı değil yaşama hizmet ediyorlar.¹³ Zaten savaşlar yaşamsız, bulvarlar da kendilerine bağlanan dar sokaklar olmadan bir anlam ifade etmiyor. Bu kadınların oluşturduğu sokaklarsa, Ankara'nın yüzüne bakılmayan Ulus'unda hapsolmuş eski sokakların yeni biçimlerini teşkil ediyor (Akşit, 2001).

Sonuç

Kısaca, Saliha ve Feride'nin hikâyesi ve bu hikâyenin doğrudan bağlandığı enstitülülük mefhumu, Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan kadınlara dair kimi pratikleri örnekliyor. Kadınların yasa ile düzenlenmemesi, İslâmın bütünleştirici öge olarak korunması ve eğitim politikalarının kılık kıyafet politikalarıyla alakası bu pratiklerin içinde yer aldığı büyük başlıklar. Ama bu hikâyeler, bir yandan da kopuşun tarihini iyi anlamamıza yardımcı oluyor: Anne-kız ilişkisinden baba-kız ilişkisine geçiş, eğitim politikalarının din politikalarını biçimlemesi ve bu iki başlığın sağladığı Avrupalı giyim tarzına intikal...

Saliha ve Feride'ninki elbette kopuşu kıyafetler çerçevesinde anlatan tek hikâyeye değil. Mesela Ankara'nın kılıklardan Yahudi bir şapkacının şapka satışından köşeyi dönme hikâyesi bağlamında da pekâlâ söz edilebilir; ve yine tarihin enteresan şans-yapı-fail cıvellerinden biri anlatılabilir-

13 Asker birliği-tarih benzetmesi (Virilio, 1986, s. 1) Clausewitz, 1806'dan alıntı.

di. Ama Atatürk milliyetçiliğinin sunduğu modeldeki benzersiz milliyetçilik anlayışını; bunu mümkün kılanın da devlet ve toplum ilişkisini perçinleyecek bir kurum olan enstitüler olduğunu anlatmazdı. Daha da önemlisi, yeni bir satar-arası devlet-toplum ilişkisinin tam da kadınlar üzerinden oluşmakta olduğunu da anlatmazdı. Alternatif olarak, Feride ve Saliha'nın hikâyesi, bize, daha çok üzerinde durulan kadınlara dair dinî kılık kodlarının değişimi süreci üzerinden bu yeni ilişki biçimini, kadınların özneliğinin altını çizerek sundu.

Son tahlilde, bu yazıda bu ikircikli milliyetçiliğin uygulanış sürecini ve sonraki nesillere etkisini yeni kıyafetleri dikip sokaklarda sergileyen kadınlar olmadan değerlendirmenin mümkün olmadığını anlatmaya çalıştım. Daha da önemlisi, bu değerlendirmede kadınların sadece mutlak emirlere uyan askerler değil, hiç görmedikleri Avrupa'nın kıyafetlerini olduğu gibi, yazılı olmayan kuralları da ölçen biçen ve üreten özneler olduklarının altını çizdim.

*En güzeli oydu işte, yüzünün
savaşla ilişkisi.
Boydan boya bir karşıkoyma, denge
ve istekli bir azalma. Onu bilirdik.
O ağaç senin kanınla beslenirdi,
hepimizi besleyen.
Bir ülkeyi yeniden yaratırdı şaşkınlığımız
senin karşında,
alışverişin, alfabenin, iplik döküntülerinin ve
her şeyi düzeltmeye kalkışmanın yok ettiği..."*

(Uyar, 1994)

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip (1936), *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.
— (2000), *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul.
Ağaoğlu, Süreyya (1975), *Bir Ömür Böyle Geçti*, İshak Basımevi, İstanbul.

- Ağar, Ömer Kemal (1937), "Kız Enstitüsü Açıldı," *Altan: Elâziz Halkevi dergisi*, no. 32, 2 Teşrinievvel.
- Akşit, Elif Ekin (1998), *Patterns of Spiritual Involvements of Women in Ankara*, OD-TÜ, Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Anabilim Dalı'na sunulmuş master tezi, Ankara.
- (2001), "Yürümek," *Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, Esra Gülsüm Özyürek (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, Sadık (2001), *Social Structure in Ottoman Empire and Istanbul Under the Light of 60 Original Documents*, Kiptaş, İstanbul.
- Alpkaya, Faruk (1988), *Cumhuriyet Rejiminin Bir Islah Çalışması*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- Avar, Sıdika (1986), *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Yayınları, Ankara.
- Aydın, Suavi, Kudret Emiroğlu, Ergi D. Özsoy, Ömer Türkoğlu (2005), *Ankara: Küçük Asya'nın Bin Yüzü*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Berktaş, Fatmagül (1998), "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak," *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu (ed.), Tarih Vakfı, İstanbul.
- Byrde, Penelope (1992), *A Visual History of Costume: The Twentieth Century*, Drama Book Publishers, New York.
- Chakrabarty, Dipesh (1997), "The Difference – Deferral of Colonial Modernity," *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*, by Frederick Cooper (Editor), Ann Laura Stoler, University of California Press, Berkeley.
- Chatterjee, Partha (1993), *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derived Discourse*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Devellioğlu, Ferit (1986), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Döndüren, Hamdi (2003), *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Halide Edip (1926), *Memoirs of Halide Edip*, The Century Co., New York, Londra.
- Ergin, Osman Nuri (1941), *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- (1995), *Mecelle-i Umur-i Belediyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- İçsel, Pakize-Nazım (1945-46), *Aile Bilgisi: Ev İdaresi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- İnönü, İsmet (1998), *Cumhuriyet'in İlk Yılları I (1923-1938)*, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1934), *Ankara*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- Kazıcı, Ziya (1983), *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul.
- Lewis, Reina (1996), *Gendering Orientalism: Race, Femininity and Representation*, Routledge, Londra, New York.
- Midhat Paşa (1997), *Hayatım İbret Olsun*, (hazırlayan Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- Mustafa Kemal (1925), İnebolu konuşması, <http://www.ataturk.net/cumhuriyet/?sayfa=sykiyafet>.

- Nazım Paşa (1992), *Nazım Paşa'nın Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Navaro-Yaşin, Yael (2002), "'Evde Taylorizm': Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-1940)," *Toplum ve Bilim*, 84, Bahar.
- Şenol Cantek, Funda (2003), *Yabancılar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Quataert, Donald (1997), "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire," *International Journal of Middle Eastern Studies*, 29.
- Ribeiro, Aileen (1993), "Utopian Dress," *Chic Thrills: A Fashion Reader*, Juliet Ash ve Elizabeth Wilson (ed.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1969), *Beş Şehir*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Taylor, Lou (1993), "Paris Couture, 1940-1944," *Chic Thrills: A Fashion Reader*, Juliet Ash ve Elizabeth Wilson (ed.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Temuçin, Aliye, Leman Baykal (1938), "Ayşe Kadınla Fadime Kadın Arasında," 1937-8 Enstitü dergisi, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir.
- Umar, Bilge (1993), *Türkiye'de Tarihi Yerler*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Urgan, Mina (1998), *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uyar, Turgut (1994), "Terziler Geldiler," *Tütünler Islak*, Can Yayınları, İstanbul (<http://epigraf.fisek.com.tr/index.php?num=97>, 10.4.2006).
- Virilio, Paul (1986), *Speed and Politics: An Essay on Dromology*, Mark Polizzotti (çev.), Semiotext(e), Foreign Agent Series.
- Vural, Hasan Saim (2003), "Ahmet Kabaklı," *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, cilt 5: *Muhafazakârlık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yaşar Nabi (1938), "Ankara'nın Köylü-İşçileri", *Ulus*, 8 Ekim.
- Yeşil, Sevim (2003), *The Elazığ Girls' Institute*, Yıldız Ecevit ve Mesut Yeğen'le OD-TÜ Kadın Çalışmaları'na yazılmış yüksek lisans tezi.

Arşiv

BOA, HAT, 195 9735, 1204.

1935 Enstitü Yıllığı, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir.

1937-8 Enstitü dergisi, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, İzmir, 1938.

Kılık Kıyafet Kanunu Kanun No: 2596. 3.12.1934 tarih ve 2596 sayılı "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"dur (RG.: 13.12.1934/2879). (<http://www.ataturkiye.com/devrimleri/kilikkiyafetkanunu.html>)

Görüşmeler

E. Hanım (Feride) ile görüşme, 15 Temmuz 2004, Ankara.

N. Hanım ile görüşme. Sevim Yeşil ile beraber. 14 Temmuz 2003 Menemen, İzmir.

Kabadayların ve futbolun mahallesi:

Hacettepe¹

LEVENT CANTEK

Modern şehir planlaması, kent kültüründeki içine kapalılık ve kopukluğu/ parçalanmışlığı yok etme amacı taşır; bir eritme potası içinde kent sakinlerini bir araya getirmeyi amaçlar. Bir arada bulunması istenen şehirliler o şehri temsil edebilecek niteliğe sahip kişilerdir. Izgara biçiminde planlanmış şehir sokaklarına özenle serpiştirilirler. Hemşehrilik bağlantıları, akrabalık, muhaliflik potansiyeli ve bunları güçlendiren mahallelilik kimliği modern şehre/şehirliye yakıştırılmayan unsurlardır. Farklılıklar mümkün olduğunca geri plana itilirken şehir bu farklılıkların karışılma ve çatışma mekânı olmaktan çıkarılmaya çalışılır. Kentsel mekânın doğal düzensizliğine zorla da olsa bir düzen getirilmeye çalışılır. Akılcı ve verimli bir şehir planlaması bunu gerektirmektedir. Her anlamda bir model şehir, yeni cumhuriyetin mikro ölçekli bir temsili örneği olması istenen Ankara'nın gelişiminin de bu yönde olması beklen-

1 Bu yazı, 6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde (1999) Funda Şenol ile birlikte sunduğumuz "Kenarın Direnişi: Ankara'ya Karşı Hacettepe" adlı tebliğin önemli ölçüde değiştirilmiş ve genişletilmiş bir biçimidir. Funda'nın katkısı aşan yardımları ve zorlamaları olmasaydı yazı tamamlanamazdı.

miştir. Şehrin özellikle kuzey-güney doğrultusunda, Alman şehir plancısı Jansen'in imar planı (1928) uyarınca "Modern Ankara" inşa edilmektedir. Bu çabaya karşın, doğu-batı eksenindeki eski Ankara hiç hesapta olmayan bir biçimde göç alarak büyüyecektir. Modernleşen tüm şehirlerin yaşadığı problemlerin benzerini Ankara da yaşayacak, planda yer almayan bir insan nüfusu şehre yerleşmek üzere gelecektir. Göçle birlikte gündelik yaşam kalıpları/yaşayışı farklı bir nüfus, şehrin imar dışında tutulan bölgelerine yerleşerek-oraları sahiplenerek, "medeniliği planlanmış" Ankara'yı doğal olarak rahatsız edecektir.

Doğuluların yerleştiği Erzurum, Boşnakların toplandığı Sakarya, Arnavut kökenlilerin geldiği Aktaş, Gümüşhaneli ve Bayburtluların göç ettiği Atıfbey mahalleleri bu "akın"ın özellikli yerleşim merkezleri olurlar. Altındağ, Samanpazarı, Hacettepe, Hamamönü gibi bölgelerde yoğunlaşan yeni nüfus, gelenekçi özelliklerini muhafaza ederek, seçkin Ankara'ya rağmen farklı bir şehir oluşturacaktır. Bu bölgeler ne yeni ne de eski olan ama çağrıştırdıklarıyla eski Ankara'nın devamı olarak gözüken farklı bir karışımdır.² Karpıç gibi bir lokantanın birinci sınıf servisine karşın Ulus'ta halen aşçı dükkânları vardır. Çoğunluğu Anafartalar Caddesi'nde sıralanmış kahvehaneler (Aslanoğlu, 2001: 327) gibi oturulacak yerler şiir dinletileri yapılan Meram, Tuna veya Özen pastahanelerine benzememekte, sadece erkeklerle –ve tüm kurallarıyla kabadayılara– hizmet etmektedir. Eğlence söz konusu olduğunda Yenişehir'in Türk müziğine rağbet edilmeyen "nezih" mecralarına karşılık, özellikle Kale çevresi, Dışkapı ve Ulus'un arka taraflarına geleneksel sazlı-sözlü içkili yerler açılmaktadır. DP döneminde Ankara'nın "Gazinocular Kralı" olarak ünlenecek Gazi Avşar'ın

2 Tekeli, bu bölge ve yerleşim yerlerinin [gecekondu kavramı henüz kullanılmadığı için] "Üçüncü Ankara" olarak adlandırıldığını belirtmektedir (1982: 65).

(Rüzgârlı Sokak'taki namlı ve vukuatlı Kazablanka Gazinosu da onundur) Gima karşısında açtığı Tektel Saz Salonu, İsmetpaşa Telgraf Sokak'taki Atıfın içkili lokantası, Bentderesi'ndeki Hilmi Baba'nın meyhanesi bunlardan birkaç tanesidir. Büyüyen "kenar-şehir"in etkisiyle olacak "nezih" mekânlar yıpranmaya, eğlence üsluplarını ve hizmet tarzlarını değiştirmeye başlarlar. "Caz-band"ların yerini Abdullâh Yüce'nin şarkıları, Bayram Aracı'nın türküleri alırken, Rüzgârlı Sokak'taki Tabarin Bar veya Emre Palas Otelindeki Yeni Bar gibi yerler bile dansöz oynatır olur. Bu benzeşme, güç, denetim ya da hâkimiyetin merkezin elinden (arzu edilenin dışına) çıktığını göstermektedir.³ Ankara, İstanbul'a göre ne kadar taşralı ve yoz ise, bu kenar şehir de Ankara'nın Yenişehirine göre bir o kadar yoz ve taşralıdır (Cantek, 1996: 122).

Kenar şehirdeki suç oranının yüksek oluşu, merkezi sık ve çabuk müdahale edebilmek amacıyla 19 Mayıs Stadyumu'nun yanında Yıldırım Ekipler adı altında bir polis gücü oluşturmaya sevk etmiştir. Tüm idam cezalarının Bentderesi veya Samanpazarı'nda infaz edilmesi [tercihi] de iktidarın sert yüzünü doğu-batı hattına çevirdiğini işaretler. Adliye, Bentderesi ve Samanpazarı arasına Anafartalar Caddesi'ne kurulur. Böylece Adliye dışına taşabilecek kadar çirkin ve tehlikeli olaylar "okumuş yazmış" insanların (ve Yenişehir'in olabildiğince) uzağında tutulabilecektir. Bir başka ifadeyle adli vakaları taşralı, eğitim ve gelir seviyesi düşük nüfusun yaratabileceği düşünülmektedir. Deyim uygun düşerse, yakışık almadığı için vitrinden uzaklaştırılan kenar şehrin merkezle karşılaşması –en azından böyle bir zorlamaya karşı boşalması– ise kaçınılmaz olacaktır.

3 Ankara'daki eğlence mekânlarının değişimi ile ilgili ayrıntılı bir yazı için bkz. Şenol, Funda (1998). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Eğlence Mekânları", *Toplum ve Bilim*, Bahar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kenar şehrin dikkate değer ve belki de en “isyankâr” mahallesi Hacettepe’dir. Diğer birçok mahallenin aksine, Ankara’nın en az birkaç kuşak “yerli”sinden oluşan Hacettepe, futbol takımı ve kabadaylarıyla ünlüdür. Merkez ile ilişkilerini hiçbir zaman sağlıklı olarak kuramamış olan mahalle, 1959 yılından başlayarak⁴ 1971 yılında tamamlanan istimlâkler sonucunda yıkılmış (şehirden temizlenmiş), yerine Hacettepe Hastanesi’nin kurulmasıyla tarihe karışmıştır. Mahalle ahalisi şehrin muhtelif yerlerine (genellikle de yoksul ve orta sınıfın yaşadığı yerlere) taşınmış-dağılmıştır.

* * *

Bu çalışma, ağırlıklı olarak Ankara’nın çeşitli semtlerine dağılmış Hacettepelilerle derinlemesine görüşmeler yapılarak hazırlanmıştır. Görüşülenlerin büyük bir kısmı erkek ve en genci elli yaşın üzerindedir. Hacettepe Mahallesi’nin istimlâk edilmesiyle Ankara’nın çeşitli bölgelerine taşınan bu insanlar, bugün Hamamönü’nde bulunan Hacettepe’yi Sevenler Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği’nin lokalinde ya da Sakarya Caddesi’ndeki kahvehanelerde bir araya gelmektedirler. Genellikle iskambil türü kâğıt oyunları oynayarak, daha çok konuşarak vakit geçirdikleri söylenebilir. Konuşmalardaki argo kullanımı, lâkaplar, takılma ve göndermeler mahallede bir arada yaşadıkları geçmişi çağrıştırmaktadır. Konuşulan kişilerin çoğunluğu, Hacettepe hakkında olumlu bir tablo çizmekte, anlatılanlar, geçmişe-güzel günlere duyulan özlemle hikâyeleştirilmektedir. Hacettepe’nin paylaşımcı ve dayanışmacı komşuluk ilişkilerinden, hayatlarında bir daha bula-

4 İstimlâk ile ilgili gelişmeler ellili yılların ilk yarısından itibaren başlayacak yerel ve ulusal gazetelere konu olacaktır. Bkz. “Hacettepe’de Kurulacak Çocuk Sağlık Tesisleri”, *Zafer*, 22.3.1954.

madıkları “bambaşkalığından” bahsetmektedirler. Mahallelinin alt kültürlere maledilen yasa dışı eylemleri genellikle tatlı bir anı, zararsız bir eylem ya da nefsi müdafaa olarak tanımlanıp aktarılmaktadır. şiddet hikâyeleri dahi ustalıkla bir Hacettepe g zellemesine dönüştürülebilmektedir. Konuşmacıların hemen hepsi evlerinin istimlak edilmesini, farklı bölgelere taşınmak zorunda bırakılmalarını bir haksızlık olarak üzüntüyle anlatmaktadırlar. Mahallenin benzersizliğine yönelik romantik vurgular, bu zorunlu kopuşla doğrudan ilgili gözükmektedir.

* * *

Hacettepe, Hacet Tepesi, Dilek Tepesi ya da daha eski-lerde Hacı Tepesi olarak geçen ( zdemir, 1986: 79), şehrin alışveriş merkezi sayılabilecek çeşitlilikle dükkânın da bulunduğu bir mahalledir. Ankaralıların dilek diledikleri, adak adadıkları, namazg h olarak kullandıkları söylenen yer, esasen bir yerleşim bölgesidir (Yurdakök, 1984: 32). Yüzyıl başlarında Hacettepe Mahallesi’nde yaşadığı id-

Bir zamanlar Hacettepe’nin sembollerinden olan ve sonradan şehirde sürekli yer değiştiren fıskiyeli heykel.

dia edilen bir ermişin, Yağlı Dede'nin adıyla anılmıştır (Erdoğan, 1999: 91-94). Sadece Yağlı Dede, değil mahallede ve yakın çevrede çeşitli adak yeri, yatır, mezar vardır. Semt sakinleri bu çokluğa ölümlerin yaşadıkları evlerin bahçelerine (vasiyetleri gereği) gömülmelerinin neden olduğunu söylerler. Bu sıradan mezarlara zamanla bir kutsiyet yüklenmesi ve namlarının dilden dile dolaşmasıyla kimsenin denetleyemediği sonuçlar çıkmıştır ortaya.⁵ Hacettepe futbol takımının maç yorumlarında dahi Yağlı Dede'den söz edilmesi (Ulus, 14.11.1948) mahalle hayatında veya Ankara'da mahallenin algılanışında büyü ve adak ölçeğinde dinin önemini işaretler.

Bugün Hacettepe Hastanesi'nin bulunduğu yerde kurulu olan Hacettepe Mahallesi, Sıhhiye-Cebeci yolunun kuzeyindeki ağaçlık tepenin çevresinde, Erzurum Mahallesi, Samanpazarı ve Hamamönü semtleri arasında konumlanmaktadır. Tek bir otomobilin bile zor geçebileceği dar sokakları olan mahalle, çoğunluğu geçen yüzyılın ilk çeyreğinde⁶ inşa edilmiş eski Ankara evlerinden oluşmaktadır. Jansen planının ızgara biçimli şehir planının aksine, mahalle yılankavı sokaklardan oluşmaktadır. Bir evin bahçesinin içinden geçilerek devam edilebilen ya da birdenbire çıkmaza dönüşen sokakları vardır mahallenin. Görüşülen kişilerden M.C. Bey'in ifadesiyle çocukluğunun geçtiği kırklı yıllardan istimlaklere kadar geçen sürede (imar izni verilmediği için) Hacettepe'de hiç yeni bina yapılmamıştır:

5 Mantıklı açıklamalar yapılırsa da bu yatırlara inanıldığı, korkulup çekinildiği de söylenebilir. Görüşmecilerden F.O. Hanım, Hacettepe'yi anlatırken yatırların gündelik hayatındaki önemli yerine işaret ediyor: "Hacettepesi hep yatırların, evliyelerin yattığı yerd. Adı da ondan gelir. Mesela bizim kaynanamla oturduğumuz evde yatır vardı. Ben önce inanmadım. Ama sonradan baktım, Yatır Hazretleri kaynanamın namaz kıldığı odadaki ibriği her sabah dolduruyor. Gözümle görmesem inanmazdım."

6 Anlatılanlar çerçevesinde düşünüldüğünde, evlerin dayanıksız oluşu daha eski tarihli yapıların varlığını güçleştirmektedir.

Ancak kaçak ilaveler oluyordu, onlar da istisna. Tamire izin vardı ama yeni yapıya izin verilmiyordu. Genelde hep birbirine yaslanmış vaziyetteydi evler, bitişik nizam, dar sokaklar, Arnavut kaldırımı da değil, taşlar vardı. Hatta yağışlı havalarda seke seke giderdik, taşlara basa basa. Arabalar, vasıtalar çoğu yere giremezdi. Zaten at arabası var hep, otomobil tek tük.

Mahalle nüfusunun büyük bölümü birkaç kuşaktır Ankara'da yerleşiktir. Ankara'nın ilçelerinden (Kalecik, Haymana gibi) ve diğer Orta Anadolu şehir, kasaba ve köylerinden çalışmak üzere gelip yerleşenler varsa da sayıları oldukça sınırlıdır. Gelenler de burada bir yakınları veya hemşehrileri olduğundan ya da ev kiralari daha ucuz olduğundan burayı tercih etmiştir. Çünkü göçmenlik, şehre girişı kolaylaştıran, uyumu çabuklaştıran özel bir yakınlık ilişkisine ihtiyaç duymaktadır. Hacettepe örneğinde, göç edenler büyük şehir, özellikle de yeni rejimin Ankara tasavvuruna uyum sağlayabilmek ya da en azından bunlara karşı hazırlıklı olmak için tanıdıklarının yanına sığınmakta, ilk günlerin maddi ve manevi sıkıntılarını atlatmaya çalışmaktadır. Mahallede birbirlerine destek olan ev kümelerinin bulunduğu yer ve sokaklar orada yaşayanların (doğdukları/geldikleri) memleketlerinin adlarıyla anılmaktadır.

* * *

Mahallenin ortasında çoğu sokağın açıldığı, orada nihayetlendiğı, çarşı işlevi gören meydan vardır. "Kahvenin ora" diye hatırlanan bu meydanda (meydana isim veren) iki ayrı kahvehanenin dışında, kasap, tatlıcı, yoğurtçu, kalaycı, kunduracı, manav ve bakkal dükkânları bulunmaktadır. Meydanın temelini ve kamusal yaşantının can damarını kahvehaneler oluşturmaktadır. Kahvehanedeki kamusal yaşantı-

ya gelenekler gereği sadece erkekler katılabilmektedir. Bizim Kiraathane ile Alaaddin Abi'nin kahvehanesi mahallenin erkekleri için hayati bir öneme sahiptir. Görüşmecilerden N.H. Bey, mahalle meydanında uzun zaman gazyağı satan ve kahvehaneyi de işleten Hacı Bey'in torunudur:

Kahveler karşılıklıydı. Palabıyığın Kahvesi derlerdi. Palabıyığın Kahvesi'ne çoğunlukla kabadayı yapısına uygun kişiler giderdi. Gençler vardı ama onlar da böyle etliye sütlüye karışmayanlar. Cumartesi-pazar günleri, tatil günleri, bakkal dükkânlarının önüne sandalye atar oraya oturlardı. Çaktırmadan sandalyelerin altına birer bira açarlardı. Tekel birasıydı. İçmek Hacettepe'nin bir ruhuydu. Yaşlılar çoğunlukla Palabıyığın karşısındaki kahvede oturlardı. Gençler kahvenin içerisine pek girmezler, kenarda oturlardı. Çaylar oraya gelirdi. Parlatır vardı, Hacettepe'nin en meşhur berberiydi. Onun karşısında işte, Cavit Koca'nın bakkal dükkânı vardı. Veresiye çok verildiği için ona da çok gelenler vardı. Köfteci Kalender vardı. O kadar kahveye gelen gideni de doyurmak lazım.

Kahvehaneler haber alışverişinin de yapıldığı yerlerdir. Mahallenin tüm erkekleri bir biçimde kahvehaneye uğramaktadırlar. Süregelen sohbete bir yerinden katılmak ve ya konuşulanları dinlemek neredeyse bir kuraldır. Mahallenin birkaç kez üst üste seçim kazanan muhtarı Zeynel Balaban DP propagandasını kahvehanelerde yapmıştır. Sohbate katılabilen ve sözünü dinletebilenler ise genellikle mahallenin namlı kişileri, kabadayılar ve yaşlılar olmaktadır. Özellikle kabadayılar, kahvehane-meydan-mahalle için merkezî bir öneme sahiptirler. Bu kahvehanelerde tüketilen içki, uyuşturucu ve oynanan kumar onların denetimindedir. Zaten kahvehanelerin işletmesi de çoğu zaman bu kabadayıların elindedir, kahvehaneler onların mekânı olarak anılır.

Hacettepe'nin ünlü kabadayısı Mehmet, hapishaneye girerken kahvehanesini bir başka kabadayıya, Kabadayı Kazım'a satmıştır. Kabadayılar kendilerine meydan okuyanlarla yine bu mekânlarda yüzleşir, gerekirse kavgaya girerek vuruşurlar. Kabadayılar arasındaki kavgalar, bu kalabalığın önünde ve çoğunlukla aleni bir biçimde gerçekleşmektedir. Bentderesi, Rüzgârlı Sokak, İsmetpaşa'daki bar, pavyon gibi eğlence mekânlarında kabadayılar arasında yaşanan sürtüşmeler de Hacettepe kahvehanelerine kaçınılmaz biçimde sirayet etmektedir. Gece yaşananlar, gündüz kahvehanenin dilinde yeniden üretilmektedir. Kabadayı hikâyelerinin, kavga anılarının Hacettepelilerin hafızasında geniş yer tutması tekrar tekrar anlatıldıklarını göstermektedir.

Kahvehaneler sadece haber alışverişinin ya da kavgaların gerçekleştiği bir yer değildir, mahalle için eğlence merkezi olma özelliği de taşımaktadırlar. Örneğin, özel günlerde, ramazan ayı boyunca tombala oyunu düzenlenmektedir. Mahalle dışından gelip kahvehanede canbazlık ve illüzyon türü gösteriler de yapanlar olur. Bu tür toplantı ve gösterilerde mahallenin eğlenceli insanları vardır, yaptıkları mizahi göndermeler cemaat içi bir dilin şifrelerine dayanır ve meydanın (ve mahallenin) gündelik yaşamına yöneliktir. Gülme ve mizah, cemaat içi ilişkileri ve yakınlaşmayı doğal olarak artırmaktadır. Konuşmacıların çoğunluğu Diksaç Nevzat adlı, düğünlerde, toplantılarda ısrarla sahneye çıkarılan bir mahalleliden bahsetmektedir. Diksaç Nevzat, taklitler yapıp fıkralar anlatmakta, etrafa laf atıp takılmaktadır.

Mahalleye elektriğin geldiği ellili yıllarda kahvehanelerde radyonun kamusal kullanıma açılması, sürekli açık tutulması haber dağılımına katkı sağladığı gibi, müzik yayınlarıyla gündelik hayata da renk katacaktır. Mahalle kahvehanelerinde geç saatlerde düzenlenen kumar partileri bir oyun olmaktan çıkıp, bir gösteriye de dönüşebilmektedir. Mahalle-

nin usta kumarcıları ve onların namını duyup gelmiş, başka semtlerin kumarcıları geniş bir seyirci kitlesinin önünde kâğıt oynamaktadırlar. Kahvelerde içki satılmasa da içki içilebildiği, özellikle hatırlı kişilerin eğer isterlerse oyun oynarken içki tükettikleri anlaşılmaktadır. C.M. Bey'in anlatımıyla kahvehanelerdeki içki ve esrar türü keyif verici maddelerin kullanımı oldukça sınırlıdır, ancak yine de kahvehaneler bu tür alışverişler için de bir merkez olarak gözükmektedir:

Kahvelerde içki yasaktı. Sadece çay içilirdi, kahve içilirdi, nargile olurdu. İçkiyi bakkaldan alır, tepebaşlarında içerdi millet. Hacettepe'de o ağaçların altına gider, çilingir sofrası kurulur hemen. Veya cebine leblebiyi koyar, cebinde şişe, bir fırt içer, cebine koyar, leblebiyi atardı ağzına. Genelde öyle içilirdi. Esrar çok olurdu. Kahvelerde içemezlerdi de, kahvenin kenarında falan. Temin etme, Samanpazarı'ndan, Ulus'tan falan. Bizim mahallemize pek satıcı gelmezdi. Fakat sonradan bizim mahallede birkaç kişinin evine baskın yapıldı, evinde esrarla yakalananlar oldu. Bu yüzden hapse giren oldu. Ama mahallede içen çoktu.

Hacettepe'nin bilinen özelliklerinden biri de suç ve yeraltı dünyasına –ya da kenar-şehre– hükmeden kabadayılardır. Bu kabadayılardan her biri korku ve saygıyla karışık birer efsane olarak dilden dile anlatılan olayların kahramanlarıdır. İşledikleri bir cinayet, bir kız kaçırma, bir yaralama olayı bir kahramanlık hikâyesine dönüştürülmektedir. Bunda mahalleliye karşı bonkör ve korumacı tavırlarının da etkisi vardır. Hatırı sayılır bir kabadayı gün gelip mahalleden ayrılmak zorunda kalsa bile mahallenin üzerinden “koruyucu elini çekmemektedir” Örneğin zamanında ünlü Kabadayı Mehmet'in korumalarından biri olan Dünder Kılıç, Mehmet'in öldürülüşünden sonra İstanbul'a göç etmiş ve mahalleden otuz yılı aşkın bir süre ayrı kalmış olmasına rağmen,

ölümüne kadar muhtaç Hacettepelilere ayni ve nakdi yardım sağlamış, iş imkânı yaratmış, okutmuştur. Mahallenin namılı kabadayıları kendilerine mallarını, namuslarını, hat-ta canlarını emanet etmek isteyenleri “racon gereği” geri çevirmemişlerdir. Kabadayılar, dışarıdan hemen tanınabilecek biçimde giyinmekte, etraflarındaki yakın arkadaşları ve korumalarıyla birlikte dolaşmaktadırlar. Hacettepeli Kabadayı Mehmet, genelde belde kuşak, bir tarafta tabanca, diğer tarafta bıçak ve ceket omuzda hatırlanıyor.⁷ Oturacağı zaman etrafındakilere, örneğin “Hurşit, tut bakalım” diye omzundaki ceketini aldırır-mış. Hemen herkesin korku ve hayranlıkla karışık anlattığı Kabadayı Mehmet, yeraltı ve suç dünyasıyla ilişkilerine karşın, içki, sigara ya da esrar kullanmayan, namus ve adalet gibi kavramlarla kurallar koyan, oldukça karizmatik biri olarak hatırlanmaktadır. En yakın arkadaşı sayılan Sarı Veli’yi öldürerek hapse girmesine karşın mahalleli bunu, “arabozucular, laf taşıyıcılar” yüzünden yaşanmış bir olay olarak nitelemektedir. Oysa yaşanan, kuralları koyanın, istisnai saydığı hallerde kendisine onları çiğneme hakkı tanınmasıyla ilgilidir ve bu da o kuralların sultasında yaşayanların sineye çektiği bir başka tipik durumdur. Kabadayı Mehmet, medeniliğin ölçütleriyle değil de arkaik eşkıya mitine uygun olarak tanımlanmaktadır. Her ne olursa olsun halktan yana, adaletli, yardımsever ve koruyucu olduğu düşünülmektedir.

Görüşmecilerden L. Bey’in anlatımıyla Hacettepeli kabadayılar Ankaralılık geleneğini de temsil etmektedirler:

O zaman için Ankaralılık geleneğinde şöyle bir şey vardı: Eski kabadayıların, mesela Kabadayı Mehmet, Kemal [Karagöz] Abi, Sarı Veli şunlar bunlar, yani onların yanı-

7 Kabadayı Mehmet hakkında derli toplu malumat için bkz. Aydın vd, 2005: 565-6.

na yaklaşmanız bile mümkün değildi. Örneğin onlar içki içerlerse, biz onların en az 50 metre, 100 metre ilerisinde durur, onlardan herhangi birinin bize işaret edip, çağırıp, elimize parayı verip “Git şurdan bir rakı al” yahut da “bir meze al” diyip bizi yollayıp, çağırıp görevlendirmeleri bizim için onur meselesi olurdu ve günlerce Kabadayı Memet beni çağırırdı, Sarı Veli beni çağırırdı, gittim ona ben sigara aldım, veyahut da rakı aldım geldim diyip övünürdük. O günler için bunlar ilah insanlardı bizim gözümüzde. Yani bugünkü mafya gibi, vurdulu kırdılı, haraç kesen, herkesin canını yakan insanlar değildiler. Bunlar mahalleye hiçbir zararları olmadığı gibi mahalle insanına devamlı yardım ederlerdi.

Kabadayıların bütünüyle romantize edilmesi, küçük bir çocuğun hayranlık dolu gözlemlerinden farklı değildir. Kabadayılar, mahallenin sosyal hiyerarşisinde en tepedeki insanlardır. Konumlarına duyulan hayranlık, onların modern yaşamın ölçüleriyle değerlendirilmesine duygusal olarak ket vurmaktadır. Örneğin hemen hiç kimse onların nasıl geçindiklerini konuşmamakta ya da bilmemektedir, ahlak-üstü normlarla kabadayılık methedilmektedir.

* * *

Hacettepeliler, mahallelerinin şehrin havası en temiz yerinde kurulu olduğunu ısrarla vurgulamaktadırlar.⁸ Mahalleyi saran koruluk ve şehrin birçok yerine göre yeşilinin bol olması Hacettepe’nin betonlaşmaya karşı bozulmamış alternatif bir yer olduğuna ilişkin romantik iddiaya delil olarak

8 Jansen planında, halkın doğal seyir yeri olduğu için Hacettepe Parkına yer verilmiştir. Falih Rıfkı Atay, belediyenin oraya park değil bina yapmak istemesine karşı çıkan Jansen’in sözlerini şöyle aktarıyor: “Oradan görünen manzarayı, bazen salonunuzda bulabilmek için parayla tablo satın alırsınız. Halkın bir hakkı yok mudur?” (Ulus, 15.6.1947).

gösterilmektedir. Mahallenin uzaktan görünümü ise gerçekte yeşil olduğu kadar mimarisi nedeniyle kahverengi ve kül rengi-griyi yoğun olarak içermektedir. Hacettepe evleri kerpiç ve ahşap karışımı bir malzemedен yapılmaktadır. Birbirine bitişik birkaç evin çevrelediği geniş avluları vardır; Hacettepeliler, mahalleli kadınların ve çocukların gündelik hayatlarının büyük bölümünün geçtiği bu yere “hayat” demektedirler.⁹ Hayat, yan ve düz anlam olarak evi dışarıya bağlayan tek yer ve bir geçiş mekânıdır. Hayatta özellikle yaz aylarında çocuklar oyun oynarken, kadınlar nöbetleşe yaktıkları maltızda (ızgaralı, ayaklı taşınır ocakta) yemek pişirmekte, çay içip sohbet ederek kışlık nevalelerini hazırlamaktadırlar. Kadınların dış dünyaya karşı özel, kendi aralarında kamusal olan varolma mekânları neredeyse sadece bu “hayatlardır” “Hayat” dışında yanlarında bir erkek olmadan gidebildikleri bir yer yoktur. S. Bey’in deyişiyle:

Kadınlardan çalışan çok azdı. Pek iyi gözle bakmazlardı. Ben küçükken, “Bu kadın çalışıyor mu?” gibisinden sözler edilirdi. Sonraları ortaokulu bitiren, liseyi bitiren bazı hanımlar çalışmaya başladı. O da ancak ya kocası orda olur, kocasıyla beraber, yakın çalışırsa öyle.

Ara sokakların darlığı sebebiyle evlerin cepheleri birbirine çok yakındır, bu da komşuluk ilişkilerini hem sıkılaştırmakta, hem de toplumsal denetimi ağırlaştırmaktadır. Hacettepe’de tipiklik taşıyan bu evlerin yanı sıra üç katlı, koşağımsı ve kaliteli yapı malzemesinden, betondan yapılmış evler de vardır. Bunlar semtin zenginlerinin evleridir. Hemen hepsi şehrin asfalt yoluna daha yakın yerlerde;

9 Ankara’nın geleneksel köy evlerinde girişteki zemin kata “dam” (ahır), zeminin üzerindeki kattaki odalara açılan aralığa “hayat” denir. Oturulan ve yatılan yer hayvanların bulunduğu damdan faydalanarak ısınmış olur. Şehirdeki evlerde hayvanların-ahırın olmayışı hayat kavramının kullanılışını da değiştirmiştir. Öte yandan çoğu evde kümes hayvanı beslendiği de anlatılmaktadır.

Bir Hacettepe evinin önünde fotoğraf için yan yana dizilmiş kadınlar, çocuklar ve bahçenin davetsiz misafirleri.

onların da avluları arkaya, bakımlı bir bahçeye bakmaktadır. Ancak evin mahremiyetini korumak için, gündelik hayatın döndüğü, kadın ve çocukların sık indiği bahçe ve avlu, evlerin arka tarafında yer almaktadır. Evlerin pencereleri mutlaka yola bakmaktadır. Yol, akan bir su gibidir. Nasıl ki medeniyetler su kenarına kurulursa, susuz yerlerde de yol kenarına kurulmaktadır. Böylece zamanın akışına dâhil olunmakta, müdahale edilebilmekte, gözlenip izlenmekte, konuşmacıların sıkça söylediği gibi can sıkıntısı önlenmektedir. Bu “küçük lüks”, görece zenginlerin harcıdır. N.Ö. Hanım, mahalledeki evlerin benzer özelliklere sahip olduğunu vurgular:

Evlerde öyle salon falan yok. İki oda, büyük bir oda olurdu. Başka olmazdı. Yani kimsenin öyle üç dört odası yok. Olanlar da büyük, açık. Mesela merdivenden çıkarsın, açıktır; sıraylan otel gibi odalar olurdu. Birbirine geçme odalar olmaz, tek tektir, ayrı ayrıdır. Herkese açık soba kuru-

lur. Bir sofanın üzerinde üç ev otururlardı. Mesela akrabalar otururlardı, birbirlerini yakından tanıyanlar. Bir mutfak iki üç aile kullanırdı. Tabii tezgâhları ayrı olurdu. Banyo herkesin odasında var. Odaların bir tanesinde çocuklar yatar. Eskiden yerlere yataklar yapılır, hali vakti yerinde olanlar takta sedir yaptırırdı. Aslında her evde, pencere önünde boydan boya çakılı sedir olurdu, yastıkları konur, süslenirdi. Herkesin koltuğu olmazdı, minderler daha yaygındı. Herkesin kuyusu vardı, içme suyunu sucular getirirdi, mahalle çeşmelerinden getirilirdi veya. Toprakdan bir kömürlük olurdu, küpler orada dururdu. Turşular filan toprak bir karış kazılır, gömülürdü. Etler kıştan kavrulur, kuyruk eritip kapatırdık üstlerini.

Ev içlerinde birkaç aile bir arada yaşadığından evler onların asgari ihtiyaçlarına yanıt verebilecek biçimde döşenmektedir. Yer yatakları, büyükler için sedirler, çocukları yıkamak için geniş bakır leğenler, su ısıtmak için envai boyda ibrikler, yatak-döşek koymak için geniş oyuklar-tahta dolaplar ve onları örten işlemeli patiska örtüler, duvarda aile büyüğünün fotoğrafı ve mahallelinin kavgacı ve gözünü buaktan sakınmaz özelliğini simgeleyen bir kama veya silah. S. Bey ev yaşamını şöyle anlatıyor:

Ben çocukken mahallemizde, ilkokul üçüncü sınıfa kadar [kırklı yılların sonu] evde elektrik yoktu. Su zaten yoktu. Mahallede sucular vardı, tenekelerle su getirirlerdi. Mesela on kuruşa, beş kuruşa iki teneke su getirirlerdi. Çeşmeden doldurup taşırlardı. Onlar ayrı bir sektördü. Taşıyanlar garibanlar, hep böyle köylerden gelenlerdi bunlar. Ankara'nın kazalarından gelenler. Yedi-sekizi, bekâr bir göz odada otururlardı. Sonradan evlere sular bağlanmaya başlandı. Ama mesela mahallede bir Elmadağ Çeşmesi vardı. O su Elmadağ'dan gelirdi, buz gibi akardı. Ramazanda mil-

let o çeşmenin başında kuyruk olurdu. Soğuk suyu eve götürecekt. Buzdolabı falan yok. Diğer eşmeler kesilirdi, o kesilmezdi. O güne göre kıymetli bir şeydi. Sonraları evlere su bağlandı. Fakat evin içine girmezdi, evin bahçesinde bir eşme olurdu. Kışın sobanın üstünde, yazın annem tenekeden örölmüş maltızı taşkömüröyle yakardı, o yandığı zaman mesela annem yemeğini yaptı, komşu gelirdi o da yemeğini yapardı, boşa gitmesin diye. Söndürölmezdi o. Herkes kullanırdı. Ertesi gün başkasınıniki kullanılırdı. Güğümde su ısınırdı, girerdik yıkanırıktık. Yıkanma yerimiz evin dışında bir yerdı yani. Teneke, baraka gibi şeylerdi. Hem mutfak gibiydi, hem tuvalet vardı orda. Leğenin içinde yıkanılırdı. Düşün su evin içine gelmiyor, kapının önünde ancak. Durumu çok iyi olanlar suyu evin içine alıyorlardı. Ama tabii şimdiki gibi değildi. Çok iyi evlerde bile doğru dürüst mutfak yoktu. Beton atılırdı, betonun orda bir lavabo vardı.

Mahalleli, bahar ve yaz aylarında Mamak, Kayaş ya da Gazi Orman Çiftliği gibi Ankara'nın nadir bulunan yeşil alanlarına giderek topluca eğlenmekte, piknik yapmaktadır. N.Ö. Hanım bahar zamanı akşamdan hazırlanan nevaleler ile daha çok Kayaş tarafına gidildiğini anlatıyor:

Ocaklar kurulur, ızgara yapar, yerdik. Herkes yan yana oturduğu için yapılanlar paylaşılırdı, ip atlanırdı. Erkekler biraz fazla içtikleri için hava kararmadan dönölürdü. Her pazar değişik insanlarla ahbaplık ederdik, konuşur, vakit geçirirdik.

Çiftlik ya da Çubuk'a gitmenin zaman ve para açısından oldukça yüklü bir maliyeti vardır. Ankara için büyük bir yenilik olan (ve rağbet gören) Çiftlik'teki Marmara ve Karadeniz havuzları delikanlılar ve erkek çocuklar için bulunmaz

bir eğlence yeridir. Hacettepeli çocuk-gençlerin Ankara çevresindeki çaylar ya da Gölbaşı'na yüzmeye gittikleri de anlatılanlardan anlaşılmaktadır. M.C. Bey'in ifadesiyle

Pazar günü ya trenle gidilirdi, trenyolu üzerine, ya Gazi Orman Çiftliği'ne, ya Saimekadın, Mamak, Kayaş'a, oralar, trenyolu üzerinde. Bağlık, bahçelik yerlerdi. Milletin piknik yapacağı yerler olurdu. En güzel Kayaş'la, Çiftlik'ti o zaman. Karadeniz yüzme havuzu vardı. Oraya girerdik. Pazar günü pek gitmezdim çok kalabalık olurdu. Gittiğimde de böyle tadını alamazdım yani. Elini atsan birine çarparsın o şekilde. Çok yüzen olurdu. Bayan hiç olmazdı. Yani beş yüz kişi yüzüyorsa havuzda, bir tane bir bayan gelse, hemen toplaşırdı millet.

Yazları açık hava sinemaları, kışlarıysa kapalı sinemalar önemli eğlence olanaklarından. Aileler Türk filmlerini, gençler ise kovboy ve macera filmlerini tercih etmektedirler. Kadınlar için kadın matineleri/seansları düzenlenmektedir. Sinemalarda özellikle hafta sonları "devamlı" seanslar gösterilmekte, salonlara dışarıdan yiyecek-içecek getirmek serbest tutulmaktadır. Çocuklukla delikanlılık arasında gidip gelen erkeklerin en büyük eğlencesi ise geceleri, ceplerine doldurdukları bir avuç leblebiyi meze ederek Hacettepe Parkı'nın kuytularında ya da fidanlığın içinde (daha ucuz olduğu ve su, bardak, buz vs. ile törensel bir hava yaratmaya gerek kalmadığı için) şarap içmek, uzaktan uzağa duyulan, Esenpark Gazinosu'nda¹⁰ çalan müzikleri, söyleyen şarkıcıları dinleyerek demlenmektir. S.D. Bey Hacettepelilerin hayatında Esenpark'ın radyo kadar etkili olduğunu düşünmektedir:

10 Esenpark Gazinosu, kırklı yılların sonunda mahalleye çok yakın olan Samanpazarı Parkı'nın üzerine yapılmıştır.

Hacettepeli ergenler en yakışıklı ve delikanlı halleriyle poz veriyorlar.

Müziği belki radyodan daha çok Esenpark'ta çalan Türk sanat müziğiyle dinlemişizdir. Radyodan belki beş misli daha fazla Esenpark'tan gelen müzik sesiyle kulaklarımız doldu. Gönül Yazar'lar, Hamiyet Yüceses'ler, gelmiş geçmiş, isim yapmış, şöhret sahibi olmuş kişiler Esenpark'ta muhakkak şarkı söylemiştir o dönemlerde. Öyle ki, mesela yaz günü çoğu mahalleli evinin bahçesinde, damında yatar. Sabaha kadar, kapanıncaya kadar dinlerdi.

Gençler müzik dinleyip genellikle şarap içerken kimileri esrar da sarmaktadır. Mahallede esrar satılmasa da, mahalleli esrar satıcıları vardır. Esrar bulmak bu sebeple çok zor değildir. Rakı içmek ise geniş zamanda kendine özgü kuralları içermektedir. Biraz daha paralı olmayı, mezeyle, demlenerrek, yavaş içmeyi gerektirmektedir. Bentderesi, İsmetpaşa ya da Samanpazarı-Hamamönü çevresindeki lokantalar ve içki-

li yerlerde çoğunlukla rakı tüketilmektedir. Mahallenin delikanlıları için buralarda içmek, oradan pavyonlara geçerek devam etmek “büyümenin”, “ben buradayım” demenin-kışılığın göstergesidir. M.C. Bey’in ilk gençliğine ait evden-tanıdıklardan saklayarak yaşadığı içki serüveni çoğu Hacettepe’li gencin başından geçmiş benzemektedir:

[Meyhaneler] Bize pahalı gelirdi, onun için biz tutar bir şi   şarap alırdık, on beş yirmi kuruşluk da leblebi alırdık. Bir de mum alırdık, lamba falan yok. O eski havuzlar falan vardı, onlar çalışmıyordu, kuruydu. Hatta onun fıskiyesinin üstüne mumu da yakardık.   yle oturur çekerdik kafayı. Esenpark’ın müziği gece bile, bizim evden bile duyulurdu. Onu içerdik, ondan sonra ordan yürüyerek Gençlik Parkı’na giderdik. Gençlik Parkı’nda bu gazinom-su şeyler falan var. Tabii biz giremezdik. Sahnenin arka tarafına oturur, hadi orda birer şarap daha alırdık, orda hem müzik dinlerdik, hem kafayı çekerdik.   ubuk Şarabı, Tekel’in çıkardığı. En ucuz oydu. En pahalı Kavaklıdere’nin falan şaraplarıydı. Rakının i  i uzun olduğu için, sulu mu-lu, daha büyüdükten sonra, lokantalara gitmeğe ba  ladık-tan sonra rakı içtik.

S. Bey içki içmenin bir tür zorunluluk olduğunu, neredeyse delikanlılığın göstergesi olarak anlaşıldığını belirtiyor:

İçki içmek Hacettepe’nin ruhunda vardı. Yüzde 80’i içerdi. İ  meyen de içerdi. İ  miyor demesinler diye içerdi. İ  mesini bilmiyor demesinler diye içerdi. Yani belki zevk almıyordu ama i  iyordu.

Mahallede kadın-erkek ilişkileri oldukça sorunludur. Dışarıdan herhangi birinin mahallenin kızlarına yaklaşması –söz konusu kız bu konuda gönüllü olsa bile– imkânsızdır. Mahalleden birisiyle flört eden bir genç kız ise –ki bunu

gerçekleştirmek çok zordur— onunla evlenmek zorundadır. Flörtün tabu olarak görülmesine rağmen, mahallenin delikanlıları bir kız için aralarında kavga ederek birbirlerini yaralayabilmektedirler. Aynı durum mahallede yaşayan bir kadını kendisine “dost” edinen kabadayılar için de söz konusudur. Ancak bu tür vakalarda rakibin akıbeti ölümle sonuçlanabilmektedir. Mahallenin içe dönük baskıcılığı ve ahlakçılığı, yaşanan yılların koşullarıyla eşlenerek ifadelendirilmektedir: “O zamanlar değil Hacettepe’de, hiçbir yerde kadın-erkek ilişkisi-flört, şimdiki gibi mümkün değildi” Oysa yaptığımız görüşmelerde aynı insanlar Bulvar’da kız arkadaşlarıyla “turlayanları”, “muhallesi çocuğu” olarak adlandırabilmektedirler. Mahallenin baskıcılığı yanında erkek-merkezli bir hayatın sonucudur söylenenler. Bir kızla birlikte görünmemeyi istememek, (hele onunla evlenecekse) kızın namusuna hanel getirmemek kadar başka erkeklerin gözünde kadınısı bulunmaktan korkmaya da bağlıdır. Mutlaka “sert” olunmalıdır.

Görüşmecilerin mahallenin namusu ile ilgili anlattıkları çok sayıda hikâye vardır. Hacettepe parkında kız arkadaşıyla “anormal hareketler” yapanlar veya yakındaki öğretmen okuluna “kızlar” için gelenler mahallenin delikanlılarının tepkisini çekmektedir. Görüşmecilerden S.D. Bey çocuk yaşında kendisine yaptırılan oyunu anlatır:

Birisi şöyle evlere bakarak gitti mesela. Belki evin mimarisini beğendi, kim bilir? Ama bakmakta ısrar ederse, yine aynı tarafa doğru bakarsa yandı! Bana [Şarlo’nun Yumurcak filminden ilhamla] “Kiti” derlerdi. Kiti, git lan, şu adama bir tekme at, küfret bizim yanımıza doğru kaç derlerdi. Giderdim, küfredirdim, kaçırdım. Vay kerata diye hamle ettiği an biterdi. Vay sen utanmıyor musun küçücük çocuğu kovalamaya. Bir güzel döverlerdi.

Dövmekten fazlasını da yapanlar olmuştur. Hacettepeli Lütü Yanar'ın Dünder Kılıç ile ilgili olarak anlattığı bir hatıra oldukça "serttir": "1956 yılında bir gün taksiyle mahalleye gidiyoruz. Dünder taksiyi durdurdu. Kız kardeşi Asiye kaldırımda yürüyor, birisi de peşinden gidiyor. Taksiden indik, Dünder görünmemek için arkasını döndü, bana: 'Git bir bak, bizim kız yüz veriyor mu, yoksa oğlan mı asılıyor' dedi. Gittim biraz izledim, Asiye hızlı hızlı yürüyor, peşindeki ise asılıp duruyor. Dönüp durumu anlatınca Dünder koşup oğlanın yolunu kesti. 'Görmüyor musun, kız sana yüz vermiyor, daha ne peşinden gidiyorsun?' dedi. Oğlan 'Sana ne?' gibilerinden diklenecek gibi olunca Dünder, ceketinin mendil cebinden bir şey çekti. Ustura mı bıçak mı hatırlamıyorum ve bir vuruşta oğlanın kulağını kesip eline verdi" (Akt. Kılıç, 2006: 43).

Hacettepe'nin istimlâk edilmesinde muhtemelen önemli bir etken olmuş büyük bir kavga hemen tüm konuşmacılar tarafından bilinmekte, ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Harbiyelilerin Hacettepeli bir kıza laf atmasıyla başlayan kavga nerdeyse tüm mahallenin ve otobüslerle gelen Harbiyelilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Anlatıldığına göre hafta sonu izninde olan birkaç Harbiyeli, Hacettepeli bir kıızı, laf atarak rahatsız ederler. Mahallenin sonraki yıllarında önemli kabadayılar olacak olan ve bu olayla nam alacak Kabadayı Mehmet, Sarı Veli ve Karagöz Kemal, duyar duymaz, öğrencilerin peşine düşerler. Kendilerinden sayıca fazla olan Harbiyelileri Anafartalar Caddesi'nde, bugün düğün salonu olan Sus Sineması içinde kısıtırılar. Film oynarken kalabalık salona girerek "nedenmiş, niyeymiş, kimiz biz, nerden geldik buraya'nın lafını dahi etmeden, sağdan soldan karışmaya, ayırmaya yeltenenlere, etraftakilere aldırmadan Harbiyelileri usulünce döverler" (Cantek, 1996: 124). Dayak yiyen Harbiyeliler okuldan daha kalabalık bir grup toplayarak otobüsler-

le bu kez Hacettepe'ye dönerler. Mahalleli –yine anlatıldığına göre– genci yaşlısı, çoluğu, çocuğu, kadını erkeği –ve hatta mahallenin yabancısı olan sucuları– Harbiyelilerle kavgaya tutuşurlar. Polis geldiğinde ne Hacettepeliler ne Harbiyeliler polisi dinleyecek haldedirler. Kavga bittiğinde her şey çok uzatılmadan örtbas edilir, failleri çarçabuk salıverilir. Mahalle, devletin ya da onun temsilcilerinin o üç delikanlıyı almasına izin vermemiştir. Görüşmecilerden A.Ş. Bey çocukluğunda yaşadığı olayı şu sözlerle anlatıyor:

Bi duyduk. Harbokulu gece bizim mahalleyi basmaya gelecek. Çoluk çocuk, büyük küçük, kadın erkek, ne kadar insan, elinde sopa, keser alan yola düştü. Harbokulu öğrencilerini taa şeye kadar –biz de onlarla beraber koştuk hatırlıyorum– Bakanlıklar'a kadar kovaladılar ve galip komutan, ordu edasıyla mahalleye döndüler.

Hacettepe'den/Hacettepeliden korkmanın kırklı yıllardan altmışların sonuna kadar Ankaralıları etkilediği anlaşılmaktadır. Hacettepe Parkı'nı tekinsiz, tek başına ya da yanında kız arkadaşıyla içinden geçilmesi tehlikeli bir yer gibi görenler çoktur. Görüşmecilerden eski bir gazeteci olan C.Y. Bey, bu durumun abartıldığını belirtse de gençliğinde kız arkadaşıyla birlikte parktan geçerken Hacettepeli delikanlıların kendilerine baktığını ama hiçbir şey yapmadıklarını söylemektedir. Parktan geçerken tedirgin olduğu, sadece o gün değil bugün dahi hatırladığı bir tecrübe olduğu düşünülürse Hacettepelilerin nasıl bir etki yarattıkları anlaşılabilir. Mahalle kahvehanesinde nedenini bilmeden kavgaya koşan, Hacettepe adına kavgaya girenlerden hemen her görüşmeci bahsetmektedir. Buna karşın yine her görüşmeci Hacettepeli korkusunun suça ve şiddete eğilimli işsiz birkaç kabadayı namzedinden kaynaklandığını ısrarla belirtmektedir. Kabadayılar arasında hemen herkesin, koruyucu-

luğu ve adaletli tutumu nedeniyle sempatiyle andığı Karagöz Kemal iken, korku ve yergiyle hatırlanan Japon Ali ve Çinli Yaşar gibi isimlerdir. Anlatılan hikâyelerden birinde, Japon Ali, her sene mahallenin yakınlarında tezgâh açıp kavun satan Yuva köylülerinden haraç ister. Onlar da henüz satış yapamadıklarını, daha sonra verebileceklerini söylerler ama Japon Ali içlerinden birini dövmeye başlar. Yoldan geçen Karagöz Kemal duruma müdahale eder ve anlatılanlara göre önce Japon Ali ile arkadaşlarını tokatlar, sonra da onları asker gibi sıraya dizer. İzleyenlerin ve sıraya dizilmiş “serserilerin” gözü önünde Yuva köylülerine dönerek bir daha haraç istenirse küçük bir çocukla kendisine haber ulaştırmalarını tembihler.

* * *

Anlatılanlara göre Hacettepelilerin dinî ritüellere çok da bağlı olduğu söylenemez. Mahalle meydanında bulunan mescide yaşlıların dışında ancak belirli zamanlarda – bayram sabahları, teravih namazları– rağbet edilmektedir. Ezan okuyan müezzin aynı zamanda mahallenin manavidir. Ezan okurken dükkânına giren-çıkan olup olmadığını gözleyen manav çoğu zaman asıl işine odaklanamadığı için, caminin hemen yanındaki kahvehanede oturanlardan küfür de yemektedir. Dine karşı bu kayıtsızlık, mahallenin oldukça genç olan nüfusuna bağlı olduğu gibi, Hacettepe dışında yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelere, Cumhuriyet laisizminin ağırlıklı yerine bağlanabilir. Konuşmacıların bir kısmı mahalledeki mescitlerde ve kimi evlerde, şehir dışından gelen öksüz ve yetim çocuklara Kur’an kursu verildiğinden, bu konuda da Kemal Pilavoğlu adlı, sonraları hapis cezası alan ve İmralı’ya sürgün edilen bir tarikat şeyhinin oldukça etkin varlığından söz ederler (bkz. *Ulus*, 23.10.1943, 3.11.1943). Ancak aynı konuşmacıların neredeyse tamamı, küçük yaşta

bu kurslara değil de mahalle dışındaki mescitlere gittiklerini anlatırlar. Bu tercih, mahallelinin Pilavoğlu Tarikatı'nın farkında olduğunu ve ona katılmaktan kaçındığını göstermektedir. Din adamlarına ve tarikatlara olan mesafelilikleri onları "sakallı", "ticani", "din tüccarı" biçiminde tanımlarken ortaya çıkar.

Hacettepe'de hemen herkesin kişisel özelliklerine atıfta bulunan, mahallenin kolektif bilincinde yer edecek bir lâkabı vardır: Parlatır Mustafa, Dişi Bakkal, Diksaç Nevzat, Japon Ali, Orley İhsan vb. Bu lâkaplar, kişinin mahalle yaşantısı içerisindeki ilişkilerinin yoğunluğuna göre, bazen ismini unutturacak derecede süreklilik kazanır, kimi zaman da unutulur ya da bir yenisiyle yer değiştirir. O yüzden bugün Hacettepelilerle konuşurken, "Hangi Osman, hangi Ali?" türü sorularla sıklıkla karşılaşılmakta, yaşayanlar çoğunlukla lâkaplarıyla hatırlanmaktadır. Bu lâkapların yanı sıra insanlar memleketlerinin ismiyle de çağrılmaktadırlar. Mahalle (ve büyük şehir) hayatının iine karıştıkça hemşehriliğe gönderme yapan lâkaplar yerlerini karakter özelliklerine gönderme yapanlara bırakmaktadır.

Hacettepe, alt sınıfların (işçi, küçük esnaf, küçük memur vb.) yaşadığı, küçük-büyük herkesin şehrin çeşitli yerlerinde çalışmak zorunda olduğu bir yerdir. Bu nedenle biraz palazlananlar veya mahallenin keşmekeşinden tedirgin olanlar –özellikle memur aileleri– mahalleden ayrılıp daha "nezih" semtlere göç etmektedirler. Semtin Merkez'le, dış dünyayla bağlantısını yine bu memur aileleri, öğrenci gençler sağlamaktadır. Dış dünyaya doğrudan maruz kalan gençler semten ayrılmak konusunda ailelerini teşvik etmektedirler. Biraz mürekkep yalamış olanlar, "iyi aile çocukları", "hassas bir karaktere sahip olanlar", gelirleri biraz artanlar Cebeci, Keçiören, Abidinpaşa gibi semtlere yönelmişlerdir. M.C. Bey'in deyişiyle:

Liseyi bitirmiş olanlar memur oluyorlardı. [Mahallede] oturuyorlardı, ama bir müddet sonra kaçıp gidiyorlardı. Yeni yerleşim merkezleri, Cebeci mesela o zaman çok iyiydi. Daha kaliteli bir semte taşınıyorlardı, kaçma şeyi o. Çocuğumu daha iyi bir yerde yetiştireyim diye. Mahallemiz biraz vurdulu kırdılı, kavgası bol bir yerdi. Cebeci, Kurtuluş'a doğru, zaten Yenişehir tarafına herkes oturamazdı. Ya yüksek bürokratlar, ya çok zengin insanlar oturuyordu. Biz o taraflara bahçelerden çiçek koparmağa giderdik. Meyve ağaçları varsa, onlardan çağla mağla, onları işte, gezmeğe giderdik. Oralardan alışveriş bile yapamazdık. Pahalıydı yani çok lüks şeyler vardı o zaman bize göre. Alışverişi Hamamönü ve Ulus'tan yapardık. Yenişehir'de oturanlar da Ulus'a alışverişe gelirlerdi. Çünkü biraz daha fiyat uygundu Ulus'ta. Ulus'ta da iyi mağazalar vardı. Ama aynı kalitedeki mal Kızılay'da daha pahalı olurdu.

Hacettepe, istimlâk sürecine girdiğinde mahalle sakinlerinin profili de değişecektir. Giderek boşalan evlerin geçici kiracıları, gelir seviyesi düştüğü için mahalleye taşınmak zorunda kalanlar ile şehre yeni gelenlerin oluşturduğu nüfustur. Mahallede kısa bir süre kalmış olsa da ilginç bir Hacettepeli profili daha olacaktır: Mahalleye ilgili istimlâk kararı alındıktan ve asıl Hacettepeliler şehrin başka semt ve mahallelerine taşındıktan sonra, onların boşalttığı evlerde son ana kadar “kaçak” oturan yeni bir göçmen nüfus. Bunların bir bölümü halen Hacettepe Hastanesi civarında sağlam kalan tek tük evlerde oturmaktadırlar.

* * *

Hacettepe Mahallesi'nin adının suç ve belayla bir arada anılır olması mahallenin futbol takımı kurma girişimi sırasında engelleyici bir unsur olarak kendini göstermiştir.

MUKAVELELİ FUTBOLCU LİSANSI

Lisans Numarası :

1873

Bölgesi ve Kulübü :

Ankara-Hacettepe

G. Md. lük Numarası :

Adı ve Soyadı : Mustafa Ertan

Doğum yeri - Yılı : Bursa-1926

Bu Lisans Futbol Profesyonellik Yönetmeliğine istinaden verilmiştir.

5 / 3 / 19 66

Futbol Federasyonu

Ankara futbolunun efsane isimlerinden Beton Mustafa'nın (Mustafa Ertan) Hacettepe kulübüne ait lisansı.

Mahallenin onbeş-onaltı yaşındaki gençleri kendilerinden on yaş kadar büyük ve "Apça"¹¹ diye hitap edilen Fahri Kabadayı'ya giderek bir futbol takımı kurmayı arzuladıklarını belirterek, yardımcı olmasını istemişlerdir.¹² Mahallelinin yardımı ve Fahri Apça'nın çabalarıyla bir takım kurulur, resmi başvurular yapılır. Ancak, başvurudan kısa süre sonra Fahri Apça, polis tarafından evinden alınarak, Birinci Şube'de sabaha kadar sorguya çekilir. Israrla sorulan "Bu cemiyeti neye istinaden, hangi sebeple" kurmak istediğidir. Apça'nın "Bu cemiyeti, muhitin kötü şöhretini silmek için" kurduğunu söylemesi de polise pek inandırıcı gelmeyecektir. Yine de serbest bırakılır. Fahri Ap-

11 Apça, Angara lehçesinde "Amca" anlamındadır.

12 Hacettepe adı tescil olmadan önce mahalleli gençler Yeşiltepe adıyla Cebeci Çayırı'nda maçlar yapmaktadır. O yıllarda semt takımlarının birleşerek kulüp takımları oluşturmaları istenmekte, Bölge Müdürü Kerim Bükey takımları bu yönde teşvik etmektedir.

ça, bu olaydan sonra Hacettepeli gençlere en azından bir süre boşboğazlık ve kavga yapmamalarını tembihleyecektir. Dönem Ankara'sının en etkili ismi Vali Nevzat Tandoğan'dır. Kulübün kurulabilmesinin tek yolunun onunla konuşmak olduğu düşünülüyordu. Rica minnet bir randevu alınır. Eli yüzü düzgün, mürekkep yalamış Hacettepeliler valilik makamına çıkarlar. Fahri Kabadayı o sıkıntılı anı şöyle anlatır:

“Hiç kimseyi içeri koymuyorlar, disiplinli bir vaziyet var, biz de 26-27 yaşlarındayız, genciz; komiser beye ‘Vali Bey’le görüşeceğiz’ dedik. Sertçe ‘Oturun şuraya!’ dedi. Geçip salona oturduk. Yanımdaki Suat Bey daha da küçük, 16-17 yaşında. O sırada komiser geldi. Buyurun dedi. İçeri girdik, Suat paravanın arkasında, ben ayakta duruyorum. Nevzat Bey de evrak imza ediyor. Kafasını kaldırdı, ‘Buyurun oturun’ dedi, oturduk. Makamına yazılan yazıyı ve ekli olan tüzüğü verdik, okudu, ilk sözü –hiç unutmam– şu oldu: ‘Ben, dedi, Hacettepe semti ni yakacağım.’¹³ Haklıydı da davasında. Çünkü o zamanlar, bir aile tepeye çıkamıyordu. Her gün kavga, dövüş, içki âlemleri falan olduğundan, şikâyet çok fazla oluyordu. Karakollar mütemadiyen hakkımızda rapor yazıyordu, onun için, haklı idi. Ben, Sayın Vali Bey, biz bu cemiyeti kuracağız, bizim cemiyetimizin gayesi, bu kötü insanları yola getirmek olacak, eğer siz de bize yardımcı olursanız, tahmin ederim bu işler düzelecek ve kıymetli eseriniz

13 Tandoğan'ın kine benzer bir tavır sonradan, dönemin Başbakanı Menderes tarafından da sergilenecektir. Menderes makam arabasıyla sık sık semtin yakınına gelip etrafındakilere “N'olacak bu çöplük?” diye söylenecektir. En azından konuştuğumuz Hacettepeliler Menderes'in böyle bir konuşma yaptığını “oradaymış” gibi hatırlamaktadır, istidlâklerin arifesinde bunun mahallede konuşulduğu anlaşılmaktadır. Hacettepe'nin nasıl algılandığı ile yakın tarihli bir başka örnek: Murat Yurdakök, Hacettepe Üniversitesi ile ilgili kitabında istidlâk edilen mahalleyi gecekondulu mahallesi olarak tanımlayacaktır (1984: 33).

Günümüzün kulüp başkanlarını aratmayan görünümü ile Hacettepe Başkanı Mustafa Deliveli taraftarlarla bir arada.

tarihi bir şekilde anılacak' dedim. Reis muavinini çağırttı. 'Tahsin Bey dedi, buyurun bir evrak var, bakın bakalım' dedi. Birbirlerine de göz kırptılar. O sırada Nevzat Tandoğan dedi ki 'Ben size yardımcı olurum. Eğer sizin niyetiniz iyi ise, ben de yardımcı olurum' dedi." (Akt., Akman, 1967, sayı 1:21-2)

28 Temmuz 1945 tarihinde Hacettepe Spor Gençlik Kulübü adıyla kurulan kulübün renkleri Hacettepe parkının menekşelerinin rengi olan mor ve beyaz olarak seçilir. Tamamı Hacettepeli gençlerden kurulu takım üçüncü kümede-mahalli ligde oynadığı maçlarda sürekli galip gelecektir. Üç yılda üç şampiyonluk kazanır. Üç küme atlayarak Ankara 1. ligine yükselir. *Ulus* gazetesinde bile ayda 200 Lira gibi az bir parayla gelen başarılar takdir edilmiş, maddi yardım için halka çağrıda bulunulmuştur (*Ulus*, 3.5.1949). 1953-54'te ilk kez Ankara şampiyonu olur. Milli Lig kurulana kadar 1955-56 ve 1957-58'de bu şampiyonlukları yineler. Takımın başa-

rılı oluşu farklı kesimlerin ilgisini çekecek, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi,¹⁴ sinemacı Abdullah Özgörür ve nihayet Hatay Senatörü Mustafa Deliveli maddi katkılarda bulunacaktır. Kulübün ilgi çekici başarısında, sonraki yıllarda Ankara'nın ünlü kabadayıları olacak olan Karagöz Kemal, Orle İhsan, Kabadayı Mehmet'in takımda yer almasının ne derece etkisi olduğunu bilebilmek mümkün değil. Ancak takımın sert, inatçı ve mağlubiyeti kabullenmeyen bir oyun tarzı olduğu söylenir.¹⁵ Dönemin gazetelerine bakılırsa Hacettepe maçlarında sahada çıkan kavgaya ve tartışmalar, maçların hararetine bağlanacak kadar az aslında.¹⁶ Takımın, mahalle ile kabadayılarla özdeşleşmesi, hem oyuncularını hem de rakipleri etkilemektedir anlaşılan.

Öte yandan takım kadar Hacettepe taraftarının etkili olduğu, taraftarın üzerinde de kabadayılardan nüfuzunun belirleyici olduğu söylenebilir. Kabadayılar o kadar etkilidir ki, Bursa'da yapılan 1961-62 Sezonu birinci lige yükselme maçlarında takımın yorulduğunu ve eleneceğini fark eden (takımın eski bir kalecisi de olan) Orle İhsan kasten kargaşa çıkartarak maça ara verilmesini sağlamıştır. Böylelikle takım dinlenme fırsatı bulmuş ve şampiyon olarak birinci lige çık-

14 Tıp Fakültesi'nin maddi desteği olduğu sıralarda takım yenilirse "Doktorlar takımı batırdılar" diye mahallede yarı şaka yarı ciddi konuşulduğu söyleniyor. Mahallenin takımla olan organik ilişkisinin gerilimli ve çetresini gösteren bu serzenişin kavgaya dönüştüğü de olmuştur. Doktorlarla mahalleli arasında yaşanan bir kavgaya için bkz. Bora ve Cantek, 2000: 209. Görüşmecilerden C.O., Doğan Karan'ın yönetim kuruluna girmesiyle fakülte ile takım arasındaki yakınlaşmanın güçlendiğini belirtiyor.

15 Maç yaptıkları Yugoslav takımının hocası, 3-0 geride olmalarına rağmen maçı bırakmayıp beraberliği yakalamaya çalışmalarını takdir etmiş, Hacettepe için "ruhlu takım" demiştir örneğin (Zafer, 11.1.1954).

16 Yine de sonraları konuşulacak türden olaylar olmamış değildir. Danimarkalılarla yapılan özel maçta çıkan kavgaya (Zafer, 4.1.1954); Hacettepeli Hüseyin'in oyundan atıldıktan sonra tribünlere çıkıp yumruk yumruğa kavgaya etmesi (Zafer, 23.10.1956) gibi. Özellikle profesyonellik öncesinde Hacettepeli kimi oyuncuların hakeme yumruk atıp "ebedi boykot" alması (futbol oynamasının yasaklanması) görüşmecilerin anlattığı hikâyelerdendir.

ma başarısını göstermiştir.¹⁷ İç sahada oynanan maçlarda saat kulesinin altında, maraton tarafında toplanan Hacettepe seyircisi, deplasman takımlarının tezahüratlarından hazzetmemektedir. Eğer rakip taraftarlar yakında iseler kendi deneyişleriyle “kibarca uyarılıyor”, karşı tarafta iseler kabadayılar tribün önüne gidip, hiç ses etmeden sadece yürüyorlardır. L. Bey böyle bir olayı çocukluğunda yaşamıştır:

1947-48 senesi filandı, Ankaragücü Stadı'nın o maraton tribünü içinde bir gün bir Hacettepe AtıfBey maçı vardı. Altındağ da olabilir, Onbir Ateş de olabilir, maç sırasında gayet iyi hatırlıyorum, karşı taraf bize devamlı küfrediyordu. Yani maçlarda olağan bir şey. Bir ara Kabadayı Memet'in, Veli Abi'nin, o Ankara kabadayılarının giydiği o belde kuşak, bir tarafta tabanca, bir tarafta bıçak, haliyle ceket omza atılmış, öyle onların önünden bir gelip bir gittiğini gördüm ondan sonra o tribünde tek bir küfürün çıkmadığına tanık oldum. O günün külhanbeyleri, kabadayılar Hacettepe Spor Kulübü'nde futbol oynadılar. Ve çok da iyilerdi. Zaten Hacettepe en güzel yıllarını Hacettepe'nin kendi öz çocuklarının futbol oynadığı dönemde yaşadı.

Kabadayıların sadece maçlara değil, kimi zaman antrenmanları da izlemeye geldikleri biliniyor. Bir dönem kulüp başkanlığı da yapan C.O. Bey, namılı kabadayıların idmanlarda “ha goçum, aslanım vurmayınca gol olmaz” diye bağırıp oyuncularını teşvik ettiklerini hatırlıyor. Ankaralı olup kabadayılarını tanımayan yok gibidir. Hele Ankaralı olup da İstanbul takımlarına tezahürat yapmak, daha önemlisi şehir ve Hacettepe hakkında ahlâka mugayyir konuşmak “suçtur” Futbol takımının maçlarına topluca gidilmesi Hacettepelileri muhtemelen daha korkutucu ve tehlikeli göstermek-

17 Hacettepe futbol takımı ile ilgili bkz. Bora, T. – Cantek, L. (2000) “Ankara Futbolu: Memleket Futbolunun Kenar Semti”, *Kebikeç*, sayı 9.

MOR BEYAZ

AYLIK SPOR DERGİSİ

BU SAYIDA :

Ağrı'nın bilâhale
Sporcuları Balabaz
Ankara'nın İncileri
İki Yıl Ağrı
Şere ve Şere
Çengel Döğüş
Beyazın 1944-1945'te
Hacettepe ile Farklı

HACETTEPE'NİN İLK KADROLARINDAN BİRİ
YIL : 1944, FORMA : YEŞİL - BEYAZ (VAZISI İÇERDE)

AĞUSTOS 1967

SAYI : 1

Hacettepe'nin taraftar dergisi Mor-Beyaz'ın ilk sayısı (1967).

tedir. Her maç öncesi mahallenin erkekleri ve çocukları kahvehanelerin önünde toplanmaktadırlar. Hacettepe'nin zaferleri yine kahvehanelerin önünde toplanan kalabalık tarafından neşeyle kutlanmaktadır. Maç sonralarında mahallenin erkek nüfusu, meydanı doldurup bol küfürlü –çoğunlukla içkinin de etkisiyle– coşkulu naralar atmaktadırlar. Yenilginin hüznü de aynı şiddetle yaşanmaktadır, elbette bu kez rakip takım taraftarlarıyla çatışmaya dönüşerek... M.C. Bey Hacettepe futbol takımının maçları öncesinde Ankara'nın çeşitli yerlerinden insanların mahalleye, kahvehanelerin olduğu meydana geldiğini anlatır:

Hacettepe'de oturmuyor ama Hacettepe sempatizanı. Onlar da bizim mahalleye gelmeğe başladılar. Maçın olacağı günler falan, hadiii toplanıp, cümbür cemaat gidilirdi maça. Hatta bir arkadaşımız vardı, Harbiye bandosundaydı.

Boru takımını getirirdi. O boru takımıyla beraber öyle tezahürat yapıldı. 19 Mayıs'ta Maraton'a oturulur, saat kulesinin altına. Hacettepeliler orda buluşurdu. Ben şimdi bakıyorum, burada Beşiktaş'ın, Galatasaray'ın, Fener'in mesela, seyircisi ağır basıyor, sanki İstanbul'da gibi maç. Hacettepe'nin maçında, büyük takımların hiçbirinin tezahüratı olmazdı. Hemen engellerlerdi. Ya kafasına şişe atarlar, ya bir şey yaparlar.

Bu tahammülsüz eylemler bugünün tribün kültürüne hiç de uzak değildir. Ancak Hacettepe futbol takımı ve seyircisine yönelik romantik hatıra ve nitelemeler, tribün diliyle söylersek "söke söke alırız" mantığıyla açıklanır türden değildir. Hacettepeli hemen her konuşmacıdan dinlediğimiz, övünerek anlatılan bir hatırayı aktaralım: Hacettepe'nin açık farkla mağlup oynadığı bir maçın sonlarına doğru rakip takım, bir de penaltı kazanmıştır. Ancak, penaltıyı kullanan oyuncu Hacettepe'yle alay ederek, orta sahaya kadar gerilmiş, sonra yürüyerek topun yanına gelmiş, kaleye doğru vurmak yerine bilerek taca atmıştır. Mağlubiyetin üzerine tüy diken, şimdilerin deyimiyle "centilmenlik dışı" hareket Hacettepe taraftarlarını çileden çıkartmıştır. Maç bitiminde mahalleli futbolcuyu stad dışında beklemeye başlar. Hacettepeli ünlü kabadayı Karagöz Kemal, soyunma odasına gidecek yaptıklarını tasvip etmese de bu "terbiyesiz" futbolcuyu korumasına alarak dışarıya kendisi çıkartmıştır. Çoğu konuşmacının Hacettepe ile özdeşleştirerek saygı ile yâd ettiği Karagöz Kemal, mahallenin kabadayılara özgü saygın konumundan faydalanmış, futbolcuyu muhtemel bir dayaktan (ya da linç girişiminden) kurtarmıştır. Bu olayda hemen hiçbir anlatıcı kanun koyucu gibi davranıldığını düşünmemekte ya da feodal bir kanun ko(ru)yucusunun varlığını sorgulamamaktadır.

Hacettepe takımının altmışlı yıllarda oynadığı bir Galatasaray maçından görüntü.

Mahallede istimlâklerin yoğun olarak yaşandığı yıllarda futbol takımının önce ikinci lige ve ardından mahalli kümeye kadar düşmesi, Hacettepe'ye yönelik özlemi arttırmıştır. Farklı yerlerde yaşayan Hacettepeliler hafta sonları maç sırasında biraraya gelebilirken, takımın ilgisizlikle giderek düşen başarı grafiği buna da ket vurmuş gözükmektedir. Takımın taraftarı olabilecek genç nüfus Hacettepe Üniversiteli öğrencilerden oluştuğunda (öğrenci kızlar tribünlerde yer aldığına), bir mahallenin bütünüyle silindiği belgelenmiştir onlara göre. Bir taraftarının Hacettepe için yazdığı "Bu kulüpte bu birlik kaldıkça ilelebet / Şampiyon olacaktır bu takım bir gün elbet" dizeleri hoş bir anı olarak kalacaktır.¹⁸ Takım, seksenli yılların ikinci yarısında o zamanki Keçiören Belediye Başkanı Melih Gökçek tarafından Hacettepe adını ve ruhunu sürdürmek niyetiyle satın alınsa da, adı çok geçmeden Keçiöregücü olarak de-

18 Musa Sertel imzalı şiiri bize ileten Lutfü Yanar'a teşekkür ederiz.

ğiştirilecek (1988), mahallenin adını taşıyan o ünlü takım tamamen yok olacaktır.¹⁹

* * *

Yaşadığımız dönemde toplumsal-siyasi iktidara karşı direniş çoğunlukla mekân üzerinden (İslâmî yaşam adacıkları, varoşlar, Alevi mahalleleri, siteler vs.) yapılmaktadır. Geçmişin isyankâr Hacettepelisi ise, mekândan izlerinin silinmesi anlamına gelen istimlâk sürecine karşı koymamıştır. Hacettepeli, Merkez'in korktuğu kadar güçlü ve koşulsuz bir cemaat bağıyla bağlı değildir birbirine. Anlatıcılara göre, gereği gibi mücadele etmemiş, yaşadığı yeri-mekânını savunmamış, hukuki mücadele için bir araya gelememiştir. İstimlâk karşılığında bankaya yatırılan paraları mahallelinin çoğu hemen gidip çekmiş, istimlâki onaylamak anlamına gelen bu eylem mahallenin birliğindeki en büyük çözülmeyi getirmiştir. Hükümetten aldıkları cüzi bedelle küçük birer daire almışlar,²⁰ Hacettepe'deki birkaç katlı, bahçeli evlerinin karşılığı olarak aldıkları daha küçük apartman dairelerine kanaat etmişlerdir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri apartmanların Ankara'da bir itibar göstergesi sayılması (Nalbantoğlu, 2000: 254), Ulus'ta ve Yenışehir'deki yeni yapılara imrenerek bakan mahalleliyi mutlaka etkilemiştir. Ayrıca istimlâkin hızının arttığı günlerde mahalle hakkında yayılan kötü söylentiler ve iş-

19 Hacettepeliler, takımın ismi değiştirilmesi nedeniyle mahkemeye başvurmuş, uzun bir süreçten sonra davayı kazanmışlardır (1991). Ancak, 1. Melih Gökçek, yönetim kurulu kararıyla kulübün adını yeniden değiştirmiş, giderek yaşanan ve sayıca azalan Hacettepelileri bezdirmiş, yeni bir dava sürecinden vazgeçirmiştir (ayrıca bkz. Kulaç, Hasan (1998), "Hacettepe Bir Ulu Çınar, Lütü Yancılar ile Söyleşi", *Günlük Haber*, 1 Aralık).

20 Görüşmecilerden Sa. O. Bey, istimlâk bedellerinin düşük tutulduğuna dikkat çekiyor: "O dönem Sıhhiye'de metrekaresi beş bin liraydı, Samanpazarı'nda 3 bin liraydı. Hacettepe'yi beş yüz liradan mı, bin liradan mı ne istimlâk ettiler. Çok ucuza gitti. Sonra mahkemeye Samanpazarı'nın fiyatına yakın bir fiyat alındı. Ama yine de tatmin edici bir para alan olmadı. Bir evde iki üç aile otururdu, verdikleri parayla bir daire zar zor alınabilirdi mesela"

lenen birkaç cinayet semtle olan son bağlarını koparmalarını kolaylaştırmıştır. O dönem Hacettepeliler, İhsan Doğramacı'nın futbol kulübüne sahip çıkacağı ve onu geleceğin Arsenal'i yapacağı yolundaki vaatlerini dinlerler. Kısa zaman içinde bu sözlerin tutulmadığı görülür. Sonuçta Hacettepeli mekânıyla ilgili savaşını kolay kaybetmiş ve kendi deyişleriyle maçı "oynamadan" karşı takıma vermiştir.

Hacettepelilerin mahalleyi terk ederken gösterdikleri rahatlık modern yaşama katılma arzularından kaynaklanmaktadır. Ahşap evlerden, tahtakurusundan, rutubetten kurtulmak; apartmanlara, beton binaların konforuna kavuşmak istenmektedir. Şehrin modern hayatına karışabilmek, mahallenin çoğunlukla sıcak insan ilişkilerine ve dayanışmacı yapısına tercih edilmiştir. Bugün Hacettepe romantizmi ve/veya nostaljisi yapan mahalle sakinleri dahi özellikle yeni evlerindeki yaşam koşullarının daha iyi olduğunu belirtmektedirler. Modernleşen hemen her şehirde Hacettepe mahallesine benzer istimlak hikâyeleri vardır; şehirler, gelişimlerine uymayan, çeşitli nedenlerle "hijyenik" bulmadıkları sokak, mahalle ya da semtlerini yıkmış, istimlak etmiş, yenisinden biçimlendirmiştir. Hacettepe'nin yaşadıklarının başka örneği yok değildir ama mahallenin benzersizliği, kabadayıları, birinci ligde oynayan futbol takımı ve mahallenin gerektiğinde dayanışmacı olan (ve bunu herhangi bir etnik ya da dinî aidiyete dayandırmadan yapan) birliğinden kaynaklanmaktadır. İstimlâk, gerek yirmi yıla yayılan uzunluğu gerekse mahalleden ayrılanların her geçen gün artmasıyla direnişsiz, oldukça kolay gerçekleşmiştir. Bugün bir üniversitenin adı olarak yaşamakla birlikte, kavgaları, kabadayıları ve futbol takımıyla ünlü "asıl" Hacettepe toplumsal hafızada yer almamaktadır. Ankara'ya ilişkin tarih araştırmalarında sözü geçmemektedir. Genç kuşak için ise bir hastanenin ve üniversitenin adından ibarettir.

KAYNAKÇA

- Akman, Muvaffak (1967), "Hacettepe'nin Tarihi, Fahri Kabadayı Anlatıyor", *Yeni Mor-Beyaz*, sayı 1-4.
- Aslanoglu, Inci (2001), "1930-50 Yılları Ankara'sının Eğlence Yaşamı İçinde Gazino Binaları", *Tarih İçinde Ankara II*, Der. Yıldırım Yavuz, Ankara: ODTÜ-Ankaralılar Vakfı-Ankara Enst. Vakfı-ASO Yayını.
- Aydın, Suavi vd (2005), *Küçük Asya'nın Bin Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bora, T. – Cantek, L. (2000) "Ankara Futbolu: Memleket Futbolunun Kenar Semti", *Kebikeç*, sayı 9.
- Cantek, Levent (1996). "Hacettepe ile Yenişehir ve Saireye Dair Hikâyat," *Birikim Türkiye'nin Şehirleri Özel Sayısı*, Haziran-Temmuz.
- Erdoğan, Şeref (1999), *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacettepe Kulübü 1966-1967 Broşürü* (1966).
- Hacettepe Spor Gençlik Kulübü Ana Tüzüğü* (1964), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kılıç, Dündar Mustafa (2006), *Kurtlar Sofrasında Son Kabadayı*, Kitaplık: İstanbul.
- Kulaç, Hasan (1998), "Hacettepe Bir Ulu Çınar, Lütfü Yanar ile Söyleşi", *Günlük Haber*, 1 Aralık.
- Nalbantoğlu, Gülsüm (2000), "1928-1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Konutların Mimari Değerlendirilmesi", *Tarih İçinde Ankara*, der. Ayşıl Tükel Yavuz, Ankara: ODTÜ-Ankaralılar Vakfı Yayını.
- Özdemir, Rifat (1986), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Soyuer, Halil (1995), *Ankara Kabadayıları*, Ankara.
- Şenol, Funda (1998). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Eğlence Mekanları", *Toplum ve Bilim*, Bahar.
- Yurdakök, Murat (1984), *Hacettepe Tarihi*, Öztürk Matbaası: Ankara.

Görüşmeler:

C.Y. Bey, 3 Kasım 1997 tarihinde yapılan görüşme; F.O. Hanım, 4 Haziran 1999 tarihinde yapılan görüşme; M.C. Bey, 15 Ekim 1999 tarihinde yapılan görüşme; N.H. Bey, 24 Ekim 1999 tarihinde yapılan görüşme; F. A. Bey, 3 Kasım 1999 tarihinde yapılan görüşme; C.O. Bey, 3 Kasım 1999 tarihinde yapılan görüşme; L. Bey, 3 Kasım 1999 tarihinde yapılan görüşme; N.Ö. Hanım, 11 Şubat 2000 tarihinde yapılan görüşme; S. Bey, 13 Mayıs 2003 tarihinde yapılan görüşme; A. Ş. Bey, 13 Mayıs 2003 tarihinde yapılan görüşme; C.M. Bey, 21 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme; S.D. Bey, 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme; V. Ü. Bey, 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme; A. Ş. Bey 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme; Sa. O. Bey 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme; Se. O. Bey 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan görüşme.

Bozkırdaki cennet: Gençlik Parkı

BURCU YILMAZ

Gençlik Parkı'ndan önce “umumi durum ve manzara”

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yeni rejimden önceki “umumi durum ve manzara”ya ilişkin tasvirler dikkat çekicidir. Bu tasvirler, herhangi bir gerçeği yansıtıp yansıtmadıklarının ötesinde, hem Cumhuriyet'in başat ötekisi olarak beliren “mazi”yle (Bora, 1999: 39-43) hesaplaşması hem Cumhuriyet'le birlikte sunulanların kutsanması anlamına geldiklerinden oldukça zengindirler. Bu açıdan bakılınca resmi ideolojinin kült metni olan Nutuk'un da böyle bir “umumi durum ve manzara” tasviriyle başlaması anlamlı görünüyor.

Yeni Türkiye'nin kuruluşu için bir model teşkil etmesi planlanan Ankara için de durum aynıdır. Yeni Ankara'nın inşasında, eski Ankara için üretilen “bozkır kasabası söylencesi” (Şenol Cantek, 2003: 97-110), en az şehir için atılan somut adımlar kadar önemlidir. Ancak bunun, “fiillerin tarihi, fikirlerin tarihidir” düsturunu benimseyen Cumhuriyet elitleri göz önüne alındığında, tam anlamıyla bilinçli,

amaçlanmış, stratejik bir söylem üretimi olmadığını da eklemek gerekir.

Cumhuriyet elitlerinin hemen hemen hepsi kuruluş dönemiyle birlikte Ankara'ya yerleşmiş İstanbullulardan oluşur. Dolayısıyla içlerinden eli kalem tutan çoğu, İstanbul'a duyulan aşk-nefret hissinin yoğun olarak gözlemlenebildiği bir Ankara-İstanbul karşılaştırmasına girişirler. Yalnızca Ankara'ya ilişkin yoksunluk tespitlerinin bile alt metinlerinde, bozkır kasabası karşısında bir kent olarak İstanbul'un izlerini hissedebilmek mümkündür. Şehrin medeniyetten uzak fotoğrafına ve bozkır sözcüğünün öne çıkmasına kaynaklık edense su sorunudur. Bugüne kadar hep su kenarlarında vücut bulmuş medeniyet, bu doğal sebeple, Cumhuriyet elitlerinin kanaatince Ankara'ya henüz (Cumhuriyet'in ilanına kadar) uğramamıştır.* Ankara'nın su sorununu biraz da bu nedenle üzerinde çok durulan bir konu haline gelmiştir. Cumhuriyet elitlerinin medeniyet projesinin, tam da bu noktadan hareketle, inşasına girilen en önemli yapılarıdır havuzlar. Biri Karadeniz'in diğeri de Marmara Denizi'nin kopyası olan Karadeniz ve Marmara havuzları bu yapıların iki anlamlı örneğidir. Ankara'nın İstanbul'dan bakıldığında öne çıkan bir diğer eksikliği ise gece hayatıdır. Engürü geceleri modern şehir hayatının ışıklılı ve renkli görüntüsünün çok uzağındadır. Bu da şehri inşaa faaliyetine girişmeden önce akılda tutulması gereken önemli bir not olacaktır.

Onu İstanbul'a bağlayan demiryolundan artık medet umamayacak veya sadece ondan medet umacak (Yahya Kemal'in "Ankara'nın en güzel yanı İstanbul'a dönüşüdür" sözü hatırlanmalı) birçok kişi için, sosyal hayatı fazlasıyla sı-

(*) Oysa Osmanlı Ankara'sının ekonomik açıdan güçlü ve yaşam kültürü açısından zengin olduğu yıllarda, zengin konaklarının bahçelerinde küçük süs havuzlarının bulunduğunu anılardan ve seyahatnamelerden öğreniyoruz.

nırlı bu kasabada yeni bir yaşam kurmak ancak modern Cumhuriyet idealinin coşkusuyla katlanılabilir bir durumdur. Ankara'ya ilişkin coşkunun kaynağı ise, bozkıra yeni bir ruh getirecek olan "Yenişehir"ın yarattığı heyecandır. Şehri yeniden inşa etme sürecine bizzat katılan Falih Rıfkı Atay, "şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai olduğunu sanmıyorum" (Atay, 1984: 351) diyerek girişilen işin zorluğuna işaret eder. Böylece yeni Ankara, "insan iradesinin yaratıcılığı"nın (a.g.e., 356) test edildiği yer olacaktır. Cumhuriyet iradesi, o yıllarda henüz "bir taslak olmaktan kurtulamayan Ankara" için işe koyulur: "Şehri yapmak lazımdı(r)" (a.g.e., 415). Bir taşra kasabası, dolayısıyla "boş" bir mekân olarak görülen Ankara, örnek bir Cumhuriyet kenti olarak yeniden kurulacak, mutlak mekâna dönüştürülecektir. (Ahıska, 2001: 54; Kahraman, 2001: 64) Ancak, bir grup elitin yabancı olduğu bir şehre modernleşme projesinin taşıyıcısı olarak gelmesi, giderek şehri kalkındırılacak bir nesne olarak görmelerine ve yaşadıkları yerin kendi dinamiklerine yabancılaşmalarına neden olacaktır. Bu bakışın kurduğu ortaklıkla üretilen "bozkır kasabası söylencesi"nin elitler arasında hızla kabul görmesi de bundandır. Bu elbette sorunlu bir dildir. Fakat Ankara'nın yerlisi olan bazı kişilerin de ilerleyen zamanda bu söylemin dilini kapacak olması, söz konusu dil üzerine daha çok düşünmeyi gerektirir.

Bu durum, yeni şehrin yeni ve modern yaşamının kamuya yönelik yeni ve modern eğlence/ dinlencesi için kurulan ve bu boş olduğu varsayılan levhayı biçimlendirecek önemli aygıtlardan biri olarak karşımıza çıkan Gençlik Parkı örneğinde de gözlemlenebilir. Gençlik Parkı, geniş yeşil alanı, büyük havuzu ve yaz gecelerinde şehre yansıyan ışıklarıyla bozkırın çehresini medenileştirmekle kalmayacak, bu medeniliği prova etmek için Ankara'nın o yıllarda ortaya çıkma-

ya başlayan orta sınıfına makul ve “mazbut” yeni bir eğlence/dinlence anlayışını getirecektir.

Bu yazı için Gençlik Parkı’nın nasıl anlamlandırıldığını analiz edebilmek amacıyla çoğu Ankaralı olan kişilerle bir dizi görüşme yapılmıştır.¹ Bu görüşmeler, yeni eğlence/dinlence biçiminin hızla kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Öyle ki, bu kişilerden biri olan Halime Hanım, Gençlik Parkı’ndan önceki eğlence alışkanlıkları sorulduğunda; “O zamanki insanların eğlence diye bir şeyleri olamaz. Ben düşünmüyorum. Radyo var... Ve insanlar apartmanda oturmuyor. Apartman hayatı yok. Bahçede geziyorsun, koşuyorsun, oynuyorsun... Televizyon yok, bilgisayar yok... Ne yapıyorsun; sabah kendini dışarı atıyorsun. Çiftlik’te oturuyorduk biz. Lojman da denemez; bahçe içinde eski bir bina. Beş tane komşumuz vardı. Onların da çocukları vardı, hepsinin üçer beşer... Yaz günü gözünü açarsın, dışarı çıkarsın. Çıplak ayak gezerdik, koşardık, oynardık... Sinemaya gideceğiz, tiyatroya gideceğiz... öyle bir yer var mı...? Hiç bilmiyorsun ki, öyle bir şey yok. Çünkü yok, duymuyorsun, iletişim yok. Bir tane radyo; haftada bir Arkası Yarın –skeçimsi bir şey–, onu dinlersin, haberleri dinlersin... Öyle akşama kadar yayın da yok. Bir şey bilmiyorsun ki” yanıtını verecektir. Halime Hanım’ın anlatısından çıkarılacak en önemli sonuç, yeni ve modern eğlence anlayışının zihinlere yerleşmiş ve önceki biçimle çoktan yer değiştirmiş olduğudur. Yine bu görüşmelerden birinde, eski bir Ankaralı olan Osman Bey’in aktardıklarında önceki eğlence biçimlerine ilişkin ipuçları edinebilmek mümkündür. Yazları çıkılan bağ evi sohbet-

1 Görüşme yapılan kişilerin tümü Gençlik Parkı’nı 1950’li yıllardan sonra deneyimlemiştir. Çoğunun 1950’ler öncesinde parkı görebilmeleri zaten yaşları itibarıyla mümkün değildir. Yaşı müsait olanlar da ilk yıllarda, özellikle lunapark kurulana ve gazino, çay bahçesi gibi mekânlar açılana kadar, daha çok havuzda yapılan spor müsabakaları ve yürüyüş yoluyla faaliyet halinde olan parka hiç gitmemiştir. İlerideki sayfalarda bunun sebepleri üzerinde duracağız.

leri ve Nevruz eğlenceleri² ya da Türkan Hanım'ın aktardığı, kenarında kilim yıkanan, pilav pişirilen, karpuzların suyununda yıkanarak yendiği Hatip Çayı piknikleri, Türkan Hanım'ın ifadesiyle “eskiden bir aile gibi” olan Ankara'ya ilişkin nostaljik hatıralardır. Eğlence kavramından anlaşılan başka bir şeydir artık. Nüfusun azlığından ve mekânın darlığından kaynaklanan zorunlu ve benzerleriyle birlikte olma arzusundan kaynaklanan gönüllü iç içelikten ziyade, bir “ülkü birliği”ne işaret eder “aile gibi olmak” fiili. Batılı yaşam tarzını, Cumhuriyet idealini, modern Türk vatandaşını temsil ettiğine inanan Cumhuriyet çocuklarının, babaları Mustafa Kemal'in öğretici ve yol gösterici gölgesi altında yaşamaları anlamına gelir.

“Bozkır'da cennet”:³ Gençlik Parkı

Bütün sokakları bu kentin Gençlik Parkı'na açılır

Rıfat Ilgaz (*Karakılçık* adlı şiir kitabından...)

Gençlik Parkı'nın açılışından çok kısa bir süre sonra, *Ulus* gazetesindeki yazısında “vatan sevgisinin, vatani tanımakla, onun türlü güzelliklerini yaşamakla teşekkül ettiği”nin altını çizen Suut Kemal Yetkin, Halil Fikret Kanad'ın *Milliyet İdeali* ve *Milli Terbiye* adlı kitabından şöyle bir alıntı yaparak “vatan sevgisi ile yurt güzellikleri arasındaki canlı münasebet”in ne kadar önemli olduğunu vurgular:

Çocuk, arkadaşlarıyla beraber daha küçük yaşında anavatanın dağlarını, tepelerini, sularını, ormanlarını gezmeli; kırlarda, bayırlarda çeşit çeşit çiçekler toplamalı; su kenarla-

2 Osman Bey'in aile ve arkadaş çevresinde Nevruz, haftanın hangi gününe denk gelirse, gün boyunca yalnızca o günün baş harfiyle başlayan yedi çeşit yemek yenir ve Abidinpaşa semti yakınlarında bulunan çeşmeden su içilir.

3 26.03.1942 tarihli *Ulus* gazetesinde, Kemal Zeki Gencosman tarafından atılan başlıktan alınmıştır.

rında ve çayırılarda dolaşmalı, oynamalı, koşmalı, şarkı söylemeli ve bu suretle tabiata ait ilk intibalarını zenginleştirmeli ve ruhunu neşeli ve güzel hislerle doldurmalıdır.

Yalnız şu var: tabiat güzelliği dediğimiz şeyi bütün saflığı, bütün zenginliği ile tabiatla kendiliğinden görmeğe imkân yoktur. Bir tabiat parçasının güzelliğini o güzelliği görmüş, daha doğrusu yaratmış olanlardan görmek lazımdır (Yetkin, 1943: 2).

Yazının devamında bu güzelliği görerek yeniden yaratacak olanların sanatkârlar olduğunu söyler Yetkin. Halk terbiyesinde sanatçılara düşen “görev”in de böylece altı çizilir. Geleceğin sorumlu vatandaşları olacak çocukların yurt güzellikleriyle kurması gereken canlı münasebetinse Ankara gibi bir “bozkır”da sağlanabilmesi zorlu bir süreci de beraberinde getirir. Çünkü milliyet idealini gelecek kuşaklara aktarmak için bu yurt güzelliklerini bizzat vücuda getirmek gerekecektir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, geçmişle koparılan bağlardan kaynaklanan bu zorlu süreç, Cumhuriyet idaresinin üstün çabasını ve hizmetini teşhir etmenin yolu olarak kullanılacaktır. Gençlik Parkı, “hükümetin Ankaralılara güzel bir armağanı” olarak sunulacak ve Sabaheddin Sönmez, *Ulus* gazetesindeki köşesinde Gençlik Parkı’nın kuruluşunu şöyle ilan edecektir:

Ankara’ya yeni yerleşenler, onun leylak, hanımeli ve gül kokularına alışanlar; kestane ve akasya ağaçlarının gölgelerinde serinleyenler; Barajı ve Çiftliği bugünkü haliyle görenler; ancak; bir genç kız veya delikanlı karşısında üçüncü şahısların duyduğu bir dış hayranlıktan öteye gidemezler. O genç kız veya delikanlı kundaktan bugüne kadar ne zorluklar, ne emekler, ne fedakarlıklarla yetişmiştir bilemezler; sade “Çok güzel!.... Arslan gibi!...” der ve geçerler.

İsmet İnönü, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda Gençlik Parkı'nın açılışını yaptıktan sonra beraberindekilerle parkı gezerken... (*Ulus*, 19 Mayıs 1943).

Ankara'nın eski istasyonundan çıkdıktan sonra istasyonu Taşhan'a bağliyan caddenin iki tarafındaki hazin manzarayı görmiyenler; o uçsuz bucaksız sazlıklar, bataklıklar sefaletini bilmiyenler, bugünkü Gençlik Parkının da stad-yom ve poligon gibi kendi kendine kurulduğunu, yeşerdiğini sanabilirler. Fakat, Ankara'nın ilk intibasını yüz karartacak kadar kötülüyen bu geniş sahanın zengin bir park olarak hayat ve neşe kaynağı haline geldiğini görenler; daha içten bir sevinç duyacaklar, bu emeklerin manasını daha iyi kavrayacaklar, kendi pencerelerinde yetişen bir çiçeğin açılışı gibi sonsuz bir gurur duyacaklardır (Sönmez, 1943a: 2).

Parkın betimlenişinden ortaya çıkarılacak bir diğer özelliği ise bu yurt parçasının, güzelliğini, "medenileştirilen" bir çehreye borçlu olmasıdır. Parkın açıldığı 19 Mayıs 1943'te, *Ulus*'taki yazısında, Ömer Liva Türkmen, "bahçecilik sanatının her devirde ileri ve yüksek medeniyetlerin en şaşmaz be-

lirtisi sayılageldiği”ne dikkati çekerek “büyük İngiliz filoso-
fu” olarak bahsettiği Bacon’dan şu alıntıyı yapar: “Bacon der
ki: ‘Bir bahçe vücuda getirmek insanın fikri yorgunlukları-
nı giderir ve en saf bir zevk teşkil eder. Bahçesiz evler, saray-
lar insan elinin kaba eserleridir. Medeniyet incelik ve zarif-
liğe doğru geliştikçe, insanların evvela büyük mimari eserle-
ri başardıkları ve bahçe sanatına da yüksek bir tekamül imiş
gibi, daha sonra ilgi gösterdikleri görülür.” Ardından, me-
deniyetin, ince bir zevkin ürünü olan eski Türk bahçeleri-
nin yaratıcısı olan milletimizde zaten mevcut olduğuna da
vurgu yapar ve ekler; Türkler sadece savaş meydanlarında
at koşturup kılıç sallamamıştır, tabiat sevgisi de bu milletin
değişmez bir vasfıdır: “Başşehirimizi Orta Anadolunun kes-
kin siluetli dağları arasında sert ve hırçın bir tabiatın ortası-
na kurarken milletimizin bu tabiat sevgisini karşılayacak, su
ve yeşilliklerle bezenmiş, gezinti yerleri de düşünmemiz ge-
rekti” (1943: 2). Fakat parkın açılışından üç gün sonra, Sa-
baheddin Sönmez’in köşesinde yayımlanan “Gençlik Par-
kı’nda Cinayet” başlıklı yazı, Gençlik Parkı projesinin he-
nüz tamamlanamadığını gösterir. Yazar, parkı gezerken, ye-
ni dikilen ağaçlardan kopardıkları dallarla oynayan bir gru-
ba rastlamıştır. Sönmez’in bu görüntünün bir daha tekrar-
lanmaması adına önerdiği çözüm elbette biraz ironiktir: “Bir
‘yasak’ levhası, bir ‘lütfen çiğnemeyiniz, lütfen koparmayı-
nız’ yalvarışı kafidir diyenler belki vardır. Bu kanaatte de-
ğilim, bu terbiyeyi ‘lütfen’ ile ‘rica’ ile kazanamayacağız, ka-
nunlarımız nasıl evimizi, canımızı, namusumuzu büyük ga-
rantilerle koruyorsa, ‘yeşil’i de en ağır ceza tehditleriyle ko-
rumalıdır” (Sönmez, 1943b: 2).

Sönmez’in önerdiği çözüm bir yana, karşılaştığı bu olay
Gençlik Parkı’nın inşasıyla ulaşılması amaçlanan bir başka
önemli hedefi hatırlatır. Ankara’nın azımsanamayacak ka-
dar geniş bir kesimi, henüz, Cumhuriyet ideali olan bu me-

deniyet tablosunda yer alacak deneyime sahip değildir. Fali Rıfki Atay'ın Gençlik Parkı'nı konu alan yazısındaki ifadesiyle, Cumhuriyet'in "cismi kadar ruhu besli, iyi düşündüğü kadar asil duyan, kafası kadar zevki olgun nesillere ihtiyacı vardır." (Atay, 1943: 2) Bu ifadeden hareketle Gençlik Parkı'nın bir başka özelliğinin, bu nesillerin yaratılabilmesi için, yeni sosyal pratiklerin halkın geniş kesimince deneyimlenmesini sağlayarak modernliği prova etme imkânı tanıyacak bir mekân olması, olduğu söylenebilir. Cumhuriyet elitlerinin gelecek nesle ilişkin bu sıfatın içini nasıl doldurduğunu anlamak içinse Gençlik Parkı'nın nasıl tasarlandığına bakmak gerekir.

1935 tarihli H. Jansen'e ait Ankara İmar Planı'nda yer alan Gençlik Parkı'na, 1938'de başlanan inşasından önceki son şeklini Theo Leveau verir. Jansen, hazırladığı raporda parkın şehir merkezine ve tüm resmi seremonilerin yapıldığı stadyuma yakın olması üzerinde önemle durur. Park, aynı zamanda, o dönemde Ankara'nın diğer şehir/ülkelerle tek bağlantı noktası olan tren garının hemen yanına konuşlandırılmış, başka yerlerden gelenlerin ilk olarak bu mekânla karşılaşmaları sağlanmıştır. Parka girildiğindeyse -Jansen'in raporunda "göl" olarak ifade ettiği- havuzun ardından görülen Ankara Kalesi manzarasıyla da eski şehirle temsili bir bağlantının kurulması amaçlanmıştır. Gençlik Parkı'nın en dikkat çekici birimi olan büyük havuz, çoğu İstanbullu olan bürokratların su özlemine cevap vermenin yanı sıra, Ankara'nın rahatsızlık duyulan bozkır görüntüsünü yıkan ve yeni rejimin, su ve medeniyet ilişkisi dolayımıyla gücünü simgeleyen bir yapı arz eder. Leveau'nun planında ise bütün bunlara ek olarak parka beş "anlam- lı" noktadan giriş kapısı tasarlanır: Sergi Salonu'ndan, Evkaf Apartmanları'ndan, Millet Meclisi'nden, 19 Mayıs Stadyumu'ndan ve atla girmek isteyenler için Sergi Salonu'nun

sağ tarafından (Uludağ, 1998: 134-182). Bunların her biri Cumhuriyet'in temsili mekânları olarak ayrı birer önem taşır. Millet Meclisi yeni rejimi, sportif faaliyetlerin yanı sıra tüm resmi törenlerin de yapıldığı 19 Mayıs Stadyumu yeni rejim için sürekliliğin ve beden terbiyesinin önemini, Ankara'ya yeni yerleşen bürokratların aileleri için yapılan Evkaf Apartmanları yeni yaşam pratiklerini, Sergi Salonu ise Cumhuriyet'le sunulan olanakların teşhirinin önemini simgelemekte ve bu dört temsili mekân arasına konuşlandırılmış Gençlik Parkı da halk terbiyesi açısından bir başka önemli temsili mekân olarak ortaya çıkmaktadır. Parka Gençlik Parkı adının verilmesi ve açılışının 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda yapılması da anlamlıdır. Genç kuşağa resmi ideolojinin aktarılması aşamasında da parka ayrı bir önem verilir. O dönemde sağlıklı bedenlere sahip olmaya olanak tanınması açısından gençlikten ayrı düşünülemeyen spor da “koşulları ağır” olan modern yaşamın sürdürülebilmesi için temel bir değerdir. Modern hayatın ihtiyaç duyduğu sağlıklı ve güçlü nesillerin yetişmesini sağlamasının yanı sıra estetik/Batılı görünüm açısından da beden terbiyesi, gençlere verilen eğitimin en önemli kolunu (“Beden Eğitimi ve Spor Kolu”) oluşturur. İlerleyen yıllarda parka

Bir dönem kartpostalları ve pulları süsleyen, havuzdan Ankara Kalesi manzaralı Gençlik Parkı görüntüsü 1952-1976 yılları arasında 100 liralık banknotlarda da yer almıştı.

eklenecek olan Sağlık Müzesi de bu eğitimi vermeyi sürdürmektedir. Eğitim, geleceğin ideal vatandaşları olacak gençlik için hiç bitmeyecek bir süreçtir ve şarttır.

Rıfat Ilgaz'ın, bu ideali oldukça iyi yansıtan *Gençlik Parkı* adlı şiiri, Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanının 1940'lı yıllarda geçen son bölümlerinde resmedilen ve Cumhuriyet'le yaşıt olan Yıldız'a atfen yazılmış gibidir: *İşte beklediğin düş gözlerinin önünde / Uysun adımların çağının gidişine / Uysun adımların çağrısına gerçeklerin / Başının içinde ilkyaz bulutu / Altın toprak üstün yaprak / Gençlik Parkı'ndasın*. "Vatan" kurulmuş, "vatandaş" da hayal edilmiştir. Sıra, bunu eğlenerek öğrenecek olan "halk"tadır.

"Mükemmel müzik caz"dan "dönemin meşhurları"na...

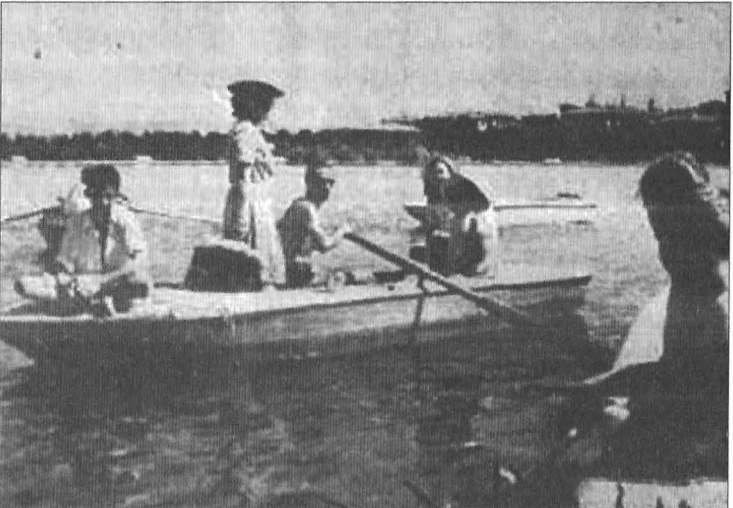
İlk yıllarda *Ulus*'ta yayımlanan fotoğraflar dışında, parkın gündelik hayattaki yerine ilişkin bir veriye ulaşmak zordur. Bu fotoğraflara göre Gençlik Parkı, kuruluşuyla halkta büyük heyecan yaratan, dönemin hükümeti tarafından çokça desteklenen spor müsabakalarının düzenlendiği, havuzda sandal gezintilerinin ve "plaj safaları"nın yapıldığı, yeni açılan Gençlik Park Gazinosu'nda "mükemmel müzik caz ve dans eğlenceleriyle" bütün yorgunlukların atıldığı bir mekân olarak sunulur.⁴ Fotoğrafların en önemli figürleriye kürek ve yüzme müsabakalarında yer alan ya da havuzdaki köprüden manzarayı seyreden modern giyimli kadınlardır. Fakat tüm bu görüntülerin yarattığı heyecan kısa sürmüş gibidir.

1945 yılından sonra özellikle *Ulus* gazetesinde kendine geniş yer bulan fotoğraflı haberler, yerini gazinoların prog-

4 "Mükemmel müzik caz", bu yıllarda yasaklanan Alaturka müziğe karşı –ki bu yasak, izleyicilerini Alaturka'ya doyuran Mısır filmlerinin bir dönem oldukça revaçta olmasının da kaynağıdır– resmi ideolojinin onayladığı müzik türünün en açık ifadesidir.

Gençlik Parkı'nın en gözde birimi olan havuzdaki "plaj safaları" kısa sürse de Ankaralıları şehrin merkezinde sağladığı büyük yenilik nedeniyle parkın açılışından duyulan coşkunun en azından çocuklar açısından yersiz olmadığını gösteriyor.

Hafta sonlarında yapılan sandal gezintileri, bozkır kasabasının yeni çehresini ve parkın 1945-50 yılları arasındaki ilk dönemlerine ilişkin sunumunu oldukça iyi yansıtan görüntülerden.

ram ilanlarına bırakmaya başlar. 1948 yılında Belediye, Gençlik Parkı'nın sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu tarihten sonra sosyal pratiklerin değişmesi ve ticari kaygılarla parkın sosyo-kültürel yapısı da değişir ve yeni anlamlar üretilmeye başlanır (Uludağ, 1998: 192). Bu sıralarda Türkiye de, tarihinde büyük önem taşıyan bir değişim sürecinden geçmektedir. 1946 yılında çok partili döneme girilmiş, 1950'deyse Demokrat Parti hükümeti başa geçmiş ve hızlı bir liberalleşme dönemi başlamıştır. Bu yıllar aynı zamanda Ankara'nın nüfusunun arttığı yıllardır.

Demokrat Parti dönemiyle ortaya çıkan değişimin Gençlik Parkı'nda gözlemlenebildiği yıllar müzikli eğlence hizmeti sağlayan gazinoların kurulduğu, restoranların ve büfelerin açıldığı ellili yılların ortalarına denk gelir. Parkın üstlendiği "halkı eğitme" misyonu terk edilmiş, bu kez de mekân tamamen ticari bir eğlence yerine dönüşmüştür. Parkın ziyaretçileri açısından, örneğin Sağlık Müzesi de pek ilgi çekmemektedir artık. Zuhale Bey müzeyle ilgili soruya; "Basit bir müzeydi... İşte nasıl aşı yapılır, hangi aşılar yapılmalı, tüberküloz nedir gibi öğretici şeylerdi" diyerek yanıt verir. O yıllarda Zuhale Bey'in bir tıbbiye öğrencisi olması bizi yanıltabilir gibi görünse de diğer kişiler açısından durum değişmez. Örneğin Osman Bey'in cevabı da pek farklı değildir: "Ne bileyim işte... akciğer, karaciğer... vardı bir şeyler." Halime Hanım'sa parktaki değişen anlamları ortaya çıkaracak biçimde tarif eder müzeyi: "Oraya insanlar eğlenmeye gittiği için, orda bir müzenin olduğunun farkında bile değillerdir. Yazıyor önünde Sağlık Müzesi diye. Bu nedir diye... Üç beş kişi girer belki. O da birbirini beklerken, hani tuvalette biri filan varsa..."

Parkta değişen anlamlar eski eğlence alternatiflerinin artık geçersizleşmesinin yanı sıra, yeni kurulan mekânlarla da fark edilecektir. Gazino, restoran, çay bahçeleri gibi yerlerin

dışında, 1952 yılında parka, “çarpişan otolar, basketbol, tayyare, döner dolap, uçan sandalyeler, bugi bugi, motor, minyatür atlı karıncalar, manto manto, sihirli aynalar, çocuk sekolinası, minyatür taksi Can Amca, atış pavyonları ve elektrikle hedeflerden müteşekkil” (*Gençlik Parkı* gazetesi, 27 Haziran 1959) bir lunapark yerleştirilir. 1956 yılından itibaren başlayan parkı yeniden canlandırma faaliyeti, yeni açılan gazino restoran, büfe gibi yerlere elektrik sağlama ve diğer altyapı sorunlarını gündeme getirmiş; ayrıca, parka giriş de ücrete tâbi tutulmuştur. Fakat tüm bu sorunlara rağmen *Gençlik Parkı*, 1956 yılında, parkın hemen yanındaki Sergi Salonu’nda o yıl açılan –ve üç yıl boyunca da devam edecek olan– Ankara Sergisi’nin katkısıyla, “rekor” denilebilecek olan bir ziyaretçi sayısına ulaşır (yaklaşık 2,5 milyon kişi). Hem ekonomik gerekçelerle hem de artan nüfusu yaratılan eğlence olanaklarıyla tanıştırmayı amaçlayarak açılan Ankara Sergisi bu amacına ulaşmış olur (*Uludağ*, 1998: 207). Ayrıca, park içinde de güzellik yarışmaları, Gazeteciler Festivali gibi etkinlikler de düzenlenerek mekân, bir çekim merkezi haline getirilmeye çalışılır.

1959 yazında canlanan ilgiyle birlikte, park yönetimi haftalık olarak *Gençlik Parkı* adında bir gazete çıkarmaya başlar. Yeni açılan gazinolarla birlikte İstanbul’dan programa gelen ünlü sanatçılara dair magazinел haberlerin, “en beğenilen sanatkârlar” anketlerinin, aşk hikâyelerinin yayımlandığı; tiyatro afişlerinin ve sinema haberlerinin yer aldığı; arka sayfasıysa tamamen spora ayrılmış bir magazin dergisi-*dir Gençlik Parkı*. Fakat ayrıca “İslâm dininde iftira ve dedikodu” konulu yazılara da rastlamak mümkündür. Bunun dışındaki bölümlerse parkla ilgili haber ve tanıtımlara ayrılmıştır. Bu haberlerin büyük bir kısmında, park için bir milat olarak kabul edilen 1956 yılından bu yana *Gençlik Parkı* için yapılanlar aktarılır. Her hafta yayımlanan “Parktan

Bayram, Gençlik Parkını canlandırdı

Parkin halk tarafından gördüğü rağbet üzerine polis tarafından sıkı tedbirler alınmış bu yüzden bayram müddetine hiç bir hadise olmamıştır

Birlik günü
Müslümanlar
müslümanlık
müslümanlık

Birlik günü
Müslümanlar
müslümanlık
müslümanlık

Allah
istab
versin

Necati
Amerikada
yaşıyor

D. D. Yollarının Ankara halkına orijinal bir eseri

Gençlik parkındaki minyatür tren on fazla rağbet ve takdir görüyor

Gençlik Parkında bayramda açılan yeni tesisler

Müslümanlar yeni tesisleri inşaatına son verdi

ANKARA RADYOSUNDA
SABİTE TUR
KONSER VERDİ

Sabite Tur konser verdi

Konser verirken, Sabite Tur'un konseri...

Park idaresinin 1959 yılında çıkardığı **Gençlik Parkı** gazetesi.

Portreler” bölümünde, park içindeki bir işletmeci tanıtılır: “Çok iyi kalplidir. Hayatta en çok sevdiği şey partisi uğruna çalışmaktır” (Demokrat Parti kastediliyor). Bu işletmecilerin açtığı yeni tesisler, 20 Haziran tarihli habere göre; “belediyenin tesisleri dağıtırken kâr gayesi gütmeyerek bunla-

rı ehil kimselere vermekle ne kadar isabetli hareket ettiğini” göstermektedir. İşinin ehli işletmecilerin aynı zamanda partisi uğruna zevkle çalışıyor olması, Demokrat Parti tarafından tesis dağıtımı gelirlerinden öte bir kâr gayesinin güdüldüğünü ortaya koyar. Parkın parti için aynı zamanda siyasi bir rant alanı haline geldiğini gösteren başka haberlere de rastlamak mümkündür. Örneğin Albayrak çayhanesinde nargilelerini içen milletvekilleri de “Mütevazı Milletvekili” başlıklı bir haberde olduğu gibi, adeta Demokrat Parti’nin resmi bir yayın organı gibi hizmet veren gazete sayfalarına konu olur. Çayhanede nargile içen bir milletvekilini “mütevazı” yapansa 1950’li yıllarda parka eklenmeye başlanan gazinolarla çay bahçeleri müşterilerinin harcama olanakları nedeniyle farklılaşmasıdır. Gelir düzeyi park girişinde sorun olmasa da, park içindeki farklı mekânlar farklı kesimlere farklı hizmet sunmaktadır. Emine Hanım’ın deyimiyle; “Gençlik Parkı’na? Herkes giderdi... Ama öyle Göl Gazinosu’na, Fenerbahçe Restoranı’na herkes gidemezdi tabii...” Halime Hanım’ın sözleri de lokanta ve gazinolarla temsili bir anlam kazanan sınıf ayrımına dikkat çekmektedir. “Parası varsa bile oraya (Ada Lokantası) girmeye cesaret edemiyor. Acaba nasıl hareket edeceğim, sipariş verse nasıl içecek... Şimdi parası olan her yere gidiyor. O zaman kültürüne göre insan her yere girmiyordu. Gazinoya gitmek için hem kültürün olacak hem de paran.” Halime Hanım’ın bu tür bir sınıf ayrımını onayladığı, kültürel sermaye birikimine endekslenen bir hiyerarşiyi özlemle andığı görülür. Bu tavrın Halime Hanım’ın kendisini de yeterli bir kültürel sermayeye sahip olarak görmesiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat yine de parkın genel ziyaretçi profilinin, artık bir ortaklığı yansıtabilecek kıvama gelmiş orta sınıfın “mükemmel müzik caz”dan “dönemin meşhurları”na yönelen yaşam tarzını ve zevklerini yansıttığı; parkta yaşa-

Emine ve Fatma Hanımlar kızkardeşleri ve kuzenleriyle birlikte Gençlik Parkı'nın meşhur köprüsü önündeler.

nanın artık bir tür “orta sınıf modernizmi” olduğu söylenebilir (Demir, 2002: 116).

“Nikâhtan nikâha giderdik...”

Parkın ticarileşmesi giderek artan rant sorunlarını da gündeme getirir. Demokrat Parti döneminin de sonuna gelinmiştir ve 1959 yılı sonunda Gençlik Parkı'nda restoran ve büfelerin azaltılması, parkın estetik ve görsel anlamda değer kazanması için yeniden bir yapılandırma faaliyeti içine girilecektir (Uludağ, 1998: 210). 1950'li yılların sonundan itibaren bu faaliyetleri meşrulaştıran birçok habere rastlamak mümkündür. 1958 yılında *Hergün Ekspres*'te yayımlanan “Artık Yeter!” başlıklı haber bunlardan biridir: “Gençlik Parkı'nda bir Amerikalı ile Türklüğünü iddia edemeyecek rezil bir kız sarmaş dolaş yakalandı!” Bunu, öldürülmeye kalkışılan pavyon sahipleriyle (*Hergün Ekspres*, 25.8.1958)

ya da “kadın yüzünden” işlenen cinayetlerle (*Ankara Ekspres*, 3.9.1969) ilgili bir dizi haber izleyecektir. İlerleyen yıllarda güvenlik, ahlak gibi sorunların sürekli gündeme gelmesi ve sözü edilen yapılandırılma faaliyetleri, Gençlik Parkı için bir rutin halini alacaktır.⁵

1960’lı yılların sonuna yaklaştıkça Gençlik Parkı’nın ikinci parlak döneminin de sonuna yaklaşılır. Ellili yıllardaki ziyaretçilerinin artık parkla tek bağı, kapanan Göl Gazinosu’nun nikâh dairesi haline getirilmiş binasıdır.⁶ Fatma Hanım’ın ifadesiyle “nikâhtan nikâha” gidilen bir yer olmuştur Gençlik Parkı. Artan nüfus ve buna paralel olarak şehrin fiziksel alanının genişlemesi, televizyon yayınlarının başlaması (Demir, 2002: 116) gibi birçok etken bunda rol oynamıştır. Ankara’da sosyal hayat Kızılay yönüne doğru hızla değişmekte ve ellili yıllarda Gençlik Parkı’nın orta sınıfa dahil olmuş ziyaretçileri de parkı ardında, nüfusun göçle gelen kısmına bırakarak bu değişimin peşinden gitmektedir.

Bu yazı için yapılan görüşmelerin de hemen hemen hepsine –görüşülen kişilerin yaşları, aynı zamanda hepsinin memur olması dolayısıyla– yukarıda sözü edilen “orta sınıf modernleşmesi” deneyimi damgasını vurmuştur. En erken 1950’li yıllardan itibaren gidilmeye başlanan Gençlik Parkı’na dair genel kanı, ilk yıllarda daha “özel ve nezih bir yer” olduğu, altmışlı yılların sonundan itibaren “bozulmaya” başladığıdır. Parkın ziyaret edildiği ilk yıllar genellikle farklı ve yeni bir deneyimle karşılaşmış olmanın coşkusuyla tarif edilmiştir. Macide Hanım “ışıl ışıl bir dünya”

5 Bu faaliyetlerin her birinin tek tek ve ayrıntılı açıklaması için; bkz. Uludağ, 1998.

6 Burada uzun yıllar nikâh memurluğu yapmış Mücdeba Bey’in Ankara’da yaşamış belli bir yaş grubundan olan herkesçe tanınması, parkın daha çok eş dost nikâhlarına gitmek amacıyla kullanılmasının ortak ve yaygın bir sosyal deneyim olduğunu gösterir. Önceleri hemen hemen herkesçe bilinen Recep’in Yeri, “şişman dondurmacı” gibi figürlerin yerini bu yıllardan itibaren Mücdeba Bey almıştır.

olarak gördüğü yeri, bir karnavala, bir sirke benzetmiştir. Çiftlik'te oturan Halime Hanım da lunaparka gidişlerinde evden çıkıp dolmuşa binmek için duyduğu hevesi dile getirir: “Şehre gitmeye ihtiyaç yoktu bizim çocukluğumuzda. Gidemezdin zaten. Otobüs yok. Kara trene bineceksin. Ben okula gitmek için o kara treni kullandım bir sene filan. Böyle kendimizi çektiriyorduk yukardan, arkadaşlarımız da itekliyordu. Çıkamıyorsun ki. Çok yüksek. İnip çıkamıyoruz, kapıları açamıyoruz, aralarda sürmeli kapılar vardı, açamıyorsun, öyle garip bir şeydi... Ama şimdi evden çıkacağız, dolmuşa bineceğiz... öyle bir hevesle...” Zaman zaman Osman Bey'in yaşadığı gibi bu yeni deneyime alışmakta güçlük de çekilmiştir: “Mesela biz gittik hanımla orda bir tavuk yiyelim dedik, tavuk yemeyi beceremedik. Çatalla bıçakla yiyelim dedik, etin yarısı tabaklarımızda kaldı.” Ancak bu alışma güçlükleri çabuk aşılmış, harcama olanaklarını da beraberinde getiren memuriyet hayatıyla birlikte kişiler orta sınıf modernizmine rahatça eklemelenebilmiştir. Tıbbiyede okuyan Zuhale Bey okuldan aldığı bursla Gar Gazinosu'na ya da Göl Gazinosu'na hiç sıkıntı çekmeden gidebilmektedir. Önceleri Muazzez Abacı gibi ünlü isimleri görmeden, sahne aldıkları mekânın yanındaki tavuk dönerciden dinleyen Halime Hanım da memur olarak çalışmaya başladığı yıllardan itibaren gazino ücretlerinin nerdeyse yüz mislini kazandığı için benzer yerlere kolaylıkla gidebilmektedir. Kişiler, çocuk yaşlarında lunaparka, sonraları çay bahçelerine gitmeye başlayarak edindikleri yeni alışkanlıkları, maaş almaya başladıklarında gazinolarda sürdürmüşlerdir. Biraz da bu yüzden; kâfi derecede refaha kavuşabildikleri için yani, ilk yıllarında parkın içindeki farklı mekânlarla vücut bulan sınıf ayrımı dert edilmemekte, hatta haklı bulunmaktadır. (Şimdilerde “herkesin her yere girebiliyor olması” hoş karşıla-

nan bir durum değildir.) Yeni düzene eklemelenme sürecinin “başarıyla” gerçekleşmiş olması, göçle birlikte gelen ve daha önce onların yaşadıkları gibi bir orta sınıf modernizasyon sürecini yaşamayan “yeni Ankaralılar”la karşılaşmalardan duyulan memnuniyetsizliği ifade ediş biçiminde kendini gösterir. Osman Bey’in ifadesiyle bir dönem orta sınıf ve üzeri tabakaya hitap eden parkın ziyaretçi profili, “şarapçılar”la birlikte “aşağı tabakaya” doğru evrilmiştir. Türkan Hanım, “daha ciddi ve kültürlü aileleri” görmekten mutluluk duyduğu parkın “gittikçe düşmesi, avamlaşması” sonucu “artık bütün varoşlardan filan yiyeceklerini yapıp gelenler”i görmeye başladıktan sonra mekânla alakasını keser: “O benim kendi görüşüm, yani aile görüşü olarak... Çocuklarımızın yetişme tarzı filan olarak... Öyle ke-sildi, kaldı.” Telefon santralinde memur olarak çalışmaya başlayan Halime Hanım, belli bir tarihten sonra “sade-ce gazinoya gitmek için, bir de tiyatroya gitmek için” uğrar Gençlik Parkı’na: “Papazın Bağı diye bir yer açılmıştı, artık oraya ya da Dikmen’de bir yer vardı, Dört Mevsim diye, lüks bir yerdi, çay bahçesi, lokantasıyla... Bizim paramız da var ya... E biraz da gözümüz açılıyor. Telefonda başbakan-la, bütün sanatkârlarla muhatap olan kişileriz.” (Arada bir gidip semaverde çay içtiğini söyleyen Macide Hanım dışın-da parkı hâlâ kullandığını söyleyen kimse yoktur.) Alt sınıfa dahil olunmadığı için sorun olarak görülmeyen sınıf ayırımı, o dönemde içeri giremediği için gazinonun arkasındaki çimlere konuşlanıp sanatçıları dinleyenlerin zihninde herkesin “kültürüne göre” bir yere gittiği; Emine Hanım’ın deyimiyle “insanların edepi ve terbiyeli” olduğu zamanlara ilişkin yalnızca nostaljik bir anıdır. Bu kez orta sınıfa dahil olduğunu söyleyemeyeceğimiz Kadriye Hanım’ınsa ye-meğini, çayını yanına alarak eşi ve çocuklarıyla hafta son-ları gittiği parka ilişkin anlatısı, diğerlerinden farklı olarak

oldukça sönüktür. Gençlik Parkı romantizmi, bir eklenme süreci sonunda ortaya çıkar. Dikkat çekici olansa bu romantik/politik dilin çekip çıkarıldığı yılların –o dönemde deneyimlenmemiş olunmasına rağmen– parkın kuruluşuna denk gelen kırklı yıllardaki “sunuluş” biçimiyle örtüşmesidir. Göçle gelen “yeni Ankaralılar”la karşılaşmalarla birlikteyse son bulmaktadır. Örneğin Zuhal Bey, anlatısında, “bayağı adileşti”ğini düşündüğü Gençlik Parkı’ndan yola çıkarak şöyle demiştir: “Ben bütün kötülüklerin anasını plansız yapılanma ve göçe bağlıyorum. Göç olduktan sonra her şey bozuldu.”

“Yeni Ankaralılar”ın şehirle karşılaşması ise kişilerde “eski Ankaralılar”ın Gençlik Parkı’yla karşılaştıkları zamanki hislerine benzer bir coşku ve şaşkınlık yaratır. Muzaffer Bey, 1965 yazında üniversite sınavlarına girmek için geldiği Ankara’daki ziyaretini uzun tutacak, 1966 yılında başladığı banka memuriyeti nedeniyle –tayini çıkana kadar– yaklaşık üç yıl burada kalacaktır.⁷ Şehre geldiği ilk günlerde gezdiği Gençlik Parkı onun için oldukça farklı bir deneyim olmuştur: “Ben o zaman denizi görmemiştim hiç. Sandallara binip kürek çekmiştik.” Muzaffer Bey, semaveri de ilk kez Gençlik Parkı’ndaki çay bahçelerinde görmüştür. “O çayı içmek bizim için çok hoş bir şeydi, ama pahalı oluyordu. Yine de gidip içiyorduk.” Parka giriş parasını rahatlıkla verebildiklerini söyleyen Muzaffer Bey ve arkadaşları, birazcık kemerleri sıktıklarında semaverde çay içebilmekte, ama yemekli gazinolara kesinlikle girememektedirler. Fakat işletmecilerin parkta yaygınlaşan böyle bir kesimin varlığından haberdar oluşuyla olsa gerek, gazinolar yemeksiz ve müzikli eğlence matineleleri de düzenlemekte-

7 Muzaffer Bey, daha önce, ilk kez çıktığı Elazığ’dan 1961 yılında Sincan’ın Zir ilçesinde geçici işçi (3 ay) olarak çalışmak için Ankara’ya gelmiş, fakat şehir merkezine geldiğinde başka yerleri bilmediği için gittiği tek yer sinema olmuştur.

dirler. Muzaffer Bey, bu matinelere birine gitmiş, sahne aralarında parodiler sunan Celal Şahin'e verdiği peçeteyle, dönemin değişen müzik-eğlence anlayışını oldukça iyi yansıtan bir kayıt tutmuştur: "Elazığlı üniversite öğrencilerinin isteği: Ula Hasso tviste gel" "Eski Ankaralıları"nın yavaş yavaş terk etmekte olduğu Gençlik Parkı günlerinin kısa sürmesi, Kızılay'ın fark edilmesiyle eşzamanlıdır: "Elazığ'da tango dediğimiz kadınlar, asri yani, burada gördüğümüzde çok hoşumuza gitmişti." Muzaffer Bey'in şahsında, "yeni Ankaralıları" için bu değişim süreci fazlasıyla hızlı gelişmiştir:

Önce Ulus'a gelirdik, oraları gezerdik. Kızılay'a gidince, orayı görünce, Ulus'a randevu verenlere 'köylüler orada randevulaşır' derdik. Kızılay'da da gökdelenin altında buluşulurdu. Dairelerin akşam paydoslarında, hafif gölge basmış, eşlerini kollarına takıp gezen, temiz giyimli, kravatlı erkeklere özenirdik. Kültürlü kişiler gibi görünürlerdi. Onun için öbür taraf köylü yeriye. Oralarda gezmezdi onlar... Kızılay'da, tüp geçidin orda ünlü bir pastane vardı. Yazın orda oturup bir çay içerdik, ayak ayak üstüne atardık, bizi gören birisi olur mu diye umardık hava atmak için... Ama tabii İstanbul'u gördükten sonra bu sefer Ankara bize köy gibi geldi.

Gençlik Parkı'nı "eski Ankaralıları"nın peşinden terk edecek olan "yeni Ankaralıları"nın büyük bir kısmı, çok daha hızlı bir biçimde deneyimledikleri, daha doğrusu seyreyledikleri "orta sınıf modernizmi"yle birlikte şehre eklemlenmeye başladıklarında aynı sorunlu dilden konuşmaya başlamakta geç kalmayacaklardır. "Yeni Ankaralıları"ı oluşturan kişiler değişmeye devam etmektedir.

1970'lerin sonlarında park, ilk tasarımı olduğu haliyle uzaktan yakından ilgisi olmayan gençlik gruplarının dene-

timine girer. Seksenlerin sonlarına doğru da müşteri bulmakta giderek zorluk çeken çay bahçelerinin girişindeki tabelalar dikkat çekicidir: “er ve erbaşlara serbest” (Demir, 2002: 116). Mekânlarda çalınan müziklerden hizmete, birçok şeyin değiştiği bu dönemde, güvenlik sorunları da artmaya başlar. (Emine Hanım’ın arkadaşının kardeşi Gençlik Parkı’nda öldürülmüştür.) Seksenli yıllardan itibaren parkın bu şekilde değişen ziyaretçi profili ayrı bir yazının konusudur. Çünkü Erol Demir’in “siyasi gençlik grupları” olarak tabir ettiği kişiler, şehre eklemlenme sürecinin giderek daha da zor olması nedeniyle ortaya çıkmış kesimden oluşmaktadır. Hiçbir zaman bu kesimle uzlaşamayan ve vaziyeti parkın değiştirilmesi gereken “görüntüsü” olarak gören belediyelerin, bu görüntüyü ortadan kaldırmak ve parkı yeniden canlandırmak amacıyla girdikleri yeniden yapılandırma faaliyetleri de bir sonuca varmayacak, her yeniden yapılandırma faaliyeti bir sonrakini gerektirecektir. Nitekim, Melih Gökçek tarafından 2005 yılı itibarıyla da bir buçuk yıl süreceği ilan edilen bu tip bir faaliyet içine girilmiştir. Bu kez 29 Ekim’de açılmak üzere...

Son sözler...

Gençlik Parkı, belli bir tarihten itibaren neredeyse tüm belediyeler tarafından sürekli revize edilmesinden de anlaşılacağı gibi, içinde yaşanan bir mekân olarak yönetimlerin arzu ettiği anlamda geçerliliğini çoktan yitirmiştir. Cumhuriyet’in temsili mekânlarından biri olarak ortaya çıkan park, tek parti dönemi boyunca halk terbiyesiyle vazifelendirilirken, Demokrat Parti döneminden itibaren iktidarın rant merkezi halini almıştır. Parkın, vatandaşın icadı sürecindeki “teşvik” edici işlevi hızlı bir liberalleşme süreciyle güzellik yarışmaları, gazeteciler festivali gibi etkinliklerle bir çe-

kim merkezi yaratmak üzere terk edilmektedir. Bu süreçle birlikte modernleşmenin göstergelerinden biri olan Gençlik Parkı, 1960'lı yılların sonundan itibaren modernliğin dışına düşmüş, şehrin Kızılay yönüne doğru genişlemesinin de etkisiyle “eski şehre” ait bir mekân olarak kalmıştır. Bir “resim”; ya da bir temsil olarak, eski ve yeni Meclis binaları, Kızılay Meydanı, Atakule ve Armada Alışveriş Merkezi gibi yapılarla birlikte “Modern Ankara”ya ilişkin figürlerin başında gelen park (Sargın, 2004: 10-12), Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Ankara idealini yansıtan, parkın havuzunun arkasında beliren Ankara Kalesi manzaralı nostaljik bir fotoğrafa dönüşmüştür. Bu fotoğrafa bakıp bakıp iç çekenlerin gözünde “bozkır”ın cennet olamamasının en büyük sorumlusuysa göçler olarak görülmektedir.

Yeni yaşam biçimlerini parkın revaçta olduğu dönemlerde prova etmiş kişilerin zihinlerinde yer etmiş olan parkın temsili anlamının deneyimlenen dönemle çakışmaması ise yazı için yapılan görüşmelerden çıkan en dikkat çekici sonuç olarak kendini gösterir.

GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER*

Emine Hanım: 1947, Ankara doğumlu, PTT'den emekli. Emekliliğinin ardından bir süre özel sektörde çalışmış. Kurtuluş'ta doğmuş. Uzun yıllar bu semtte yaşadıkdan sonra Bahçelievler'e yerleşmiş.

Fatma Hanım: 1949, Ankara doğumlu, Emekli Sandığı'ndan emekli. Kurtuluş'ta doğmuş. Uzun zamandır Bahçelievler'de oturuyor. (Emine Hanım'ın kardeşi.)

Halime Hanım: 1944, Ankara doğumlu, emekli. Babası 1939'da Kırım'dan göçerek Atatürk Orman Çiftliği'nde çalışmaya ve yaşamaya başlamış, 1975 yılında emekli olmuş. Kendisiye, evlendikten sonra, 1974 yılında Almanya'ya yerleşmiş. Türkiye'ye döndüğü 1984 yılından beri Yenimahalle'de yaşıyor.

Kadriye Hanım: 1923, Ankara doğumlu. Doğumundan bu yana Ulus-Hamamönü'nde ikamet ediyor. Sakarya Caddesi'nde zanaatkarlık yapan eşini uzun süre önce kaybetmiş. Ev hanımı.

(*) Anıları ve görüşleriyle yazıya katkıda bulunan tüm isimlere ve bu görüşmeleri gerçekleştirmemi sağlayan arkadaşlarım Can Cengiz, Emine Dikbiyık, Esra Çepnili ve Kıvanç Yalçın'er'e teşekkür ederim.

Macide Hanım: 1955, Ankara doğumlu. Ulucanlar-Kayabaşı Mahallesi'nde doğmuş. Ardından uzun süre Cebeci'de oturmuş. Kısa sürelerle çalıştığı birçok işten sonra girdiği Sağlık Bakanlığı'ndan 2000 yılında emekli olmuş. Birkaç yıldır Bahçelievler'de yaşıyor.

Muzaffer Bey: 1941, Elazığ doğumlu, Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari İlimler Fakültesi'nden mezun. 1965'te Ziraat Bankası memuru olarak çalışmaya başladığı Ankara'da yaklaşık üç yıl yaşamış. Tayin nedeniyle İstanbul, Eskişehir gibi farklı şehirlerde de yaşadktan sonra, uzun süre çalışıp emekli olduğu İzmir'den Ankara'ya yerleşmiş. Yaklaşık dört yıldır Ankara'da yaşıyor. Ayrancı'da ikamet ediyor.

Osman Bey: 1927, Ankara doğumlu. Gazi Üniversitesi İktisadi İdari İlimler Fakültesi'nden mezun. Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan emekli. Emekli olduktan sonra 12 yıl uzman olarak Türk-İş'te çalışmış. Hamamönü'nde doğmuş. Ankara'da çeşitli semtlerde yaşadktan sonra, uzun yıllar Bahçelievler semtinde oturmuş. Şu anda Batıkent'te ikamet ediyor.

Türkan Hanım: 1929, Yozgat doğumlu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun. Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan emekli. Halen, Yozgat'tan üniversite okumak için geldiği Ankara'da yaşıyor. Uzun süre Ulus, Bahçelievler gibi semtlerde oturmuş.

Zuhal Bey: 1935, İstanbul doğumlu, doktor. 1948'de Devlet Demiryolları'nda memur olan babasının tayini nedeniyle İstanbul'dan Ankara'ya yerleşmişler. O zamandan beri, İstanbul'la bağlarını da koparmadan, Ankara'da yaşıyor. Ankara Gazi Lisesi'nden mezun olduktan sonra tıbbiyede öğrenim görmüş.

KAYNAKÇA

Ahıska, Meltem (2001), "İstanbul Üzerinden Ankara", *İstanbul dergisi*, sayı 36, s. 51-55.

Atay, Falih Rıfki (1943), "Park'ta Düşünceler", *Ulus*, 25 Mayıs.

— (1984), Çankaya, Bates Yayınları, İstanbul.

Bora, Tanıl (1999), *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Cantek, L. Funda Şenol (2003), "Yaban"lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demir, Erol (2002), "Kamusal Mekân ve İmge: Gençlik Parkı'nın Değişen Anlamı", *Toplum ve Bilim*, sayı 94, s. 109-142.

Gencosman, Kemal Zeki (1942), "Bozkır'da Cennet: Gençlik Parkı'nda Bir Dolaşma", *Ulus*, 26 Mart.

Gençlik Parkı gazetesi, Haziran 1959, Temmuz 1959, Ağustos 1959, Eylül 1959.

Kahraman, Hasan Bülent (2001), "Ankara, Bir Şeyler...", *İstanbul dergisi*, sayı 36, s. 63-66.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003), *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sargın, Haluk (2004), *Antik Ankara*, yayınevi yok.

Sönmez, Sabaheddin (1943a), “Ankara’nın Büyük Bir Kazancı Daha”, *Ulus*, 19 Mayıs.

— (1943b), “Gençlik Parkı’nda Cinayet”, *Ulus*, 22 Mayıs.

Türkmen, Ömer Liva (1943), “19 Mayıs Bayramında Hükümetin Ankaralıları Güzel Bir Armağanı: Gençlik Parkı”, *Ulus*, 19 Mayıs.

Uludağ, Zeynep Sökmen (1998), “The Social Construction Of Meaning In Landscape Architecture: A Case Study Of Gençlik Parkı In Ankara”, yayımlanmamış doktora tezi, ODTÜ Mimarlık Bölümü.

Yetkin, Suut Kemal (1943), “Kitaplar ve Fikirler: Vatan Sevgisi ve Tabiat”, *Ulus*, 28 Mayıs.

Bir toplu konut: Ankara

GÜRSEL KORAT

Ülkemizin şehirleriyle ilgili saptamalar yaparken huzursuz olurum, çünkü pek çok insanın olumsuzluktan şikâyet ederken aslında şikâyet ettiği şeyle varlık bulduğunun farkındayım. Bunları düşündükçe öfkem büyür, içimden “bu şehirleri ben mi bu hale getirdim” diye bağırmak geçer. O anda içimde başkasına ait bir ses belirir ve şöyle konuşur: “Ne yani, yanlış imar edilmiş bunca şehri düzeltebilecek misin?” Karşı koymaya çalışırım ama birden umudum kırılır, “Tamam” derim, “hiçbir şey düzelmez bu ülkede.”

Şehirlerimiz söz konusu olduğunda hepimiz bozulmanın sınırı olmayacağına, iyileşmenin de düşünülemeyeceğine inanırız. Pek çok şehre bu gözle bakar, yılgınlığa düşeriz. Daracık sokaklara beş katlı apartman konduranlar, demir filizlerine kaçak kat bağlayanlar, yasa kural tanımadan SİT alanlarında binalar yapanlar ülkenin her yerinde görev başındadırlar.

Tüm dünyada şehir ve ruhsal sorunlar arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır ama Türkiye’de bu ilişki şaşırtıcı bir keskinlikte yaşanır.

“Yine de” denir, “Ankara, bu ülkenin en düzenli şehridir.”

Oysa daracık alanda yükselen siteler, bloklar ve soluk alıp veremeyen caddeler bu şehrin gerçekte bir apartman cehennemi olduğunu gösterir. Bozkırdan başka manzarası olmayan bu kıraç şehre beton “manzaralar” döşendiğini fark edip dertlenmek için sanırım öncelikle eski Yunan ve Roma şehirlerini sevmeliydik. Elbette bu yetmezdi, Osmanlı İstanbul’unu, Balzac Paris’ini, Dostoyevski Petersburg’unu bilen, bundan ders çıkartan mimarlar, şehir plancıları ve yöneticilerimiz olmalıydı. Sermayenin ve paranın tek şey olmadığını, kuralların ve insan yaşamının, estetiğin ve düzenin daha önemli şeyler olduğunu bilen yöneticiler.

Dünyanın her yerinde şehrin eski yapılarını koruyan, onu geliştiren ve yaşatan bir kültür vardır. Oralarda tarihsel yapılar önceliklidir, yeni yapılar onlardan yüksek olamaz ve hiçbir yeni yapı, kendisini merkeze koyamaz.

Ama bu bizim ülkemiz için geçerli bir kural değildir. Ankara’da Ulus heykelinin arkasındaki yüksek binayı düşünün, sonra Anafartalar Çarşısı’na ve PTT’nin hizmet binalarına bakın; buna bir de Dışkapı yönünde ilerleyen sekiz katlı apartmanları ekleyin. Cumhuriyet’i kuranların yarattığı neo klasik mimariyi bile korumamış bir siyasetçiliğin işareti değil mi bunlar? Her şeyi zenginlere göre ve zenginler için tasarlayan Menderes-Özal hattı değil mi?

Nice zamandır insan ruhu ve mimari yapılar arasındaki ilişki üzerinde düşünüyorum. Düşündükçe ulaştığım en önemli yargı, yüksek yapıların insanın doğasıyla bağdaşmadığıdır. Yüksek yapılar yalnızca insan ruhuna değil, görsellik zevkine, başkasına saygı gösterme inceliğine, vicdana ve adalete de aykırıdır. Yüksek yapılar olsa olsa işyeri olabilir.

Ankara’da gecekondu süratle yıkılıyor ve yerlerine parsel hesabı apartmanlar yapılıyor. İlgili parsellere sığdırılmaya çalışılan ve aralarında beşer metre bile bulunmayan yük-

Balgat Cevizlidere. Kentin mimari yerleşimini belirlemede gecekondular arsa payını ölçü olarak alan başkentin en olağan hali. Gecekondular tarih oldu, onları özlememiz mümkündür. Artık, şehirleri kent-kondu kavramı çerçevesinde değerlendirmek zamanıdır.

sek apartmanlar tepeleri dolduruyor. Bazen diyorum ki, "bunları yaptıran, satan, satın alan, izin veren, onaylayan herkes nasıl olduğunu görmüyor mu, demek ki buna razılar, o zaman buyursunlar istedikleri gibi istedikleri sıkışıklıkta yaşasınlar."

Ama öyle değil. O sokakları caddeleri ben de kullanıyorum. Ev bir kişiye ait olabilir ama şehir kamusaldır, kimse-nin değildir, herkesindir. Bu nedenle başka bir mahalledeki sıkışıklık ve düzensizlik beni de etkiler. Whitman'ın bir şiirinde söylediği gibi: "Gökte bir yıldızı incitmeden, yeryüzündeki bir çiçeği koparamazsın."

Bundan iki bin yıl önce şehrin altyapısını da düşünerek mermer döşeli caddeler, yüksek bir mimari zevkin ürünü olan evler, tapınaklar, tiyatrolar, stadyumlar ve hatta mezarlar yapan antik Yunan'dan ve Roma'dan alabileceğimiz ders yalnızca kemer ve payanda sistemlerini öğrenmekten ibaret mi kalmalıydı? Şimdi nüfus arttığı için şehrin eski zamanlarda olduğu gibi yatay büyümesinin olanaksızlığını kabul edebiliriz ama zevksizliğini nasıl anlayışla karşılayacağız? Şim-

diki zamanda daralıp genişlemeyen cadde bile yapılamıyor, oysa bundan iki bin yıl önce Pompei’de veya Efes’te tepeden bakınca ızgarayı andırdığı için ızgara plan denen şehir planı uygulanmış ve düzgün sokaklar inşa edilmişti.

Ama biz inşa edemeyiz. Çünkü bilmek ve yapabilmek ayrı şeylerdir. Bilmek için sadece bilimsel bilgi değil, sanat zevki de gerekir. Yöneticilerin büyük çoğunluğunun bilimle ilişkisi yoktur, kişisel dünyaları da sanatla bağdaşmaz. Bunları ihale kavramından daha önemli sayana da deli diye bakarlar. *Efes mi dediniz, iyi satış getirecekse, Efes antik şehrinin tıpkısını ihaleye çıkarınız. Ama önce şu beş para etmeyen eski evleri bir yıkalım.*

Hiç kuşku duymadan, bağıra bağıra söylüyorum: Türkiye yıkılmış şehirler çöplüğüdür ve Türkiye bu çöplüğün üstüne dökülmüş beton tarlasıdır. Ankara ise arsa ve bina rantı yaratan bir iktisadi gücün oyuncağı olmuş, zavallı bir şehirdir. Bu şehirde yayaların üstünlüğü ve önceliği yoktur. Bu şehrin tüm ana ulaşım güzergâhı otoyol mantığına göre düzenlenmiştir. Araçların tartışılmaz üstünlüğü vardır. Kaldırımları yaşlılar, sakatlar ve çocuklar için tam bir eziyet parkurudur. Ankara kaldırımları ya olması gerekenden yüksektir ya da apartmanların mülkiyet sınırını belirleyen tuhaf duvar uzantılarıyla bölünmüştür. Bu kaldırımlarda reklam panoları yayaların önünü keser.

Ankara’nın günlük yaşamı yayaların değil, araçların ulaşım gereksinimine göre düzenlenir. Bu nedenle Ankara’da karşıdan karşıya geçmek için hemzemin yaya geçidi kullanmak trafik suçudur. Bir ara Melih Gökçek’in Kızılay’da alt geçidi kullandırmak için yaya geçitlerini kapattığı anımsanırsa bunun bir abartı olmadığı anlaşılacaktır. Beş yüz metre uzunluğundaki Meşrutiyet Caddesi’nde beş tane üst geçit vardır. Bütün bunlar trafiğin hızını artırmak için düşünülmüş çözümlerdir ama yayaların üstgeçit kullanmak zo-

runda olmadığını kimse aklına getirmez. Karda kışta üst geçit zaten kullanılamaz, diğer mevsimlerde de hiç kimse o kadar merdiveni tırmanıp inmek zorunda değildir. Çünkü şehrin zemininde yayanın hakkı vardır, şehir peyzajında da yaya hakları ve estetik ön planda olmak zorundadır. Bütün bunlar şehirli insanların haklarıyla ilgili evrensel anlayışın bir parçasıdır.

Köprüler ve altgeçitler yaya haklarına karşı uygulanmış bir zorbalıktır. Bunlar şehrin çok sıkıştığı, trafiğin akmadığı söylenerek savunulamaz. Yöneticilerin görevi şehri yayalara göre düzenlemektir, otomobil hızına göre değil. Öncelikle yapılması gereken şey, şehir merkezlerine toplu taşıma araçları dışında araç sokmamak ve merkeze araçla girmenin bedelini yükseltmektir.

Bir şehrin yayalarının mutsuzluğu o şehrin tümünün mutsuzluğudur. Ankara'daki sürücülere bir bakın: Dünyanın en huzursuz ve öfkeli insanları buradadır, trafikte sarı ışığa bile dayanamazlar, birazcık yavaş giden aracın yanından korna çalarak geçerler, yayaların üstüne üstüne sürerek onları tekrar kaldırıma püskürtürler! Buna bakarak şu çözümlemeyi öne sürmek neden yanlış olsun: Araçlara göre düzenlenmiş bir trafiğin sürücüsü de o şehri yönetenlerin mantığını taşır.

Ankara'da toplu taşıma araçları da korkunçtur: *Özel Halk Otobüsü* denilen araçların sürücüleri, yolcuyu önce kapabilmek uğruna hız yarışına çıkarlar. Ama yolcu bulamayan otobüs veya minibüs tıngır mıngır gider. Yolcunun zamanında ulaşım hakkı serbest teşebbüsün para kazanma hakkından önemsizdir, bunu denetleyen bir mekanizma yoktur. Kızılay'da trafiği yavaşlattığı gerekçesiyle otobüs durakları kaldırılmıştır. Sıhhiye ile Bakanlıklar arasında hiçbir otobüs duramaz. Bu durumda yaşlılar, sakatlar ve çocuklar için şehir bir azap haline gelir. İnsanların şehirdeki mutlu-

luk hakkı, araçların hızlandırılması gibi yüce bir amaç nedeniyle dikkate bile alınmaz.

Şimdilerde Kuğulu Park civarında alt geçit yapılıyor. Yakında Atakule'den Yıldız'a da bir altgeçit yapılır. Buna itiraz edenlere "Japonya'da yollar kat kat yapılıyor kardeşim, sen Japon'dan daha mı iyi biliyorsun" diyen bu işbitirici müteahhit şebekesi, Japonya'da sadece kıyı şeridinde yaşanabildiğini, dağlık olduğunu, nüfusunun Türkiye'nin iki katı olduğunu hiç söylemez.

Elli yıldan beri hiçbir yönetici, Ankara'nın en önemli bulvarındaki binaların yükseltilmesini engellemedi. Yükseltile binaların altına otopark yapılması gerekirken, hiçbir yönetici yeni yapılara oto park zorunluluğu getirmeyi düşünmedi. Bu nedenle Ankara'da trafik polisleri park değnekçileri gibidir; Ankara yöneticileri, trafik polislerini işinden başka şeylerle uğraşmak zorunda bırakan sorumsuz kişilerdir. Ankara'yı yönetenler, yüksek bina yapanların ödemesi gereken faturayı halka kesen, halkı trafik sorunundan daha aşağı değerde gören bir siyaset bürosudur. Bu büronun ulaşım ve bayındırlıkla ilgili kararlarını kimse değiştiremez. İkinci Boğaz Köprüsü yapılacak, yap. Meclis kavşağı eşilecek, eş! Sıhhiye'ye atnalı biçiminde köprü yapılacak, yap!

Ankara bir kondu şehirdir. Bu şehrin temel planını köylerden göçü hızlandıracığı düşüncesiyle göz yumulan gecekondu çizmiştir. Gecekondu yerleşim biçimine göre düzenlenen yeni mahalleler karmakarışık, sokaklar eğri bğürdür. Bunun nasıl olduğunu anlamak için Balgat, Erzurum Mahallesi ve Çukurambar'a bakmak yeter. Burada hiçbir cadde düz bir çizgi üzerinde ilerleyemez. Hiçbir cadde eşit genişlikte uzayıp gidemez. Bütün apartmanlar burun burunadır. Türkiye'nin hemen hemen en önemli mahallesi sayabileceğimiz Yıldız ve Oran arasındaki bölge bile, bu kargaşadan payını almıştır. Yıldız, Hilal, Sancak ve Birlik mahallele-

ri, adıyla ortaya konan iddiayı, yani askerî düzeni ve bir örnekliliği yansıtmaz. Burası yalnızca gecekondu sınıflarına ruhsatlı konular yığınıdır.

Ankara, her ne kadar birlik, hilal, sancak gibi sözlerle askerî düzeni kutsasa da, şehirlik bilinci ve ahlakından yoksun olanların yarattığı bir rant cehennemidir. Burası tüm şehirlerimiz gibi *inşaat partisi* tarafından yönetilir ve programında öncelikle din, millet, bayrak gibi sloganlar yer alır. Bu sloganlar her türlü yolsuzluk iddiasının panzehiridir; bütün eleştiriler *vatan hainliği* suçlamasıyla kolayca püskürtülür. Çünkü gecekonduların yerine konan apartmanları reddetmek büyük çoğunluğu gecekondu olan insanların çıkarına aykırıdır. İnşaat partisinin kitle tabanı çok geniştir ve modernlik anlayışı hiçbir eski şeyden hoşlanmayan, bunları iyi bir fiyata satın daha çok şey kazanmak isteyen yığınların maddi çıkarından beslenir. Türk halkı henüz şehirli olmadığı için, bu halka yüksek blokların birbirini kuşattığı mahalleler kötü görünmez; henüz gecekondu apartmana geçmenin etkilerini sorgulayabilecek olgunluğu edinmiş değildir. Kanımca Türkiye, bu konu şehirlerin yarattığı toplumsal huzursuzluğu, apartmanlarda yaşayanların bu yaşamı sorgulamaya başladığı sıralarda anlayacak fakat o zaman da bu şehirleri düzeltme olanağı bulamayacaktır.

Türkiye'ye özgü rant liberalizmi, yani Özalıcılık, aslında beş para etmez bir apartman yığınına dağın başına konularak rant yarattığı için bu lanetli geleceğin sorumlusudur. Ankara, bir "rant-kent"tir, kentin sarı saçlı Roma soyluları gibi diğer Ankaralılarından ayrılmış, yurttaş haklarına sahip "site kentlileri" de vardır; bunlar, rantın beyaz Türkleri olarak yaşadıkları çukuru dünya ölçeğinde bile pahalıya satılan evlerle donatmışlardır. Ümitköy hattında yaratılan "seçkin" ve pahalı konutlar, arsası neredeyse bedavaya alınmış tarlalardan sağlanan apartman rantını haykırır gibidir.

Ankara tümüyle düşünöldüğünde bir toplu konutu veya kooperatifi akla getirir. Bu şehir bir kooperatif yöneticisinin aklına gelebilecek basit şeylerle “imar” olunmuştur: Apartman, alışveriş merkezi ve olursa çocuk parkı. Bu nedenle ortalama Ankaralının tek eğlencesi alışveriş merkezine gitmektir. Çünkü gidilecek başka bir yer yoktur.

Şehir nedir? Bir yığın iktisadi girişimin bir araya getirdiği insanların karmaşık ve ortak yaşamaya yönelik bir örgütlenme biçimi değil mi? Şehirler kimler içindir? Orada halk yaşamaz mı? Modern siyasi yapıda, şehri yönetenler halk adına bu yönetim erkini elinde tutmazlar mı?

Hayır Ankara’da EGO öndedir. Bu “erken gelen oturur” anlamına gelir ve egoizm Ankara’da bir belediye başkanının tekelindedir. Yasaya aykırı olarak değıştirdiği şehir logosunu bile yasanın emri olmasına karşın eski haline getirmez. Çünkü Ankara’da güçler ayrılığı ilkesi vardır! İronik ama bunun anlamı şudur: Siyaset hukukunda güçler ayrılığı ilkesi hem kurumların birbirinden bağımsızlığını hem de karşılıklı denetimi ifade eder. Oysa Ankara’da güçler ayrındır, hiçbir güç diğere gücü yetiremez.

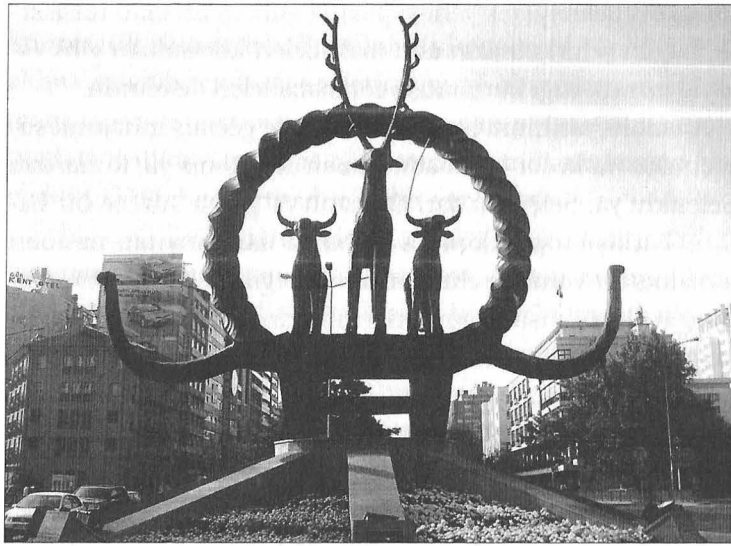
Oysa Ankara’nın ilk imarı, yıkımdan çıkan bir ülkenin ruhuna uygun bir mimari arayışla başlamıştı. Ankara’da, sanat anlayışı yönünden eleştirsek de çok önemli mimarlar, yontucular ve mühendisler çalışmıştı. Bunların enerjisinden doğan estetik toplamı iyi kötü görüyoruz. Bizim sorumsuz ve zenginsever yöneticilerimiz biraz akıllı davranıp da ülkemizin yörelerine göre bir mimari harita çıkarmayı düşünselerdi ve bu mimari haritada belirlenen özelliklere uygun bina yapımını zorunlu hale getirseslerdi, Türkiye kişiliksiz apartman yığınlarıyla dolmazdı. Çok somut olarak söylemeliyim: Bugün bile dikkatle bakıldığında ülkemizde Akdeniz, Ege, Marmara, Karadeniz ve İç Anadolu’ya özgü mimari özellikler olduğu görülebilir. Eğer yöneticilerimiz pencere, kapı, balkon, çatı gibi

unsurları belirleyerek yeni yapılarda bunları zorunlu tutsalardı, bugün şehirlerimizin eski mahalleleri korunduğu gibi, eskiyle mantık bağı kurulmuş yeni mahalleleri de olurdu.

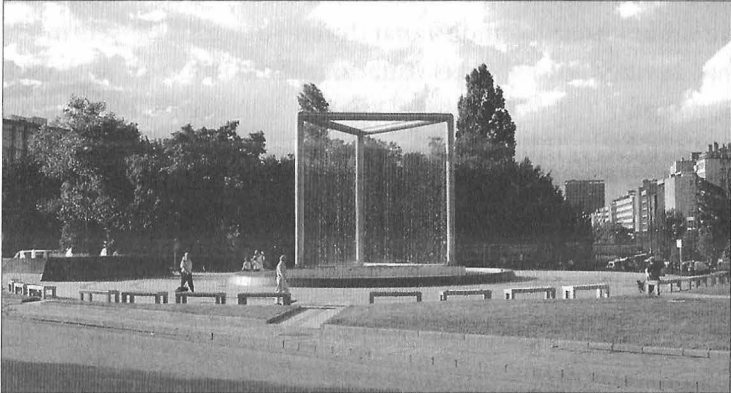
Anadolu, tarihinin hiçbir döneminde geçmiş mimarlık sürecinden bu kadar kopmadı. Yunan'dan Roma'ya, Roma'dan Selçuklu'ya, Selçuklu'dan Osmanlı'ya giden sürece bir bakın: Türkiye topraklarında hiçbir zaman sanattan nasibini almamış bir yönetim eliti görülmüş değildir. Ne yazık ki Ankara artık görgüsüzlüğün tasarrufundadır; Ankara ve Türkiye parababalarının sanat zevkini tahrip ederek üzerinde do-laştıkları sahipsiz bir tarladır. Hiç değilse eskiden görgüsüzler mertti, görgüsüz olduklarını hisseder; görgü ve edep öğrenmeye çalışırdı. Şimdi görgüsüzlük değişim geçirdi: Arsızlık ve umursamazlık mertlik biçimi oldu.

Bu nedenle Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yıllarına rastlayan sanat atağı sona ermiştir. Ankara artık ideolojik propaganda amaçlı heykelciliğin şehridir. Bu şehirde –ilk örnekleri hariç– Atatürk'e en az benzeyen Atatürk heykelleri vardır; bunlar kaşları gür olarak nitelenemeyecek, celali bakan ve sanki kaşları yerinde kanat duran yüzlerdir. Bu şehrin sanat zevki yoktur, heykel sanatında Ankara'nın şu anda bulunduğu düzey, “altın oran”ı henüz bilmeyen erken Yunan sanatından geridir.

Ancak Ankara'da dünyanın en güzel heykellerinden biri olduğunu düşündüğüm Sıhhiye'deki Hitit heykeli de bulunur. Artık oto yol haline gelmiş Atatürk Bulvarı'nda, hiçbir estetik amacı olmayan iğreti bir anıt olarak bırakılmıştır. Bu kadar görkemli bir yapıtın orada heder olmaması için Meclis önündeki –idam sehпасına benzeyen– su şırıldağıyla yer değiştirmesi kimsenin aklına gelemiz miydi? Gelemezdi çünkü bu şehri yönetenler, Resim Heykel Müzesi, Radyoevi, Dil Tarih binası gibi yapıların karşısına o korkunç Adliye binasını dikebilen kişilerdir.

Sihhiye. Hitit Anıtı. Sağından solundan yoğun bir kent trafiği akan bu anıt, pek çok engeli aştıktan ve kararlı bir şekilde yanına ulaştıktan sonra fotoğraftaki gibi görülebilir. Başka türlü yayalardan çok uzaktadır, arabayla geçenler de, algılayacak zaman bulamazlar. Sormak gerek: Ankara'da bu heykel kadar Kadim Ankara imgesi yaratan başka ne vardır?

Meclis kavşağındaki tuhaf ve "modern" su şırıldağı. Ankara'nın yaya yürüyüş alanı içindeki tek heykeli, idam sehpasını akla getiren ve tam da Meclis'in önüne manidar bir şekilde konulan bu geometrik kütledir. Buraya tek anıt yakışabilirdi: Sihhiye'deki Hitit Anıtı. Bu şırıldak da Sihhiye'ye konulursa daha doğru olur, en azından heykellerin içine edeceğim derken kentin nasıl içine edildiğinin bir belgesi olur.

Ankara'nın estetik yönden zevk düzeyini göstermesi bakımından Sincan'daki Harikalar Diyarı olağanüstü bir örnektir. Dünyanın en sakil, en akıl almaz, en bayağı çocuk parkını, *Harikalar Diyarı* olarak yalnızca tarihten, estetikten ve edebiyattan nasibini almamış kişiler tasarlayabilirdi. Tasarlamak ve yapmak Ankara'nın son nasibi Melih Gökçek'ten, orayı harika bularak gitmek de benzerlerinden.

Ankara'nın gelmiş geçmiş en sorumsuz başkanı sayabileceğimiz Melih Gökçek aslında öyle "heykele meykele takılmaz" büyük putlarla ilgilenir. Onun kafasındaki heykel, içinde alışveriş merkezi bile bulunan elli metrelik Nasrettin Hoca azmanıdır. O, elli metreden küçük Alpaslan heykeline bakmaz bile. Atakule en sevdiği putlardan biridir, Ankara için kullandığı amblemde Atakule önemli bir yer tutar. Bu, gerçekten samimi dindarları yaralayabilecek bir din fe-

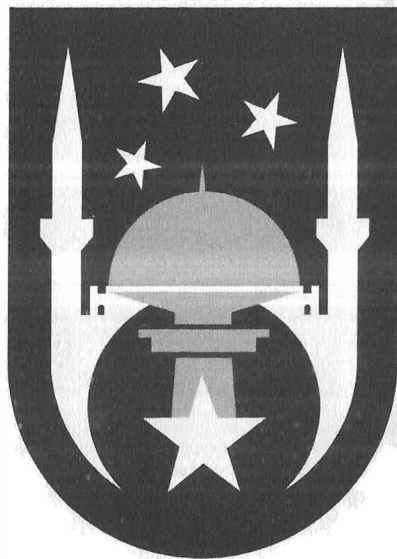

Melih Gökçek'in Güliwer putları. Bir çocuk parkında fiberglass panayır malzemesinden putlar yapıp bunları harika bulmak için nasıl bir eğitim almış olmak şarttır? Hayal kurmayı kısıtlayan, adıyla bu kadar ters orantılı ve sefil bir tasarım olabilir mi?

tişidir: Çünkü Atakule'nin kubbesi ile bir caminin kubbesi birbirinin yerine ikame edilmiş, para kazanılan ve içinde içki içilen bir restoranla bir ibadet yeri aynı kefeye konulmuştur. Bunu haykırarak söyleseniz bile Melih Gökçek gibiler şerbetlidir, böyle şeylere aldırılmaz; böyle bir eleştiriye gülerek öyle bir cevap verir ki, Melih Gökçek tipinde mebzul miktarda Ankaralı bulunduğu için, bu eleştiri yuhalanarak meydanı terk eder. Oysa aynı insanlar başkalarını "dini-me hakaret etti" diyerek öldürebilir, sonra da onların ölüle-riyle alay edebilirler. Bunu laf olsun diye söylemiyorum, Si-vas katliamından sonra bu dinci zevatın Madımak Oteli'nin adını "Madımak Kebabevi" olarak andığı ve kah kuh ederek güldüğü unutulmuş değildir.

Melih Gökçek gibiler aklın egemenliğini değil, önceden kabul edilmiş yanlış önermelerin savunuculuğunu temsil ederler. "Yollar genişlesin, ne kötülük var, şurada alt geçit

ANKARA

Ankara'nın simgesi: Burada İslâm görünüyor, peki ama o üç yıldız nedir, neden iki minare vardır ve neden Atakule cami ile özdeşleştirilmiştir?

fena mı olur, Altındağ'a uçak biçiminde bir restoran yapalım." Bunların yapılmasından temelde hiçbir çıkarı olmayan bir yığın insan Melih Gökçek'i alkışlayacaktır, çünkü bütün bunları istememek, şehrin gelişmesini ve yeni iş olanakları yaratılmasını istememek biçiminde gösterilebilir.

Bir şehrin mutluluğu gürültüye, insan kalabalığına ve kirliliğe karşı koyuşundan belli olur. Fakat Türklere evinin içine yerleşmek ve pencerenin dışıyla ilgilenmemek yettiği için, sokakta neler olduğu önemsizdir. Sokağı, şehri yönetenler nasıl isterse öyle biçimlendirir, evdekilere de bu yapılanlara bakıp "Ne güzel oldu, her yer gecekonduydu, şimdi apartmanla doldu" demek düşer.

ELİF EKİN AKŞİT ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdikten sonra ODTÜ Kadın Çalışmaları yüksek lisans programını tamamlamış, Binghamton Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Türk Siyasal Hayatı kürsüsünde profesör olarak görev yapmaktadır. İletişim'den *Kızların Sessizliği – Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi* adlı kitabı yayımlanmıştır (2005).

FUNDA ŞENOL CANTEK 1970 Ankara doğumlu. A.Ü. İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun olduktan sonra bir süre basın sektöründe çalıştı. Lisansüstü eğitimini Ankara Üniversitesi SBE, Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda tamamladı. 1994 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2010 yılından 2017 yılına kadar Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görev yaptı. 2017'de 686 No'lu KHK ile ihraç edildi. Başlıca ilgi alanları, gazetecilik uygulamaları, iletişim sosyolojisi, kent sosyolojisi, basın tarihi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve sözlü tarih çalışmalarıdır. Doktora tezi, *Yabanlar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara* adıyla İletişim tarafından 2003 yılında basıldı. *Sanki Viran Ankara'nın yanı sıra*, başka derlemeleri: *Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara* (Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012 ve *İcad Edilmiş Şehir: Ankara* adıyla İletişim, 2017) ve *Aynanın Önünde - Cimbızın Ucunda / Kuaför Kitabı* (İletişim, 2017). funda.senol@gmail.com

LEVENT CANTEK 1969 Ankara doğumlu. Bilkent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Lisans eğitimi aldı, Gazi ve Ankara Üniversitelerinde Gazetecilik yüksek lisans ve doktora yaptı. Çizgi roman ve mizah ile ilgili çalışmalarıyla tanınıyor. Kültür tarihi ile ilgili çalışmalar yapıyor. TV dizi ve film senaryoları yazıyor. Editörlük ve akademisyenliğini sürdürüyor. Kitapları: *Türkiye'de Çizgi Roman* (İletişim Yayınları, 1996), *Markopaşa, Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (İletişim Yayınları, 2001), *Çizgili Hayat Kılavuzu* (der. İletişim Yayınları, 2002), *Karaoğlan, Erotik ve Milliyetçi Bir İkon* (Oğlak-Maceraperest, 2003), *Çizgili Kenar Notları* (der. İletişim Yayınları, 2007), *Cumhuriyetin Bülüş Çağı* (İletişim Yayınları, 2008), *Anadolu Masalları* (Dipnot Yayınları, 2009), *Şehre Göçen Eşek* (İletişim Yayınları, 2011), *Dumankara* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2013), *Emanet Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2014), *Uzak Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2015), *Kuş Eppeği* (deneme, İletişim, 2017).

ZELİHA ETÖZ 1964 yılında Karşıyaka'da doğdu. 1985'te Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. 1998'de Ankara Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi'nden doktora derecesini aldı. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde profesör iken 2017'de 686 No'lu KHK ile ihraç edildi. İletişim'den 2015'te Taylan Esin'le birlikte yazdığı *1916 Ankara Yangını* adlı kitabı yayımlanmıştır.

GÜRSEL KORAT 1960'ta Kayseri'de doğdu. Çocukluğu ve ilköğrenimi bu şehirde geçti. 1980 yılında siyasal nedenlerle Mamak Cezaevi'nde kaldı, cezaevine girmesi nedeniyle yarım kalan üniversite öğrenimini 1985 yılında tamamladı. *Edebiyat Dostları*, *Edebiyat ve Eleştiri*, *Birikim* gibi dergilerde çeşitli yazıları yayımlandı. 1987-1991 yılları arasında birçok televizyon filmi, dizi film ve belgeselin yönetmen yardımcılığını, yapımcılığını veya senaryo yazarlığını yaptı. 1991'de basın ve yayın işlerinden bir süre için ayrıldı ve 1999 yılına kadar üniversiteye hazırlık kurslarında felsefe grubu dersleri verdi. Bu tarihten sonra *Atlas* dergisinde yurtiçi ve yurtdışı eksensli pek çok röportaj gerçekleştirdi, çeşitli dergi ve gazetelerde de yazılar yayımlandı. Serbest gazeteciliğin yanı sıra Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde dersler verdi. Kitapları: *Zaman Yeli* (roman, 1994), *Çizgili Sarı Defter* (öykü, 1996), *Sokakların Ölümü* (inceleme, 1997), *Ay Şarkısı* (roman, 1998), *Güvercine Ağut* (roman, 1999), *Taş Kapıdan Taçkapıya: Kapadokya* (inceleme, 2003), *Kristal Bahçe* (deneme/eleş-

tiri, 2003), *Gölgenin Canı* (öykü, 2004), *Kalenderiye* (roman, 2008), *Rüya Körü* (roman, 2010), *Yine Doğdu Tanyıldızı* (roman, 2014), *Unutkan Ayna* (roman, 2016), *Bir Ayı Ne İster?* (çocuk kitabı, 2016), *Kunday* (gençlik romanı, 2017).

BELKIS AYHAN TARHAN Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda almıştır. 1997 yılında University of California, Santa Cruz'da konuk araştırmacı olarak bulunan Tarhan'ın akademik ilgi alanları sosyal ve kültürel teori, medya ve kültür çalışmaları, bilim ve teknoloji sosyal çalışmalarıdır. Bu alanlarda çeşitli dergi ve derleme kitaplarda yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. Halen Lefke Avrupa Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde profesör ve dekan olarak görev yapmaktadır.

BURCU YILMAZ 1981 doğumlu. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı'nda yüksek lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalında doktora yaptı. Aynı kurumda öğretim üyesi iken 7 Şubat 2017 tarihli 686 No'lu KHK ile ihraç edildi.

Ankara'nın, Türkiye'de modern kentleşmenin vitrini olarak tanzim edilmesi-
nin üzerinden on yıllar geçti. Vitrin eskidi, kıyafetler epridi, dekor yıprandı,
mankenlerin kolu bacağı koptu. Funda Şenol Canteğin derlemesi, Anka-
ra'nın heyecanlı modernleşme tarihi içinde 'düşkünleşmesi' hakkında bir ki-
tap. Bu sürecin, belirli mahallelerde, mekânlarda kendine mahsus çehrelere
bürünen değişik tarihsel uğrakları ve görünüşleri hakkında...

19. yüzyıl Ankara'sında mahalleler ve gündelik yaşam (**Zeliha Etöz**)... 1957
sel felâketzedelerinin Mamak'tan Yenimahalle'ye uzanan hayat çizgileri
(**Funda Şenol Canteğin**)... "1980'ler sonrası Ankara'da kentli olmak ne de-
mektir?" sorusu peşinde Ankara ve modernleşme (**Belkıs Ayhan Tarhan**)...
Erken Cumhuriyet Ankara'sında modernleşmenin gerilimlerinin kadınlar ve kı-
lıkları üzerinden bir okuması (**Elif Ekin Akşit**)... Kabadayıların ve futbolun
mahallesi: Hacettepe (**Levent Canteğin**)... "Bozkırdaki cennet": Gençlik Par-
kı (**Burcu Yılmaz**)... ve Melih Gökçek döneminin, bir toplu konuta indirge-
nen Ankara'sı (**Gürsel Korat**)...

Meraklısı için not: Kitabın adı, *Sensiz Ankara* isimli şarkıdan:

Günüm kara, gecem zindan / Sen gideli sanki vıran, / Sevgilim, sensiz Ankara. /

Gözyaşımı kurutmuyor / Efkârımı dağıtmıyor / Artık beni avutmuyor / Sevgilim, sensiz Ankara.

Söz: Mehmet Erbulan, **Beste:** Necdet Tokatlıoğlu

İLETİŞİM 1192

MEMLEKET
KİTAPLARI

12

9 789750 504464